

Türkistan Kaygısı I

Alihan Töre Sagunî

Yazarın önsözü

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Yüce ruhlu, kâmil akıllı kişilerin söylediklerine göre; her insanın muhakkak surette özünde var olan iyiliklerden, ilim, hüner ve faziletlerden başkalarına fayda sağlayacak, sonraki nesillere ibret olacak yazılı bir eser bırakması lâzımdır.

Ben Alihan Töre Sagunî; gençlik, delikanlılık günlerimden başlayarak Arap ve Fars dillerini mükemmel olarak öğrendim. Zamanın önüne çıkardığı engellere rağmen, Tanrı'nın yardımıyla geniş çapta dinî, tıbbî, özellikle de tarihî bilgiler kazandım. Arapça'yı, Farsça'yı yalnızca yazılı dil ve konuşma dili olarak değil; belki bu iki dilde kitap yazacak, şiir söyleyecek derecede bilmeme rağmen, kendi ana dilim olan Türkçe'yi başka dillerden daha üstün gördüm. Çünkü hangi milletin ana dili kendi vazifesini yerine getiremeden, başka yabancı diller önünde mağlubiyete uğrar, diz bükerse; böyle bir millet aradan çok geçmeden insanî haklarını da kaybeder ve onun hayat defterinin üstüne yok oluş kaleminin çekilmesi kaçınılmaz olur. Böyle milletler, yalnızca vatanlarını yitirmekle kalmaz, belki bütün varlıklarıyla tarih sahnesinden silinmeye mecbur kalırlar.

Böylece, bilge ağızlardan çıkan yukarıdaki sözler ışığında bende var olan faziletler içerisinde tarih ilmini seçtim. Çünkü bugünkü günde, yani 1966 yılında öz vatanlarında gurbette gibi yaşayan halkımız için tarih ilminin balığın suya ihtiyacı seviyesinde gerekli olduğunu çoktan beri hissediyordum. Geçmiş tarihini unutup, bugünkü tarihini de idrak edemeyen bir millet; karanlıkta kalmış, elinde değneği olmayan kör bir adam gibi nereye adım atacağını bilemediğinden düşmanın kılavuzluğuyla yaşamaya mecbur olur. Aydın fikirli, ferasetli vatan evlatlarının, tarihin ne kadar zaruri olduğunu benim bu sözümden yola çıkarak en iyi şekilde anlamaları gerekmektedir.

Şimdi, vatanım beni sevmese de, ben onu sevdiğimden; ulusum beni tanımasa da, ben onu tanıdığım için dolayı vatanımda cereyan eden tarihî değişiklikleri ve bunların gelecekteki kötü neticelerini göstermek amacıyla, vatan evlatlarına ülgü¹ olacak, diğer insanların da ibret alabilecekleri tarihî bir eser yazma işine giriştim.

Ancak ben İslamiyete olan meftuniyetimin yanında, aynı zamanda doğuştan gönlü insan sevgisi ile dopdolu olan bir şahsiyet idim. Halka hangi yollarla iyilik edebilirim diye gençlik, delikanlılık çağımda sıkıntılı, çileli günler yaşadım. Şimdi ise, saç sakalım ağardı; ihtiyarlık mevsimine ulaştım. Yaşım seksene varıp, manevi

¹ Ülgü: (Çağatay Türkçesi) Numune, örnek, ders.

ve fiziki güçlerim azalmaya başladı. İhtiyarlık yükü altında belim bükülürken, artık görünmeye başlayan milletimin yok oluş çukuruna yaklaşmasına dayanamadım ve gelecek nesillerimizin derdiyle, her türlü güçlüğe rağmen bu tarih kitabını yazmaya başladım. Kalemimden çıkan dertli sözlerim, adeta kanlı gözyaşım gibi bu kitabın sayfaları üzerine dökülmüştü. Bunun için kitaba “Türkistan Kaygısı” adını verdim.

Lâkin, ben bu eserimi, buradaki tarihî sözlerimi bugün Özbekistan adı verilmiş olan öz vatanım Uluğ Türkistan üzerine yazmam gerekirdi. Ancak, buralarda son günlerde olup biten ağır hadiseler, korkunç olaylar; dipsiz bir denizcesine tükenmez bir destan gibi olduğundan; geçici olarak da olsa bunları bir yana bırakıp, şu günlerde ejderhanın ağzına dayanan, bizden önce yutulma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Doğu Türkistan hakkında yazmayı daha uygun gördüm. Çünkü burada 1931 yılından, 1946 yılına kadar cereyan eden büyük tarihî olaylara kendim önderlik edip, emek harcamış ve bizzat şahit olmuştum. Başka vicdansızlar gibi tarihî gerçekleri karalamaktan kaçınıp, geçmişte meydana gelen olayları hiçbir tarafa saptırmadan, olduğu gibi doğru yazmayı gerekli saydım. Bunun yanı sıra, bu iki ülkenin tarihî ve siyasî durumları da birbirine sıkı sıkıya bağlıydı. Ayrıca, bütün dünyaya meydan okuyan² Sovyet idaresinin, 1917 yılında kurulduğu günden başlayıp 1931 yılına dek yaşattığı korkunç günler hakkında; harmandan bir dâne, denizden bir damla misali de olsa yazmayı tarihî vazifem olarak bildim.

Bunun için, sonsuz kudret sahibi ulu Tanrı’ya sığınarak, Doğu Türkistan’a geçtiğim güne kadar başımdan geçenleri anlatarak söze başlıyorum.

Komünist iktidarın ilk şenaatları

“Dünya tarihi, insanların sınıfsal mücadelelerinden ibarettir” şeklindeki yanlış fikir, Karl Marks tarafından ortaya atıldığı günden itibaren, milletlerin içindeki gizli haset odu alevlenmiş, insanlık alemi için fitne ve fesat kapısı açılmış oldu. Bu fikri kör gibi kabul eden insanlar, iktidarı ele geçirdikten sonra halk arasında sınıf ayrılığını ve özel mülkiyeti kaldırmak için işçi egemenliğine dayalı dehşet verici kanunlar çıkardılar. Bunun neticesinde, vasıfsız işçiler ile cahil çiftçilerin dışındaki halk arasında “haklı-haksız” fitnesi ve kavgası başladı. Dindar bir bakışla ilahî kurallara, dünyevi bir yaklaşımla ise tabiat kanunlarına aykırı davranarak; dünyaya

² Meydan okumak: Bu ibare müellif’in klasik Özbekçe’siyle “meydan okıgen” şeklinde verilmiş olup, bununla ilgili şu açıklama yapılmıştır: Tarihte iki rakip ordu savaş için birbirlerine yaklaştıklarında, ordulardan birinin bahadır(lar) öne çıkıp birebir bir vuruşma için karşı taraftan bahadır(lar) talep ederdi. Genellikle, meydan okuyan bahadırlar rakiplerinin gönlüne korku salmak amacıyla kendi kahramanlıklarını tek tek sayar, düşman tarafı söz ve heybet gösterisiyle aşağılardı. Bu bahadırlar meydan okuma işinden sonra birebir vuruşurlardı. Vuruşmanın bitmesinin ardından iki ordu arasında savaş başlardı. Ateşli silahlar icat olunup da iyice yaygınlaştığında, bu askerî gelenek de uygulanmaz oldu.

eşit haklarla gönderilmiş olan insanlar arasından bir kısmını kendi çıkardıkları hayalî kanunlara dayanmak suretiyle temel haklarından tamamen mahrum kıldılar.

Bu şekilde kurşuna dizilen, saldırıya uğrayan günahsız kişilerin haddi hesabı yoktu. Bu hücumlardan kurtulan ve hakları elinden alınmış, kaçıp saklanarak ele geçirilemeyen kişiler için ise çeşitli cezalar belirlenmişti. Bazılarının bütün mal varlıklarına el konulup, çoluk çocukları sokağa atıldı; kendileri ise uzak yerlere sürgün edildiler. Çoğunluğuysa uzun süreli hapis cezalarına çarptırılıp, ağır işlerde çalıştırıldılar. Halk arasındaki bazı insanları korkutma ve aldatma yoluyla gizli casusluk görevleri verdiler. İmanlı veya imansız, vicdanlı veya vicdansız herkes; dayak ve işkence vahşetinden nasibini, bu makam düşkününü cellatların elinde, eşit olarak aldı. Çünkü, [jurnalçılık] ödevlerini tam olarak yapmadıkları takdirde, kendileri için belirlenen ağır cezaların derhal uygulanacağına şüphe yoktu. Hiçbir günahları olmayan, ancak kendilerine karşı olarak bildikleri kişileri dışarıya ses geçirmeyen yer altı evlerine sokup, işkence altında öldürmek gibi vahşilikler alışılmış işlerdendi. Bu cellatların eline düşen bahtsız mazlumlar işkencenin şiddetinden dolayı; gönüllerindeki sözlerinin, gömülü mallarının gizli kalması şöyle dursun; ömürlerinde iştmedikleri, insanın hayaline dahi gelmeyen siyasî suçlamaları kabul etmeye mecbur kaldıklarından, çokları feci şekilde yok edildiler.

İhtilal'in³ başladığı günlerde ön planda olan kişiler kendi evlerinde bile rahat olamadıklarından dolayı, ben dahi kendi memleketim olan Tokmak⁴ şehrinde duramadım ve bizden 100 çakırım⁵ uzaklıktaki Sokuluk denen yerde Dunganlar⁶ arasında hayatımı sürdürmeye mecbur kaldım. Çünkü Buhara'daki eğitimimi o devrin adetince bitirip döndüğüm yıllarda, din ilimleri okuyanların sayısı, az olsa da, bunların içinde bulunabilirdi. Üstelik, başkalarına kıyasla bize her konuda yardımcı oluyorlardı. Yeri geldiğinde Dungan halkının ortaya çıkış tarihini yazmak da elbette bizim vazifemizdir.

Sokuluk'ta Dunganlara yapılan katliam

1919 yılının sonlarında başta Pişpek'e⁷ bağlı Karabalta ve Aksu köyleri olmak üzere on sekiz Rus köyü birleşerek komünistlere karşı ayaklandı. Zenginlik içinde yüzen Pişpek ve Sokuluk Dunganları da, işin sonunu düşünmeden bu harekete

³ İhtilal: Vladimir İliç Lenin önderliğinde 7 Kasım 1917'de yapılan Komünist Rus İhtilali. Diğer adıyla; Büyük Ekim Sosyalist Devrimi.

⁴ Tokmak: Bugünkü Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e 60 km uzaklıkta, kadim Balasagun şehrinin yakınındaki şehir.

⁵ Çakırım: (Çağatay Türkçesi) Bir uzaklık birimi. 1 çakırım = yaklaşık 800 m.

⁶ Dunganlar: Çin'in Şensi, Gansu ve Tsinhay eyaletlerinde, Doğu Türkistan, kısmen Kırgızistanda ve Kazakistanda yaşayan Orta Asya Türk menşeli müslüman bir halktır. Kendine özgü kültürlerini koruya gelmişlerdir.

⁷ Pişpek: Bugünkü Kırgızistan Cumhuriyeti'nin başkenti Bişkek'in o devirdeki adı. Sovyet döneminde Ruslar; Türkistan'ı işgal eden ve kendisi de Pişpek doğumlu olan Bolşevik kumandan Mihail Frunze'den dolayı bu şehri "Frunze" olarak adlandırmışlardır.

katıldılar. Neticede suç, bütünüyle onların üstüne kaldı ve en ağır eziyetleri de onlar gördü. Öyle ki, ahalişi beş yüz haneye ulaşmayan Pişpek ve Sokuluk Dunganlarından sekiz yüz kişiyi sürükleyerek getirip pazar yerinin ortasında makineli tüfekle taradılar. Bunların içinde kendisine kurşun isabet etmeyen veya yaralı olarak kurtulanları, kızıl askerler, arayıp bulup süngüleriyle öldürdüler. Ayaklanmacıların merkezi olan ve beş bin kadar halkı bulunan Aksu köyü Ruslardan ise ölüm cezasına çarptırılanların sayısı otuzu geçmiyordu. “Allah’ın esirgeğine belâ yoktur” sözündeki gibi, o yıl benim Sokuluk’a gitmemi engellemekle, böyle neticesiz ve kanlı bir ayaklanmanın afetlerinden beni yine O korumuştur. Bu vaka cereyan ederken ben, Tokmak’ın sekiz çakırım kuzeyindeki Dungan köyü Karakonguz mescidinde kalıyordum. Pişpek ve Sokuluk mültecilerinden tanıdık tanımadık birçok kişi; kılıç, tüfek gibi silahlarla donanmış halde, bana güvenerek yanıma sığınmışlardı. Bunu gören mescit cemaati, hem kendi başlarından endişe etmelerinden, hem de bana acımalarından dolayı, onların burada kalmalarına engel olmayı teklif ettiyse de, ben buna razı olmadım. Bunun gibi nice büyük belâdan beni defalarca korumuş olan esirgeyici Tanrı’mın teveccühüne inandığım için, bu mazlumları erkekçe, güler yüzle karşılayıp, kırık kalplerine moral verdim. Burada çok fazla saklanma imkânının bulunmamasından dolayı, bunlar topu topu iki üç günlük bir konukluğun ardından Almatı-Yarkent sınırından Gulca’ya⁸ geçmek niyetiyle ayrıldılar.

Sokuluk Dunganlarının bana tuz ekmek hakkı geçmiş, kendilerinin çok iyiliklerini görmüştüm. Bunlar içinde güvendiğim öğrencilerim ve dostlarım da çoktu. Böyle bir zamanda yanlarına gitmek tehlikeli de olsa, yerimde oturmaya tahammül edemedim ve üç dört öğrencimle bir araba adam olup Sokuluk’a doğru yola çıktık. Pişpek’e ulaştığımızda, başka bir Dungan kenti de yol üstünde olduğundan, buraya da uğramak icap etmişti. Yaklaştıkça burada gözümle gördüğüm moral bozucu manzaraları dil söylemeye, kalem yazmaya tahammül edemez. Düzenli bir orduya; silahlı güçlere; dilleri başka, dinleri başka bir topluluğa; elleri bomboş insanlar, nasıl karşı dursunlar?! Bu aleme ilahî bir emirle gönderilen büyük peygamberlerin bile, bu tabiat kanununa boyun eğmekten başka çareleri yoktur. Savaş sanatının kurallarına göre; askerinin sayısının, gücünün, askerî teçhizat ile disiplinin hiç olmazsa düşmanınkinden az ve zayıf olmaması birinci şarttır. Eğer bu şartlar yerine getirilirse, bu durumda dine ve milliyete yapılan hakarete boyun eğmemek, düşmana karşı silaha davranmak elbette farz olur. Şartların sağlanmaması halinde ise, kendini boşu boşuna ateşe atmak demek olan savaştan sakınmaktan, geçici olarak sabretmekten başka çare yoktur. Biz bugün dahi böylesine olumsuz şartlar altında bulunuyoruz.

Mahallelerindeki sokaktan geçerken, yol boyunca gözümüze talan ve yağmadan geriye kalan enkazlar; savrulup gitmiş eşyalar; ateşe verilmiş, yakılmış bina-

⁸ Gulca: Bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti’nin doğu sınırı yakınlarındaki bir Doğu Türkistan şehri.

lar; mahvolarak viraneye dönmüş evler çarptı. Bütün bunları görüp, daha göz yaşımız kurumamışken mazlum insanların kanlarıyla boyanmış Sokuluk köyüne girdik. Bu olay olup bitip, biz ancak arkasından ulaştığımız için Müslümanların kurşuna dizildiği, saldırıya uğradığı sokaklardaki kanlar temizlenmiş de olsa, diğer işaretler hâlâ kaybolmamıştı. Muhafızlar bizim dışarıdan geldiğimizi anlayınca, önümüzü kesip bizi karakollarına götürdüler. Ölenlerin eşleri, kızları ve yetim kalan çocukları için yanımızda getirdiğimiz bazı eşyalarla giysileri gösterip, yardım için geldiğimizi bildirdik. Sonra yolhatlarımızı⁹ kontrol edip, bize izin vermişlerse de, tam olarak inanmadıkları için, aramızda epey bir konuşma geçti. Öyle ya, esaret altında ezilen, silahsızlıktan tutulmuş, kekeme diller; galibiyetin zulmüyle gururlanan, her biri burnundan kıl aldırılmayacak derecede kibirli, silahlı zalimlerin küstah dilleri karşısında ne diyebilirdi ki?

Derken, galip durumdaki düşmanın elinden bir şekilde kurtulduktan sonra yardım için getirdiğimiz üç beş şeyi dağıttık. Ölenlerin ailelerine göz yaşlarımızla Kur'an okuyup, taziyelerimizi bildirdik. Bu neticesiz ayaklanma sırasında benim kendi öğrencilerimden de yirmiden fazla kişi şehit olmuştu. Bunların en büyüklerinin yaşı otuzu geçmiyordu...

Böylece burada iki üç gün kaldıktan sonra geri dönüp tekrar Tokmak şehrine geldik.

Kaşgar'a hicret ve tarihi mülahazalar

Kışın sonu yaklaşmış, bitkiler topraktan daha yeni yeni boy vermeye başlamıştı. Bir gün sabah vakti sokak kapımızda bir kişinin sesi işitildi. Baktım ki; karşımda mahallemizde yaşayan Mirzabay adlı kişi duruyor. Beni gördüğünde gözlerine yaş dolarak; "Sizin için iyilikten başka bir şey dilemiyoruz. İşittiğime göre, bu hükümet nezdinde hakkınızda çeşitli söylentiler dolaşıyor gibi. Şimdi size tavsiyem odur ki; bu işleriniz biraz unutuluncaya kadar, yerinizi değiştirerek başka bir yerde kalmanız daha iyi olacaktır." dedi. Onun bu sözü sayesinde uyanarak, ihtiyaten yabancı bir ülkenin topraklarına geçmek niyetiyle yol hazırlıklarına giriştim. Ancak başka ülkelerin sınırları bize uzak olduğundan, Kaşgar tarafına geçmeyi daha mantıklı gördüm ve fedakâr talebelerimden Dungan Davud Hacı'yı da yanıma yol arkadaşı olarak alıp yollara düştüm.

Balasagun (Tokmak) ile Kaşgar arası atlı olarak 10-11 günlük bir mesafedir. Balasagun'un lâkabı Eski Türkçe'de Makulbalık olup, "makul" = "iyi" ve "balık" = "şehir" sözcüklerinden müteşekkildir.

İslâm'dan çok yıllar önce Issık Köl boylarındaki Beşbalık ve Balasagun şehirlerinde Uygurlar gibi yerleşik kültüre sahip olan Oğuz Türkleri yaşıyorlardı. Roma imparatorlarının unvanının "Kayser", İran hükümdarlarınıninkinin ise "Hüsrev"

⁹ Yolhat: (Özbekçe) Özel bir izin kağıdı. Sovyet hakimiyetinin ilk yıllarında bir yerden başka bir yere gitmeye, ancak böyle bir izin kağıdı ile ruhsat ediliyordu.

olması gibi; kim Beşbalık ve Balasagun'a padişah olursa, ona da "Edikut" unvanı verilirdi. Aslında Türkistan'ın beşiği ve başkenti, Beşbalık ve Balasagun şehirleridir. Issık Köl'ün güney ve kuzey kıyılarında kayıkla geçen insanlar, bugün bile Beşbalık harabelerini görebilirler. Bizim çocukluk yıllarımızda gölün sığ bir noktasında bir hamam kalıntısı bulunmuştu. Kırgızların buradan çıkan tuğlalardan alıp, ölen manaplarının¹⁰ kabirlerinin üstüne birkaç kümbet yaptırdıkları halen hatırımızdadır. Gölün dalgalarıyla sürüklenerek kıyıya vuran o zamanlara ait ev aletleri ve tarım malzemeleri ile bugün bile karşılaşılabilir.

Beşbalık adı verilen bu şehirlerin harap oluş maceralarına gelecek olursak; doğrusu bizim gördüğümüz tarih kitaplarının hiçbirinde bu konuyla ilgili bir bilgiyle karşılaşmadık. Bu şehir havzalarının, geçmişte oluşan tabiat hareketlenmeleri sebebiyle meydana gelen depremler neticesinde sular altında kalarak göl haline dönüşmüş olması da mümkündür. Ne olursa olsun, Beşbalık harabelerinde bulunan eserler, yerleşik Türklerde ilim ve medeniyetin eskiden beri var olduğu manasına gelmektedir.

Balasagun'un kuruluş tarihi ise şöyledir: Bu şehir, milattan iki bin yıl kadar önce İran'da hüküm sürmüş Keyanî hanedanı hükümdarlarından Keykavus ile Keyhüsrev'in çağdaşı olan ve İran dilinde "Afrasiyab", Türkçe ise "Duku Han" olarak bilinen Türk hakanının üçüncü başkentiydi. Tarihçiler bu bilgiden şüphelidirler. Ancak şehrin dışında bulunan geniş kent meydanının harabesine yerli halk tarafından "Afrasiyab" adının verilmesi ve yakın bir zamanda burada milattan önceki devirlere ait eserlerin bulunmuş olması, bu şehrin Türk hakanı Afrasiyab'ın başkenti olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Buna göre; bazı tarih kitaplarındaki 'Semerkant şehrinin de tanınmış cihangir Büyük İskender tarafından kurulduğuna' dair bilgiler mesnetsiz kalmaktadır. Zira İskender'in, Afrasiyab devrinden çok yıllar sonra buralara geldiği herkesin malûmudur.

Hicretin 536. yılı¹¹ Hitay Kuhan¹² ile Sultan Sancar Binaket¹³ yakınlarında karşı karşıya gelmiş, Sultan Sancar Kuhan karşısında ağır bir yenilgi almıştı. Bu savaşta Sultan Sancar'ın¹⁴ askerinden otuz bin kişi hayatını kaybetmiştir. Böylelikle bütün Maveraünnehir¹⁵ Sancar'ın elinden çıktı ve bundan sonra 71 yıl süreyle Kuhan'ın idaresinde kaldı. Sonraları ise Harzemşahlardan Sultan Mahmut,¹⁶ Kuhan'ın askerlerini Buhara, Semerkant ve Fergana'dan sürüp çıkarmıştır.

¹⁰ Manap: Kırgız asilzadesi.

¹¹ Hicri 536 = Miladi 1141.

¹² Hitay Kuhan: Moğol asıllı olup Çinleşmiş bir kabile olan Karahıtayların hükümdarı Gürhan'a işaret ediliyor olmalıdır.

¹³ Binaket (Binkat, Çaç): Kadim Çaç Devletinin merkezi. XI. Asırdan itibaren Taşkent adını almış olup, 1924 yılından itibaren Özbekistan Cumhuriyeti'nin başkentidir.

¹⁴ Sultan Sancar Melikşah (1086-1157): Selçuklu Devletinin son hükümdarı.

¹⁵ Maveraünnehir: Amuderya'nın kuzeyindeki Orta Asya topraklarının Arapça adı olup, Yunanca Transoksanıya sözcüğünün çevirisidir. Bu yerin asıl ismi ise Türkistan veya Turan'dır.

¹⁶ Sultan Mahmut: Tekeş Sultan Muhammet. Harezm hükümdarı (1172-1200).

Tıraz'da¹⁷ (bugünkü Cambul) yapılan meydan savaşında Kuhan taraftarları tamamen yenilmiş olup, başkumandanları olan Tayanku ise esir alınmıştır. Bunu haber alan Kuhan; Almalık ve Beşbalık Türklerinden kendi kumandasında güçlü bir ordu hazırlayıp, kaybedilen toprakları geri almak için yola çıktı. Sultan Mahmut, Tıraz zaferinden sonra Tayanku başta olmak üzere bütün esirleri alarak Harezmi'ye geri dönmüşse de, Kuhan haberini işitir işitmez var olan bütün askerleriyle ona karşı durdu. Yine Binaket yakınlarında, bu iki hükümdarın komutasındaki iki ordunun askerleri de Türk olduğundan çok şiddetli bir çarpışma gerçekleşti. Bu çarpışmada Kuhan taraftarları kesin bir yenilgiye uğramamış da olsa, Kuhan geri çekilmeye mecbur kaldı. Çünkü bu arada Altay'daki Nayman Türklerinden Tayanhan oğlu Küçlükhan'ın, Kuhan'a karşı arka taraftan bir hücum başlatarak Almalık (bugünkü Gulca) şehrini ele geçirdiği ve Balasagun'a doğru gelmekte olduğu haberi gelmişti. Kuhan'ın bu geri çekilişi sırasında Harezmliler, arkadan takamış¹⁸ yapıp, düşmanı Tıraz'a ulaşıncaya kadar kovaladılar. Kuhan burada da durup karşılık vermeyince, bu geri çekilişin bir savaş aldatmacası olması ihtimaline karşı, Sultan Mahmut da bu noktada durakladı. Kuhan, bu yürüyüşünde devam ederek Balasagun'a ulaştı. Vardığında kale kapılarının yüzüne kapalı olduğunu gördü. Çünkü buradaki Müslüman Oğuzlar, Harzemşah'ın Kuhan'ı yendiğini işitip, Kuhan tarafından tayin edilen şehir baskakını¹⁹ onun idaresindeki bütün adamlarıyla birlikte öldürmüşler ve sultanın askerlerinin gelmesini bekliyorlardı. Ne var ki, bunların Kuhan'ın arkasından yetişip düşmana son darbeyi vuracak güçleri yoktu. Bundan dolayı, çeşitli konar göçer Türk boylarından topladığı askerlerle ilerleyen Kuhan, yardımsız kalan Balasagun şehrini müthiş bir kuşatma altına aldı. Silah ve mühimmat yönünden donanmış, savaştan yeni dönmekte olan, arzuladıkları ganimete ulaşamayarak elleri boş kalmış, en az yüz bin kişilik asker karşısında, bu şehrin halkı o zamanın şartlarında nasıl tutunabilirdi ki? Kuşatmanın üstünden 16 gün geçtikten sonra aç kurtlar gibi olan çok sayıdaki asker, güç kullanarak girip şehri aldı. Alınan ganimet ve esirlerin dışında, bu savaşta Müslümanlardan yetmiş bin kişi öldürülmüştü. Oğuz Han'dan miras kalmış eski bir medeniyete sahip Oğuz Türklerinin merkezi olarak kabul edilen Balasagun şehri, böylelikle tarih sahnesinden silinmiş oldu.

Cengiz devrine gelene kadar Türkistan halkı böyle bir katliam yaşamamış, bu yerde bu denli kan dökülmemişti. Bu şehir, geçmişteki şanlı günlerine tanıklık edercesine, bugünlere Akpeşin, Törtköl ve Burana harabelerini miras bırakmıştır. Burada haksız yere dökülen kanların sahipleri, Burana Minaresi ile adeta şahadet

¹⁷ Tıraz: Kadim Türk şehirlerinden olup, günümüzde Kazakistan sınırları içindedir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından adı tekrar Taraz olarak değiştirilmiştir. Bu şehir için Talas, Evliya Ata, Cambul gibi adlar da kullanılmıştır.

¹⁸ Takamış: Türkçe askeri terim. Kesin yenilgiye uğramamış düşman ordusunu takip etmek suretiyle zayıf düşürmek ve savaşamaz hale getirmek amacıyla uygulanan yıpratıcı savaş taktiklerinden biri.

¹⁹ Baskak: (Çağatay Türkçesi; Mogolca) Şehir yöneticisi; kale muhafızı.

parmaklarını gökyüzüne kaldırıp, Müslümanlıklarını gelecek nesillere bildirmektedirler.

Bütün Türk Ulusu'nun eski medeniyetine ait edebi dil örneklerinden biri kabul edilen "Kutadgu Bilig" (Kut adlı bilim) kitabını yazan Yusuf Hacıp, Balasagunlu idi. İslam aleminde şöhret kazanan meşhur lügat kitabı "Sihah-ı Cevherî"yi Arapça'dan Farsça'ya tercüme eden Cemal Karşi de Balasagunlu'dur. "Tarih-i Reşidi"²⁰ ("Kaşgar Tarihi") adlı eserin sahibi Mirza Haydar Köregen,²¹ adı geçen kitabında, bir zamanlar Balasagun'da yüzlerce kitap müellifinin bulunduğunu, yazmıştır.

1908 yılında Balasagun harabelerinin yaklaşık 15 çakırım kuzeyinde, bugünkü Tokmak şehrinde bir mezar taşı bulunmuştu. Buradaki Arapça kitabeyi gençliğimde kendim okuyup çözmüştüm. Aradan altmış yıldan uzun zaman geçmiş de olsa, muhtevası hatırımdadır. Burada yazılanlardan, bu kabrin sahibinin kendi zamanının en büyük alimlerinden biri olup, birkaç kitap kaleme aldığı ve yaşı otuza ulaşmadan Hicri 500 tarihinde²² şehit düştüğü anlaşılmaktadır. Bu taşıki bütün yazıları bir yere kaydetmeyi istemişsem de, buna imkan bulamadım. Çünkü bu taş, Tokmak'taki Dungan zenginlerinden Muhammercan Şiysangoy'un evinde saklanmaktaydı. Müslümanlara ait bir bayram gününde, onları tebrik etmek için şehirdeki Rus yöneticilerinden birkaçı ziyarete gelmiş. Bunların aç gözleri, insanın hemen ilgisini çeken görkemli bir heykel gibi bu evin duvarına yaslanmış mezar taşını görünce, adamlar "O ne?" diye sorarlar. Taş hakkında bilgi aldıktan sonra; "Bunu biz Ak Padişah'ın²³ müzesine göndereceğiz" diyerek alıp götürmüşler. Böylelikle her şeyimizden nasıl ayrıldıysak, bundan da öyle ayrılmışız. Oysa, taşın üstünde baştan ayağa, yer kalmamak şartıyla, birçok tarihi söz yazılıydı.

Ne olursa olsun, Issık Köl'den başlayıp Merki'ye kadar yedi sekiz günlük yol boyunca uzanan harabeler, uzun yıllardan beri buralardan çıkarılmakta olan tarihi eserler; bir zamanlar bu yerlerin yerleşik ve medeni Oğuz Türklerinin bayındır şehirleri olduğunu ispatlamaktadır. 1960'lı yıllara dek Sovyet hükümetinin kazı-bilimcilerinin Akpeşin harabesinde bir küp dolusu kitap, yine Burana çevresindeki bir kuyunun içinde ise İslam'dan önceki en eski Türk yazısıyla yazılan bir kitap ve ayrıca birçok tarihi eser bulduklarını, bunu gören kişiler bize anlatmışlardı. Ben 1965 yılında Tokmak'a gittiğimde tarihi yad edip, büyüklerin ruhuna dualar etmek için Balasagun harabelerine çıktım. Yerli ahalinin söylediğine göre;

²⁰ "Tarih-i Reşidi": Kaşgar, Yedisu, kısmen de Maverünnehir ve Afganistan tarihine dair bir eserdir. XVI. asırda yazılmış olup, XIX. Asırda Uygur Türkçesine ve İngiliz diline tercüme edilmiştir.

²¹ Mirza Haydar Köregen: Mirza Muhammet Haydar. Doğumu 1499 Taşkent; Vefatı 1551 Keşmir. Hüseyin Köregen oğlu ve Babür Mirza'nın akrabası. Ünlü tarih, coğrafya bilgini ve devlet adamıdır.

²² Hicri 500 = Miladi 1106.

²³ Ak Padişah: Rus çarının unvanlarından biri olup; Ruslar buna dayanarak Cengiz Han Devleti'nin halefleri olduklarını ima ederler.

o yıl kolhozcular²⁴ toprağı sürerlerken bir küp altın bulmuşlar. Aralarında anlaşılmadıklarından altınların hepsini hükümet almış, bunların da elleri boş kalmış.

Bundan başka; Tokmak pazarının karşısında, yani Çu Suyu tarafındaki Şortepe’de Hitay Kuhan’dan kalan bir kale vardır. İkinci olarak buranın kırk çakırım kadar aşağıda, gümbatısı tarafında büyüklüğü buna nazaran birkaç kat olan başka bir kale daha vardır ki, zamanında şehir kalesi olarak kullanıldığı açıkça görülmektedir. Bence, Edikut ülkesinde bu iki kale kalıntısından başka işgalci Kuhan’dan kalan tek bir tarihi eser bile yoktur. Ama, kendileri bilmeseler de, halkın ağzında o günlerden biri “dâmla”, ikincisi “şiypanğ” olmak üzere iki Çince sözcük korunarak bugüne dek ulaşmıştır. İlk sözcük “büyük molla”, sonraki ise “ziyafet evi” demektir.

Bugünkü günde bu ülkenin güney bölgesinde Kırgız Türkleri, kuzeyinde ise Kazak Türkleri yaşıyorlar. “Tarih-i Kâmil”de Kırgız Türklerine Arapça olarak “Tağarğar” adı verilmiştir. Bu kitabın belirttiğine göre Kırgızlar, tahminen İslam’dan ancak bir iki yüzyıl kadar sonra kuzeydeki Moğol ve Oyrat gibi güçlü Türk uruklarının çapullarına dayanamayıp, güney bölgelerine çekilmiş, Edikut ülkesindeki Balasagun dağlarına yayılmışlardı. Sonraları bunların urukları çoğalıp güçlenerek sayıları artınca, konar göçerlik adetleri tekrar uyanmış olup, kuzeyden kovulmak suretiyle buraya geldiklerini de unutarak, yerleşik ve o zaman için medeni kabul edilen Oğuz Türklerinin üstüne göz açtırmamacasına çapul üstüne çapul yaptılar. Güçlü silahlara sahip olmayan şehir halkının, savaş meydanlarında konar göçerlere daima yenilmeleri adet hükmünü almıştı. Bunun sebepleri herkeşe malum olduğundan, bu konuda daha fazla yazmaya gerek görmüyorum. Bunun için Balasagun halkı, kendilerini Kırgızlara karşı müdafaa edemeyince, şöhreti yeniden ülkeye yayılmaya başlayan Almalık’taki (Gulca) Hitay Kuhan’a tabi olup, onu yardıma çağırmaya mecbur kaldı. Halk ağzındaki “Çin halkının adaletinden şüphe edilmez” yalanına aldanan Balasagun halkı, kurttan kaçarken kaspıla karşılaşan koyun gibi olmuştu. Çünkü Kırgızlar, ne olursa olsun öz karındaşlarıydı. Bunlarla barış çarelerini aramak yerine yabancı bir milleti yardıma çağırmaları, kendi vatanlarına ihanet etmek demektir. Tarih, bu gibi yanlış siyasetler neticesinde özgürlüklerini kaybeden ve kulluk zincirine mahkum olan halklarla doludur.

Bugüne kadar benim okuduğum tarih kitaplarının hiçbirinde, kadim devirlerde “Makulbalık” adı verilen bu Balasagun şehri hakkında yazılmış tek bir sözle bile karşılaşmadım. Oysa bu yöre, “Türk beşiğı” olarak adlandırılan Uygur-Oğuz Eli’ni kendi kucağında saklayıp, bu milleti dünyaya tanıtan öylesine kutlu bir Ana Vatan’dır ki; öz evlatları cehaletleri yüzünden vatanlarının yabancılar tarafından işgal edilmesinin önünde duramamış, onun şan ve şerefini hatırlarından bütünüyle çıkarmışlardı. Aradan yüzlerce değil, binlerce yıl geçmiş bile olsa, ben

²⁴ Komünist Rusya’da devlete bağlı olarak tarım işlerinde çalışan kişi. Kolektif çiftlik (kolhoz) üyesi.

onun kence oğlu²⁵ olarak öz ulusu tarafından bütünüyle unutulmuş Anamızı andım. Bu konularda uzun zamandan beri gönlümde birikmekte olan tarihi sözlerimi, gelecek kuşaklarımıza bildirmek amacıyla buraya yazıyorum. Mevsimi geldiğinde; yabancıların, düşmanların ayakları altında çiğnenen Ana Vatanlarımızı hatırlasınlar.

Nihayet, Balasagun olayından sonra Kuhan da fazla yaşamadı. Devletini korumak için can düşmanı Küçlükhan'a kızını verip onu kendine damat yaptıysa da maksadına ulaşamadı. Küçlükhan'ın adamları ve Nayman Türkleri; Kuhan'ın başkenti olan Almalık bölgesi ve etrafını kırıp geçirmek suretiyle çapul ve yağma ederek yerle bir ettiler. Bundan sonra Küçlükhan, askeriyle Uyguristan'a geçip Yarkent ve Hoten'e kadar hakimiyetini kabul ettirmiş de olsa, son günleri Cengiz Han'ın yürüyüşüne rast geldiğinden, onun buyruğuyla öldürüldü ve devleti de böylece son bulmuş oldu...

Yeniden kendi sözüme dönelim. Tokmak'tan çıktuktan sonra doğruca doğu yönünde Çimkorgan, Buralday, Yelarik, Taygak, Maydamtal, Kuvaki üzerinden yürüyüp, Karagav Koçkar'a vardık. Bu yerden başladığımız yürüyüşümüz sırasında birkaç konalgu²⁶ geçip, Dolan Dağ geçidini aşarak Narın Suyu boyundaki Narın şehrine ulaştık. Burası dört tarafı dağlarla çevrili bir yerdir. Ruslar [Batı] Türkistan'ı işgal ettikten sonra, Doğu Türkistan'a da girmek amacıyla bir ön hazırlık olarak Narın Suyu kıyılarında bir kale inşa etmişlerdi. Alataş ve Tiyanşan sıradağlarının en yalçın tepelerinin bulunduğu ve konar göçer Kırgız Türklerinin adeta kaynadığı bu bölgenin güneybatısı Özbekistan, güneydoğusu ise Uyguristan olduğu için siyasi önemi çok büyüktür.

Bu yerden çıkıp yaklaşık kırk beş çakırım kadar uzaklıkta olan Atbaş Köyüne ulaştık ve Taşkentli Tuyakbay Hacı'nın evine konuk olduk. Bu kişi Tokmak'ta uzun süre yaşamış olup, bizim mahallemizden buraya gelmiş biri idi. Burası dört tarafı yüksek dağlarla çevrili olmakla birlikte, ovaları geniş, otlak ve yaylaları bol bir yerdir. Bunlardan Arpa ile Aksu yöreleri, sık yeşillikleri ve bol kırmızlarıyla ünlenmiştir. Atbaş'ta iki gün kaldıktan sonra bize buradan katılan Koşmak Hacı isminde kişiyle birlikte dört yoldaş olduk ve yola koyulduk. Önümüzde bir konalguluk uzaklıkta bulunan Taşraba'taki sınır toskavullarında²⁷ başta Kırgız Şomurkan ve Rus Fyodor olmak üzere birkaç asker olduğunu öğrenmiştik. Bunları geçmek için yolhatımız olmadığı için, Koşmak Hacı'nın tavsiyesi uyarınca bu kullanışlı yolu bırakıp, Belaşuv adı verilen sapa bir yolla devam etmeye karar verdik. Yolda ilerlerken gözümüze atını yedeğine alarak yürümekte olan bir kişinin karaltısı çarptı. Geniş yoldan bu yola saptığımız an, önümüzde bize bakarak yürüyen bu kişi uzaktan işaret etti ve bizi yanına çağırırdı. Çağırdığına göre sıradan biri olmadığını düşündük ve yanına gittik. Bunun, sınır muhafızlarının başı

²⁵ Kence oğlu: (Çağatay Türkçesiyle) Ailenin son erkek çocuğu.

²⁶ Konalgu: (Çağatay Türkçesi) Konaklanan menzil; han; kervansaray.

²⁷ Toskavul: (Çağatay Türkçesi) Kontrol noktası, kordon. Ayrıca buradaki görevliler için de bu tabir kullanılırdı.

Şomurkan olduğunu gördük. Bizi görür görmez: “Hey, siz ne biçim adamlarsınız ki; açık ve büyük yolu bırakıp, bu kapalı ve küçük yola giriyorsunuz? Hadi, gelin bu tarafa”, dedi ve önümüze düşerek bizi yol üstündeki kervansaraya götürdü.

Bu arada, nereden çıktıysa, eski adamlar gibi beline gümüş kemer bağlamış, yan tarafına eğri kılıç asmış bir halde yerli Kırgızların boluşu²⁸ yanında iki üç Kırgız genci ile birlikte çıkageldi. Bunu gören Koşmak Hacı, gözleri fal taşı gibi açılarak “Olamaz; halimiz ne olacak şimdi? Soracak olsa yolhatımız yok. Allah saklasın, bizi geri gönderip Narın’daki cellatların eline teslim ederse, böyle kötü bir zamanda halimiz felaket olur,” dedi. Gerçekten de aynen onun dediği gibi, o günlerde işçi-proleter hakimiyeti kurulmuş olduğundan Bolşevikler,²⁹ ufak tefek bahanelerle öldürmek veya hayatta bırakmak gibi aslında insaniyetin elinde olması gereken en büyük hakları, sağını solunu bile ayıramayan işçi-çiftçi kölelerine teslim etmişlerdi. Halk içindeki az çok düşünen, göz önündeki insanların tamamı devrim düşmanı olarak kabul ediliyordu. Kendileri açısından suçlu sayılan insanların cezaya çarptırılmaları için, o günün egemen güçlerinin gözünde bu biçmelerin kendilerinden başka hiçbir şahide ve hiçbir delile ihtiyaçları yoktu.

İşte bunun için onun sözünden sonra bende dahi bazı endişeler uyanmışsa da, kendimi hatırladığım ilk günden beri hiçbir işin Allah’ın izni olmadan gerçekleşmeyeceğine dair bir inancım olduğu için O’na sığındım ve bu meselenin haline giriştim. Şöyle ki; çay kaynar kaynamaz “Buyurun, buyurun beyler, çay içelim. Biz nasılsa elinizdeyiz” dedim ve çabucak heybedeki yağlı somun ekmekleri, leziz kazıları,³⁰ kuruyemişler ile meyveleri çıkarıp sofraya döktüm. Kemikte ilik azalmış bir ilkbahar günüydü. Bunlar da aç olsalar gerek ki, kurdun koyuna saldırdığı gibi yemeğe hücum edip yemeye başladılar. Açlıklarını giderdikten sonra “Tamam, şimdi konuşup tanışalım. Nereden geliyorsunuz; nereye gitmek istiyorsunuz?” dediler. Ben de doğrusunu söyleyip “Elimizde hiçbir belge yok. Şimdiki zamanları biliyorsunuz; biz kendimizden bile ürkmüş insanlarız. Sınırı geçip Kaşgar’a gitmeyi düşünüyoruz” dedim. Benim bu sözüme inandıkları için artık bizden şüphe etmiyor idiyse de, yanımızda “otkaz”³¹ mal olma ihtimaline karşı bizlere hitaben; “Konuklar, kusura bakmayın; kanuna göre heybelere bir bakmamız gerek” demişler ve işe benim heybemden başlamışlardı ki, bu adamların biri bir kitaba tesadüf etti. Bu adam diğer heybelere de sathi bir göz attıktan sonra şöyle konuştu: “Sizler iyi insanlara benziyorsunuz. Hepimiz Müslüman evlatlarıyız. Üstelik elinizden yemek yiyip, suyunuzu içtik. Bizim başımızdaki Rus, sizleri görececek olursa Narın’a geri göndermekten çekinmez. Şimdi bizim size yardım mahiyetindeki tavsiyemiz odur ki; bu büyük yolu bırakıp deminki yola

²⁸ Boluş: Rusça “volostnoy” sözcüğünün Kırgız Türkçesinin ses düzenine uydurulmuş hali olup, binbaşı mevkiindeki yerel idareci memurlara bu ad verilir.

²⁹ Bolşevik: (Rusça) Lenin taraftarı olan Rus komünistleridir.

³⁰ Kazı: (Çağatay Türkçesi) Sucuk şeklindeki at eti.

³¹ Otkaz: Rusça “otkaznoy” sözcüğünün kısaltılmış şekli olup, “yasaklanan”, yani “kaçak” anlamına gelir.

girin. Belaşuv yoluyla devam edip sınır muhafızlarından beş çakırım yukarıda bulunan Taşrabat'a ulaşacaksınız". Bize böyle bir ilgi göstereceklerini doğrusu onlardan beklemiyorduk. Bu sözü işitir işitmez kendilerine teşekkür ederek geri döndük ve Koşman Hacı önderliğinde yola koyulduk.

Buradan öğle namazını kılıp çıkmıştık. İki dağ arasından akan su kenarından yürüyerek üç dört saat kadar sonra Belaşuv Dağlarındaki geçide ulaştık. Gördük ki, geçidin ortasının bir çakırım kadar apak karlarla kaplı olmasına rağmen, öteki çıkışı görünebiliyor. Ancak baharın gelmesiyle kar da yumuşadığından, atımızı nereye sürsek, at kulağına kadar kara gömülüyor ve bir adım olsun ileriye gitmeye yol bulamıyorduk. Artık bir yandan dağ akşamlarının dondurucu ayazı bizi iliklerimize kadar dondurmakta, diğer yandan ise gece karanlığı yaklaşmaktaydı. Bu durumu görünce ben "Bu yol bize uygun gelmedi. Gece boyu karanlıkta ve soğukta kalıp başımıza bela almayalım. Dönsek nasıl olur?" desem de; Koşman Hacı "Efendim, dönmemiz her şeyden daha tehlikelidir. Yol kesen Kırgızlarla dolu bu dağdan geçmemiz gerek. Ne olursa olsun geri dönmeyelim" dedi. Bizler bu şekilde tartışırken dağ geçidinin uç tarafından bize doğru gelmekte olan bir adamın karaltısını gördük. Onu Hızır³² görmüşçesine sabırsızlıkla beklemeye başladık. Gelir gelmez ona halimizi anlattık. Eğer bir yol bulup bizi geçitten geçirirse, kendisine elli som³³ vermeyi vaadettik. Bu adam ise, yaya olmasının dışında, artık akşam olup gece karanlığı da çökmüş olduğundan dolayı isteksiz davranıp "Gideceğim yol uzaktır. Yolda zor durumda kalırım" diye söylenmişse de, zar zor kendisini ikna ettik. "Haydi, kalkın o zaman" diyerek bir atı yedeğine aldı ve önümüze düştü. Acaba yolu nereden bulacak diye bakınıyorduk ki, karla kaplı eski yolu bırakıp, atını dağın yamacındaki ince buz tabakasına doğru sürdü. Ancak ayağı kayarak takla attı ve gidip beş on kulaç aşağıdaki derin kar kütesine gömüldü. Onu bin türlü zorluklarla oradan çıkardıktan sonra başka bir yerden yol bulup, hepimiz geçidi selametle geçtik. Adam elindeki değneği kara saplaya saplaya eski yola girdi. Bizi arkasına aldı ve kendisi yaya, biz ise atlı olduğumuz halde bizleri sağ salım dağ geçidinin öte tarafına aşırıldı. Sevincimizden, vaadettiğimiz akçeyi fazlasıyla kendisine takdim edip kendisini uğurladık. Bu arada gecenin karanlığı bastırılmış olup, yürüdüğümüz yollar da iyiden iyiye karanlıklaşmıştı.

Geçitten kurtulmamızın ardından, beli aşırıp iki dağ arasından akmakta olan uzun bir nehre indik. Üstü kar ve buzla kaplı da olsa, altından suyun akmakta olduğu hissediliyordu. Bir kılavuzumuzun olmamasından dehşete kapılmış halde, gece karanlığının içerisinde, dondurucu bir soğukta kalmış ilerlerken, üç dört yerden birtakım ateşlerin parıldayan ışıkları görünmeye başladı. Bunu görür görmez, kaybettiği malı beklenmedik bir şekilde karşısına çıkan bir kişi gibi hepimiz sevinç içinde yürümeye başlamıştık ki, birden bire üstünde yürüdüğüm

³² Hızır: Gezinlerin ve yolcuların koruyucusu olduğuna inanılan peygamber.

³³ Som: Para birimi. O zamanlarda 1 som = 1 rubleye eşit idi.

buz kırıldı ve belime kadar suya battım. Yoldaşlarım çılgık çılgıca beni sudan çıkardılar. Gocuğuma su dolmuş, üstüm başım tamamen ıslanmıştı. İyi ki de konalguya çok yaklaşmıştık. Işığı yanmakta olan evin önünde durup “Konuk geldi; kimse yok mu?” dediğimiz an üç dört kişi koşarak dışarı çıktı. Baktım ki, bunlar bizim mahallemizden, yani Beşkerem Kervansarayı’ndan olan tüccar gençler. Beni görür görmez alelacele ateşin yanına götürüp, ıslak giysilerimi çıkarttırdılar ve yeni pişmiş yemeklerinden ikram ettiler. Kendi evimize gelmişçesine sevinecek, Taşrabat Kervansarayı yakınlarındaki bu mütevazı konar göçer evinde, ortada asılı duran büyük kazanın altına yakılmış kuvvetli ateşin etrafında bizler; Türk ulusunun temiz yürekli, güler yüzlü, doğru sözlü Kırgız ve Uygur gençleriyle birlikte oluşturduğumuz bir grup halinde oturduk. Gün soğuktu, karnımız aç. Ah, o gün yediğimiz yemeğin tadı yok mu. Aradan kırk altı yıl geçmiştir de, hala gönlümdedir.

Böylelikle, o geceyi bir dostun evinde konuk olmuşçasına gönül huzuru içinde geçirdik. Sabahleyin kalktığımızda bir de baktım ki, Taşrabat denilen eskiden kalma tarihî kervansarayın önünde konaklamışız. Bu eserin ilk inşası Kaşgar valisi Muhammet Han tarafından yapılmıştır. Bu kişi ise Şeybanilerden olan ve Hicri 1005’te³⁴ vefat eden meşhur Buhara padişahı Abdullahan’ın zamandaşdır. Doğu ve Batı Türkistan ticaret kervanlarını Kırgızların hücumlarından korumak için iki hükümdar kendi aralarında anlaşarak, bu noktaya gözcü asker koymuşlardı. Bunun nasıl bir netice verdiği belli değildir. Ben buradan geçtiğimde Taşrabat binasından geriye hiçbir şey kalmamış idiye de, ön cephesindeki giriş kapısının üstüne bir iki gez³⁵ yekpare taş konmuş olup, ayrıca ortadaki uzun koridorun her iki yanına kurulu kırk kadar kümbetli evin kalıntıları mevcuttu. Kible tarafındaki mihrabı ve üstü tahrip olmuş, altında yüz kişinin rahatlıkla yatabileceği kümbeti ise hala ayakta idi. Bu özelliklerine bakılırsa bina, zamanında büyük bir ihtişamlı kurulmuş olsa gerektir.

Sözümüze geri dönelim. Sonrasında hepimiz on kişi kadar olup Taşrabat geçidini aştık ve Çadirköl kıyılarına ulaştık. Burası başı sonu rahatlıkla görülebilen ve çevresi otuz kırk çakırım kadar ancak gelecek küçük bir göldü. Kestirme yolu tercih ettik ve yeni erimeye başlayan buz tutmuş gölün üstünden geçerek Torukat Kervansarayı’na vardık. Bu yerde bir kervansaray görevlisi ile burada evi bulunan bir Uygur’dan başka Çin hükümeti tarafından tayin edilen hiç kimse yoktu. Burada bir gece konaklayıp, ertesinde Kaşgar sınırındaki Tuyuntepe denilen yere geldiğimizde yolumuz ikiye ayrıldı. Doğru gidecek olsak ileride Çakmak Karavulu adı verilen bir yer olup, orada Çinli yol bekçilerinin bulunduğu haberini aldık. Bunun için, biz üç kişi olarak diğer yoldaşlarımızın tavsiyelerine uyup sol kanada doğru saptık. Kara Teke Geçidi istikametinde yola düştük.

³⁴ Hicri 1005 = Miladi 1693.

³⁵ Gez: Uzunluk ölçüsü. 1 gez = yaklaşık 85 cm’dir.

Dağ geçidine ulaştığımızda 1800'lü yıllarda Kaşgar valisi olan merhum Yakupbek'ten³⁶ kalan büyük karakol istihkamının yanından geçmemiz icap etti. Aradan uzun zaman geçmediğinden, kale binaları henüz fazla bozulmamıştı. Bu kalıntı gözüme görününce, şu iki Türkistan'ın tarihini gönlümden geçirdim ve bugünkü acılı halleri üstünde düşüncelere dalıp uzun uzun donup kaldım. Bakın Türk ulusunun Oğuz, Uygur gibi evlatlarına! Bilinçsizliklerinden, bilgisizliklerinden dolayı bugünkü günde kollarına, ayaklarına kulluk, esirlik prangaları vuruldu ve bütün insani haklarını kaybettiler. İşgalci düşmanlarının yönetimindeki öz Ana Vatanlarında tarifsiz acılara, eziyetlere maruz kalıp, hayvanmışlarcasına egemenlikleri ve söz hakları olmadan, adeta bir mecburiyet kamçısı altında yaşıyorlar. En büyük kudret sahibi Allah gibi tanrısı olan, bütün aleme gönderilmiş Muhammed (s.a.v.) gibi yolbaşçıcı bulunan, ilahi bir kanun olan İslam gibi bir dine inanan Müslümanların, böylesine eziyetlere maruz kalmaları Kuran hükümlerine göre mümkün değildir. Çünkü, Kuran'da belirtildiğine göre; İslam dini öyle bir ilahi kanundur ki, onun hükümlerini eksiksiz olarak yerine getiren Müslümanlar, kesinlikle her iki dünya mutluluğuna da sahip olacaklardır. Bu sözün doğruluğuna hiç şüphe yoktur. İslam devletinin ilk yılları, özellikle de Hazret-i Ömer devrindeki İslam'ın şan ü şevketi, bu sözü açıkla ispatlıyor. Osmanlı sultanlarından Kanuni Sultan Süleyman devrinde de bütün Avrupa devletleri İslam padişahının buyruğuna boyun eğmişlerdi.

Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.) "Ümmetim ilk başta neyle yükselmişse, sonunda da onunla yükselecektir"³⁷ demişlerdir. Malumdur ki, Resulullah devrinden başlayarak İslam'ın bütün ilerleyiş sürecinde Kuran hükümleri İslam padişahları tarafından en öncelikli rehber olarak kabul edilmişti. Öyleyse yukarıdaki sözlerden de açıkça anlaşılıyor ki; bilim ve sanatta geride kalıp, başkalarının ayakları altında ezilen Müslümanlar, Kuran'ın hükümlerini yerine getirememiş, hakiki İslamiyet'ten nasiplerini alamamışlardır. Oysa Kuran'ın emirleri başlıca üç noktaya odaklanmakta olup, bunların:

- Birincisi; birlik ve beraberlik;
- İkincisi; çağdaş bilim ve sanatı öğrenip, her işe ait sebepleri imkan daire-sinde yerine getirmek;
- Üçüncüsü; düşman karşısında ölümden korkmamaktır.

İşte kim hayat aleminde bu üç noktaya dikkat ederse, öz Vatanını ve bütün insani haklarını işgalci düşman hücumlarından elbette koruyabilir.

Ne yazık ki, biz geçmişinde birliğini iğrenç bir şekilde kaybetmesi sebebiyle öz devletinden olmuş bir milletiz. Rus işgalcileri, 1840'lı yıllardan itibaren Orta

³⁶ Yakupbek Pir Muhammet Mirzaoğlu (1820 Piskent - 1877 Kaşgar): Hokand Hanlığı ordusunun yetenekli komutanı, Ak Meçet (Kızıl Orda) kalesini Ruslardan başarılı mudafaa etmiştir, sonradan Kaşgar merkezli bağımsız Doğu Türkistan Devletinin kurucusu.

³⁷ Ebu Abdillah Muhammed ibn İsmail el-Buhari. Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötügen, İstanbul, 13. cilt, s. 6214 ve 14.cilt, s. 6380 deki hadislerle göre zikir ediliyor olmalıdır.

Asya'yı istila etmeye başladılar. Bu topraklarda üç bağımsız devlet vardı ki bunlar; Buhara Emirligi, Hokand ve Harezmi Hanlıklarıydı. Avrupa'nın bilim ve medeniyette gelişip bütün insanlık alemine uyanışın [Rönesans] nurunu saçmaya başladığı bir devirde, bu hanlıklar hurafe dünyasına batmış, cahilliğin son sınırına erişmişlerdi. Nice kabiliyetli vatan evlatları ömürlerini Buhara'nın kadim, eski medreselerinde sadece Arap ve Fars dillerini öğrenmekle geçirirlerdi. Farabileri, İbni Sinaları yetiştiren bu Vatanın ve bu milletin gelecek günleri için hiç kimsede endişe duymazdı. Durum böyle olduğu halde, düşmana karşı birleşmek yerine, birliksizlik belasının en üst seviyesine ulaştıklarını ispatlarcasına, kendi aralarında devamlı olarak kavga etmek ve kan dökmekle meşgul oluyorlardı. Yok olma arefesinde olmalarına bakmaksızın, cehaletleri neticesinde bunu önlemek için ellerinde bulunan imkanlardan faydalanamadılar. Eğitim ve öğretim işlerinin ortaçağdakilerden farkı yoktu. Onca ekonomik zenginlikleri olmasına rağmen, devletin savunma işlerine hiçbir şekilde önem vermediler. Askeri düzen eski usuldeydi ve nizami düzen kullanılmamakta olup, modern silahları da yoktu. Böyle bilinçsiz bir yönetimin yıkılması çok tabidir. Bunlar vatan ve millete karşı affedilmez bir suç işlemiş adamlardır. Çünkü bu adamlar, devletlerini çöküşe, milletlerini köleliğe, vatanlarını ise aşağılanmaya mahkum ettiler. Nerede bunların Kuran hükümlerine uygun amelleri?

Yeniden kendi sözüme gelelim. Kara Teke istihkamından geçtikten sonra dağ geçidinin yamaçlarına doğru tırmandık. Halkın ağzından bazı dağların havasının tütekliliği³⁸ olduğunu işitmiş olsam da, kendim böyle bir şeyle karşılaşmamıştım. Yolun sarp, dağın dik olmasından dolayı at üstünde fazla duramadık ve hepimiz atlarımızdan inip yayan yürümeye mecbur olduk. Biraz yürüdükten sonra kalp atışlarımız sıklaşıp soluğumuz kesilmeye başladı. Bu dağlarda tütek olduğundan haberimiz olmayınca, bunun tıbbi açıdan tedbirini de almamıştık. Tam gençlik zamanlarım; vücudum sağlam. Tüteği olmayan dağlarda teke gibi seke seke gezdiğim yıllar. Bu yerde ise hiçbirimizde yukarı doğru adım atmaya kuvvet kalmadığından, atın kuyruğuna asıla asıla, bin türlü zorlukla güç bela geçidin tepesine çıktık. Baktık ki, düşmana karşı durmak için bir zamanlar dağın zirvesindeki dar bir alana çep bağlanmışlar.³⁹

Sonunda dağ geçidini aşip tütekten kurtulduk ve konaklamak üzere dağın eteklerinde bulunan Kırgız Sal Mirza Kervansarayına geldik. Ertesi gün buradan ayrılıp yolumuza devam ederek yüz çakırım kadar süren bir yolculuktan sonra; Ayak, Çamak ve Azgan çöllerinden geçerek, gün batımında Ağu kentinin girişine ulaştık. Yolumuzun üstünde olmadığı için buraya uğramak da mümkün olmadı. Bu şehri geçip biraz yürüdükten sonra, uzaktan koyu kara ağaçlar arasındaymış gibi görünen Astın Artuş yurdunun en başındaki Çıtılça kentine girdik. Yan yana

³⁸ Tütekliliği hava: İçerisinde normalden az oksijen bulundurduğu için soluk almayı zorlaştıran hava.

³⁹ Çep bağlamak: (Çağatay Türkçesiyle) Barikat kurmak.

dizilmiş başka kentlerden de geçmek suretiyle gece yarısında yoldaşım Koşmak Hacı'nın evine vardık.

Kaşgar, Yarkent, Hoten şehirleri ve hatta belki Çin toprağındaki Gansu bölgesi Hicri 95-96⁴⁰ yıllarında halifenin gönderdiği Kuteybe bin Müslim tarafından fetholunup, İslam dinine girmişlerdi. Böyle olmuşsa da, İslam dini Altışehir bölgesinde tam olarak yerleşmeden İslam askeri geri dönmeye mecbur oldu. Çünkü Bağdat'taki halife Süleyman bin Abdülmelik ile Kuteybe bin Müslim'in araları bozulmuştu. Bunun neticesinde geriye dönen asker arasında Fergana'ya geldiklerinde bir iç savaş başlamış olup, Kuteybe bin Müslim Andican şehrinin yirmi beş çakırım gün doğusundaki Sofi Kışlak yakınlarında bulunan ve bir zamanlar Fergana'nın merkezi olan Hılıçşehir önlerinde kendi askeri tarafından öldürüldü.⁴¹ Bölgenin yerlileri bugün burayı Kuruç (Hılıç) Mezar Şah Kuteybe olarak adlandırıyorlar. İslam kumandanlarının ilki meşhur Halid bin Velid'den sonra, ünü dünyaları aşan Horasan fatihi; Buhara, Semerkant, Fergana, Kaşgar, Hoten, Gansu olan, İslam fütuhatını Çin'in merkezine kadar ulaştıran bu kahraman kumandan; birlik olamama belası yüzünden böylesine bir faciaya uğradı. Musa bin Nasır, Tarık bin Ziyad gibi kumandanların hasetten kaynaklanan ihtilafları, İslam'ın Batı'daki fetihlerine nasıl engel olmuşsa; bunların dahi birbirlerine hasetten dolayı yağı⁴² olmaları Doğu'da İslam'ın yayılışına en büyük darbeyi vurmuştu. Bunun neticesinde, merkezi şehirlerde daha yeni yeni yayılmakta olan İslam dini engellenmiş, yaygınlaşması da bir iki asır sekteye uğramış oldu.

Bu arada Maveräünnehir bölgesinde adaletiyle tanınan Samanoğulları Devleti⁴³ kurulduktan sonra başlayan kutlu devir neticesinde bilim ve İslam medeniyeti gelişmeye başlamış olup, bu sayede Farabi, Biruni, İbni Sina gibi bilimsel eserleri bütün dünyaya dağılmış büyük bilginler yetişti. İşte bu devirde, İslam öncesinde İran'ındaki Keyani hanedanı hükümdarından Keykavus ve Keyhüsrevlerin zamandaşı olan Dukuhan'ın (Farsça Afrasiyab) neslinden gelen Satuk Buğra Han;⁴⁴ Kaşgar, Balasagun ve hatta bütün Türkistan'a han olmuştu. Satuk Buğra Han, Samanoğullarıyla sınırdaş olduğu için, bunlardan Nasr Samani'nin⁴⁵ vesilesiyle babasından gizlice İslam dinine girdi. Ardından Hoten bölgesi ve çevresi ile bütün Uyguristan halkı, hanın himmetiyle İslam dinini tekrar kabul etti.

Burada İslam'ı ilk tanıtan Kuteybe bin Müslim de olsa; İslam dinini ikinci kez halkına duyurup, yerleşmesini sağlayan Satuk Buğra Han oldu. Kendisi hicretin tahminen 380'inci (Miladi 990) yıllarında vefat etmiş olup, Astın Artuş'ta gömülmüştür.

⁴⁰ Hicri 95-96 = Miladi 713-714.

⁴¹ Olay Miladi 715 yılında gerçekleşmiştir.

⁴² Yağı: (Çagatay Türkçesi) Düşman.

⁴³ Samanoğulları Devleti (875-999): Orta Asya'daki ilk Müslüman Türk devleti. Başkenti Buhara olup, Samaniler döneminde dünyaca ünlü bir bilim merkezi haline gelmiştir.

⁴⁴ Satuk Buğra Han: Abdülkerim Satuk Buğra Kara Han. Karahanlılar Devleti'nin (927-1212) kurucusu olup, ilk Müslüman Türk hükümdarıdır.

⁴⁵ Nasr Samani: Nasr ibn Ahmed ibn Esat (906-943). Samanoğulları Devleti hükümdarı.

Yine sözüme dönelim. Böylece, Astın Artuş'ta yoldaşımız Koşman Hacı'nın evinde iki gün erü kılıp⁴⁶ dinlendikten sonra Kaşgar şehrine gitmek üzere yola çıktık. Güneşin sıcağı yetmezmiş gibi, iyice toza dumana bulanarak buraya ulaştık. Aslında buralı olup Tokmak'ta yaşayan epeyce tüccar bulunduğundan, burada tanıdık bildik insan da çoktu ama biz bunların yanına varmadık ve Yarbağ Kervansarayında bizi beklemekte olan Tokmaklı yoldaşlarımızın yanına gittik.

O günlerde, yani Miladi 1920 yılında iç ve dış dahriler birleşerek, çürümüş durumdaki emir devletini yıkmış, Buhara'yı da işgal etmişlerdi. Fergana şehirlerinin her birinde yaşayan bütün köylü halk ayaklandı ve Basmacılar⁴⁷ adı verilen isyancılar da bu duruma baş kaldırdılar. Neticesinde, sağını solunu bile ayıramayan, ellerindeki çapalarla meydana atılmış bu alelade çiftçiler, yer altı ve yer üstünü mekan edinerek günübürlük yaşayan alt tabakaya mensup şuursuz ve vasıfsız işçiler hariç, geriye kalan bütün halkın başına kıyamet kopmuştu. Halk içindeki yüksek dereceli zenginler ise kurşuna dizilip talana uğradılar ve cesetleri kireçli sulara atıldı. Geriye kalanların büyük kısmı ise uzun süre ölümden beter işkencelerin uygulandığı hapishanelerde yatırıldıktan sonra, uzak yerlere sürgüne gönderildi ve buralarda en ağır işlerde çalıştırıldı. Hapis ve sürgün müddetinin en çoğu yirmi beş, en azı on yıl olduğundan; yüzde bir oranında geriye dönen oluyorsa da, orada sağlıkları bozulmuş olduğu için, bunlardan geldikten sonra yaşamayı başaranları çok az görülmüştü. Rusya topraklarında patlayan fitne volkanları önce bütün ülkeyi ateşe vermiş, kıvılcımları sınır dışına kadar sıçramıştı.

İşte ben, böylesine ağır şartlar altında, böylesine zorlu günlerde; derin düşünceler ve büyük ümitlerle Kaşgar'a gelmiştim. Buradaki bilinçsizlik ve bilgisizlik belasının bizden yüz kat fazla olduğunu gördüm. Bunu görünce kafamdaki bütün planlar bozulup, şaşkınlık içinde kaldım. O zamanlarda Kaşgar'da; hadis, ayet tefsiri ve diğer din ilimleriyle uğraşan yüzlerce hoca, binlerce talebe bulunuyordu. Bütün Özbekistan ve Kırgızistan şehirlerini dolaşan Uygur tüccarları, buralarda gezerlerken halkın üstünde uygulanan korkunç zulümleri gözleriyle görmüş, hatta kendileri de bundan nasiplerini almışlardı. Bin kez işitmektense, bir kez görmek daha tesirli olmalıydı. Oysa ilginç ve en şaşırtıcı olan odur ki, Uygurlar kan kardeşleri Özbeklerin başlarına gelen böylesi büyük belaları görebildikleri halde, bilinçsizlik ve bilgisizliğin koyu karanlığı yüzünden bundan etkilenmediler ve zerre kadar ibret almadılar. Çünkü bu uğursuz zihniyetin⁴⁸ ilerlemesi için

⁴⁶ Erü kılmak: (Çağatay Türkçesiyle) Yol üstünde mola verip dinlenmek. Çevre halkı tarafından erü kılanlara erülük (yiyecek, kalacak yer v.s.) vermek bir zamanlar vazife telakki edilmiş olup, bu adet unutulmak üzere olan milli değerlerimizdendir.

⁴⁷ Basmacı: (Özbekçe) Bolşevik İhtilaline karşı Türkistan'da kurulan silahlı direniş güçlerinin tanımlanmasında Ruslar tarafından yayılan ve "baskıncı" anlamına gelen bir sözcüktür. Aslında yeni komünist iktidarın dayanılmaz zulmüne ve kızıl teröre karşı bir tepki hareketi olarak patlak veren silahlı bir halk hareketidir. Genişleyerek bir kurtuluş savaşı hareketi niteliği kazanan ve 30'lu yıllara kadar varlığını sürdüren bu ayaklanma hareketi, korkunç şekilde bastırılmıştır.

⁴⁸ Komünizm kast edilmektedir.

iki şeyin; yani fakirliğin ve bilinçsizliğin mevcut olması mutlak surette şarttır. Bu kavramlar ise Rusya topraklarında, özellikle de Doğu Türkistan ve Çin’de ziyadesiyle bulunduğundan, ateistler bundan faydalandılar ve kokuşmuş zihniyetlerini buralarda yerleştirebildiler. Neticede silah gücü ve baskı ile halkın boynuna yüklenen bu bela, bugünlere kadar kurtulması zor, ağır bir yük olarak boyunlarda kaldı.

Burada kaldığım zaman boyunca benimle işbirliği yapacak, gelecek hakkında endişeleri olan bir kişi olsun göremedim. İşte bundan dolayıdır ki; aklı başında olmayan, bilgisiz bir milletin düşmanları önünde, mezbahaya sürülmekte olan bir hayvan sürüsünden hiç mi hiç ayraması⁴⁹ yoktur. İnsanın kendisine en yakın, en ölümcül düşmanı bilinçsizlik ve cehalettir. Bunun için Allahu teala Kuran’ın ilk suresine⁵⁰ “okumak, anlamak, bildirmek, yazmak, kalem” gibi kavramlarla başlamıştır. Peygamberimiz (s.a.v.) erkek kadın, oğlan kız demeden bütün ümmetine ilim öğrenmeyi buyurdular. Gerektiği kadar din ilimlerini okumak herkese farz olduğu gibi; öz devletini, Vatanını ve milletini korumak için modern pozitif bilimlerini okuyup öğrenmek de farzdır. Bu durum Kuran’da Huda tarafından “Ve e’iddü lehüm mastata’tüm min kuvvetin”⁵¹ ayetiyle açıkça emredilmiştir. Bu ayetin meali “Onlara (düşmanlara) karşı toplayabildiğiniz kadar kuvvet hazır edin” şeklindedir.

Peygamberimiz (s.a.v.); “Alâ innel kuvvete erremiyu”⁵² sözünü üç kere tekrarladılar. Yani; “Uyanık olunuz. Muhakkak ki güç ve kudret, düşmana ok atmaktır” buyurdular.

Bundan 1380 yıl evvel söylenen bu sözlerin ne kadar doğru olduğunu bugünün fen ilmi açıkça ispatladı ve tecrübesini de bizim üzerimizde gerçekleştirdi. Bugün geçmişteki hatalarımıza hayıflanıp oturmak yerine; onlardan ibret almak, geleceğimiz için hazırlık yapmak gerektir. Çünkü iki Türkistan’ın çocukları, iki ejderhanın ağızları önünde, onlar tarafından yutulma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bu durumdan kurtulmanın yegane çaresi olarak bunların, çağdaş bilim ve fen ile baştan başa silahlanmaları, bunun yanısıra milli hislerini kaybetmeden kendi ana dillerini canları gibi korumaları lazımdır. Bu noktada niye “milli his” dedik de “dini his” demedik? Zira, ateist hükümetin kurulmasından başlayarak bütün dini mektep ile medreseler yok edildi ve hemen ardından eğitim öğretim işleri dinsizlik temeline dayandırıldı. Ondan bu yana yetişen okul çocuklarımız dini terbiye görmediklerinden, Müslümanlığın esaslarını da iyi derecede tanıma fırsatını bulamadılar. Bunun için, Vatan evlatlarının dini eğitim alması engellenmiş bile olsa, bugün öz milliyetlerini korumaları için ana dili eğitimlerini asla ihmal etmemeleri gerekmektedir. Çünkü, hangi millet dinini kaybetmesinin üstüne bir de dilini kaybederse; o milletin milliyeti de yok olmuş, hayatı sona ermiş demek-

⁴⁹ Ayrama: (Çağatay Türkçesi) Fark.

⁵⁰ Alak suresi, 1-5. ayetler.

⁵¹ Enfal suresi, 60. ayet.

⁵² Buhari, 6/2723.

tır. Bu yönden bakıldığında, günümüzün Doğu ve Batı Türkistan'ının evlatlarının, özellikle de Uyguristan'ın geleceğinin bu müthiş tehlikeyle nasıl karşı karşıya olduğu, gözümüzün önünde şüpheye yer bırakmayacak derecede aşıkardır.

Biz yine kendi sözüme gelelim. Benim Kaşgar'a geldiğim günler Sovyet hükümetinin yeni yeni kurulmaya başladığı günler olup, dünya devletleri tarafından tanınmadığı için burada henüz herhangi bir konsolosluğu da açılmamıştı. Ancak bu memleketin Çatral Dağ geçidi ve Tibet üstünden Hindistan, Afganistan gibi ülkelerle ticari bağlantılarının bulunduğu malumdur. Yarkent ve Hoten vilayetlerine yerleşmiş durumda birkaç İngiliz vatandaşı da vardı. Bu sebepten, bu bahanelerle Kaşgar'da açılan Büyük Britanya Konsolosluğu uzun yıllar hizmet vermiştir.

Bilinen bir gerçektir ki, İngilizler nereye adım atarlarsa, “medeniyetsiz” yerli halkla ilgilenmek için geldiklerini söylerler. Eğer bu söz hakikat olsaydı, onlar için Doğu Türkistan halkını Bolşevizm belasından kurtarma imkanlarını bulmak hiç de zor değildi. Ne var ki, insanlığa gerçek ilgiyi gösteren Peygamberimiz Muhammed'den (s.a.v.) ve onun hakiki ümmetinden olmayan birilerinin böylesine büyük bir şerefe erişmesi mümkün değildir. O günlerin Altışehir'indeki, yani Uyguristan'ındaki Çin idaresi; sadece kağıt üzerinde ve sözde devlet merkezi olan Pekin'e bağlı da olsa, ortaçağdaki Çin hanedanı devrinden kalma yadigar bir heykel görünümündeydi.

Görülüyor ki, her iki Türkistan'ın halkı da, bilinçsizlik ve bilgisizliğin koyu karanlığı yüzünden, böylesine müsait şartların da mevcut olmasına rağmen, bunlardan zamanında faydalanma yollarını bulamadılar. Önlerine kesin bir hedef koyduktan sonra, örgütlü bir şekilde işleri yürütmek için harekete geçecek bir kişi olsun çıkmadı. Oysa onların geleceklerini kendilerinden başka hiç kimse düşünmezdi. Çünkü bu biçare halk, hurafe karanlığına ve cehalet batağına bütünüyle batmıştı. Bunun suçlusu o devrin mevcut ortamıdır. Kuran'ın “Kul hel yestevellezine ya'lemune vellezine lâ ya'lemûn”;⁵³ yani “De ki: Hiç bilenler ile bilmeyenler bir olur mu?” şeklindeki hikmetli beyanının mutlaka hayata geçirilmesi gerekirdi.

Türkistan halkı son asırlarda niçin böylesi bir cehalet batağına saplandı? Bunun baş sebebi, dini gerçek manada anlamayan bilim ve medeniyet düşmanlarının yönetim mekanizmasında olmasıdır. Bunlar, kendilerini dinin koruyucuları ilan edip, halkı marifet nurundan mahrum, çağdaş pozitif bilimlerinden irak tutular. Yabancı devletlerle ilişkiler kurmadılar ve eğitim öğretim faaliyetlerine hiçbir şekilde önem vermediler. Bunun için Türkistan halkının uyanma, aydınlanma ve mevcut şartlardan faydalanma imkanı da olmadı. Devletin çöküşünün ve milletin bilinçsizleşmesinin müsebbibi işte bu cahillerdir!

⁵³ Zümer suresi, 60. ayet.

Hokand Muhtariyeti ile ilgili olaylar

Böylece, buradan ümidimi kestikten sonra Afganistan ve Hindistan sınırlarındaki boşluktan faydalanıp o taraflara geçmeyi düşünmüşsem de, yalnız hayatta kalma düşüncesiyle, çocuk çocuğumdan ayrılarak, sevgili vatanımı düşman elinde bırakıp gitmeyi kendime yakıştıramadım. Özellikle Dungan yoldaşlarımdan Davud Hacı, benden ayrılmamaya yemin edip, kalmama şiddetle karşı çıkmıştı. Bunun üstüne Geçici Kerenskiy⁵⁴ hükümetinin kurulmasının ardından Fergana'ya muhtariyet verilmiş ve hükümete Polonya Müslümanlarından Ağayev⁵⁵ adlı bir hukukçu başkanlığında on iki de üye seçilmişti. Bu üyelerden biri ağabeyim Alimhan Töre cenaplarıydı. Bu işe adeta diş ve tırnaklarıyla karşı duran Bolşevikler, Müslümanların en kinli düşmanları oldukları bilinen Ermeniler⁵⁶ arasından topladıkları askerleri eksiksiz olarak silahlandırıp halkın üstüne sürdüler. Bunlara önderlik eden kumandanlar Türk kanına susamış, kan içici Taşnak Partisinin⁵⁷ üyeleri olduğu için, bu canavarların Hokand şehri üstünde gerçekleştirdikleri vahşet, Ortaçağ barbarlarından Cengiz'in vahşetlerini bile geride bırakmıştı. Bilinçsiz halk bütün bunları unutmuş bile olsa; düşmanın süngü ve mızrak darbeleriyle yürekleri parçalanan, zulmün dehşet verici satırlarını gönül sayfalarına gözlemlerinden akan kanlarla yazan tarihçiler böylesine faciaları hiçbir zaman unutmayacaklar. Halkın gözünü korkutup üzerlerinde dehşet salmak için bir yandan kurşuna dizme ve yağma faaliyetlerine başlarken, diğer yandan da yangınlar çıkarıp şehir pazarındaki bütün dükkanları ateşe verdiler. Bu olaydan beş altı yıl sonra Hokand'a gittiğimizde mahvedilmiş, viraneye dönmüş, yerle bir olmuş birçok bina ile yanmış dükkanların yerinde duran sayısız kül yığınına gözümüzle gördük.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Hokand Muhtariyeti'nin hükümet başkanlığına seçilen kişi Polonya asıllı olup, Ağayev adındaki bir Leh Müslümanı idi. Çarlık hükümetinin yıkılmasının ardından, Polonya başta olmak üzere bütün Baltık ülkeleri⁵⁸ kendi haklarına sahip çıkmış ve özerklik kazanmışlardı. Bizim ülkemizde ise, bütün bunları idrak edip kendi hakkını talep edecek, bu işe önder olacak hiç kimsenin bulunmadığını bilen Müslüman aydınların dini hissiyatları harekete

⁵⁴ Aleksandr Fyodoroviç Kerenskiy (1881, Simbirsk – 1970, New York). Rus siyaset adamı. Çarlık Rusyası yıkıldıktan sonra kurulan Geçici hükümetin başkanı (1917). Sosyal Devrim Partisi mensubu ve Avukat. 1918'den sonra Fransa ve ABD'de sürgün hayatı yaşamıştır.

⁵⁵ Hidayetbek Yuralı Ağayev (Hidayet Yurgul-Ağa).

⁵⁶ Ermeniler Orta Asya'ya Rus işgalinden sonra gelmeye başlamış olup, Türkistan Genel Valiliğine (eski Hokand Hanlığına) bağlı şehirlere yerleşmişlerdi. Çarlık Rusyası zamanında dini baskıya uğramış bir millet gibi görüldükleri için, yerli Türkistan ahalisi bunları büyük bir hoşgörüyle karşılamıştır.

⁵⁷ Taşnak Partisi: Ermenice “Taşnaksütyun” (İttifak) olarak adlandırılan, milliyetçi Ermeni partisidir. 1890'da Tiflis'te kurulan bu partinin programında ‘Batılı devletlerin de desteğini alarak, silahlı eylemler ve terör yoluyla Türk topraklarında bir Büyük Ermenistan kurma’ amacı öngörülmüştür.

⁵⁸ Baltık ülkeleri: Litvanya, Letonya ve Estonya.

geçmiş ve Türkistan'daki kardeşlerinin yeni kurulmakta olan ilk devletlerine yardım etmek amacıyla bunu göndermişlerdi. Bu kişi aslen bir hukukçu olup, Rus hükümetine karşı ayaklanan Müslüman Leh devrimcilerindendi. Hokand'a gelir gelmez onu az çok anlayan kişiler kendisini takdirle karşılamış ve kurulmakta olan milli muhtariyet hükümetine başkan seçmişlerdi. Tam bütün işleri düzene sokmuş ve on iki kişiden oluşan hükümet heyetini kurarak işe girişmişti ki; bir bela ve musibet gibi gelen Bolşevikler yönetimi ele geçirdiler. Kaçmayı başaranlar kurtulabilmişlerse de, kaçamayarak ele geçirilen bahtsız heyet üyelerinin sayısı da az değildi. İşte bize yardım etmek maksadıyla ailesi, vatanı ve belki bütün mutluluğundan geçerek gelen bu Polonyalı din kardeşimiz de, yerli ahaliye mensup zavallılarla birlikte tutuklandı ve bizler için kurban oldu. İştittğimiz kadarıyla, bu kişinin o vahşi zihniyetten haberi dahi yoktu. "Bütün dünyanın her köşesinde insanların bütün insani haklarına kavuştuğu şu yirminci asırda, bunlar da vahşice katliamlar yapmaz, insanlara saldırmazlar herhalde. Bunlarla görüşüp bir konuşalım. Maksatları nedir, onu bilelim" demiş ve bu barbarlara kanuni yolları takip ederek laf anlatmayı düşünmüşse de; bu onun tutuklanarak ele geçirilmesine engel olamamıştır. Yoksa, canını kurtarmayı başaran diğer bahadırlar (!) gibi, onun da kaçıp kurtulması mümkündür.

Bu kahraman, yakalandıktan sonra böylesine ağır eziyetlere ve zulümlere maruz kalmaktansa ölümü yeğlemiş, açlık orucuna başlamıştı. En son çare olarak başvurulabilecek böyle korkunç bir girişimin, insanlık aleminde bir netice çıkarılması beklenirdi. Oysa bunlar duruma hiç aldırmadıkları için, bu kişi on beş gün kadar aç bırakıldı. Aklına yitirmek ve hatta ölmek üzereyken bunu alıp başka bir yere götürmüşler. Ondandır kendisine ne olduğunu ise bilmemekteyiz.

İnsan haklarını korumak için kurban olup, böylesi bir alicenaplığı göstermiş olan bu kardeşimize, bütün insanlık adına, kor halindeki gönlümden çıkarıp teşekkürlerimi sunuyor ve onun mukaddes ruhuna ebedi rahmet dileklerimi yolluyorum. Onun gibi insanlık kahramanlarıyla dünyada fazla karşılaşmadığı için, hakkaniyet yolunda kendini feda etmiş böyle bir insanın hizmetleri tarihe gömülüp unutulmasın diye, vicdanım burada onun hakkında yazmaya beni mecbur etti.

Ateizmle mücadele

Yine kendi sözümüze dönelim. Şunu bilmek gerektir ki; Kuran'ın emirlerini, Resulullah'ın (s.a.v.) yolunu doğru anlamayarak dine ihanet eden, iki dünyasını da kaybedip öz vatanında aşağılanma görerek yaşayan sahte Müslümanlara göre; ilmi, fenni, medeniyeti iyice öğrenip, bütün haklarına sahip çıkan kâfırlar, elbette yeğdir. Bütün Uyguristan'ı kaplayan böylesi bir bilinçsizlik belasını görünce buradan ümidimi kestim ve çaresiz yeniden, alevlenmiş bir fitne ocağının içinde yanmakta olan memleketim Tokmak'a geri döndüm. Gördüm ki, gölgesinden korkan tavşan gibi her yerde kaçıp pırsarak yaşayan, hiçbir hakka sahip olmayan

insanlar burada da az değil. Bunlar gibi ben de şehrin biraz dışındaki Şortepe adı verilen Dungan köyüne yerleşip, çiftçilikle geçimimi sağlamaya karar verdim. Merhum babamın öğütlerini tutarak Nakşibendi geleneğine göre imam olmaktan kaçınıp, bir iki yıl boyunca burada kendi işimle uğraşıp yaşadım. Lâkin, bu bölgede orta halli bir tahsil almış veya hiç almamış cami imamları varsa da, dini gerçek manada anlayan bir tane bile alim yoktu. Üstüne üstlük, Bolşevik hükümet dinsizlik temelleri üzerine kurulmuş olduğundan, Tanrısızlar Cemiyeti⁵⁹ her yerde yürütmekte olduğu din aleyhtarı propaganda faaliyetlerini yaygınlaştırmış olup, dindarlara karşı da saldırı hareketlerine başlamıştı. Peygamberimizin (s.a.v.) ifadelerine göre, böyle bir devirde alimlerin olup bitenlere sükut ederek bakıp durması, kendi dinlerine hıyanet etmeleri demektir.⁶⁰ Bu söze muhatap olmamak için, merhum babamın “Sakın imam olma” şeklindeki vasiyetlerine rağmen, halkın talebini kabul ettim ve Tokmak şehri merkez camisine imam oldum. Hemen ilk Cuma’da minberden en az bin kişiye seslenerek, akli ve nakli delillerle göstermek suretiyle dinsizliğe karşı etkili bir vaaz verdim. Cami cemaati bundan oldukça etkilenmiş olacak ki, insanların yürekleri eriyip gözleri yaşlandı. Her yerden “ah u vah” sesleri yükselerek ağlamalar başladı. Böylesine geniş çaplı dini meclislerde vaaz dinlemeye gelenler arasında, devrin merhametsiz cellatları olan, üç harfli teşkilat GPU’nun⁶¹ şarbon casuslarından da birkaç kişinin bulunacağı bilinen bir gerçektir. Durum böyle de olsa, yaptıklarımın açık surette engellenmediğini görünce, işime dini bir heyecanla devam ettim.

Bu arada, 1922 yılında Atbaşı ve Narın’daki Rus Kazaçileri,⁶² Bonduruf⁶³ yönetiminde şiddetli bir ayaklanma başlatmışlardı. Bunlara karşı derhal “atlasa atasına bile acımayan” alelade Türkmenlerden oluşan bir bölük silahlı asker getirildi. Yardım alacakları bir destekçileri olmayan ayaklanmacılar ise bunlara karşı tutunamadılar ve Kaşgar yönüne doğru geri çekilerek kaçtılar. Bunların yüzünden, Tok-

⁵⁹ Tanrısızlar Cemiyeti: 1921’de Moskova’da kurulmuş bir cemiyet olup, Sivil Toplum Teşkilatı maskesi altında faaliyet gösteren bir Parti ve Devlet kuruluşudur. “Bezbojnik” (“Tanrısız”) (1925-1941), “Ateist” (1923-1930), “Antireligioznik” (“Din karşıtı”) (1926-1941), “Voinstvuyuşçi Ateizm” (“Saldırğan ateizm”) (1931) gibi dergiler resmi yayın organlarıdır. Bu taife Özbekistan’da ise “Hudasızlar” dergisini çıkarmıştır.

⁶⁰ Nesai, Biat, 37 den mülhem bir ifadedir.

⁶¹ GPU: (Rusça) Gosudarstvennoye Politiceskoye Upravleniye (Devlet Siyasi İdaresi) kelimelelerinin kısaltılmış hali. Gizli Bolşevik polisinin o devirdeki adı. Bu idare, “proletarya diktatörlüğünü korumak” amacıyla 20 Aralık 1917’de Lenin’in direktifi üzerine kurulmuştur.

⁶² Rus Kazaçileri: Türk Kazaklarından ayırmak için, Rus Kazaklarını müellif “Kazaçi” olarak adlandırmıştır. Rus Kazakları, Güney Rusya bozkırlarında göçebe veya yarı yerleşik olarak yaşayan bir halktır. Sefaletten veya askerden kaçan Rus asıllı süvarilerden oluştuğu tahmin edilmektedir. İlk defa 15. asırda görülen Rus Kazakları, ilk başlarda komşu halkların zararına olarak yağmacılıkla yaşarlardı. Son dönemlerde iktidarın en güçlü savunucusu oldular ve Sibiryaya ile Orta Asya’nın işgalinde öncülük yaptılar. Ayaklanmalara karşı Çarlık Rusyasının sınır mevkiilerinde özel yerleşim bölgelerine sahiptiler. Komünist rejim, Rus Kazaklarının özel imtiyazlarını ortadan kaldırmışsa da, sonradan yeniden eskisi gibi teşkilanmalarına izin vermiştir.

⁶³ Rusça orijinali “Bondaryev” şeklindedir.

mak ve Pişpek'teki zengin tüccarlar, hatta halk arasından gözlerine kestirdikleri seksen kadar insanın evlerine bir gecede baskınlar düzenleyen askerler; inceleme, soruşturma yapmaksızın, hemen o gece, bu insanları ellerini arkadan telle bağlamak suretiyle şehir dışındaki Karaağaçlık Bağı'na götürdüler ve burada kurşuna dizdiler. Bu günahsız mazlumları öldürmek amacıyla, kazdıkları bir çukurun kenarına getirdikleri ve rasgele ateş ettikleri için; bunlardan çoğu tam olarak ölemedi bile. Buralılardan olayı görenlerin anlattıklarına göre; bunların üstlerine daha canları çıkmadan toprak attıklarından dolayı, toprağın üst kısmı üç gün boyunca sürekli kımıldayıp durmuştur. Bu medeni (!) barbarların böylesine yürek titretici, böylesine yürek parçalayıcı, dilin adeta söylemekten ürktüğü, yazmaktan kalemin iğrendiği vahşiliklerini burada kağıda dökmeye mecburuz. Çünkü, tarihte olup biten şeylerin tamamını, iyi veya kötü diye ayırmadan, şahit olduğu yahut öğrenildiği şekliyle kaleme almak; tarihçinin üstüne yüklenmiş mukaddes bir vazife olarak kabul edilir. Bu yazdığımız, dinsiz ateizm idaresinin daha yeni şekillenmeye giriştiği başlangıç dönemlerinin harmandan bir avuç, denizden bir kepçe misal göstergesidir. Ulaşmayı amaçladığımız hedef, kuru söz destanları yazıp, hikayeler anlatmak değil; bilakis gelecekteki Vatan evlatlarımızın bunlardan ibret almalarını sağlamak, istikbalde nasıl yaşamaları gerektiğini onlara bildirmektir.

Tarih, bugün üstünde yaşadığımız vatanımız Özbekistan ülkesinin nice defa doğudan ve kuzeyden gelen bela selleri altında kaldığını, nice defa harap edildiğini anlatıyor. İşte bundan dolayı, geçmişteki parlak medeniyetimizin nasıl viraneye döndüğünü, nesillerimizin tabii nüfus artışının ise nasıl sekteye uğradığını daha rahat görebiliyoruz. Bize sınır komşusu olan Çin'in halkı, son sayımlara göre yedi yüz milyona ulaştığı halde; biz Türkistan halkı, bunlarla aynı devirde yaşıyor olsak da, niye bunların yaklaşık yüzde birine eşit olan on milyon rakamına bile ulaşamadık? Bunun sebepleri çok yönlü olarak incelendiğinde, ortada ne kadar çeşitli gerekçe olduğu anlaşılıyor. Ancak, eski büyük filozofların ifadeleri ve tarihi tecrübeler gösteriyor ki, tarihte hangi millet kendine ait milli devleti kaybeder, hakimiyetini yitirirse; o milletin nüfusu da yönetimi ele geçiren işgalcilerin lehine olmak üzere her yıl biraz daha azalır ve bu millet en sonunda bütünüyle yok olur. Milli hakimiyeti kaybetmek demek, yok olmak demektir. Bunun içindir ki, dünyadaki bilinçli ve medeni milletler, hakimiyetlerini korumak uğruna milyonlarca kurban vermeye hazırdırlar. Hakeza, her Müslüman millet için İslam imanını korumak Kuran'ın emirlerine göre nasıl farz ise, benliğini ve kendi milletini korumak daha büyük bir farzdır. Çünkü, Peygamberimiz (s.a.v.), kim kendi babasını bırakıp başka birinin çocuğu olduğunu söylerse⁶⁴ veya hangi millet dilini, dinini, örf ve adetlerini başka bir milletin karşında yitirirse, böylelerini kesin bir dille kınamış, rahatsızlığını bildirmek suretiyle bu duruma düşenlerin üzerine lanet okumuşlardır. Milli duygularını kaybederek öz milletinden ayrılmak, Kuran'ın emirleri uyarınca haramdır.

⁶⁴ İbn Saad, Tabakat, 1.

Adeta bir yeryüzü uçmağına⁶⁵ benzeyen, cennet misal nimetlerle dolu, nice nice yaylalara, nice nice akarsulara sahip, bağlı bostanlı, güzel vatanımız Özbekistan ülkesinin; etrafımızda bulunan açgözlü düşmanlar tarafından her devirde hücumu maruz kaldığı, meşhur tarih kitaplarının tamamında kaydedilmiştir. Günümüzden yedi yüz seksen yıl kadar önce, bütün dünyaya dehşet salan, kasırgalar estiren Ortaçağ vahşisi Cengiz'in askerleri, ilk darbelerini biz Türkistan halkının üstüne indirmişti. Aynen bunun gibi, yeryüzündeki insanlar için kendisinden iyilik umulan yirminci asırda ortaya çıkan Bolşeviklerin de ilk darbelerine, yine biz Türkistan Müslümanları maruz kaldık. Yukarıda belirttiğimiz gibi, dünyadaki insanlar bu medeniyet devrinin tatlı meyvelerinden faydalandılar ve insani haklarına bütünüyle sahip çıktılar. Ayrıca bu sayede bilim, kültür ve sanat yeryüzüne yayıldı; hatta Afrika çöllerine bile girmeye başladı. Bizlerden başka, dünyanın her yerindeki irili ufaklı milletler, vatanlarını işgalcilerden kurtarıp, tam bağımsız milli hükümetlerini kurmayı başardılar. Biz ise, doğrusu Bolşevik hükümetin kurulduğu günden itibaren; yalnız milli, dini ve vatani haklarımızı değil; bütün insani haklarımızı da kaybettikten sonra, özgürlükten yoksun hayvanlar gibi çalışmaya mecbur kaldık. Bir milletin kendine ait hakları tamamıyla yine kendi elinde bulunmadıktan sonra; "Özbekistan" adının kağıt üstüne yazılması ile yahut "Özbek" adını taşıyan ama başkalarının yükünü omuzlayıp arabasını çeken eşeklerin, atların derecesinde bulunan ve bu yönleriyle vicdandan mahrum, ruhsuz heykellere dönmüş olan birkaç zavallıya, düşmanın maksadına ulaşmak için koltuklar vermesi ile; o millet, nasıl olur da 'özgürlüğümüze kavuştuk' diyebilir?! Böyle milletlerin, böylesine hıyanet perdeleri altında bütün hissiyatlarını yitirerek başkalarına yem olmaları ve sonunda da yüzükoyun yokluk çukuruna yuvarlanıp helaka sürüklenmeleri kaçınılmazdır. Tarihte Özbekistan toprağında binlerce yıl boyu yaşayan bağımsız devletimizi 1865 yılında Çarlık Rusyasının işgaliyle kaybetmiş bile olsak, o devirde dahi bazı konularda bizim sözümüz geçiyordu. Üstelik bu dönemde, Buhara ve Harezmi hükümetleri de 1919 yılının sonlarına kadar hayatını devam ettirmişti. Bütün avantajlar onların lehineyken, bilinçsizlik belası ve siyasi körlük yüzünden, yüzlerce yıldır beklenen böylesi bir fırsatı boşu boşuna kaçırdılar. Oysa bu iki hükümetin birleşmesinin ve bunun üstüne halkın zenginliğiyle tabii zenginliklerin de eklenmesi suretiyle vatanımız Türkistan'da güçlü ve milli bir devletin kurulmasının, tam sırası gelmişti. Ne var ki, bizim kaderimize karşı kendimizi savunacak kuvvetimiz bulunmadığı için, öz yurdumuzda garip olduk ve mirasımıza sahip çıkamadık.

Burada "savunma kuvveti"nin ne demek olduğunu okuyucularımıza izah etmemiz gerekmektedir. İşgalcilere karşı kullanılacak savunma kuvveti, günümüzün çağdaş teknolojisine ve silah donanımına sahip olmaktan başka bir şey değildir. Yalvarıp yakararak düşmandan şefkat ve merhamet dilenmek, şeytandan insaf ümit etmek gibidir. Bunun için, vatanımızın evlatları önümüzdeki gelecek

⁶⁵ Uçmak: (Çagatay Türkçesi) Cennet.

günleri düşünüp, büyük bir istekle çağdaş bilimlerini öğrenmeye girişsin; bize atalarımızdan helal bir miras olarak kalan vatanımıza sahip çıkmak için savunma kuvvetleri hazırlama işine dışlarıyla ve tırnaklarıyla yapışsınlar.

Tekrar kendi sözüme dönelim. Kaşgar yolculuğundan döndükten sonra, merhum babamız Şakirhan Töre Hacı'nın vasiyetlerine uyararak yazları çiftçilik yapıp, kışları Dunganlar arasında ilmi hizmetlerde bulunmak suretiyle ömür geçirmeyi başladım. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in "Akli başında her insanın kendi zamanını iyi anlaması ve ona göre hareket etmesi gerektir"⁶⁶ şeklindeki hikmetli beyanından ilham alarak, o günlerde daha yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan 'komünizm'in esaslarını iyiden iyiye inceledim ve onu herkesten daha erken olmak üzere, iyice anladım. Bu zihniyetin bütün dünya yüzündeki bilcümle dinlere, özellikle de İslam dinine; ateş ile su ve gece ile gündüz kadar taban tabana zıt olduğunu kesin olarak kavradım. Öyle bile olsa, ben kendim doğruyu söyleyip doğruyu düşünmeye alışmış olduğum için; başlangıç devirlerinde bunların aldatma siyasetlerine de aldanarak anlattıklarımı gerçek sanmış ve doğrusu bunlara inanmıştım. Şöyle ki; tahminen 1922 yılında V. Ulyanov (Lenin) imzasıyla şu satırlar kaleme alınmıştı: "Eğer Orta Asya Müslümanları 'Bizim yaşantımız için Kuran'ın emirleri yeterlidir; Kuran'ın rehberliğinde yaşamak istiyoruz' diyecek olurlarsa, bizim bunu muhakkak surette kabul etmemiz gerekir."⁶⁷

Müslümanların hoşuna gidecek bu gibi güzel sözlerin gazetelerde Lenin'in ağzından yayınlanmasından etkilenip, bunlar hakkındaki düşüncelerim az çok değişmeye başladı. Bunun için, başkalarına bakmaksızın halkın talebine uydum ve Tokmak merkez camisine imam hatip seçilince de, her Cuma günü cami mescidinde en az bin kişiden oluşan vaaz meclisleri kurarak, dinsizliğe karşı bir mücadele başlattım. Lenin'in yukarıdaki sözünü kullanmak amacıyla başlattığım bu hareket, üç dört yıl aralıksız olarak devam etti. Bu işte hedeflediğim maksat; Nemrud'un İbrahim Halilullah'ı ateşe vermek için yakılan muazzam ateşini söndürmek amacıyla gagasında su taşıyan kırlangıç gibi, gönlümde beslediğim sadakati ilahi bir kanun olduğuna inandığım İslam dinine karşı ispat etmektir. Bu yüzden, "Gönülden çıkan söz, yüreğe ulaşır" sözünde olduğu gibi, benim bu dini vaazlarımın da halkın gönlünde büyük tesirler bırakmakta olduğu anlaşılınca, demir kollu siyasi yönetimler beni kendilerinin onulmaz düşmanları ilan ettiler. İşte o günden başlayarak sözlerim her geçen gün biraz daha denetim altına alındı. En sonunda olan oldu ve 1922 yılında üç harfli teşkilat GPU'nun Pişpek (Frunze) şehri yeraltı hapishanesinde yattım. Her ne kadar içeride çok yatmamışsam da, böylesine dehşet verici bir duruma ilk defa olarak maruz kaldığım ve böyle korkunç bir yere ilk kez girdiğim için, gönlümün iç ve dış hissiyatı bu zulüm darbesiyle epeyce yaralanmıştı. Gazete sayfalarında Lenin'in imzasıyla yayın-

⁶⁶ Buhari, 13/6095-6096 daki hadisten mülhem ifadedir.

⁶⁷ Burada Bolşevik yayınlarda geniş kapsamlı bir propaganda malzemesi olarak kullanan, Lenin ve Stalin imzalı "Rusya ve Doğu'nun bütün emekçi Müslümanlarına çağrı" sözkonusudur.

lanan yukarıdaki sözlerin tamamıyla yalan olduğu, bir aldatma tuzağından ibaret bulunduğu böylece anlaşılmış oldu.

Eski peygamberlerden Yusuf (a.s.), başta firavun'un vezirinin karısı Züleyha olmak üzere, Mısır kadınlarının iftiralarıyla bir rivayete göre yedi yıl, ikinci bir rivayete göre ise on iki yıl zindanda kalmıştır. Sonraları Mısır hükümdarı firavun'un gördüğü bir düşün tasvirini hiç kimsenin yapamadığı bir ortamda, Yusuf (a.s.) bu düşü yorumlamayı başarmış; yedi yıl bolluk, yedi yıl kıtlık olacağını haber vermiş ve eğer vezirlik vazifesi kendisine teslim edilirse, bu konuya etkili çözümler bularak halkı bu beladan kurtarabileceğini bildirmiştir. Bu bahane ile zindandan kurtulan Yusuf (a.s.), çıkacağı zaman kapının üzerine iki üç kelimelik şu hikmetli sözü yazmıştı: "Bu yer, dirilerin kabirleridir. Düşmanları sevindirir; dostları ise sınar."

Hz. Ömer (r.a.),⁶⁸ Müslümanların mümkün olduğunca hapsedilmemesini buyurmuştu. Bunun içindir ki, İslam şeriatında bu cezanın üç yıldan fazla olmasına pek izin verilmez. Çünkü, bu sürenin uzamasının insanlar üzerinde çok yönlü zararlar bırakacağı, özellikle de bu insanların aile hayatlarının mahvolacağı şüphesizdir. Eğer bir kişi "Ben bu dünyada durmayacağım" diye kasem etse ve zindana girip orada yaşasa, şeriata göre onun kasemi bozulmaz. Bu da zindanın, şeriat gözünde, dünyadan bir parça olmadığını gösterir. İslam kanunları uyarınca; bütün dünya haksız yere dökülen bir kişinin kanına değmez. Bugünün dinsizlerinin medeniyet anlayışına göre ise, bir insanın ölümünün, bir eşeğin ölümü kadar bile kıymetinin kalmadığını görüyoruz. Bunlar tarafından siyasi cinayet olarak kabul edilen herhangi bir düşünceyi hayata geçirenler şöyle dursun, sözü ağzından çıkar çıkmaz sorguya çekilen ve cellatlar tarafından yok edilen insanların sayısı sonsuzdur.

Bunların beni hapsedmekten maksatları; korkutarak, bana da başkalarına olduğu gibi mecburi bir vazife, yani casusluk vazifesi vermektir. Çünkü o devirlerde halk içinde göze çarpan, nüfuzlu kişilere karşı böyle bir siyaset uyguluyor, bunu yaparken de bu işten iki yönlü olarak faydalanmak istiyorlardı. Bu yönlerden biri, kendi dediklerini yaptırmak; ikincisi ise yapılmadığı takdirde, bu insanları derhal belirledikleri en ağır cezalarla cezalandırmaktı. Durum böyle de olsa, esirgeyen Tanrı'nın yardımıyla aradan bir ay bile geçmeden hapisten kurtulur kurtulmaz, onların düşündükleri gibi hareketlerimi yumuşatıp geri adım atacağım yerde, işe daha da kararlı bir şekilde giriştim. Böylece, dünyayı basan bela selinin karşısında durdum ve otuzlu yıllara değin dinsizliğe karşı devamlı surette bir antipropaganda faaliyeti yürüttüm. Tecrübesizlikten olsa gerek, gönlümden hiçbir Müslüman'ın dünyaya ait şahsi menfaati için ahiretini mahvedeceğini ve öz dine hıyanet edeceğini geçirmiyordum. Sonradan malum olduğu üzere, böyle insanların her millet içinde parmakla sayılacak kadar az olduğuna dahi inanmaz

⁶⁸ Hz. Ömer: Ömer bin Hattab. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) en yakın dört arkadaşından biri olup, İslam devletinin üçüncü halifesidir.

oldum. Bugünün medeniyet aleminde milletlerin kendine ait hakları koruma şerefine ulaşması, ancak silah gücüne bağlanmış durumdadır. Söylediğimiz üzere, mükemmel bir müdafaa gücüne sahip olmayan milletler, insan haklarından bütünüyle mahrum kalıp, hayvanlar gibi aşağılanarak yaşamaya mecburdurlar. Özellikle, dinsizlik aleminin merkezi olarak kabul edilen bir ülkeye sınır olan bir milletin, kendi haklarına sahip çıkabilmek için maddi manevi her türlü gücü ve kuvveti, yani çağdaş teknolojiyi ele geçirmekten başka çaresi yoktur.

Burada bugünkü Avrupa medeniyeti üzerinde de durup, vatan evlatlarına bu konudaki en önemli bilgileri aktarmak istiyorum. Öncelikle “medeniyet”in ne demek olduğunu ve nasıl olması gerektiğini bilmek gerekmektedir. İşte bu sorunun cevabını doğru anlayabilen kişi, gerçek ve doğru medeniyeti bozuk medeniyetten de ayırabilir. Eğer medeniyet diye görünüşte gelişmiş, ancak hakikatte harap durumdaki şu dinsizlerin, edep ve ahlaktan uzak zavallıların medeniyetini anlatacak olsak, büyük bir hata yapmış oluruz. Çünkü dünyadaki bütün varlıklar, insan hayatına hizmet etmek için yaratılmıştır. Bozuk medeniyette ise, bunun tam tersine, insanlar dünyadaki varlıklar için feda edilebilir. Medeniyetin gelişme sürecinin her safhasında ortaya koyulan bütün yeniliklerin, insan hayatını iyileştirmeye hizmet etmesi lazımdır. Dünyada yaratılmış olan bütün varlıklar içinde en şereflişinin ve en ulusunun insan olduğunu, delilerden başka herkes, muhakkak ki anlayabilecektir. Bunun için, insan haklarını en üst derecede korumak, hakiki medeniyetin en vazgeçilmez özelliğidir.

Malumdur ki, dünyada yaşayan her insanın en çok sakınıp, en çok esirgediği beş şeyi vardır: Bunlardan birincisi, canı; sonrakileri ise dini, malı, ailesi ve Ana Vatanıdır. Akli başında olan insanlar, bu beş şeyi korumak için ne büyük fedakarlıklarda bulunurlar! Dünyanın her bölgesinde dökülmüş ve dökülmekte olan insan kanları gözümüzün önünde duruyor. Bu faciaların tek sebebi, yukarıda belirttiğimiz konulardan başkası değildir. Hal böyle olunca diyebiliriz ki; medeniyet nerede, hangi millette olursa olsun, yukarıda ifade ettiğimiz üzere insan haklarını korumak için hükümetin elinde bir adalet silahı gibi durursa; ancak o zaman bütün halk medeniyete ulaşır ve huzurla rahat bir hayat geçirebilir. Bunun neticesinde, insan olmanın özelliği olan erk ve hürriyet, her bir insanın kendi elinde kalmış olur. Kim yeryüzünün hangi ülkesinde yaşamayı diledi, bu isteğinde engellemeyle karşılaşmaz. Eğer medeniyet, az önce belirttiğimiz gibi faydalı özellikler taşırsa, Doğu'nun büyük filozofu Farabi'nin deyişiyle böyle medeniyete “Medeniyet-i İslamiye” yahut “Fazile” adı verilir. Bütün medeni gelişimi, ancak böyle olduğu takdirde, yalnızca insanın faydası için kullanmak mümkün olur. Yoksa, şu anda bize hakim olan medeniyet gibi bir medeniyetin, ona yön verenlerin yaptıkları hatalardan dolayı; yalnız canileri değil, belki de bütün insanlık alemini helak oluş çukuruna sürüklemesi kaçınılmazdır. Zira günümüzün dinsiz medeniyetinin zararlı etkileri yüzünden, insanların ahlaki yönden iyice bozulmaları sebebiyle maddi manevi pek çok konuda zarar görmekte olduklarına açıkça şahit oluyoruz. Bu adamlar, kendi zihniyetlerini başkalarına kabul

ettirmek yolunda halkın düzelmesi veya bozulması, bin türlü zarara ve eziyete maruz kalması gibi noktaları hesaba katmıyorlar. Tersine, sadece silah gücüne başvurup, çeşitli baskı metotlarını uygulayarak da olsa insanları kendi yollarına sokabildiklerinde, dilediklerine de ulaşmış oluyorlar. Bunların halkın kırılması veya soyulması⁶⁹ ile işleri yoktur. Medeniyetin bilim, fazilet, sanat ve sanayi gibi yönlerini insanların ihtiyaçlarını karşılamak, insanoğlunun faydasını gözetmek amacıyla kullanmak şöyle dursun; bu yönlerden fertleri, kör gibi tutmuş oldukları kendi sapkın yollarına sokmak maksadıyla bir silah olarak faydalanıyorlar. İşte böyle bir medeniyet, sapkınların başını çektiği bir partinin elinde olursa, onun yönetimindeki bütün halk da erk ve özgürlüğünü kaybedip, en aşağılık hayvanların seviyesinde yaşamaya mecbur olur. Bilge kişiler ve filozoflar böyle medeniyete “Zállâta, fasıka medeniyet”; yani “Körler, sapkınlar medeniyeti” adını vermişlerdir. Bunun en açık şekilde görünen örneği, bugünlerde üstümüzde hükümlan olan ve Bolşeviklerin getirdiği “reziller medeniyeti”dir. Çünkü, elli yıldan beri zorbalara ayakları altında ezilmekte olan on beş uydurmaca cumhuriyetin halkları, özellikle de Özbekistan Müslümanları; milli, dini ve vatani bütün haklarını yitirdiler. Bu insanlar, yeryüzü yaratıldığından beri kendilerine ait bulunan ve atalarından kalmış en helal miras olan gül gülistanlı, bağ bostanlı Ana Vatanlarından kovulmakta; yurtları gözlerinin önünde işgalciler tarafından bölüşülmektedir. İşte biz Özbekistan Müslümanlarının bunların getirdiği kokuşmuş istilacı medeniyetten aldığı pay, günümüzde bu dereceye ulaştı. Dahası, gelecek günler için üstümüzde ne gibi planlar kurduklarını ve nasıl hesaplar içinde olduklarını, çağını anlayabilen vatandaşlarımız bilseler gerektir. Yukarıdan başlayarak buraya kadar anlattıklarımız, bugünün medeniyetini ve gelişim sürecini insanların faydasına olarak nasıl kullanmak gerektiğinin farkına varmak adına, herkes için açıklayıcı olmuştur diye düşünüyoruz.

Basmacılık hareketinin sonu ve bundan çıkarılması gereken dersler

Dinsiz devletin kuruluş devrine tekabül eden 1917 yılından 1925 yılına kadar olan dönem içinde, Özbekistan'ın bütün bölgelerinde sahneye “Basmacılar” adı altında ayaklanmacı bir hareket çıkmış ve hızla ülkeye yayılmıştı. Bu ayaklanmacıların en meşhurları; Hokand'da Ergeş; Mergilan'da Medeminbek ve Şirmatkör;⁷⁰ Andican, Oş ve Özgen taraflarında Halhoca, Ahuncan ve Abdürrezzak; Nemengan'da ise Aman Pelvan ve başkalarıydı. Bunların hepsi de sade halkın içinden çıkan alelaide kahramanlar olup, “Rus kafirlerini yok edip, İslam'ı yücelteceğiz” demekten başka bir şey bilmiyorlardı. Yukarıda adları zikredilen korbaşların⁷¹ komutasında alevlenmiş bir ateşe benzeyen, bahadır yürekli, ser-

⁶⁹ Soyulmak: (Çagatay Türkçesi) Yok olmak; mahvolmak.

⁷⁰ Şir Muhammed.

⁷¹ Korbaşı: (Özbekçe) Silahlı toplulukların önderi, komutanı.

dengeçti Özbek yiğitlerinden en aşağı on binden fazlasının varlığı biliniyordu. Ne yazık ki, bu kahraman çocuklarımıza bilinç aşılayarak onları yönlendirecek, her işin üstesinden gelebilecek nitelikte bir tane bile siyasi önderimizin bulunmaması ve kesin bir hedef belirlemek suretiyle sistematik şekilde işe koyulmamasından dolayı; memleketimizin en kahraman ama bahtsız evlatları, düşmanın eline geçtikleri her yerde kurşunlanarak boş yere yok edildiler. Tarihin çeşitli devirlerinde başımıza gelen bu tür belaların, sıkıntıların, acıların tek sebebi; İslam dinini gerçek manada anlamamamız ve çağdaş bilimden, hünerden yoksun kalmamızdır. Bunun için Peygamberimiz (s.a.v.) “Cahillik ve anlayışsızlık küfürden kötüdür”⁷² demişlerdir. Kuran’ın emri uyarınca; her Müslüman için, iman ile İslam’ı öğrendikten sonra, kendi zamanının bilimlerini okuyup anlamak ve çağının teknolojisini öğrenmek kesinlikle zaruridir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere; Kerenskiy tarafından kendisine özerklik verilen Hokand Muhtariyeti adına hükümete on iki kişiden oluşan bir üye heyeti seçilmişti. Bu üyelerden birinin merhum ağabeyimiz Alimhan Töre olduğunu ve onun işe koyulmasının üzerinden altı ay kadar geçer geçmez açık vagonlar üstüne yerleştirdikleri toplarla burayı işgale gelen Bolşevik bölüğünün Hokand’ı topa tutup, şehri önemli ölçüde tahrip ettiğini de yukarıda ifade etmiştik. Tabiatıyla böyle günlerde en ağır, en korkunç zulümlerin hükümet üyeleri üzerinde uygulanacağı herkese malumdur. Bu sebepten ağabeyimiz hakkında net bir haber gelmeyince, kardeşlik duygusunun etkisiyle duruma tahammül edemedim ve fedakar dostlarımdan merhum Dungan Ebil Ahun’u⁷³ da yoldaş edinerek Andican’a doğru yola çıktım.

O günler, ihtilalin ilk günleri olduğu için izleyeceğimiz yollar da bir hayli tehlikeliydi. Buna rağmen, bu bir taat seferi⁷⁴ olunca, Tanrı’ya tevekkül eyleyerek yollara düştük. Sokuluk, Aksu, Karabalta ve Aşmara’dan geçip, dördüncü menzile; yani Merki’ye⁷⁵ ulaştık. Buranın; Balasagun gibi, İslam’dan önce ve sonraları Türkistan toprağında yaşayan yerleşik Oğuz Türklerinin şehirlerinden biri olduğu, şehir merkezindeki erkin⁷⁶ çevresinde bulunan kalıntılardan rahatlıkla anlaşılabilirdi. Şimdi ise; eski devirlerde Oğuz Türklerinin, yani atalarımızın yaşadığı bu Ana Vatan toprağının Issık Köl’den Otrar’ın ötesindeki Siriderya boylarına kadar ulaşan bölgelerinde, yerli halktan sayıca daha fazla olmak üzere, işgalci Ruslar yaşamaktadır.

Derken, Merki’de bir gün konaklayıp, ertesinde dağ yolunu takip ederek gitmeye karar verdik ve güneşin ilerlediği taraftaki; yani batı yönündeki Tiyanşan Dağları içinde bulunan Cargart geçidine doğru yola koyulduk. Bu geçit, Arka

⁷² Buhari, 7/3321, 3322 dekilere işareten söylenmiş olmalı.

⁷³ Ahun: Din ilimlerini öğrenmiş kimse; hoca.

⁷⁴ Taat seferi: İbadet niteliğindeki yolculuk.

⁷⁵ Merki (Merke): Kazakistanın Tıraz (Cambıl) iline bağlı kent, Tıraz şehrinin 173 km doğusundadır.YI-XI yy.da Büyük İpek Yolunda ünlü ticaret merkezi olmuştur.

⁷⁶ Erk: Şehir içindeki hükümdara ait kale.

Türkistan⁷⁷ ile Fergana Vadisi arasında bulunan Alatav Dağları içindeki en yüksek geçitlerden biri olarak bilinir. Burayı aştıktan sonra, iki tarafı büyük dağlarla çevrili ve sık bir ağaçlığın içinden akan Saçkansay adlı dar nehre indik. Bu dağlık yaylalarda Türk boylarından Sayak ve Cetigen Kırgızları yaşıyorlarmış. Halkın yayladan göçüp, kışı geçirmek üzere alçak yerlere inmekte olduğu günlere rast geldiğimizden, göç kafilesinin arasından geçerek yürüyüp, yatsı vaktinde akarsuyun orta noktasına ulaştık. Bu yakında yolcular için belli bir konalgu yoktu. Akşam olup da önce alacakaranlık bastırarak hava karardığında yoldan biraz kenara çıktık ve etrafı açıklık olan bir dağın eteğinde yattık. Çünkü, akşamleyin yolda gelirken bizi gören göçerler, bu yakınlarda konaklayacağımızı fark etmişlerdi. Bu dağ kurtları, her iki tarafa doğru da alabildiğine uzayan sıradağlar arasında yolculuk eden bizim gibi iyi atlara binmiş silahsız yolculara göz dikmesinler diye bu geceyi uyanık olarak geçirmeye karar verdik. Birlikte sabahlayacağımız atların ayaklarına Kalmuk usulü çidar⁷⁸ vurup, onları getirip gözümüzün önüne koyduk. Bugünkü gece nöbetini kendim almaya karar verdim. Ancak yoldaşım Ebil Ahun, bana müsaade etmedi ve bu işi yalnız başına yerine getirmek istedi. Buna rağmen, ona çok güvenmedim ve vakit gece yarısını geçince beni uyandırıp kendisi uyuması şartıyla yattım. At üstünde onlarca saat yol yürüyüp, başımı koyar koymaz uykuya dalmışım. Gecenin bir vakti uyanıp baktım ki; Ebil Ahun kütük gibi uyuyor; atların ikisi de ortalıkta yok. Ben yüksek sesle “Hey; sana ne oldu?” diye bağırınca o da uyandı. Her ikimiz de ne yapacağımızı bilemez hale düşmüş ve epeyce sersemleşmiştik. Çünkü bu yerden her iki tarafa da yayan olarak yürümek üç dört gün alırdı ve yol çok tehlikeliydi. Heybelerimizi sırtlayarak yiyeceksiz, içeceklessiz halde birkaç gün yol yürümemiz icap edecekti. Böyle durumlarda Resulullah (s.a.v.), yolculuğun tehlikelerinden korunmak için, evden çıkmadan önce sefer namazı niyetiyle iki rekat namaz kılarak “Elhamdü”⁷⁹ suresinin sonunda “Ayete Kürsi”yi⁸⁰ veya iki “Kul euzu”yu⁸¹ okumayı ve namazdan sonra da şu duayı etmeyi buyurmuşlardı:

“Allahümme innî eüzü bike min ve’sâis seferi ve kâbetil münkelebi ve suil münzeri vel ehli vel veledi”. Yani “Ey Allah’ımız; bizi yolculuğun tehlikelerinden koru. Geri dönüşte malımız, canımız veya ailemiz konusunda üzücü bir durumla karşılaşmaktan bizi sakın”.

Baktık ki, vakit gece yarısını geçmiş. Acaba atları bizi gözlerine kestiren konar göçerler gelip kasten mi çaldı yoksa karınları acıkan, susayan atlar bir şekilde kurtulup da suyun sesini takip ederek kamışlığa mı indiler diyerek meraktan yerimizde duramadık ve gözün gözü görmediği böylesine kapkaranlık bir gecede ye-

⁷⁷ Arka Türkistan: Türkistan’ın doğu bölgeleri için kullanılan bir tabirdir.

⁷⁸ Çidar: Köstek; atın hareketini sınırlamak ve kaçmasını önlemek amacıyla ön ayaklarını urganla bağlama usulü.

⁷⁹ Fatıha suresi sözkonusudur.

⁸⁰ Bakara suresi; 255. ayet.

⁸¹ Felâk ve Nas sureleri.

rimizden doğrularak atları aramak üzere ikimiz birlikte iki koldan kamışlığa daldık. Böyle yerlerde kurt, ayı gibi yırtıcı hayvanların da bulunduğu bilinen bir gerçektir. Tedbir olarak bıçağımı elime alıp, onu etrafa dürte dürte iki saate yakın aranmama rağmen, atların karaltısı bile gözükmeyince geri çıkmaya mecbur oldum. Ah o gecenin uzunluğu yok mu; bizi canımızdan bezdirdi. Her ikimiz de boş boş etrafa bakına bakına sabahı ettik. Yoldaşım Ebil Ahun, yaptığının utançından, başını bile kaldıramıyordu. Uygurların “Mollam, dâni zolang”⁸² dedikleri gibi ben de kendi adetim olduğu üzere duaya başlayıp, tanyeri ağarınca dek “Salâten tüncina”⁸³ okuyarak sabahladım. Tan atar atmaz namazımı kılıp, tekrar aramaya başladım. Güneşin iyice yükseldiği saatlerdi. Derince bir çayın boyun-daki sık kamışlığın içinde dolanırken uzaktan “Hey! At bu taraftaymış” diye bağır-an yoldaşımın sesini işittim. Bu haberle bir anda başımızdaki keder dağı kalktı; böylesine korku verici yerlerde edilen yolculuğun getirdiği tehlikelerin adeta sıkıntılı karanlık bir gece gibi üstüne çöktüğü elemli gönlümüzün bulutları bir lah-zada dağıldı. Şükürler olsun ki, Tanrı’nın yardımıyla onlara belalı bir el dokun-mamıştı. Hemen atlarımızı buradan aldık ve yem, ot yedirip karınlarını doyurduktan sonra yolumuza koyulduk.

Bir süre yürüdüktan sonra, Ketmantepe yönünden kaçmakta olan çoluklu çocuklu birçok Rus, kabileler halinde biz menzilimize ulaşınca dek önümüzden geçti. Tam da “Ne oldu acaba?” diye merak ederken öğrendik ki; Oş dolaylarında başkaldıran Halhoca adlı korbaşı, yanına kattığı silahlı silahsız yüz kadar gençle birlikte Ketmantepe Köyüne gelmiş ve burada kavgasız dövüşsüz yaşamakta olan Rusları kuşatarak bunlara korku salmış. Orada bir gün konakladık ve ertesi gün Ketmantepe’ye ulaştık. Burası, Arka Türkistan ile Fergana Sıradağlarının tam ortasına düşen bir yayla olup, suyuyla havası meşhur Suvsamır Yaylasının bittiği noktada bulunan, arazisi geniş, suları bol bir mevkidir ve çarpıcı bir güzelliğe sahiptir. Burada tarım yapılan toprak da oldukça verimli olup, diğer yerlere nazaran özellikle tahıl bitkileri bu yörede daha bol miktarda yetiştirilir. Bu civarın buğday ekmekleri epey bir lezzetli olduğu için, dışarıdan gelen yolcuların canları, o varken, pek başka bir şey çekmez. Onun için, bu yerlere karşı duyulan ilgi daha Çarlık Rusyası zamanında başlamış; önemli yerlerin tamamı yerli Kırgızlar tarafından değil, dışarıdan gelen Ruslar tarafından doldurulmuştu.

Derken, o gece Atuşlu tüccarlardan birinin evinde konuk olup bir gün dinlendikten sonra, buradan hareketle adına Eşim’in Çayı denilen uzun bir ırmağa ulaştık. Başı sonu görünmeyen çayın etrafını kaplamış olan fıstık, badem, ceviz gibi meyveli sık ağaçların arasından geçerek Narın nehrinin kıyılarına ayak bastık. O günlerde, bu nehir iki dağ arasına sıkışmışçasına akıyor olduğundan, dik dağ belinde bulunan tek yoldan da atlı olarak yürümek hayli tehlikeliydi. O gün ko-

⁸² “Mollam; haydi duaya sarılın” demektir (Uygurca).

⁸³ Allah (c.c.) den sıkıntı ve her tur beladan kurtarması için bu “Necat duası”nı okumak müslümanların adetidir; her namazda farzdan sonra da okunur. Dua metni ve meali ekte verilmiştir.

nakladığımız yerden ayrıldıktan sonra bir kez daha mola verdik ve Narın Suyunu geçerek Üçkorgan köyüne girdik. Yolcuların kuzeydeki sıradağlardan geçip Fergana Vadisine indiklerinde ilk karşılaşacakları köy bu köydür. Nemengan, Hokand, Andican ve diğer Fergana şehirlerine bu yerden dağılırlar.

Bizim bu yolculuğumuz 1921 yılında gerçekleşmişti ve bu zamanlar Basmacı adını taşıyan halk ayaklanmacılarının güçlerinin doruğuna ulaştıkları zamanlardı. Bir köyde Bolşevikler, ikinci bir köyde ise Basmacılar durur ve aralarında meydana gelen çatışmalardan yayılan tüfek sesleri hiç kesilmezdi. Bindığımız atları gören kişiler “Hey! Olur da bu iyi atları bir görürlerse, hiçbir şekilde kurtulamazsınız. Çelimsiz atları verip, sizin bu atlarınızı elinizden çeker alırlar” diyerek içimize evham saldılar. Hal böyle de olsa, Andican şehrine ulaşana kadar sürekli olarak birbirinin ardı sıra dizilmiş köylerin içinden geçerek ilerledik. Sokak başlarında oturan insanlar “Basmacılar, beğleriyle az önce şu tarafa doğru gitti; siz onlarla karşılaşmadınız mı?” diye soruyorlardı. Allah korumuş olacak ki, hiçbir şey görmeden, iyi veya kötü hiç kimseyle karşılaşmadan yolumuza doğruca devam ettik. Ürgenç köyünden çıkıp da Andican’a yaklaştıkça savaş alametleri de görünmeye başladı. Öyle ki; Andican, Nemengan trenleri tamamen durmuş, demir yolları tahrip edilmiş, tren istasyonları ateşe verilmişti. Bu gibi çarpışma alametleri arasından ilerlemek suretiyle sağ salim Andican’a ulaştık. Şehrin içine girince bir de baktık ki, bütün sokaklarda etrafa saçılıp savrulmuş sayısız pamuk balyası yerlerde yatıyor. Sorup öğrendiğimize göre; biz gelmeden üç dört gün evvel Medeminbek şehre hücum ettiğinde iki tarafın askerleri, pamuk balyalarını kendilerine kalkan ederek çatışmışlar. Sonra bunları şehirden çıkarmak için, kaleye kapanmış olan Bolşevik askerleri tarafından atılan top mermilerinden şehir halkına ait evler ve pazar yerindeki dükkanlar büyük hasar görmüş. Tam bu günlerde, bütün Rusya çapında pek çok yerde daha halk, Bolşeviklere karşı ayaklanmıştı. İç Rusya’da Kolçak,⁸⁴ Vrangeli⁸⁵ gibi asker kökenliler ve Orenburg Kazakçilerinden Dutov,⁸⁶ Annenkov⁸⁷ gibi generaller de başkaldırmışlardı. Bolşevikler, ülke çapında her yana yerleştirdikleri silahlı güçler ve iktisadi şartlar tahribata uğradığı için, artık ihtiyaçlara cevap veremez duruma gelmişti. Yakıt bitmeye yaklaşmış, kömür kalmadığından demiryolu araçlarında odun yakmaya mecbur duruma gelmişlerdi.

⁸⁴ Aleksandr Vasilyeviç Kolçak (1974-1920): Çar donanmasının amirallerinden olup, 1918-1920 yılları arasında Bolşeviklere karşı aktif mücadelede bulunmuştur.

⁸⁵ Pyotr Nikolayeviç Vrangeli (1878-1928): Rus asilzadelerinden olup, Çarlık Rusyası ordusunda tümgenerallik ve Rusya’nın Bolşevik aleyhtarını silah kuvvetlerinin başkumandanlığını yapmıştır.

⁸⁶ Aleksandr İliç Dutov (1864-1921): Çar ordusunda kurmay albay olup, Ural bölgesinde Bolşeviklere karşı mücadele veren Rus Kazakçı kuvvetlerinin komutanıydı.

⁸⁷ Boris Vladimiroviç Annenkov (1889-1927): Çar ordusuna bağlı Rus Kazakçı askeri birliklerinde subay olup, 1917 Ekim İhtilali sonrasında Doğu Kazakistan, Yedi Su ve Kuzey Sibirya’da Bolşeviklere karşı ciddi mücadeleler vermiştir.

Yine o günlerde, bütün Özbekistan'daki Rus sayısı, bugünkü sayılarının yüzde birini bile bulmuyordu. Üstelik, uçsuz bucaksız Deşt-i Kıpçak bozkırları sebebiyle düşmanla aramızdaki mesafenin çokluğu, vatanımız Özbekistan'ın istilacı Avrupalıların merkezinden de uzakta bulunması, ayrıca dini ve milli hislerimizin bugüne göre az çok kuvvetli olması gibi etmenler, o günlerde, yapmamız gereken bütün işler için bize en uygun ortamı sunuyordu. Kısacası, vatanımız Özbekistan'ı işgalci Rusların elinden çekip kurtarma şartları, o çağda tam anlamıyla doğmuştu. Bu fırsatlardan faydalanma yollarını neden bulamadılar?!...

Bunun bir tek sebebi vardı; o da, o günlerde halkımızın içinde siyasetten anlayan, azıcık da olsa çağdaş bilimleri okuyup öğrenmiş insanlarımızın bulunmamasıydı. Mesela; inşaat ve yapı malzemeleri ile donanımlar yeterli miktarda mevcut olduğu halde; eğer bir inşaatı yöneten mühendisler, tecrübeli ustalar ve işçiler yoksa, binanın kurulması da elbette mümkün değildir. Aynen bunun gibi; bir millet, kendine ait milli devleti kurabilmesi için, çağına uygun bütün malzeme ve donanımı elde ettiği takdirde dahi, bu donanımı yerinde kullanabilecek, milli hislere sahip uzman siyasetçilere kesinlikle muhtaçtır. Günümüzün okumuş, idrak sahibi vatan evlatları, eğer milli hislere de sahip olmazlarsa; onların bize, yani öz halkına herhangi bir faydalarının dokunması hiçbir şekilde mümkün değildir. Aksine, böyleleri ancak, sapı kendimizden olan bir balta gibi, bizi derinlere inmiş köklerimizle birlikte kesip kurutma işine alet olacaklardır. Bu da, kendilerine büyük ümitler bağlanan vatan evlatlarının, yine vatanımızın ahalisini gömmek üzere, kendi elleriyle mezar çukurları kazdığı anlamına gelir.

Evlatlarımızın milli hislerini koruyabilmeleri için, kendilerinde iki şeyi buldurmaları mutlak surette şarttır. Bunlardan biri, din; ikincisi ise her millet için kendine has olan ana dilidir.

Bolşevik hakimiyeti, daha kurulduğu günden başlayarak dini merasimlerimizi kökten yok etmeye giriştiğinden dolayı, bugünkü çocuklarımızda dini hisler yok denecek kadar azalmıştır. Bunun üstüne bir de ana dillerini kaybederlerse, o zaman dini ve milli hislerinin bütünüyle yok olması ve çok geçmeden de Ruslar tarafından yutulup gitmeleri kaçınılmaz olacaktır. Bu ise, atalarımızın kemikleri üstünde yükselen anavatanları Özbekistan'ı işgalcilerin eline bırakmak, kendilerinin ise yok oluş çukuruna yüzükoyun düşmek suretiyle tarih sahnesinden ebedi olarak silinmeleri demektir. Peygamberimiz Hz. Muhammet (s.a.v.), kendi atalarını unutup başkalarına katılan kişileri onaylamamış; böylelerine lanet okumuşlardır.

Yine kendi sözüme gelelim. Daha sonra şehir içine girdik ve ruhu sönmüş insanlarla can sıkıcı sokaklar arasından geçerek Hoten Arıkboyu adındaki eski mahallemizde oturan eniştemiz Abdulla Hacı'nın evine geldik. O gece bu evde dinlenip, ertesi gün Alimhan Töre ağabeyimiz ile de görüşükten sonra burada bir hafta on gün kadar kalmayı uygun gördük. Bu süre içinde çok sayıda insanla konuşmuşsam da, o günlerde düşmanlar tarafından yürütülen siyasetin hilelerinin gerçek anlamda farkına varmış bir kişiyle olsun karşılaşmadım. Öyle ki, Moskova'nın düzenbazları, "Basmacılar" namıyla ortaya çıkan ayaklanmacıları, hiç

kimseye sezdirmeden, en sadık silahlı güçleri gibi kabul ederek, onlardan faydalanmaktaydı. Çünkü Bolşevikler, insan nesli yeryüzüne yayıldığından beri hiçbir devirde görülmemiş alçaklıktaki ve iğrençlikteki sistemlerini hiç kimseye kabul ettiremeyince, insanların hayatlarını devam ettirebilmek için muhtaç oldukları yeme içme kaynaklarına, sularına, aşlarına kadar tecavüz ettiler ve bir kişinin olsun evinde fazladan bir tahıl tanesi dahi bırakmamacasına her şeyi toplayıp götürdüler. Bu yolla, yani açlıktan ölme korkusuyla halkın kendilerine boyun eğmesini sağlamayı amaçladılar. Ancak bu zulümleri şehir merkezlerinde hapis ve sürgün gibi türlü vahşilikler sayesinde uygulayabildiyse de, şehir dışlarında bulunan köylerde şartlar istedikleri gibi oluşmayınca hıyanetlerini hayata geçiremediler. Çünkü, halkı böylesine karanlık ve çıkmaz bir sokağa sokmak, ancak iktisadi ve siyasi baskı yoluyla mümkün olabilirdi. Bu sebepten Bolşevikler, burada kendilerine başkaldıran cahil düşmanlarına karşı, yine onlara gizlice silah temin etmek siyasetini kullandılar. Yerli halkın içinden; ülke çapında sayıları on binden fazla olarak tahmin edilen ayaklanmacı askerleri bir maksada, bir noktaya yönlendirecek, bir bayrak altında toplayacak kapasitede bir kişi bile çıkmadığından, bu safdil bahadurlar hayatlarını devam ettirmek için ne yaptıklarını bilemez halde halka ait zenginlikleri yağmalamaya başladılar. Neticede, bütün halk varını yoğunu kaybederek, adeta kanadı kolu kırılmış, bir lokma ekmeğe muhtaç, “hık” dence sahibinin koluna konacak bir kuşun durumuna düştü. Böylece halkın, çağının idrakinde olmayan bu safdil bahadırlara karşı olan nefreti iyice arttı ve yine halkın kendisi bunlara “Basmacı”⁸⁸ adını verdi. Bunların içinde biraz olsun çağı idrak eden, halkın gözünde itibarı olan ve insanlar tarafından kendisine güvenilen Medeminbek’i ortadan kaldırmak düşmanlar için mecburiyet haline gelmişti. Nedendir bilinmez, bu meseleyi silah gücüyle değil, hile ve desise ile halletmeye giriştiklerinden, aşağıdaki maddeleri kabul etmiş gibi davrandılar ve kendisiyle sözde bir anlaşmaya vardılar:

1. Fergana Muhtariyeti tanınacak;
2. Medeminbek’in idaresinde, sayıları şartlara göre on binden kırk bine kadar ulaşacak bir milli asker kuvveti bulundurulacak; ayrıca bunların silahları ve donanımları merkezi hükümet tarafından temin edilecek;
3. Eğitim öğretim işleri yerli hükümetin yetkisi dahilinde ve ana dilinde yürütülecek;
4. Müslümanların dini meseleleri ve kendi aralarındaki davalar gibi iç işleri, bütünüyle kendi yetkilerinde çözülecek ve şeriatın emirlerine göre halledilecek.⁸⁹

İşte bu gibi iştirildiğinde hayli faydalı gibi görünen şartlarla imza konulan anlaşmanın ardından Medeminbek, 1920 Mart ayında Taşkent’e çağırıldı. Onun gelişinin hürmetine, dış ülkelerden gelen hükümdarlara yapıldığı gibi sokaklar süs-

⁸⁸ Basmacı: (Çağatay Türkçesi) Baskıncı, baskın yapan, haydut anlamında.

⁸⁹ İşbu anlaşmanın Bolşeviklerce tab edip dağıtılan metninin aslı ve tercümesi ilavede verilmiştir.

lendi ve kendisi törenle karşılanıp, büyük merasimler düzenlendi. Bunu gören Müslümanların moralleri yükselerek tarihi hatıraları canlanmış olduğundan, milli bağımsızlık ümidi ile milli hükümetlerini de hatırlamış oldular. Vatanı işgal eden istilacılar ise bunu görünce, önceden hazırlamış oldukları hileli planlarını bir an önce hayata geçirme yolunu tuttular. Oysa, her iki tarafın da rızasıyla kabul edilen anlaşmanın maddelerini, uluslararası kanunlara göre uygulamaları lazımdı. Buna aldırmaksızın, Medeminbek'ten rica edemiş gibi bir tavırla, kendisine Fergana'da kalan Körşimet ve Halhoca gibi ayaklanmacıları da Taşkent'e getirmesini teklif ettiler. Bizimkisi de, bunlara inandı ve biraz ihtiyatlı olmayı aklından bile geçirmeden "Onlar benim sözümünden çıkmaz" diyerek bu teklifi kabul etti. Halbuki, bu düzenbazlar onların çukurlarını kendi elleriyle çoktan kazmışlardı bile. Öyle ki, "İşte sizin güvendiğiniz Medeminbek ruhunu kafire satıp, kendi menfaati için sizleri yakalayıp teslim etmek istiyor. Bu işi halletme vazifesi ona verilmiştir. Bu yakınlarda gelecek olursa, ona göre çaresine bakmak gerek" şeklindeki dedikoduları tam da halk arasında yaydıkları ve bilinçsiz ayaklanmacıların da bunlara inandığı bir anda Medeminbek de buraya geldi. Hakikatte göğüslerini kabartarak at koşturmaktan başka bir iş bilmeyen bu idealsiz ayaklanmacılar, onu görür görmez kendisine tek kelime dahi ettirmeksizin "Hey, sen bizleri Bolşevik kafirlerinin eline mi teslim edeceksin?" diyerek öldürdüler. Bu büyük cinayetin işlenmesinin ardından, az çok beslenen ümitler de kesildi ve tasarlanan planlar bütünüyle değişti. İşgalcilere korku salan Medeminbek'in ayaklanmacılar tarafından öldürülmesi ve yerli halk için her yönden faydalı görünen yukarıdaki anlaşmanın bozulması, gelecekte Müslümanlar adına umulan menfaatlere de ağır bir darbe vurmuş oldu. Vatanı istila eden işgalciler, bu feci olaydan iki yönlü olarak faydalanmayı bildiler ve hain maksatlarına eriştiler.

İşte bu faciadan sonra ülke çapında yayılmış olan ayaklanmacıların birlikleri bozuldu ve teşkilat yapıları çözüldü. Moralleri bozularak örgütlenmeleri dağılmaya başladı. Yalnız Bolşeviklerin değil, kendi halklarının gözünde dahi hırsız ve basmacı lakabını layık görüldüler. İşgalciler, bu konudaki planları başarıya ulaşıncaya, bunu birkaç yönlü olarak kullanma işine giriştiler. Basmacı adıyla ortaya çıkan bu insanlar, halkı yağma, talan etme, kundaklama ve katletme işlerinde bunların en ön safta yer alan askerleri görevini yerine getirdiler. Düşündükleri maksatlara ulaşıp planlarını başarıya ulaştırana dek, yerli halk üzerinde yapacakları her türlü vahşilikleri, bu cahil basmacıları maşa olarak kullanmak suretiyle gerçekleştirdiler. Basmacı çetelerin silahları da yine bunlar tarafından temin edilmekteydi. Yerli halk; işgalciler, işin sonunu düşünmeyen, dostun kim düşmanın kim olduğunu bilmeyen bir grup vahşi sayesinde tasarladıkları planları yerine getirip, amaçlarına ulaşınca kadar canından bezmiş; kanadı kuyruğu yolunmuş, adeta gagasıyla yere dayanarak ayakta durabilen bir kuş gibi ne dense boyun eğmeye hazır hale gelmişti. Düzenbaz, hilekar Moskova hokkabazlarının yürüttükleri temel siyaset, yukarıda belirtildiği gibi, bütün yerli halkların kendilerini yine kendi elleriyle boğazlattırmak ve böylece onları ekonomik sefalete düşürerek, ge-

lecek için planladıkları ebedi kulluğa hazırlamaktı. Delilerin, ruh hastalarının eline silahlar verilip, bu şekilde işleri görüldükten, planları başarıya ulaştıktan sonra iblis Kalinin⁹⁰ ancak Moskova'dan geldi. Her çeşit işkence azabına maruz kalan, adeta hayatının son nefesini bile güçlkle almaya çalışan Müslümanlar, onun gelişini kendileri için bir kurtuluş bayramı olarak gördüler ve onu törenlerle karşıladılar. Bu cellatların asıl maksadı, halkı sanki kurdun pençesinden kurtarmak, ama hakikatte kendileri için kurban etmektir. Basmacılık planı en iyi şekilde tutmuştu ve artık bu husustaki plan da değişmiş, Kalinin ile heyetinin gelişinin ardından pek çok yerde kurulan zulüm mahkemeleri bütün basmacıları ölüme mahkum etmişti. Bu bahaneyle, yerli halktan bunların fikirlerine uymayan ama vatanlarını düşünen çok kişi kurşunlanarak katledildi; geriye kalanlar ise sürgüne gönderildi. “Yılanın başını düşmanın eliyle ez” atasözümüz kendi üzerimizde uygulanmış oldu ve kendimizi bize yine kendi elimizle boğazlattılar. Böylece, altı yedi yıl devam eden ayaklanma hareketleri; bilinçli, bilimsel ve siyasi temeller üzerine kurulmadığı için, sonunda acınacak bir hale düştü ve hiçbir netice vermemiş oldu. Oysaki; halkımızdan nice insanın kanı boşu boşuna dökülmüş; nice kahraman yiğitlerimiz, vatan evlatlarımız kendilerini bu yolda feda etmişlerdi.

İşittigimize göre; Kalinin 1923-1926 yılları arasında Özbekistan-Türkistan ülkesindeki bütün işleri kendi diledikleri üzere becerip Moskova'ya geri döndüğünde, onu yirmi bini aşkın insan karşılamaya çıkmış. O zaman Kalinin'in onlara hitaben söylediği ilk söz “Arkadaşlar! Partimiz, bağlar bostanlarla çevrili, türlü nimetlerle dolu Özbekistan'dan sizler için; bütün Rus halkı için güzel yerler hazırladı. Öncelikle sizi bununla müjdelemek istiyorum” olmuştur. Günümüzden kırk kadar yıl önce söylenmiş olan bu soğuk sözler, yalnızca söylenmekle kalmayıp, her geçen gün biraz daha gerçek olduğu için; sayıları o günlerde yüzde ona bile ulaşamayan işgalci Rusların, bugünlerde bazı şehirlerde yüzde yetmiş geçmekte olduğunu görüyoruz.

Başından sonuna kadar böylesine acılı tarihi gerçekleri kaleme almaktaki asıl maksadım; içi boş destanlar düzmemek değil, bilakis bütün insan haklarından mahrum edilen, öz vatanında garip olan Türkistan halkını, özellikle de vatanımızın bugünkü ve gelecekteki gençlerini uyarmak, onları ölüm uykusundan uyandırmaktır. Gönlümdeki elemleri, dertleri adeta kalemin ucundan akıtarak yazdığım bu kitabımı okuyan veya dinleyen vatanperver, milliyetsever kahraman çocuklarımıza vasiyet edeceğim ödev odur ki; dilimin ucuyla değil, dertli gönlümle kaleme aldığım bu kor kesilmiş sözleri göz ucuyla okuyup geçmesin ve her bir kelimesini iyice tartıp, onlar hakkında fikir yürütsünler. İnsanlığın değil, medeniyetin terakki ettiği şu yirminci asrın insanların; milli, vatani ve dini haklarını korumak için neleri elde etmelerinin gerektiğini iyi anlayıp, bu uğurda uğraş versinler. Görüldüğü gibi, özgür vatanımızın yönetimi kendi elimizde olma-

⁹⁰ Mihail İvanoviç Kalinin (1886-1945): Komünist Parti'nin ve Sovyetler Birliği'nin üst düzey yöneticilerindendir. Dünyada çocuk aleyhtarı olarak bilinen ilk vicdansız kanunun (Üç Başak Kanununun) da yürürlüğe koyanlardandır.

diğında, bütün hukuklarımız başkalarının lehine ayaklar altında çiğnenmektedir. Oysa, hakların korunmasında en güçlü silah olarak kabul edilen bilim, sanat ve eğitim kapıları insanlık alemine sonuna kadar açıktır. Bunun için, vatanımızın idrak sahibi oğulları ve kızları, çağdaş anlamda bilim ve sanatı tam manasıyla anlamak ve imkan elverdiğince öğrenmek konusunda başkalarından daha istekli olmalıdırlar. Çünkü, özlü “İş bilenin, kılıç kuşananın” atasözünü hayata geçirebilirlerse; ülke halkı, özellikle de modern tarzda eğitim göyerek yetişen oğullarımız ve kızlarımız, kendilerine düşen işi en iyi şekilde yerine getirebilecek, böylece hayatta hak ettikleri yere de mutlak surette geleceklerdir. Elinde imkan olduğu halde, bir hukuk devletinde kendi kanuni haklarına sahip çıkamayanlar; insan olma şerefinden mahrum, insan suretindeki hayvanlardır. Çünkü, imkan bulunduğu halde hakkını alamamak demek, acizliğin yanı sıra bir işe yaramazlık demektir de. Tarihteki büyük bilgiler, böyle insanları örnek göstererek, bunları ağızındaki ekmeği ite kaptıran, eli ayağı sağlam, silahlı insanlara benzetirler. İşte bunun için, Peygamberimiz Muhammet (s.a.v.), ümmetlerine aşağıdaki üç şeyden zinhar sakınmalarını buyurmuşlardır:

1. Acizlik,
2. Korkaklık,
3. Tembellik, haylazlık.⁹¹

İmkani olduğu halde haklarını alamayan kişiye Arapça’da “aciz” denilir. Kişi hangi şeyden korkarsa, o şey o kişinin başına bela olur ve böyle kimseler korktukları şeyin önünde mağlubiyete uğrarlar. Korkaklar pek çok iyilikten de mahrum kalırlar. Tembellik ve haylazlık ise, çalışkanlığın tam zıddı olup, hayatta insanlar için en zararlı özelliklerdendir. Bunun için Peygamberimiz (s.a.v.) “Huda, bünyesi sağlam olduğu halde aylak ve tembel insanları sevmez” demişlerdir.⁹² Yine Peygamberimizin söylediğine göre; akli yerinde olan insanların kendi durumlarını değerlendirmeleri, çağlarını tam manasıyla, en iyi şekilde anlamaları lazımdır.

İşte biz, Özbekistan halkı; hakikaten de bu vatanın evlatlarıyız. Atalarımız, insan nesli yaratılıp da yeryüzüne adım attığı günden itibaren şu Özbekistan topraklarında yaşamışlardır. Bu vatan, dirilerimizi göğsünde beslemiş, ölülerimizi koynunda saklamıştır. Vatanımız Özbekistan toprağının bir tabakası, adeta atalarımızın kemiklerinden oluşmuştur. Demek ki, bizi göğsünde büyüten, koynunda saklayarak ak sütüyle besleyen bu Özbekistan-Türkistan, bizim öz anavatanımızdır.

Şu halde biz Özbekler; yukarıdaki mantığa göre, bugünkü halimizi yüzeysel olarak değil, daha derinlemesine ele almalıyız. Hangi durumdayız? Nasıl bir aşağılanma altında yaşıyoruz? Bütün hayatımıza kimler hükmediyor? Kaderimiz kimlerin eline teslim edilmiştir? Cennet misal bağlı bostanlı, nimetlerle dolu va-

⁹¹ Buhari, Cihad, 25 (Arapça nüsha).

⁹² Buhari, 6/2717 deki hadise göre zikir ediliyor olmalıdır.

tanımıza kimler sahip olmuş; bu topraklarda kimler oturuyorlar? Vatanımızı yitirmek yetmiyormuş gibi, malımızdan, mülkümüzden, ahlakımızdan ve törelerimizden bizleri kim ayırdı? Bütün hayatımızı, bütün gelir kaynaklarımızı, ve özgürlüğümüzü, bağımsızlığımızı elimizden kimler zorla çekip aldı?

İşgalciler; Özbekistan, özellikle de Kırgızistan ve Kazakistan bölgelerinde, buraların öz halkından kat be kat fazla olmak üzere çoğaldılar; bütün topraklarımız Ruslaştırıldı. İstilacılar ülkelerimize, başkalarının gözünü boyamak için, kağıt üzerinde “Özbekistan”, “Falanistan”, “Fılanistan” diye adlar verip, iş başına sözde yerli halk adına Moskova tarafından tayin edilen birkaç vatan hainini, Rus yalakçısını, makam sevdalısını, vicdansızı ve idealsizi getirmek suretiyle ekonomik, siyasi ve askeri bütün işleri bugün hala ellerinde tutmaktalar. Halkımızın bizzat kendi emeğiyle kazandığı ekonomik zenginliği ve vatanımızdaki tabii zenginlikleri utanmazcasına talan ediyorlar. Günümüzde, yani yirminci asrın ikinci yarısında, bütün dünyada sömürgecilik devri neredeyse sona ermişken; biz Türkistan halkı, işgalci Rusların akıl almaz sömürge politikaları altında eziliyoruz. Hatta, bu devirde halkımızın Ruslaşarak yok olma tehlikesi bile söz konusudur. Bizlerin bütün haklarımızı kaybetmemiz yetmiyormuş gibi; bağlık bostanlık, güzel vatanımız ve bize atamızdan miras kalan helal mallarımız, gözlerimizin içine bakıla bakıla istilacı düşmanlarımız arasında bölüşülmektedir. Verimli vatan topraklarından elde ettikleri milyonlarca ton “ak altını”; yani pamuğu düşmanın eline teslim eden bahtsız çiftçilerimiz, ekonomik açıdan müthiş derecede sıkıntıya girmiş olup, bugün tarifsiz zorluklarla geçinebilmektedirler! Öz elinde, öz toprağında garip duruma düşen bu zavallıların durumunu düşünen, onları hatırlayarak ıstırap duyan var mı?! Bu namussuzlar, “İtini aç tut ki, arkandan gelsin” atasözünü dile getirmeseler de, tam anlamıyla uyguladılar. Bugün, 1966 yılının Özbekistan’ındaki hükümet liderleri gibi bazı makam sevdalılarını ve birkaç açgözlü iti arkalarına takıp, bunlar sayesinde amaçlarına ulaşıyorlar. Depremi⁹³ bahane ederek, sözde bize yardım etmek için burayı sel gibi istila etmekte olan bu işgalciler, hangi hakla bu kadar rahat davranabiliyorlar ve kimlerin vatanını ele geçiriyorlar? Yerli halkımızı şehir dışlarına kovarak onların topraklarına çok katlı binalar kurdular ve bu binalara sadece göç ettirdikleri Rusları yerleştirdiler. Evini kaybeden yerli zavallı halk, küçücük çocuklarıyla uzun zaman soğuk sokaklarda titreşti ve küçük bir yuva kurma imkanını türlü güçlüklerle ancak bulabildi. Bu vatanın gerçek sahibi olan Özbek halkı, özellikle de bugünün gençleri, vatanımızın çağdaş bir eğitimden geçmiş evlatları, vatanperver siyasetçilerimiz ve modern bilimlerde uzman büyük bilimadamlarımız; bu facialara gerekli önemi vermek, bu konularda mutlaka kafa yormak zorundadır. Çünkü, bir milletin başına gelen belalar, o milletin fertlerinin cesetlerine yapışmış veba mikropları gibidir. Eğer buna bir çare bulunmazsa; o milletin adı tarih sahnesinden silinecek ve o millet en derin kökleriyle birlikte sökülüp atılan bir çınara dönecektir. Halihazırda iş-

⁹³ 26 Nisan 1966 tarihinde gerçekleşen büyük Taşkent depremi.

galcilerin üzerimizde uyguladıkları güç, ilk devirlerine nispeten yüz kat daha arttığından; biz, bu vatanın gerçek sahipleri, onların karşısında bugün dağın altında kalan bir çekirge kadar bile güçlü değiliz. Ne var ki, bunların dağları devirecek kadar güce sahip olan düşmanları da, en uygun zamanı bekliyor ve bunlara karşı harekete geçmek üzere fırsatını gözlüyorlar. O halde bizim de, düşmanımızın demirden pençelerinden kurtulmak için; çağdaş bilimde, sanatta gelişmekten ve fırsat kollayıp hazırlık yapmaktan başka çaremiz yoktur.

*Sabret; bağlar zaman düşman kolun arkasına,
Vakit kaybetme o gün; düşmanı vur başına.*

Çünkü, bir devletin kuruluşu için, mesela bir fabrika binasının kuruluşunda olduğu gibi, öncelikle mutlaka yeterli alet edevatın ve donanımın hazırlanması lazımdır. Gerekli alet edevat, çalışacak ustalar, işçiler, kurulumu idare edecek uzman mühendisler temin edildikten sonra, vakti geldiğinde şartlar da oluşursa; devlet binası şüphesiz ki kurulmuş demektir. Ancak bu maksada erişmek için; çağdaş bilim ve teknolojiyi mükemmel derecede öğrenmemiz, gelenek göreneklerimizden ayrılmamız, dini ve milli hislerimizi kaybetmememiz en birinci şarttır.

Tokmak'a dönüş sonrasında cereyan eden hadiseler

Yine kaldığımız yerden devam ediyoruz. Başta ağabeyimiz olmak üzere akrabalarımızla görüşüp, zamanın şartlarıyla da tanış olduktan sonra, kendi memleketimiz olan Balasagun (Tokmak) şehrine dönmeyi kararlaştırdık. Geldiğimiz dağ yolunun tehlikelerinden kaygılanıp trenle Taşkent üzerinden gitmek istediyseniz de, o günkü kargaşa ortamından dolayı bir hafta on günden beri tren bileti alamamış olan insanları görünce, yine dağ yoluyla dönmeye karar verdik.

Geri dönüş günlerimizde basmacıların yerleştiği köylerin içinden geçmemiz icap ettiğinden, içimizde atlarımızı kaybetme korkusu olsa da, o tehlikeli yerlerden sağ salım geçerek dağların arasına girdik. Ketmantepe'yi de geçip yolu yarılamak üzereyken, basmacılardan dolayı buradan geçenleri kontrol etmek üzere yol boyunca muhafız askerler dikilmiş olduğunu gördük. Bunlarla karşılaşmak veya karşılaşmamak ihtimallerinin her ikisi de tehlikeli olduğu için, düşmanın yüzünü görmemeyi tercih ettik ve yolumuzu değiştirir gibi yaparak dikkatlerini dağıtmak suretiyle bunlardan kurtulduk. Bizi nasıl olup da gözden kaybettiklerini kendileri bile anlayamadılar. Gözden uzaklaştıktan sonra, bir saniye bile hız kesmeksizin kırlık yerlerden, pek çok kuytu dağlar arasından dört nala geçerek geniş ve dümdüz bir yaylaya çıktık. Gece karanlık olmayıp, o gün bir dolunay gecesi yaşadığımızdan uzaktan bize doğru gelmekte olan birkaç atlının karaltısını görebildik. Önümde atını rahvan koşuyla sürmekte olan yoldaşım Ebil Ahun korkarak gözlerimin içine "Ne yapacağız?" dercesine bakınca, "Bu yürüyüşünü bozma. Yoldan sapmadan, atını doludizgin sürebildiğin kadar hızlı sür" dedim.

Aramız bir iki çakırma kadar yaklaşmıştı ki, bizim kararlılıkla dosdoğru üstlerine gelişimizden korkmuş olmaları; düz yoldan dağ tarafına saparak gözümüzden kayboldular. Adamların bizden kaçtıklarını görünce, bunların muhtemelen Kırgızistan ile Özbekistan arasında kaçakçılık yapan tüccarlar olabileceklerini düşündük. Böylelikle, orada bir gece konakladıktan sonra Kalmuk Aşuv üstünden Merki şehrine indik. Burada da üç gece dinlenerek Tokmak'a geçtik. Bu yolculuğumuz, gidişi ve dönüşüyle birlikte yaklaşık üç ay kadar sürmüştü.

Derken, Tokmak'a geldikten sonra bin türlü tasayla nerdeyse bir yıl kadar geçirmiştim ki; günün birinde, bize konuk olarak Andican'dan meşhur Lölî Kâri⁹⁴ lakaplı, Rozi Kari Hocaefendi, yanında on civarında talebesiyle birlikte çıkageldi. Bu kişi, bizim için bir pir, bir üstat olduğundan, en saygıdeğer konuklarımızdandı da. Beş on gün kadar bir süreyle, imkanlar elverdiğince ev sahipliği görevimizi yerine getirdik. Buraların havasının, suyunun kendisinin mizacına uyduğunu fark ettim. Meğer ki, asıl maksatları, Karakol üstünden Yarkent'e, oradan da Gulca'ya geçmekmiş. Kılavuzları o taraflardan haber getirinceye değin burada kalmak istediler. İstekleri üzerine kendilerini derhal Tokmak'a on iki çakırım mesafede, dağlar arasında bulunan Bektaş Ata Mezarlığına götürdüm.

Bektaş Ata, günümüzden dokuz yüz yıl evvel yaşamış Türkistan hakanlarından Cambul'daki Evliya Ata lakaplı Karahan Paşa'nın çağdaşıdır. "Bektaş Ata" kendilerinin lakapları olup, gerçek adları Abdülaziz Bab'dır. Bu Türkistan yurdu, Oğuz Türkleri için hanbalık⁹⁵ makamında olan Balasagun şehri, o günlerde son derece gelişmiş olup, yerleşik Türklerin ilim ve medeniyet merkezi olarak kabul edilirdi. "Tarih-i Reşidi"nin müellifi Mevlana Mirza Haydar Köregen, bu kitabında, Balasagun'dan zamanında her çeşit ilim dallarında kitaplar kaleme alan yüzlerce alimin çıktığını belirtiyor. "Kutadgu Bilig" adlı kitabı yazan Yusuf Has Hacip de Balasagun'dandır. İnsanı hayrete düşürecek bir konu da şudur ki; Arap dilinin en önde gelen lügat kitaplarından olarak kabul edilen "Sihahü Cevherî"nin müellifi (yazarı) Farab Türklerinden olduğu gibi, onu Arapça'ya tercüme eden Cemal Karşî dahi Balasagunlu Oğuz Türklerindedir. Bu kitabı yazan, ben Alihan Töre Sagunî de bu toprakta doğdum; burada yetişip, burada büyüdüm. Bunun için, şiirlerimde kullandığım edebi mahlasım "Sagunî" olmuştur.

Bu kutlu şehirden geriye kalan eserler, şehir harabeleri altında gömülü de olsa, şehrin kendisi yok olmuştur. Durum böyle de olsa, uzun yıllar boyunca bu konuda topladığım malumatları kitabın başlarında arz ettim.

Böylece konuklarımızı mezara götürdüğümüzde, buradaki ihlaslı Müslümanlar, onlardan her konuda yardımlarını esirgemediler.

Aradan otuz kırk gün geçtikten sonra kendilerini Gulca yönüne doğru uğurladık. O günler, dinsizlerin hakimiyetinin ilk günleri olduğu için, üç harfli teşkilat

⁹⁴ Bu lakap, "Çingene Hafız" anlamına gelmektedir. Böylesine bir lakap taşıyan bu kişi, bizce ya Çingene asıllı veya karakter olarak kalendermeşrep biri olmalıdır.

⁹⁵ Hanbalık: (Çagatay Türkçesi) Han şehri. Yani "başkent" anlamında kullanılır.

GPU cellatlarının dehşet verici eylemleri de hareket kazanmıştı. Konuklarımızın ayrılmasının üzerinden beş on gün geçmişti ki, beni Pişpek'e çağırdılar ve sorguya aldıktan sonra hapse attılar. Bu kişiler hakkında tekrar tekrar sordukları sayısız sorulara rağmen bir bağlantı elde edemeyince, üç ay kadar hapiste yatıp, sonra yine serbest kaldım. Bu dördüncü defa olarak hepsedilişim oldu.

Bu arada gönlüme yine seyahat arzusu düştüğünden, Tokmak'ın iki yüz elli çakırım kadar doğusundaki Karakol şehrine gitmek niyetiyle yola çıktım. Yoldaşım, Tokmak'ta yaşamakta olan Atuşlu deveci Abdurrahman oldu. Evden çıktuktan sonra yolda bir gece konaklayıp Issık Köl'e ulaştık. O günlerde muhteşem bir manzaraya sahip bulunan gölün kıyılarından yürüyerek, Tokmak'tan çıktuktan sonraki beşinci konalgu olan şehre girdik.

Karakol şehrinin kurulduğu mevki; pek göz alıcı, güzel manzaralı bir yerdir. Göldeki körfezin bir cephesi masmavi bir şişe gibi mavimtırak bir görünüşe sahip olup, diğer bir cephesi ise dümdüz sokaklardan oluşmakta ve alabildiğince uzayarak yemyeşil çam ormanlarıyla kaplı dağa ulaşmaktaydı. Bizim buraya geldiğimiz günler, cevza [mayıs] ayına rast geldiğinden, açık havada göl adeta gökyüzü gibi bir görüntü arz etmekte; bozkırlar, dağlar, taşlar yemyeşil gözükmekteydi.

Şehre girer girmez, merhum babamızın saygıdeğer dostlarından Atuşlu Rozi Ahun Hacı'nın evine vardık.

Karakol şehri, pek çok yönden tarihi ehemmiyete haiz bir bölgede kurulmuştur. Öncelikle, bu yerler bütün tarih kitaplarında Türkistan'ın beşiği, Türklerin atası Oğuz Han'ın başkenti olarak ifade edilmektedir. İkinci olarak bu bölge, İslam öncesinde dahi medeniyetli, yerleşik bir hayat tarzına sahip bulunan Oğuz Türklerinden Edikut elinin gerçek vatanı olup; Balasagun ise bu devirlerde Türk hakanlarının başkentiydi. Üçüncü olarak; Moğolların Maveraünnehir (Turan) memleketlerindeki hakimiyetine büyük bir darbe indiren Sahipkıran;⁹⁶ Tuğluk Timur'un oğlu İlyas Hoca'nın⁹⁷ ordusuna takamış kılmış ve yüz bin askerle birlikte Issık Köl kıyıları boyunca ilerleyerek; Karakol, Karkara, Tekes, Köksu ve Ağyaz üstünden Çong Yulduz'a inmişti. Oradaki Moğol kalıntıları da yenilince, İlyas Hoca'nın oğlu Oğlanhan, askerleri ile Altay üstünden Karakurum'a, oradan da Moğolistan'a kaçmıştır. Mirza Ulugbek, dedesi Timur'un buyruğuyla, on bin atlı askerle birlikte bunların ardından kovalamış ise de, kaçanlara yetişemediğinden, düşmanı İrtiş Suyu nu geçinceye dek takip etmiş ve geri dönmüştü. Sonrasında, yeterli sayıda askerle takviye edilen Mirza Ulugbek, Muzdavan'ı aşır Altışehir'e ulaştı ve Moğolların oralardaki hakimiyetine de son vererek, Kaşgar üstünden Andican'a yönelmesi buyruğunu verdi. Muhteşem ordusuyla birlikte

⁹⁶ Sahipkıran: Emir Timur'un onursal unvanı. Zühre (Venüs) ve Müşteri (Jüpiter) gezegenlerinin birbirine yaklaştığı duruma "Kıran Burcu" denir. Bu vakitte doğan çocukların ileride saltanat ve saadet sahibi olacağına inanılmaktadır. Timur da böyle bir zamanda doğduğu için, kendisine bu unvan verilmiştir.

⁹⁷ İlyas Hoca: Cengiz sülalesinden olup, belli bir süre Maveraünnehir'e hükmeden Çağatay hanı. Timur'un ortaya çıkmasıyla iktidarını da kaybetmiştir.

zafer bayrağını göklere kaldırıp; Tay Aşuv, Dağut ve Künes üstünden Tuğluk Timurhan'ın başkenti Almalık'a (bugünkü Korgas'a) girdi. Hanın buradaki hazinelerinden geriye kalanlar süpürülürcesine ele geçirildikten sonra, hakanın ailesine de sahip olundu ve hanın öz kızını dahi nikahına aldığı için Moğollar Emir Timur'a "köregen" (damat) adını verdiler. Kendi adetlerince bir hürmet ifadesi olarak yüz Moğol hanın kızının tarağını, yine yüz Moğol da küpesini⁹⁸ bir altın kutuya koyup, başlarının üstünde taşıyarak Semerkant'a getirdiler. Bunların soyundan gelen Tarakçı ve Isırgalı kabileleri Özbekleşmiş olup, günümüzde dahi Semerkant ve Şehrisebz çevresinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Semerkant şehrinin girişinde uzaktan bile ışıldarcasına görünen, muhteşem mozaikli ana kapı; Tuğluk Timurhan'ın kızı ve Timur Sultan'ın eşi adına yaptırılan Bibi Hanım Medresesi'nin harabesidir.

Timur Sultan, bu seferiyle Moğollara nihai darbeyi indirdi ve bunların hakiyetini Turan-Türkistan ülkesinden tamamıyla sökü� attı. Ayrıca o, Cengizliler Devletinin son hakanı Tuğluk Timurhan'ın hazinesini de Almalık'tan Semerkant'a getirmişti. Bu hazinenin içinde yeşim taşından yapılmış biri mavi renkli ve küçükçe, ikincisi ise ak renkli ve daha büyücek birer taht taşı da vardı. Semerkant halkı tarafından buna "Çin'den gelen gök taş" denmesinin sebebi bu olsa gerektir. Görenlerden dinlediğimize göre; bu taşların dört yanında kase ağzına benzeyen dört de oyuk varmış. Türkistan halkı, bir kişiyi kendilerine han yapmak istese, geleneğe göre bu oyukları altınla doldurur; sonra üstüne kırk kişinin sığabileceği büyük ve ak renkli bir keçeye han ilan ettikleri kişiyi oturtur; doksan iki namı Özbek-Türk boylarından gelen doksan iki boy beyi bu yeni hanı bu şekilde taht taşının üstüne kaldırırmış.

Medeniyet düşmanları vatanımıza henüz adım atmadan önceleri, Turan halkının seçim usulleri bu temele dayanırdı. Seçim işinde bütün halkın rızasının alınmasının şart olduğu biliniyor. İşte gerçek seçimin de böyle, halkın rızasıyla yapılması gerektir. Oysa, kendilerini halkın hükümeti olarak adlandıran bu medeni (!) vahşilerin göz boyayıcı ve yalancı seçimleri, elli yıldan beri bize bir film seyrettirilürcesine gerçekleştirilmektedir. Bu yönetimin düzenlediği seçimlerde hiç kimse, kağıdı bir delikten alıp, bir diğerine atmaktan başka şeyi bilmemekte olup, bilme hakkına da sahip değildir.

Tekrar anlattıklarımıza gelelim. Böylece Karakol şehrinde bir ay kadar kaldım. Bu yerdeki Müslümanların çoğunluğu Uygur olup; geriye kalanları ise Özbek, Nogay,⁹⁹ Dungan ve Sart Kalmukları (Müslüman Moğollar) idi. Buraya vardığım günden itibaren halk, gece gündüz yanıma akın etmeye başladı. Bahsettiğim bu günlerde Müslümanlar, benimle birlikte olup, bana dini meseleleri danışmaya ve benden ahlaki vaaz u nasihatlar dinlemeye büyük bir ilgi gösteriyorlardı. Birinci cuma Büyük Nogay (Tatar) Mescidinde, ikinci cuma ise Dungan Camisinde ayet

⁹⁸ "Küpe" sözcüğü, Türkistan Türkçelerinin hemen tamamında "ısırga" veya "sırğa" sözcükle riyle karşılanmaktadır.

⁹⁹ Nogay: Burada Kazan Tatar Türkleri kast edilmektedir.

ve hadislerin manalarını açıkladığım, iman ve İslam esaslarını anlattığım, bu dertli gönlümden çıkan ve manevi tesiri büyük vaazlar verdiğim o günlerde, meşhur İsviçreli Mescit dolusu binlerce Müslüman'ın çıkışları, cami duvarlarını lerzeye getirmişti. Manevi yönden bu denli lezzet alınan, kalbi duyguların böylesine coştığı durumlar, ancak dini vaaz meclislerinde görülür.

Ademoğullarının iyileri, meleklerden bile üstündür.¹⁰⁰ Başta Peygamberimiz Muhammet (s.a.v.) olmak üzere, gelmiş geçmiş bütün yalvaçlar,¹⁰¹ bütün peygamberler; bu sözün ne kadar doğru olduğuna tanıklık ediyorlar. İnsanların kötülükleri ise, yırtıcı hayvanları bile geride bırakır; şeytanı dahi utandırır. Bunun da en canlı tanığı, Batı ve Doğu Türkistan'ı istila edenlerin bu günlerde [1967 yılında] uygulamakta oldukları baskı ve zulümlerdir. Yaratıldığı günden beri insanoğlu, çağımızda bu iki Türkistan'ın Müslümanlarının maruz kaldığı tarzda, verdiği zararlar bitmeyen, vurduğu darbelerde azalma olmayan böylesine uzun süreli bir afeti ve böylesine bir kızıl belayı katiben görmemişti. Dünyanın var edilmesinden beri Allahsızlar, dinsizler; ellerine silah alıp, hakimiyet tahtına böylesine oturmuşlardı. Bu barbarlar, insanları yalnızca dini, vatani ve şahsi haklarından değil; insani haklarından da bütünüyle mahrum edip, hayvanlar gibi çalıştırmaktalar. Dünyaca ünlü siyasetçilerden biri, zamanımızda ortaya çıkmış siyasi ideolojiler hakkında, tahminen 1907 veya 1908 yılında yazdığı bir kitapta “Bunlar içinde komünizm gibi akıldan uzak, hayali bir ideolojiye mensup olan komünistler de var” demiştir. İşte bu hayali ideolojinin mensupları, bu akıl dışı sistemlerini elli yıldan beri halkın üstünde silah zoruyla uygulamaktadırlar.

Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.v.) kıyametin alameti sorulmuştu. Bu soruya karşılık “Haramzadenin oğlu haramzadeler hükümetinin başına geçip, halkın üstünde zulüm faaliyetleri yürütecek” dediler.¹⁰² Şu anda tam bu günleri yaşıyoruz. Şimdi, bunların sistemlerinin temeli Allahsızlık, dinsizlik ve kendilerinden başka hiçbir şeye inanmamak mantığının üstüne kurulmuş olduğu halde; bu ideolojiden ne gibi bir iyilik ümit edilebilir? Çünkü dinsizlik, her türlü kötülüğün müsebbibidir. İnsanı insanlık vasıflarında sabit tutan ve her türlü iyiliğe yönelten şey ise, dindir...

Karakol şehrinde ne kadar süreyle kaldımsa, gelen gidenlerden dolayı uyku vakitlerinin dışında hiç boş kalmadım. Durum böyle de olsa, meşhur İsviçreli Seyyahı Sven Hedin'in kaleme aldığı “Taklamakan ve Tibet” adlı seyahatnameyi okuyup bitirdim ve ondan çok faydalandım. İhtilal sırasında talana maruz kalan Karakol Kütüphanesi; Tatar ve Osmanlı Türkçelerine tercüme edilmiş nadir eserleri çokça bulundurmasıyla meşhurdur. İhtilalin ilk yıllarında, kanun tanımayan ve kaba gücüne güvenen cahil adamların hakimiyeti söz konusu olduğundan, şehirlerdeki kütüphaneler ve diğer kültür eserlerinin çoğu yok olmuştur.

¹⁰⁰ Buhari,10/4509 da zikri geçen hadisten müllhem ifadedir.

¹⁰¹ Yalvaç: (Çağatay Türkçesi) Elçi; peygamber.

¹⁰² Buhari, 15/7045.

Tarih kitapları; Ortaçağın vahşi Moğol askerleri, o devrin İslam merkezi olan Bağdat şehrini istila ettiklerinde, kendileri için mal olarak değer taşımayan, ganimet olmaya değmeyen ne kadar kıymet biçilmez, şaheser kitap varsa Dicle nehrine attıklarından, nehrin altı ay boyunca kapkara aktığını yazmaktadır. Bundan daha iğrendirici olmak üzere; yirminci asrın medeni (!) vahşileri Bolşeviklerin de, hakimiyetleri devrinde türlü vahşiliklere imza atmalarından dolayı; birçok tarihi eserimizi, halkın elinde saklanmakta olan nice kıymetli, nadide el yazma kitaplarımızı yine kendi sahipleri, korktukları için ateşlerde yakmak, sulara atmak mecburiyetinde kalmışlardı. Tokmak ve Sokuluk'taki yalnız bana ait bir at arabası dolusu kitap, onları gömmek zorunda kaldığım için çürümüş ve yer altında kalmıştır. Bu gibi facialar, sadece kenar bölgelerde değil, hükümet merkezi olan Petersburg kütüphanelerinde dahi gerçekleşmişti. Öyle ki, bu kütüphanede bulunan ve bütün İslam aleminin gözbebeği kabul edilen, bin üç yüz yıldan fazla şerefli bir geçmişi olan "Mushaf-ı Osmanî"; yani, Hazreti Osman'ın üstünde şehadete ulaştıkları Kuran'ın pek çok sayfası, ismen Müslüman olan bazı esrikler¹⁰³ tarafından çalınmıştır. Başta merhum Tataristan Müftüsü Hazreti Rıza Fahrî¹⁰⁴ olmak üzere, Musa Hazret ve başka alimler, bu faciayı haber alınca derhal bunun önlemlerini alıp, bu eski büyük Kuran'ın bugüne kadar ulaşmasına vesile oldular. Allah onlara rahmet eylesin! Bugün bu Kuran, Taşkent Tarih Müzesinde korunmakta olup, dış ülkelerden gelen turistler ve özellikle de Müslümanlar bu eseri oldukça ilgi çekici bir tarihi hatıra hüviyetiyle ziyaret etmektedirler...

Böylelikle, Karakol şehrinde bir ay kırk gün kadar kalıp da, tam buradan ayrılp Tokmak'a geri döndüğüm günlerde, sanki benim gelmemi bekliyormuşçasına ağır bir olay daha gerçekleşti. Şöyle ki; bugünlerde Arabistan'da yaşayan Altınhan ve Mübeşşirhan'ın¹⁰⁵ üstadı, aslı Kâsân asilzadelerinden, Fergana bölgesinde nüfuz sahibi olmuş, burada ünü yayılmış ve zamanının büyük alimlerinden olarak kabul edilen Nasırhan Töre merhum, komünistlere karşı bir ayaklanma başlatmıştı. Ne yapacaklarını bilemeyerek adeta sudan çıkmış balık gibi şaşkınlık içinde bulunan Müslümanların ve bu din alimini ilahi kuvvete sahip bir kişi olarak gördüklerinden mallarını, canlarını sakınmaksızın ona katılanların sayısı ülke çapında artmıştı. Ne var ki, işin vakti geçmiş, elden ne fırsatlar kaçırılmıştı. Bolşeviklere karşı başkaldıran ayaklanmacılar her yerde bütünüyle bastırılmış, işleri merkeze bağlanmış ve yollar düşmana açılmıştı.

Peygamberimiz Muhammed'in (a.s.) "Akı başında her kişi, kendi çağının idrakinde olsun"¹⁰⁶ şeklindeki hikmetli sözlerine göre amel edilmesi ve peygamberimizin yirmi üç yıllık nübüvvet devirlerinde yürüttükleri siyasetten, bütün ümme-

¹⁰³ Esrik (Türkistan Türkçesi): Sarhoş, ayyaş.

¹⁰⁴ Rızaeddin Fahreddinov (1859-1936) – şimdiki Tatarstan Muhtar Cumhuriyeti topraklarında doğmuş büyük ülema, edip ve dini lider.

¹⁰⁵ Altınhan [Tirazi] ve Mübeşşirhan [Türkistani]: Türkistanlı ünlü din alimleri. Sovyetler Birliği döneminde ülke dışına çıkmak zorunda kalmışlardır.

¹⁰⁶ Buhari, 13/6095-6096 daki hadisten mülhem ifadedir.

tine örnek olacak hayat hikayelerinden haberdar olunması gerçeği, herkesten çok İslam alimlerine lazımdı. Çağdaş siyaset aleminden habersiz olduklarından, bunların bütün işleri tersine çevrildi. Yalnız ayaklanmacıları değil, düşmanlar bu bahaneyle kendi ideolojilerine uygun olmayan veya insanlar üzerinde sözü geçen kişileri; Nemengan ve Kâsân¹⁰⁷ havalisinin hiçbir yerinde bir tane bile bırakmak üzere kurşuna dizdiler ve katlederek öldürdüler. Geriye kalanlarından ele geçirilenler ise, ağır hapis veya uzak yerlerde sürgün cezalarına çarptırılmak suretiyle yok edildiler. Zavallı Nasırhan Töre merhumun, kaçarken iki yeniyetme oğluyla birlikte yakalandığını ve Taşkent'e getirildikten sonra yeraltındaki karanlık ve şartları ağır bir evde yaşamaya mahkum edildiğini işitmiştim. Sonradan iki oğluyla birlikte ölüm cezasına çarptırılmış ve bu şekilde yok edilmişler. Eğer bu kişinin yerinde siyaset dünyasından haberdar, bilinçli başka biri olsaydı; işleri başka türlü, yani örgütlü şekilde yürütürdü. Yerli halkın, bu denli büyük bir ayaklanma hareketinde dökülen kanları boşuna gitmezdi. Çünkü, güney yöndeki Afgan ve Hindistan sınırlarını ele geçirip, oradan yardım getirme imkanı da doğmuştu. Bilinçsizliğin uğursuzluğundan dolayı bu işi beceremediler. Bu hareketin başlamasından önce Kırgızistan tarafına haberciler gönderilmiş. Allah korusu da, o günlerde ben Karakol'da olduğum için hiçbir işten haberim olmadı.

Böyle de olsa, ben geleli bir hafta geçmemişti ki, üç harfli GPU'nun cellatları, barbar karakterlerinin icabı olarak gece yarısı damdan inmek suretiyle bana tatlı uykumda baskın yaptılar. Gecenin karanlığında aniden silahlı askerlerle göz göze gelen ve korkularından savunmasızcasına bakakalan karım ile çocuklarımın halini hangi söz tarif edebilir? Bu sebepten, daha önce böylesine dehşet verici bir olayla karşılaşmayan çok kişi, yürekoynak¹⁰⁸ hastalığına yakalanmıştı.

Sonra, gözlerine iliştiirdikleri yazdığım her şeyi topladılar; beni de sürerek Pişpek'e getirdiler ve sorgusuz sualsiz bir yeraltı evine sokup burada hapsedtiler. Bu seferki tutuklanışımın neticesi olarak içeride yattığım yaklaşık üç ay zarfında yürütülen çok yönlü soruşturmanın bitirilmesinden sonra, benim bu işten haberimin olmadığını da tespit etmiş oldular. Bu netice bir bahane oldu. Hakikatte ise, gelen ilahi bir gücün yardımı olmalı ki; böylesine dehşet verici bir hapis belasından çok geçmeden kurtulup dışarı çıkabildim.

Yeniden hicret yollarında

Artık bundan böyle bu yerde kalmamın kendi başım ve dinim için tehlikeli olduğunu kesin olarak anlamıştım. Bunun için, Gulca tarafına gitmeyi düşünen bize dost insanlardan Abiş adlı Kırgız'a uğradım ve kendisiyle sefer yoldaşı olma konusunda anlaşarak el sıkıştık. Sonra, büyük bir tedbirle yolculuk hazırlıklarını

¹⁰⁷ Nemengan ve Kâsân: Özbekistan'ın Fergana Vadisindeki tarihi şehirler.

¹⁰⁸ Yürekoynak: (Çağatay Türkçesi) Ritim bozukluğu; aritmi. Kalp atışlarının psikolojik baskı veya korku sebebiyle bozulması, düzensizleşmesi.

halletme işine giriştim. Bineğimi atımı, yiyeceğimi içeceğimi temin etmiştim ki, 1930 yılı Eylül ayının başlarında, el sıkışarak anlaştığım yoldaşım Abiş geldi. Ben o günlerde Tokmak'a altı çakırım olan Şortepe'deki tarlamda ziraat işleriyle uğraşmaktaydım. İşlerim yarım da kalmış olsa, bölcerim¹⁰⁹ bozulmasın diye her şeyi Tanrı'ya emanet edip, akşam namazı geçtikten sonra Çelekazak Dağlarından Abdurreşit Hoca, Dungan Makimir ve rehberimiz Abiş ile birlikte biz dört yoldaş, insanların yatma saatinde Tokmak'taki düzlüğe geldik.

Kitabın bu satırlarını yazarken gönlüm kederlendi; gözlerim yaşla doldu. Zira, baktım ki; bugün hayatta yukarıda adlarını andığım yoldaşlarımdan ve bunların dışında pek çok dert ortağımdan bir tanesi olsun kalmamış. Gençlik, delikanlılık çağlarımdan beri halkım için yaşadığım sıkıntılı, çileli günler; hiç aralık vermeksizin bugüne kadar devam ediyor. Gözümü açığım günden başlayarak gittiğim maksat olan Doğu Türkistan'ın hürriyeti, nice vatan evladının akıttığı mukaddes genç kanlar sayesinde kazanılmıştı...

Yazıklar olsun ki; kendini ezilen, sömürülen halkların zalimlerden kurtarıcısı, dünyanın neresinde haksızlığa uğramış mazlum varsa, tümünün yardımcısı olarak ilan eden yalancı, kezzap Sovyet hükümeti, altı milyon Uygur Müslümanını kendi menfaati uğruna kurban etti.

*Koyunu kurdum ağzından kurtardı; lakin akşamleyin
Kol ayağın bağlayıyan kassaba verdi, görün.*

Şu anda; yani 1967 yılının bu günlerinde; bu zavallı, mazlum kardeşlerimiz, Çin istilacılarının, vahşi komünistlerin dişleri arasında adeta çiğnenmekte; dini ve millî hakları şöyle dursun, sıradan insan haklarını dahi bütünüyle kaybetmiş durumda yok olmak üzere bulunuyorlar. Eğer bir şeyler olup da genel dünya siyaseti değişmez ise, Doğu ve Batı Türkistan halklarının çok geçmeden işgalcilerin şiddetli dalgaları altına gömülüp gitmeleri kaçınılmaz olacaktır.

Yine anlattıklarımıza dönelim. O gece ailemle birlikteyken apansızın gelip beni onlardan ayırdıkları zaman çektiğim manevi ve vicdani azapları, aradan kırk yıl da geçmiş olsa, şairane bir şekilde tasvir edecek olsaydım; bu facianın indirdiği darbenin gönlümde açtığı yara henüz kapanmamış olduğundan, kalemimin ucundan dökülen kara mürekkep o günü hatırlayınca kana dönüşürdü. Çünkü hiçbir şeyden haberi olmayan merhume anaları başta olmak üzere, daha hepsi küçücük çocuklar olan yarı uyuklu oğullarım ve kızlarım, o gün gecenin karanlığında kapıdan içeri girdiğimde gözlerimin içine şaşkınlıkla bakakaldılar. "Şimdi sizleri Allah'a emanet ediyorum. Bu dünya bana dar geliyor; artık hiçbir yere sığmaz oldum. Yoldaşlarım sokakta bekliyorlar. Dua edin; Gulca'ya gitmek üzere yola çıkıyorum" der demez, büyüğü küçüğüyle hepsi elime ayağıma sarılıp, "Bizi kimlere bırakıp gidiyorsunuz?" diyerek ağıt yakarcasına ağlamaya başladı. Moralim bozuldu ve dağlar sanki başıma devrildi. Ne yapacağımı bilemez halde, şaş-

¹⁰⁹ Bölcer: (Çagatay Türkçesi; Mogolca) Verilen söz, vaat;gerçekleşecek görüşmenin kesin zamanı ve yeri.

kınlık içinde kaldım. Öyle bile olsa, rahmeten lil âlemin¹¹⁰ olan Peygamberimiz Muhammed'in (s.a.v.) başlarına gelen sıkıntıları gözümün önüne getirmek suretiyle biraz kendimi yatıştırdıktan sonra, güzel sözler söyleyerek azıcık olsun çocukları da sakinleştirebildim. Böylece onlara aklıma gelen öğütleri verdim; vasiyetlerimi ilettim ve gerisini Allah'a emanet ederek yola çıktım.

Gece boyu yürüdüktan sonra seher vaktine yakın Karabulak'tan geçerek Burulday'ın girişindeki bir karasaraya¹¹¹ ulaştık. Gün boyunca bir odada hiç kimseye görünmeden yattık. Çünkü; biz dört yoldaşın yanında beşpatlar bir tüfek, Rus yapımı üç Berdanka tüfeği ve ayrıca başka silahlar da bulunduğu için; gündüz vakti körnay¹¹² ortalıkta dolaşmamız tehlikeliydi. Bu sebepten, yola akşam namazını kılıp da etraf kararınca düştük. Rehberimiz Kırgız Abiş, aramızdaki en cesur delikanlı ise Dungan Makimir'di. Eğer düşman toskavullarıyla karşılaşır ve başka kurtuluş çaresi bulamazsak; silah kullanma işiyle onu görevlendirdik. Böylece Kemin Suyu kıyılarını takiple ilerledik ve tanyerinin ağarmasına yakın Şadman Batur Hacı'nın¹¹³ kışlağı olan Çong Kemin Köprüsünün alt tarafındaki mevkiye ulaştık.

Kırgızların büyüğü Şadman Batur

Bu kişi, Kırgızlar içinde ataları da kendisi gibi ahaliye hükmeden Cantay Batur oğlu, Karabek Batur oğlu, Atake Batur oğlu, Tımay Batur oğlu Şadman Batur olup; dokuz atasına kadar halk üzerinde hükümrân bir sülâlenin neslindendi ve zamanında Kazak-Kırgızların Hanı olarak adlandırılan Kırgız manaplarındandı. Babam merhumla dost oldukları için, kendisi ile hayattayken görüşmüş, hatta hizmetinde de olmuşum. İnsanları memnun edecek iyi hasletlerin çoğuna sahipti. Allah rahmet eylesin; Kırgız aksakalları, onun insanı hayrete düşürecek derecedeki bahadırılıklarını kendi aralarında bugün bile iştiyakla ve destanlaştırarak anlatırlar. Kendim görmüşçesine dinlediğim hikayelerinden bir iki tanesini, hatıra amacıyla burada yazmayı uygun buluyorum.

Belirteyim ki; Batur Hacı'nın eskiden beri mekanı olmuş kışlak yerlerine Çong Kemin ve Küçük Kemin adları verilmektedir. Bu mevkiiler Tiyaşan Dağlarının sıklaştığı bir bölgede bulunmakta olup, Küçük Kemin'i Batur Hacı kışlak tutmuş idi. O devirde Edikut ülkesini ve Balasagun bölgesini sulayıp besleyen Çüy ırmağının yaklaşık yarısı, bu kışlağın ortasından akmaktadır. Bu su, kabarma vakitlerinde

¹¹⁰ Rahmeten lil âlemin: "Alemlere rahmet olarak gönderilen" demek olup, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vasıflarındandır.

¹¹¹ Karasaray: (Çağatay Türkçesi) Küçük kervansaray, han.

¹¹² Körnay (görnev): (Çağatay Türkçesi) Herkesin gözüne çarpacak tarzda, görüne görüne; açıktan açığa.

¹¹³ Şadman (Şabdan) Batur: Önde gelen Kırgız devlet adamlarındandır. Zamanında İstanbul'u ziyaret etmiş, Osmanlı hükümeti tarafından üst düzeyde kabul edilmiş ve Hicaz Demiryolu'na yaptığı bağışla büyük katkılarda bulunmuştur.

üzerinden atla, binekle geçme imkanı vermez. Suyun geliş tarafı yüksekçe olduğu için süratli akmasının yanısıra, dip kısımlar da korum¹¹⁴ taşlarıyla doludur. Böyle suların geçmek çok tehlikelidir.

İşte suyun kabardığı böyle günlerden birinde, su kükrercesine akarken, orada sığır gütmekte olan yaşlı bir Kırgız akıntıya kapılmış ve ırmağın ortasında gördüğü büyük bir taşın üstüne can havliyle ancak çıkabilmişti. Etraftaki Kırgız gençlerinden hiçbirisi onu bu öldürücü sudan kurtarmaya cesaret gösteremezken; “Şadman Batur’un elinden gelmeyecek iş yoktur; onda Hızır’ın tilsimi var” diye inanan Kırgızlar, bu dehşet verici haberi ona bildirirler. Bunu işitince, atılmaya hazır bir kaplan gibi oturan Şadman Batur’un morali bozulup rengi değişir ve “Hay aksi! Zaman bize ne işe yaramaz çocuklar vermiş. Getirin tor aygır¹¹⁵ atımı!” diye haykırır. Çocukluk günlerinden beri onun, ağzından bir kere çıkan sözden bir daha geri dönmediğini bilen hadimleri, çaresiz, dediği atı getirmeye mecbur olurlar. Bu arada kendisiyle akrayan bazı büyük adamlar gelip; “Hey Batur! Dilsiz düşmana karşı çıkıp, kahramanlık gösterisinde bulunmak nasıl bir iştir? Hepimiz toplanır, başka bir çaresini bulurduk” demiş ve ne kadar yalvarmışlarsa da, bizimkisi onlara aldırmaaksızın atlanarak suyun olduğu yöne doğru harekete geçer. Kendisini bu işten geri döndüremeyen ahali, onun bu hareketini de görünce, ne yapacaklarını bilemez halde korkuya kapılır ve adeta donakalır. Müküş ile Kemal adlı oğullarının anası olan; onun sevdiği, ayrıca halk tarafından da kendisine büyük saygı duyulan karısı Şöke Baybiçe’nin ağlayıp “Ey baturum! Şu işten vazgeçin; sizden rica ediyorum” diye yalvararak kendini atın altına atmasına aldırmayan Şadman Batur, “atake”¹¹⁶ ve “urra” diye nara atarak suyun yukarı kısmına doğru at koşturur. Bu dehşet verici haber yayılınca, dört yandan at koşturarak gelen Kırgızlar, suyun kıyılarında toplanır ve şaşkınlık içinde olup bitenleri seyretmeye başlarlar. Olayı gören kişilerin söylediklerine bakılırsa; böylesine korku verici, böylesine hayati tehlikeye sahip, adeta dilsiz olan böylesine bir düşmanın üzerine yürüdüğü o gün, Şadman Batur’un yine her şeyinden bahadurluğu belli oluyordu ve tavırlarında hiçbir değişiklik olmamıştı. Belki, Peygamberimizin (s.a.v.) Allah’tan, kendisinden korunma dilediği bu gözsüz, dilsiz su belasının¹¹⁷ karşısında bulunduğu farkındaydı ve böyle korkunç, kara bir ejderhanın ağzına düşmüş bir zavallıyı kurtarma gayretinde olduğunu da bildiği için, kendi dilinde “Agur ay; kolday kör”¹¹⁸ diye nara atarak, suyun ortasındaki taşın üstüne bir kurbağaymışçasına yapışan ihtiyarı hedefleyip, epeyce ileriden “Allah” diye atını sürmüştü. Suyun kıyısında olan biteni seyreden kalabalık ahali; dağlar gibi kabaran, köpüren korkunç dalgaların içine beline kadar batmış olduğu halde taştan taşa savrulurken, ağzında “Agur ay” sözüyle ilerlemekte olan Batur

¹¹⁴ Korum taşı: (Çağatay Türkçesiyle) Büyük ebatlı, orantısız şekilli, kaba taş.

¹¹⁵ Tor: Doru (Cins bir at türü).

¹¹⁶ Ateke: (Kırgızca) Özellikle savaş esnasında atılan naralardan biri.

¹¹⁷ Buhari, 14/6297, 6507 de zikredilenlere dayanan ifadedir.

¹¹⁸ Kırgız Türkçesinde “Ey Tanrım; sen kolla” demektir.

Hacı'nın durumunu görünce; "Allah'ım, sen koru" feryatları göklere yükselmişti. Onun ailesine ve evine acıyan pek çok insan, her tarafta "Ağur ay" diyerek inliyordu. Şadman Batur, bu denli ürkütücü, bu denli dehşet verici bir suyun içinde canı gırtlığına gelmiş şekilde taşa yapışarak ve yarı ölü halde yatmakta olan ihtiyarın yanına gelip "Gücün varsa, uzat elimi!" diye yüksek sesle bağırdıysa da; bu adam kendinden geçmiş olduğu için elini uzatamaz ve Batur'un elini tutamayaarak, yayından fırlamış bir ok gibi akmakta olan suyun şiddetiyle akıntıya kapılır gider. Bunu gören bütün ahali, çığlıklar atarak "Artık olan oldu; siz bahadurluğunuzu gereğinden de fazla gösterdiniz. Sizin gibi adamı biz nereden buluruz. Böyle binlerce ihtiyar, sizin bir tırnağımız bile etmez" deyip feryat etmiş olsa da, bizimkisi bunlara hiç aldırmaşızın sudan çıkar; yine "Allah" diye haykırarak ikinci kez suya dalar ve Peygamberimizin (s.a.v.) "Bahadurlar Allah'ın dostlarıdır. Tanrı onların dileklerini geri çevirmez. Her işte sabır ve kararlılık gösteren kişiler, maksatlarına da ulaşırlar"¹¹⁹ dediği gibi, Allah ona da yardım etmiş olmalı ki; az sonra bu yarı ölü ihtiyarı ölümün eşliğinden kurtarıp atının terkesine attığı gibi bu dehşet verici sudan sağ salım çıkar.

Yine bir gün, Şadman Batur ak örkeve¹²⁰ akrabalarıyla birlikte kırmızı içip otururken, uzaktan gelen bağırtıları işitir ve bunun üzerine "Neydi bu?" diye sorduğunda; "Ey batur; halk, suyun kıyısındaki sık çırganaklıkta¹²¹ bir kaplanın yattığını öğrenince, keskin nişancılarıyla birlikte kalabalık bir topluluk buraya geldi ama onu yattığı yerden kaldırıp açıklık yere çıkaramıyorlar" cevabını alır. "Böyle durumlarda kalabalık bir şey yapamaz. Bu işler, her zaman o kalabalığın önünde duran bahadır ve yetenekli bir kişinin elinden gelebilir ancak" diyen Şadman Batur, yortavul¹²² günlerinde giydiği giysilerini giyerek kılıcını takınır ve atına atlar. Böyle hallerde yapmaya karar verdiği işten bir daha geri dönmeyeceği halk tarafından bilindiği için, onu vazgeçirmek için hiç kimse ağzını açmaz. Durum böyle de olsa, onun yeryüzündeki hayvanların en ünlülerinden ve en heybetlilerinden olan, korkunç pençeli, dehşet verici yırtıcı bir kaplanla boğuşacağını düşünerek, aynı zamanda çok keskin bir nişancı olan kardeşi Mamut, ona can yoldaşı olur. Böylece, olup biteni seyretmek için arkasından gelen insanlarla birlikte kalabalığın etrafını çevirdiği çırganaklığa yaklaşan Şadman Batur; "Hey canavar! Sen hayvanların kaplanıysan; ben de insanların arslanıyım!" diyerek parıldayan kılıcı elinde yalın kılıç kaplanın üstüne atılır. Baturun hücumuna karşı koyamayan kaplan, yattığı yerden kalkarak kaçmaya çalışırken, kardeşinin attığı kurşunla ağır bir şekilde yaralanır. Bunu görünce "Hey; düşman artık yaralandı. Yaralanan düşmanı kadınlar bile yener" diyen Şadman Batur evine döner.

Üçüncü bir olay da, hac yolculuğuna çıktığında yolda Emir Timur'un mezarını ziyaret etmek amacıyla Semerkant'a uğradığı zaman gerçekleşmiş. Emir Ti-

¹¹⁹ Buhari, 11/5041 de zikredilene göre; Muslim, Birr, 138 (Arapça nüsha).

¹²⁰ Örkeve (örgev): Büyük ebatlı göçer çadırı.

¹²¹ Çırganak: Çalığıllardan dikenli bir bitki türü. Meyvesine özellikle sülünler düşkündür.

¹²² Yortavul: (Çağatay Türkçesi) Sefer, savaş yolculuğu, yolculuk.

mur'un kabrine girdiğinde bakar ki, seyahat için buraya gelen Rus subaylarından biri Timur Sultan'ın kabrine ayağını dayamış, bir şeyler yazıyor. Bunu görünce, manzara yığıtlığına dokunan Şadman Batur; "Hay butun kesilgir cünbaş, er kadirin bilbegen, tart ayağındı!"¹²³ diye haykırır. Rus subay ise korkudan yerinden adeta sıçrar ve özür diler.

İnsanı hayran bırakan böyle olaylar, bu bahadırın çocukluk günlerinden beri bütün hayatında pek çok kez şahit olunan olaylardır. Bu kişinin bahadırlığı, cömertliği hakkında bırakın başkalarını, kendi gördüklerimi ve bildiklerimi yine ben yazacak olsam; kendi başına bir kitapçık olacaktır.

Böyle insanların iyilikleri tarihe gömülüp gitmesin, Türk Ulusu'nun Huda'nın hoşuna giden bahadırlığı gelecek nesillerimize de örnek olsun diye, böyle bazı noktaları bu kitapta anlatmaya çalışıyorum.

*Tilim, Türk halkıge köp aferin kıl,
Ne yanglığ mabtasang azdır, anık bil.*

*Yaraş çağıda mehmandek otrğay,
Uruş künleride arslandek atılğay.*¹²⁴

Ancak Peygamberimizin (s.a.v.) dedikleri gibi; her insanın kendi çağını iyi anlaması gerekmektedir. At koşturan, mızrak tutup düşman basan atalarımız, üstlerine yüklenen dini ve milli vazifeleri kendi zamanlarına yaraşır şekilde yaptıkları için, vatanlarını istilacılardan korumuş ve hakimiyetlerini kaybetmemişlerdi.

Komünist rejimin çarlıktan farkı

Son üç yüz yıllık bir tarihten beri, cehalet ve hurafe balçığına batarak bilgisizlik, anlayışsızlık belasıyla kıvranıyor olmamızın bir neticesi olarak; işgalci Rusların vatanımızı zorla ve silah gücüyle istila etmesinin, hür irademizi elimizden çekip almasının üzerinden tamtamına yüz yıl geçmiştir.

Vatanımızı ilk istila eden uğursuz ayaklı Çar hükümeti, elli yıllık devrinde Türkistan halkını bütünüyle karanlıkta, eğitim ve öğretimden bütünüyle uzakta tutmuş olsa da, ülkemize bu yüzüzler gibi, sayısız Rus'u göç ettirip getirtmemişti. Yerli halkın iradesi kendisinde, vatanı elinde olup; dini merasimleri, mektepleri, medreseleri ve toplumsal açıdan her türlü faaliyetleri yine kendi yetkisindeydi.

Ne zaman halkın gamını dindireceklerini iddia eden yalancı, düzenbaz, koltuk meraklısı, makam sevdalısı komünistler; silah gücünü ve önünü arkasını, faydasını ziyanını birbirinden ayıramayan, akılsız, vicdansız, karakönav¹²⁵ cahilleri kullanarak hakimiyetlerini ilan ettiler; işte o zaman bütün her şeyi değiştirmeye

¹²³ Kırgız Türkçesiyle "Hay bacağıın kınılsın (kesilsin). Başı yünlü, erin kadrini bilmeyen herif; çek ayağını" demektir.

¹²⁴ (Ey) dilim, Türk halkını çok methet. Ne kadar övsen de azdır, (bunu) iyi bil. (Türkler ki) barış çağında misafir gibi oturur; savaş günlerinde arslan gibi atılır.

¹²⁵ Karakönav: (Çağatay Türkçesi) Körü körüne birilerini taklit eden, taklitçi.

başladılar. Öyle ki; bunların hakimiyetleri dinsizlik, tanrısızlık temeline kurulduğu için; ilk günden başlayarak bütün din işlerini, şeriat hükümlerini kaldırarak; mektep medreselerden, mescit ve tekkelerden tahrip etmediklerini çayhane veya oyunhane gibi kendilerine uygun mekanlara dönüştürdüler.

Malumdur ki; yeryüzündeki insanlar dünya yaratıldığından beri, kendi iradeleince çalışmışlar, diledikleri yerlerde yine kendi iradeleriyle yaşamışlardır. Çünkü insan, yaratılışı itibarıyla kendi iradesine, kendi erkine sahip olarak doğar ve hayvanlardan da bu yönüyle ayrılır.

Tarih içinde hiçbir zaman, hiçbir memlekette, hiç kimsenin hayaline insanları öz iradesinden ve hürriyetinden ayırarak, dilsiz hayvanlar gibi zorla çalıştırma fikri gelmemiştir. Oysa bu hayali ideolojiyi sırtlanan hayalperest komünistler, böylesine bir rezilliği silah gücüyle hayata geçirdiler ve elli yıldan beri bütün halk çok çektirdiler.

126

Kaygılık tünler özerde tang atar kün barmikin?

*Biz kamaldık bu temir korğan içide ingrenib,
Bu zulm korğan kapusun sındırar kün barmikin?*

*Barça alem yolları açık erür, bizge yapıq,
Ey Huda, hac yolu bizlerge açık kün barmikin?*

*Barça alem ebli öz maksatlarını tapdılar,
Özbekistan halkıge bu iş bolar kün barmikin?*

*Ruslar basdı vatannı, kapladı seldek kelib,
Bu felaketden Hodayâ, kutular kün barmikin?*

*Sagunı, derding ezildi bu vatannıng derdide,
Kim bilir, bu derdime derman tapar kün barmikin?¹²⁷*

Kağıt üstünde on beş egemen cumhuriyetin hükümeti olarak yazıyor olsa da, bu cumhuriyetlerin hiçbirinin kıl kadar dahi özgürlüğü yoktur. Bu memleketlerin hayati işleri bütünüyle Moskova'ya bağlı olduğundan, irili ufaklı ne kadar iş varsa, hiçbirini Moskova'nın buyruğunu almadan yapamazlar. Özellikle Özbekistan [Sovyet] Cumhuriyeti, başka cumhuriyetlere nispeten, her konuda en aşağılık duruma düştüğü için; dini, milli, şahsi, hatta insani haklarından da tamamıyla mahrumdur. Öz insanımıza "Halk düşmanı" şeklindeki palavra yaftayı takmak suretiyle 1936-1937 yılında milletin binlerce aydınını yok ettikleri, vatanın siyasetten

¹²⁶ Kitabın elyazma orijinalinde bu mısra eksiktir.

¹²⁷ (...) Kaygılı günler geçince, tanın atacağı günler var mıdır? Biz bu demir kalenin içine inleyerek hapsedildik. Bu zulüm kalesinin kapısının kırılacağı gün var mıdır? Alemin bütün yolları (herkese) açık (olmasına rağmen), bize kapalıdır. Ey Allah'ım, hac yolunun bizlere de açık olacağı gün var mıdır? Bütün insanlık alemi, maksadına ulaştı. Özbekistan halkının da amacına erişeceği gün var mıdır? Ruslar bastı vatani; (etrafi) kapladılar sel gibi gelerek. Allah'ım bu felaketten kurtulacağımız bir gün var mıdır? (Ey) Saguni; derdin bu vatanın derdiyle bir oldu. Kim bilir, bu derdime derman bulacağım gün var mıdır?

anlayan gençlerinin başlarını aldıkları günlerden itibaren, Moskova ne dese “baş üstüne” diyen, halkını tanımaz ve sevmezken Moskova’yı el üstünde tutan, vicdansız pislikleri kukla Özbekistan hükümetinin başına tayin ederek, bunlar vasıtasıyla maksatlarını gerçekleştirmeye başladılar. Üstüne üstlük, 1966 yılının 26 Nisanında Taşkent şehrinde gerçekleşen depremi bahane ederek, sözde evleri yıkılan Özbeklere yardım etmek amacıyla bütün cumhuriyetlerden buraya insan çağırıldılar. Hakikatte depremden zarar gören binaların çoğu Yeni Şehir’deydi.¹²⁸ Müslümanların çoğu bu afetten sağ salım kurtuldular. Durum bu da olsa, bunu şıltav¹²⁹ ederek binlerce Özbek’i mecburi göçe tabi tuttular ve şehir dışına sürdüler. Özellikle, Taşkent’in en tarihi yeri kabul edilen Şeyh Havend-i Tâhur¹³⁰ Mahallesi¹³¹ bütünüyle mahvedildi ve geri ondan hiçbir eser kalmadı. Şehir dışına çıkarılan bu zavallıları, Kurbağaabat denilen bozkıra götürüp, orada öylece bıraktılar. Bunlara evlerini yıkarak, tekrar yapabilmeleri için yeterince maddi yardımda bulunulmadı. Bu biçareler, küçücük çocuklarıyla birlikte bugün bile sıkıntı çekmektedirler. Yirminci asırda yaşayıp, kendi vatanlarında yine kendileri parya oldular...

İstilacıların ilk guruğu olan Çar hükümetinin elli yıllık hükümranlılığının sonunda, kafır kafırlığını edip bazı değişiklikler yapmaya başlamış ise de; o güne kadar halkın dini, milliyeti ve özellikle de dili üzerinde bir değişikliğe gidilmemişti. Bugün, bu dinsiz komünistlerin elli yıllık devirleri de öncekilere eklendiğinde, istilacı Rusların ülkemize gelmelerinin üzerinden yüz yıl geçmiş oluyor. Bunların pratikteki maksatları, bütün dünyaya dinsizliği yaymak, kendi çirkin ve kokuşmuş sistemlerini yerleştirmek olduğu için; bütün işleri bozuk siyasetlerine göre tatbik etmeyi ve her şeyin komünistlerin yönetimi altında olmasını mecburi surette şart kılmışlardı. Bunun neticesinde, bunlar her işe müdahale ettiklerinden dolayı, ayıklara esriklerin, akıllılara delilerin rehberlik etmesi gibi bir durum ortaya çıkmış, bütün memlekette bu çatlakların karışmadıkları iş kalmamıştı. Halkın kendi tercihihine göre geçim temin etme hakkı bulunmadığı için; insanlar, alın terleri ve helal emekleriyle elde ettikleri tarım ürünlerinin yüzde birine bile sahip olamamaktadırlar. Gıda mamullerini ve yiyecek içecek erzakı kendi ambarlarında saklamak ve halka ancak diledikleri ölçüde ara sıra dağıtmak, komünistlerin değişmez kanunlarıdır. Eğer üç gün gıda dağıtımını durduracak olurlarsa, halkın başına kıyametlerin kopacağı ve daha o günden büyük bir açlığın başlayacağı çok bellidir. İşte durum budur ve tarihte ışıklar saçarak arzı endam eden, dillere destan olan biz Türkistan Ulusu, biz Turan Müslümanları; bugün yalnızca dini haklarımızı değil, insanlık haklarımızı dahi yitirmiş bir durumda, yok olmak üzereyiz.

¹²⁸ Yeni Şehir: Taşkent şehrinin sadece Rusların yaşamaaları amacıyla, Çarlık Rusyası hükümeti döneminde kurulan kısmı.

¹²⁹ Şıltav: (Çağatay Türkçesi) Gerçekle alakası olmayan, mahsus büyütülen bahane.

¹³⁰ Şeyh Havend-i Tâhur: XIV. asırda yaşamış ünlü mutasavvıf; tanınmış dini lider olup, Hoca Ahrar Veli’nin ceddidir.

¹³¹ Şeyh Havend-i Tâhur Mahallesi: Eski Taşkent’in dört semtinden biridir. XIX. asırda bu semtte 3 kapı, 48 mahalle, 70 mescit ve 3 medrese vardı.

Gelecekte bizim için gerçekleşebilecek en korkunç durum ise, saçma bahaneler arkasında on binlerle, yüz binlerle, adeta bir sel gibi gelmekte olan istilacıların vatanımızda tamamen yerleşmeleridir. Bazı milli histen yoksun insanlarımızın, gözlerimizin önünde asimle olmakta olduğunu açıkça görebiliyoruz. Özbekistan hükümetinin önde gelen makamlarında bulunan kişiler, kızlarını sürekli olarak Ruslara verip, oğullarını yine Ruslarla evlendiriyorlar. Böyle olunca, bu evliliklerden doğan çocukların da hangi milletten olacakları çok açıktır. Bu Rus hayranları, öz evlatları konusunda bile en büyük cinayeti işleyen adamlardır. Tarih kitaplarından okuduklarımıza göre; istilacılar bu gibi makam düşkününü hainleri daima en yüksek verimle kullanmışlardır. Günümüzde Çin hükümeti de, enternasyonalizm maskesi altında, Seyfeddin Azizî ve Burhan [Şehidî]¹³² gibi vicdan yoksunlarını kullanmaktadır.

Kurtuluşun yolu

Bu beladan kurtulma çarelerini aramak, her vatan evladının en mukaddes vazifesidir. Bunun için bizlerin, dini ve milli hislerimizi muhafaza etmenin yanı sıra, birlik ve beraberliğimizi de güçlendirerek, ilk evvela ilim silahını ele geçirmemiz gerektir.

Havadan başka; ateş ile su da dahil olmak üzere, insan hayatı için gerekli olan her şeyi, üzerinden kilitlemek suretiyle, kendi ambarlarına sakladılar. Ademoğullarının yarattığı bin türlü sanat eseri, her makamda söylediği beyt-ü gazelleri¹³³ bile; günü gelir, bir parça ekmek önünde baş eğmeye mecbur olur. Bundan yüzlerce yıl önce “Öldürmeden alır canını; boğazlamadan içer kanını; ölçerek verir nanını (ekmeğini)” diyen Kazak şairinin¹³⁴ sözüne, bugün tam anlamıyla biz maruz olduk. Dinsizlik yüzünden hırsızlık, edepsizlik, ahlaksızlık, karşılıklı hürmetsizlik ve vicdansızlık çoğaldı. Bugünün medeniyet anlayışındaki “Diyanet ile terakkiyat birlikte yaşayamaz” şeklindeki hatalı fikir; akli başında olanlar arasında değil, bütün cihanda ahmaklar arasında yayılmıştır. Doğrusu, bugünün terakkiyatının İslam dininin temellerine oturtulması halinde, bunun insanlar için en faydalı medeniyet haline geleceğine şüphe yoktur. İnsanlık alemindeki bütün haklar, yine bütün halkın namına, özellikle de hükümet dairelerinde kanun tarafından korunacak olursa, işte ancak o zaman medeniyet-i fazile¹³⁵ sağlanmış olur.

Bugünlerde üstümüzde hükümran olan dinsiz medeniyetine fasıka (yoldan çıkmış, sapkın) medeniyeti denir. Böyle bir medeniyet, insanları ahlaki ve manevi

¹³² Seyfeddin Azizî ve Burhan Şehidî: Çin’in Doğu Türkistan’ı ilhakından sonra, Uygur Özerk Bölgesinin kukla hükümet liderleri olarak, istilacılara hizmet eden yerli komünistlerdir. Her ikisi de Rusya’da yetiştirilmişlerdir.

¹³³ Beyt-ü gazel: (Türlü-türlü) şiirler, beyit ve gazeller.

¹³⁴ XV. sırada yaşamış olan ünlü Kazak halk ozanı ve düşünürü Asan Kaygı kast edilmektedir.

¹³⁵ Kitabın baş kısımlarında fazile ve fasıka medeniyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

faziletlerden bütünüyle ayırır. Komünistlerin baskıcı yönetimi altında yaşayan bütün insanlar, insan haklarından bütünüyle mahrum olup; biz bunların hayvanlar gibi tercih hakları olmaksızın çalışmakta olduklarına şahit oluyoruz. Bugünkü günde, hangi yol ile olursa olsun, bilimin günden güne gelişmekte olduğu açıktır. İnsanın gönlüne, bu sayede insanlık aleminin komünizm afetinden kurtulacağı günün geleceği gibi bir ümit de gelmiyor değil. Lakin, merkezdeki kadrolardan tutun, alt tabakadakilere kadar bütün faaliyetlerin yönetimini ellerinde bulunduran hükümet memurları, bencil ve vicdansız kişiler olduğundan, bu ümidin gerçekleşmesi de mümkün değildir. Çünkü, bilime aklın ışığı rehberlik etmezse, onu herkes ancak kendi kabiliyeti ölçüsünde kullanabilir. Bunun için, kötülerin biliminden, şimdi olduğu gibi, sürekli tarzda kötülükten başka netice çıkmayacaktır.

Bunun bir başka sebebi de; işlerin başında olanların çoğunluğunu teşkil eden iki çeşit zümredir. Bunlardan birinci; bir kör gibi ancak kılavuzunu takip eden ve kızıl kimlikten¹³⁶ başka inandığı hiçbir şey bulunmayan makam sevdalısı komünistlerdir. İkinci zümrenin mensupları ise, çağdaş uygarlık sahasındaki bilimlere yeterli derecede vakıf oldukları ve halka bilim yoluyla faydalı olma seviyesine ulaşmış buldukları halde, kendi menfaatleri için her şeyi feda edebilen adamlardır. Özellikle ekonomi ile ilgili makamları işgal edenlerin çoğu, işte böyle vicdansızlardır.

Durum böyle olunca, ilim ve marifet geliştikçe fikirlerin de değişeceğini, sistemin içten içe düzeleceğini beklemek de, ütöpik bir ümitten başka bir şey olmamaktadır.

Peygamberimiz Muhammet'ten (s.a.v.) şöyle bir hadis rivayet edilir: Ona "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sorduklarında, "Yönetim kötü adamların eline geçtiğinde kopacaktır. Ümmetim benim gösterdiğim aydınlık, ışıklı ve doğru yoldan çıktığında, başına öyle fitneler gelecektir ki; o zamanın en bilge alimleri bile buna bir çare bulamayarak şaşkınlık içinde kalacaklar"¹³⁷ cevabını vermişlerdir.

Bundan bin üç yüz yıl kadar önce verilen bu habere, bugün kendi gözümüzle şahit oluyoruz. Kuran ne demişse, Resulullah (s.a.v.) ne söylemişse, tamamen hak ve doğru olduğuna hiçbir şüphemiz yoktur. Bu konuda gönüllerine şüphe gelenler ise, söylenenlerin doğru çıktığını kendi gözleriyle gördüklerinde elbette inacaklardır.

İnsanın yaratılmasından beri yeryüzünde meydana gelen çeşit çeşit bela ve afetten yalnız tarih kitaplarında değil; Tanrı tarafından peygamberler vasıtasıyla bize ulaştırılan Tevrat, İncil, Kuran gibi ilahi kitaplarda da bahsedilmiştir. Ancak bu dünyanın ahali, yaşadığı bunca bela ve musibete rağmen, bugünlerde bizlerin tepesine binen bu dinsizlik belasını görmemişti. Başkalarıyla karşılaştırıldığında, bu beladan en ağır zararı biz Turan-Türkistan Müslümanları aldık. Çünkü,

¹³⁶ Kızıl kimlik: Komünist Parti'ye üye olanların taşıdığı kimlik kartı. Bu sistemde adam akıllı bir kariyere sahip olabilmek için, insanların Komünist Parti üyesi olması da şarttı.

¹³⁷ Buhari, 15/7146 ye göre.

istilacı Ruslar yurdumuza o uğursuz ayaklarını ilk bastıkları günden başlayarak devletimizden ayrılmış da olsak; milli, dini ve vatani haklarımız henüz kendi elimizdeydi. Ne zaman idare bu medeni (!) vahşilerin eline geçtiyse; işte o zamandan itibaren demin belirttiğimiz haklarımızdan olmamızın yanı sıra, insan haklarımızı ve egemenliğimizi de tamamen kaybettik. Peki, niye düştük bu duruma? Kuran'ın anlattıklarına göre; kullara verilen nimetlerin elden çıkmasına, yine kulların kendileri sebep olurlar. Huda, verdiği nimetleri hiçbir zaman geri almaz. Verilen bir şeyi geri almayı Allah kendisi kullarına yasak kılıp, onlara bu işi layık görmezken; kendisine nasıl görsün? Huda Kuran'da: "Andolsun, şükrederseniz elbette size daha fazla veririm ve eğer nankörlük ederseniz azabım pek çetindir"¹³⁸ demiştir.

Vatanımızı, dinimizi düşmanlardan korumak; Kuran'ın emrine göre, bütün Müslümanlara farzdır. Çünkü, Huda'mız Kuran'ında "Onlara (düşmanlara) karşı, gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın"¹³⁹ demektedir.

Resulullah zamanındaki Müslümanlara o devrin silahlarını hazırlamak farz kılınmıştı. Bizlere ise, öz vatanımızı özgürlüğe kavuşturmak ve onu korumak için en ileri silahları, en üstün donanımları kullanmak; teknolojiyi öğrenmek farzdır. Eğer bunu yapmayacak olursak, Allah'ın emrini de anlamamış oluruz. Vatanımızı korumak, tekrar kendi devletimizi kurmak için her devrin kendisine yaraşır bütün sebeplerini yerine getirmeyi, Kuran'da Allah tarafından verilen bir emir olarak bilmemiz gerekir.

Bazı cahillerin söyledikleri gibi Kuran'da "Bu dünya kafirlerindir; ahiret ise sizlerin" değil; "İslam herkesi yener ve hiç kimseye yenilmez. Herkesin üstünde olur da, kimsenin altına düşmez. Her iki dünyanın iyiliğini de Allah'tan isteyiniz"¹⁴⁰ denmiştir. Ayrıca Kuran, bunları sağlamanın yollarını da göstermiş; bütün sebepleri tam anlamıyla yerine getirmeyi buyurmuştur.

Huda'nın ve Peygamberin sözlerine hiç şüphe yoktur. Yine başımıza neler neler gelmişse, ne acılar görmüşsek; bizim de bunlardan ibret alarak geleceğimizi düzeltmekten başka çaremiz yoktur.

Hicret yolculuğumuzun durdurulması

Yine asıl konumuza dönelim. Yukarıda belirtildiği gibi, Şadman Batur'un kışlağı olan "Kıçık Kemin"e geldiğimizde bizi, beklemekte olan Kırgızlar karşıladılar. Yayladan dönen kalabalıkların arasından geçerek gece boyu yürümek suretiyle, seher vaktine yavuk¹⁴¹ bir yerde durduk. Biraz uyuyup dinlendikten sonra oradan da ayrıldık ve gün boyu yürümümüzün ardından, sonunda öğle vakti yol arkadaş-

¹³⁸ İbrahim suresi, 7. ayet.

¹³⁹ Enfal suresi, 60. ayet.

¹⁴⁰ Bu mana, Bakara suresinin 201. ayetinden çıkarılmaktadır.

¹⁴¹ Yavuk: (Çagatay Türkçesi) Yakın.

larımızdan bir Kırgız'ın sık çam ağaçları arasına dikilmiş çadır evine geldik. Bu kişi, bizi beklemekte olan yolculuk başkanlarımızdan Nazarkul adındaki bir kişiymiş. Bizim bu yerde konaklamamızı sağladıktan sonra, arkada kalan diğer çadır evlerin gece koruculuğunu yapmak ve bunları da göçürüp geri gelmek üzere üç dört genci de yanına alarak gitti. Ertesi gün güneşin yükseldiği bir andı ki; yüz kadar atlı Kırgız, çoluk çocukları ile hafif yüklerini yanlarına almış; ama, diğer bütün hayvanlarını ve dikili çadır evlerini bırakmış bir halde, yalnızca uyurlarıyla¹⁴² yulkılarını¹⁴³ önlerine katarak geliverdi. Heybeleri Çin topraklarında para edebilecek nesnelere doldurulmuştu. Bunların çoğunluğu, çoluk çocuktan ve kadınlardan, kızlardan oluşuyordu. Her neyse; sefer sünnetine uyarak Nazarkul'u yolculuğumuzun başkanlığına, kendim başta olmak üzere altı kişiyi de ona yardımcı olarak seçtikten sonra, önümüze ve arkamıza keskin nişancı gençlerden kolcular yerleştirip yola düştük. Yanımızda iki beşpatlar, üç dört berdanka ve geriye kalanları da av tüfeği olmak üzere, yirmiden fazla silahımız vardı. Böylece Kök Uyrak ırmağının kıyılarından devam etmek ve yolculuk sırasında üç defa mola vermek suretiyle, Çuy ırmağının başındaki Aksu ve Çelek denilen iki dağ geçidinin kavşak noktasına ulaştık. Yolculuk ettiğimiz bu bölge; bizi yolu olmayan, kurdun bile gezmediği, dağlık taşlık yerlerden geçmeye mecbur ettiğinden; bize dağlarda yolculuk yapma konusunda tecrübeli, gözü pek ve yetişkin bir yolbaşçı¹⁴⁴ gerekiyordu. Bahtımız kapalıymış ki; anlaştığımız kılavuz (yolbaşçı) bir türlü gelmedi.

Yolda giderken, gözümüze bizimle kaçan Kırgızların avlularında yatan koyunları, sahipsiz kalmış hayvanları, dikildiği gibi yerinde duran çadır evleri, saçılıp savrulmuş yorganları döşekleri ve alet edevatları ilişti. Komünistlerin zulmünün insan hayatını ne denli mahvettiğini gördüğümüzde, gönlümüz alt üst oldu ve göz yaşlarımızı sile sile bitiremedik.

Bizim kaçtığımız haberi halk içinde yayılınca, bizi ele geçirmek için önümüze sınır muhafızları konuşlandırılmış olup, arkamızdan da silahlı Kırgız komünist birliklerini yollamışlardı. Biz kaçınlar ise, üç gün ırmağın kıyılarından devam ederek Aksu geçidine geldiğimiz zaman; uzaktan, ardımızdan gönderilen Kırgız komünistlerinin karaltıları görüldü. Aramızda bazı çatışmalar oldu ve bu geceyi tetikte geçirdik. Yattığımız yer, büyük dağlara dayanmış bir mevkiye olup; sağ kolumuz Aksu, sol kolumuz ise Çelek geçidiydi. Ancak, yanımızda daha önce bu geçitleri aşmış ve yolları görmüş bir kılavuzumuz olmadığı için, hangi yola gireceğimize karar veremeyerek iki arada kaldığımız yetmiyormuş gibi, arkamızdan gelen ve önümüzde bekleyen kuvvetler tarafından kuşatılmıştık. Karşısına iki yol çıkıp da, hangisine gireceğini bilemeyen kişi; sağ koldan yürüsün, diyen Resulullah'ın bu sözlerini hatırlattıysam da, başka sebeplerden dolayı o tarafa yürümek mümkün olmadı. Sonunda, sol koldaki Çelek geçidini aşarak Kazak top-

¹⁴² Uyur: (Çagatay Türkçesi) Bir aygırlı kısrağ sürüsü.

¹⁴³ Yılkı: (Çagatay Türkçesi) At sürüsü.

¹⁴⁴ Yolbaşçı: (Çagatay Türkçesi) Yol gösterici kimse; kılavuz, önder.

raklarına inebilirsek, bunlardan kurtulabileceğimizi düşündük ve o taraftaki yola girme kararı aldık. Ertesi sabah, bir nehir suyunun kendisini delmek suretiyle altından dışarı çıktığı büyük bir dağ belinin¹⁴⁵ üstüne çıkıp, buraya silahlı Kırgız gençlerinden üç dört tanesini yerleştirdik. Geriye kalan çoğunluğumuz ise, bütün yüklerimizle birlikte beli aşıp, tek toynaklı geyiklerin izini takip ederek, başı bulutlara değen dört dağın arasındaki suyuyla meşhur Çukursuv, Kök Köl denen yöreye indik. Buradan da geçerek, etrafında mavi buzlardan ve ak karlardan başka hiçbir şeyin görünmediği, başı ve sonu bulutlarla çevreli Çelek geçidinin alt kısmına ulaştık. Güzün o soğuk havasında şiddetli kar yağışı adeta kıvılcımlar saçıyor. Karın içinde yer yer karşılaşılan kara taşlar arasından tek tük başını çıkarmış duran bir tür bitkiden başka odun bulunmayan böylesine zorlu bir yerde, Kırgız kadınlarının yemek hazırlama konusundaki becerileri beni hayrette bıraktı.

Peygamberimizin (s.a.v.) “Herkes bir şeye yatkın olarak yaratıldığından, o şey o kimseye kolay gelir. Her işi ehline teslim edin ki, işiniz kolaylaşsın”¹⁴⁶ şeklindeki hikmetli beyanlarının sırrını o zaman anlamıştım. Kendi dostlarımızdan özellikle Abiş ve Haydaralı’nın karıları Ayşe ve Aykan’ın, böylesine ağır yollarda, meşakkatli seferlerde bana gösterdikleri hürmeti, yaptıkları hizmetleri hatırlayarak, onlara hayatta olduğum müddetçe teşekkürlerimi sunacak, dualar edeceğim. Allah onlara rahmet eylesin; yerleri cennet olsun.

Her neyse; o gece karlar, buzlar arasında, kara taşlar üstünde sabahı ettik. Ertesi sabah, aynanın üstüne düşen bir ışıltı misali karlar buzlar üstünde parıltıdan güneş, yükseldi. Yolları bilen, izlerden anlayan bir yolbaşı olmuyunca başka ne yapalım; çocuklar ve kadınlar dışında biz bütün erkekler, atlarımıza atlayıp dağa tırmandık. Bin bir güçle dağın tepesine çıkınca baktık ki, dağın buradan tahminen üç çakırım çekecek teskeyini¹⁴⁷ karlar kaplamıştı. İşte bu yerde, yaya ve atlı yüz kişiyle birlikte, bizden önce bu yolla kaçan insanlar bir yol açmış iseler onların izini takip ederek burayı geçeriz ümidiyle o gün sabahtan akşama kadar yol arayıp, iz güttük. Ancak bahtımız yoktu ve bir toynak veya bir ayak izinin belirtisini dahi bulamayınca; gece soğuşunda borana, tipiye yakalanmayalım diyerek çaresizlikle geriye döndük. Huda’ya şükür ki, Kök Köl beline üç dört silahlı gözcü yerleştirerek buraya gelmiştik. Yoksa, arkamızdan gelenler izimize düşüp, bize baskın yapacaklarmış. İzimizden gelen bu adamlar belin üstüne çıktıklarında, bizim gözcülerimizden karşılık görüp geri dönmüşlerdi. Böylece iki gün boyu buzlu dağlar arasında yol bulamadan boşu boşuna dolaştıktan sonra, geriye doğru döndük. Atlarımız, bineklerimiz yorulup, kendimiz de büyük güçlükler çektiğimizden dolayı, belin alt tarafında bir iki gün erü kıldık ve bu arada iki kişiyi de bir saha araştırması yapıp gelmeleri için Aksu geçidi yönüne gönderdik.

Giden adamlarımız ikinci günü bu yolun güvenli olduğu haberini getirince, sözü edilen yol iki günlük bir uzaklıkta da olsa, başka çaresi olmadığından buraya

¹⁴⁵ Bel: (Çağatay Türkçesi) Dağ sırtlarında geçit veren çukur yer.

¹⁴⁶ Buhari, 14/6418-6420.

¹⁴⁷ Teskey: (Çağatay Türkçesi) Güneşin aksi istikametindeki cephe.

yönelmeye mecbur olduk. Halk yayladan göçmüş; yollar bomboştur. Açık bir hava vardı; ne soğuk ne de sıcaktı. Esenlikle Aksu geçidini aştık ve harika bir yaylaya indik. Buraya gelince, etrafımda adeta kırk daire çizerek dört bir yana göz attığımda, geçmişin özgür acununda¹⁴⁸ yaşamış orazlı¹⁴⁹ Oğuz boyunun, Edikut elinin, o dağ senin bu dağ benim, o çay senin bu çay benim diyerek kendilerine yer beğenmek suretiyle göçler düzenledikleri aklıma düşüp, hayal denizine battım. Oldukça geniş sabalarda¹⁵⁰ köpürtülmüş kımızlarını kızıl kökarlardan¹⁵¹ döküp içtikleri, koyun ve kuzu etinden bıktıklarında taylor keserek yedikleri günler gözümün önünde canlandı ve kendimden geçtim. Birazcık da olsa özgürlüğümüze kavuştugumuzdan, yorgunluk atmak için bu yerde erü kılıp iki gün durduktan sonra, Tay Savrun ve Bay Savrun denilen yaylalardaki halk henüz göç etmediğinden dolayı, buradan gecenin karanlığında geçmek suretiyle Cıla Karagay geçidinin alt kısmında bulunan sık çamlığın içine girip, burada konakladık.

Bizim üzerinden yürüdüğümüz bu yerler, Türkistan'ın beşiği, Oğuz Han [yurdunun] merkezi olarak bilinen Issık Köl bölgesinin kuzey yönündeki Tiyanşan Dağlarının devamıydı. Bizim buraya gelişimizin öncesinde yağmaya başlayan kar ve yağmur, gece boyu durmaksızın yağmaya devam etmişse de, her bir çam ağacı birer Kırgız otağı gibi büyük olduğundan, dibinde oturan gezgin konuklarını karın ve yağmurun hücumundan öz ailesiymiş gibi sakınıyordu. Ertesi gün hava açılıp da güneş yükseldiğinde, buradan ayrılarak kuzey yönüne doğru dağlar, taşlar aşıp yokuşlar tırmandık ve başı görünmeyecek kadar dumanla örtülü büyük bir dağın eteklerine ulaştık. Bu yere geldiğimizde hava bozulup, kar lapa lapa yağmaya başladı ve ilerlemekte olduğumuz biricik yol da kapanınca, nereye gideceğimizi bilemez halde olduğumuz yerde kalakaldık. Kırgız gençleri, yaya olarak dağın eteklerine tırmanıp yol aramaya giriştiler. Kar gittikçe şiddetlenip görüşü engelleyen beyaz bir toz perdesi haline geldiğinden, yol arayan gençlerimiz birbirlerini göremez duruma düştüler. Üstüne üstlük, yalnızayak yol üzerinde uzun uzadıya beklediğimizden dolayı atlarımızın beli ağrımış ve onlar da yatmaya başlamışlardı. Baktık ki, gün öğlen vaktini geçiyor. Eğer geceyi buralarda geçirecek olursak, kendimiz ve atlarımız için büyük zorlukların doğacağını düşünerek, her ne kadar yolculuktan geriye dönmek iyi sayılmazsa da, başka çaresini de bulamayınca çarnaçar geri dönmeye mecbur olduk. Geldiğimiz yoldan geri dönmek suretiyle, kar boran içinde altı saate yakın yol yürümümüzün ardından; gün batıp da karanlık bastırdıktan sonra, müthiş bir yorgunlukla sabahleyin ayrıldığımız sık çamlığın içine güç bela girerek selamete erdik.

Daha önce görmediğimiz bunun gibi bir dağ geçidinin yollarını aşabilmek için, gerçekten de tecrübeli bir yolbaşçı lazımdı. Böyle bir adamı bulup getirmesi için, buranın yerli ahalisiyle alakası bulunan bir kişiyi akşama doğru onlara yol-

¹⁴⁸ Acun: Dünya, alem.

¹⁴⁹ Orazlı: (Çağatay Türkçesi) Kutlu.

¹⁵⁰ Saba (soba): 40-50 litre kapasiteli kımız tulumu.

¹⁵¹ Kökar: 5-10 litre kapasiteli, desenli deri kap.

ladık. Ertesi gün hava açılmış ve ayna gibi görünen güneş, bulutlara değen büyük kar dağlarını ışıltatarak yükselmişti. Tam bu sırada kılavuz da geldiği için, hepimiz sevinç içinde onun arkasına takılarak yola düştük. Bizi dün takılıp kaldığımız yerlerden geçiren, atın dizine kadar gelen karın içinde korum taşlarının arasından dikkatle yürümek suretiyle yol bulan ve yaşlı bir Kırgız olan yolbaşçımıza tebrikler ettik; onu pek alkışladık.

Böylelikle, Cıla Karagay geçidindeki karlı dağları sağ salım aşıp, öbür tarafa; yani Çelek ve Talgar yaylalarına indik ve burada iki gün erü kıldık. Bu yere geldiğimizde ünlü kılavuzlardan Kırgız Korçı Batur'un kaçkınlara yardım etmek için Gulca'dan çıkarak, önümüzde iki günlük mesafede bulunan ve Kodorgu adı verilen mevkiye geldiği haberini işittik. "Karakol şehrindeki muhafızlar haber almadan sınırı geçmemiz gerek. Gecikmek çok tehlikeli olur. Tez vakitte onları buraya yetiştirin" diyerek iki silahlı delikanlıyı bize göndermişti. Bize yolda katılan Kırgız yoldaşlarımız arkadan gelmekte olduğundan, onları beklemek için burada iki gün durmaya mecbur olduk. Bunun için Korçı Batur'dan biz gelene kadar beklemesini rica edip, hediye olarak kendisine semiz bir kısrak yolladık. Bu iki delikanlı, bizi Kodorgu Dağı'nın çamlıklı belinde beklemek üzere sıkı sıkıya sözler verdikten sonra, kısağı da yedeklerine alarak bizlerle vedalaştı ve geri döndü. Derken, iki gün sonra onların ardından biz de yola düştük.

Kendimin de merhametsiz ve güçlü düşmanların pençesine düşmekten korkup büyük dağlara sığınan, manen yıkılmış bir grup aciz mazlum birlikte olduğumu fark ederek, bu çirkin manzaradan fena etkilenmiştim. Bir zamanlar bütün dünyayı mızrağının ucunda oynatan Türk yiğitleri, bugünkü günde kartaldan kaçan tilkiye benzediler. Kaçacak yer, girecek delik bulamıyorlar. Önceleri neden öyle imişiz; şimdi niye böyle olduk? İşte bunun sebeplerini araştırmak ve iyice açığa çıkardıktan sonra çaresine bakmamız gerektir. Bizim inancımız hem bu dünya, hem öbür dünya üzere olup; ahiret gününe iman ediyoruz biz. Öyleyse şunu bilmek lazımdır ki; bu dünyanın işlerini Allahu Teala bütünüyle sebeplere bağlamıştır. Öbür dünyaya ait işleri ise, Kuran'ın ifadelerine göre sebepsizdir ve Huda'nın kudretiyle yaratılır. Hayat alemindeki dünya işleri, zereden güneşe dek her şeyin olması yahut olmaması, tamamıyla sebeplere bağlıdır. Tevekkül etmek, yani her şeyi Allah'a teslim etmek ise, insanın takatının dışında olan durumlar içindir. Şeriat, yalnızca elden gelmeyecek işleri Allah'a teslim etmeyi buyurur. Öyle ki; çiftçi toprağı seçer ve sürer; bütün şartları yerine getirdikten sonra toprağı tohum eker. Ama, onu büyütüp toprağın içinden çıkarmak onun işi değildir. Bu durumda tevekkül edip beklemekten başka çare yoktur. Bizim bu sözlerimiz herkesçe anlaşılır sözler olduğuna göre, Müslümanlar dünya işlerini buna göre yapmalıydılar. Peygamberimiz (s.a.v.) diyorlar ki: "Müslümanlar dünyada iyilik görürlerse, Allah'a hamd etsinler. Eğer kötülük görür iseler, kendilerinden bilsinler; yaptıkları onlara geri çevrilmiştir".¹⁵² Ayet ve hadislerden; yani, Huda ve Pey-

¹⁵² Buhari, 9/4206.

gamber sözlerinin muhtevâsından çıkarılan hüküm odur ki; İslamiyet'in şartlarını yerine getirmek koşuluyla, dünya işlerinde zamanın maddi ve manevi bütün sebeplerini eksiksiz olarak ele geçirmek, Müslümanlar için farzdır. Eğer bir işi gerçekleştirmek için yüz şart varsa ve eğer bir kişi bunlardan doksan dokuzunu yerine getirdiği halde birini özürsüz olarak bırakmışsa, bu kişi şeriata göre hıyanet etmiş bir cani olarak kabul edilir. Çünkü, böyleleri Allah'ın dünya hayatı için koymuş olduğu kanunu bozup, ona riayet etmemiş olur. Bir şeyin olumlu veya olumsuz olması yahut olmamasının sebepleri belirlenmiş olup, kimin elinden geliyorsa o işin onun tarafından gerçekleştirilmesi emredilmiştir. Biz Müslümanlara da, işte böyle bir inanç lazımdır.

Çünkü, bir işin oluşabilmesi için onun sebepleri tam olarak tatbik edilirse, onu hayata geçirmek Allah'ın dünya hayatı için belirlediği bir kanundur. Kuran'ın deyimiyle buna "âdetullah", "sünnetullah"; yani, "Allah'ın adeti", "Allah'ın yolu" denmektedir. Peygamberlerden başlayarak dünyada yaşayan bütün herkes, bu kanuna boyun eğmeye mecburdur. Buna misal olarak; Uhut Savaşında bu kanuna tam anlamıyla riayet edilmemişti. Bir anda durum değişerek, iş müminlerin aleyhine dönüştü. İşin özünü anlamayan birkaç kişi "Muhammed'i Huda göndermiş olsaydı, biz böyle bir durumda olur muyduk? Kendisinin dışı kırıldı; başı yarıldı; yoldaşlarından kaç kişi düşmanlarının elinde öldürüldü" diyerek yanlış bir fikre kapıldı. Hakikatte bu işe kendileri sebep olmuşlardı. Huda'nın Kuran'da gösterdiği savaş kanunlarını çiğneyip, Resulullah'ın (s.a.v.) buyruklarını yerine getirmedikleri için, zafer bunlardan yüz çevirmişti. Bu kanun, dünya durdukça devam edecektir.

Oysa biz Müslümanlar; özellikle de, bu iki Türkistan'ın halkları olan Özbekler ve Uygurlar, Allah'ın dünyaya kurduğu sistemi, onun adetini iyi anlayıp, dinimiz ve Kuran'ımızın buyruğunu hayata geçiremedik. Bunun için, bugün düşmanların elinde erkimizi ve hürriyetimizi bütünüyle yitirmiş halde, burnumuz yerlerde sürtilerek, hayvan gibi çalışarak, köleler gibi azap çekerek gün geçirmekteyiz. Hal böyle olsa da, gelecek için beslenen ümitlerin temelleri atılmış; uyanış duygusu, okumuş gençlerimiz tarafından sezilmeye başlanmıştır. Fikri uyanışın ardından işlerin değişmesi ve bunun da sonuçta netice vermesi, dünya siyasetinde eskiden beri olagelen bir durumdur. Tarih sayfalarında böylesi hallerle çokça karşılaşırız.

Kafirlik mi; yoksa bilmezlik, anlamazlık mı kötüdür? Bu soruya dünyanın en uluları olan peygamberlerden başlayarak ilim sahibi bütün bilgeler "Bilmezlik ve anlamazlık, küfürden daha kötüdür" diye cevap vermişlerdir. Çünkü, kendi çağını anlamayan Müslümanlar, şeriata gözünde İslam'ın esasını bilmeyen insanlardır. Kendi milli devletlerini kaybeden insanlar, kendi vatanlarında da yaşıyor olsalar; onların da biz Türkistan halkı gibi bütün haklarından mahrum olacakları ve aşağılanarak yaşamak zorunda kalacakları şüphesizdir. Biz, öz mirasımıza, anavatanımıza sahip çıkamadığımız için, bütün varlıklarımızdan, dinimizden, kıracası her şeyimizden tam anlamıyla ayrılmaktayız.

Yirminci asır medeniyeti sayesinde bilim dünya çapında yayılınca, bunun neticesinde Avrupa ejderhalarının sömürgeleri olarak yaşayan insanlar özgürlüğe kavuşup, kendi milli devletlerine sahip oldular ve olmaktadırlar da. Bununla birlikte ikinci bir tarafta, kendilerini emekçilerin koruyucusu olma perdesinin arkasına saklayan komünist kızıl ejderhalar ise; o akıl almaz, o bozuk sistemleri altında ezdikleri halkı kurtuluşu olmayan bir kölelikte hayvanlar gibi çalıştırmaktadırlar. Özellikle de biz, iki Türkistan'ın Özbek ve Uygur Müslümanları, bu iki ejderhanın ağızları önünde, yine onlar tarafından yutulmak üzereyiz. O halde, böylesine feci bir durumda bulunan bizlerin, bundan kurtulmak için ne gibi çarelere başvurmamız mümkündür ve nasıl çözümler üretmemiz gerekir? Zira, dünya hayatındaki bütün işlerin sebeplere bağlı olduğunu, bir işin sebepleri yerine getirildiğinde onu hayata geçirmenin de Kuran'ın hükümlerine göre Allah'ın değişmez adeti bulunduğunu iyice öğrendik. Böyle olduğuna göre, bu fırsatı ganimet bilmemiz ve mahvolup gitmeden kurtuluş çarelerini uygulamaya girişmemiz lazımdır.

Yer üstündeki insanlar, yer altındaki madenler gibi türlü türldür.¹⁵³ Bunların içinde demir ve kömür çok olduğu gibi, altın ve elmas dahi az sayılmaz. Dolayısıyla, gelecek günlerde biz Müslümanlar için elverişli şartlar oluşur da uygun çağı gelirse; vatanımız Türkistan'ı, üstümüze devrilmiş bir dağcasına tepemize binen işgalci Rusların elinden elbette kurtarabiliriz. Çünkü; şu anda bizler dağın altında kalan bir karınca gibi aciz durumda da olsak; görüyoruz ki, bizim düşmanlarımızın karşısında da dağları yıkacak müthişlikteki bazı güçler fırsat kolluyorlar. Eğer öyle bir gün gelecek olursa, bizim de Türkistan halkı olarak kendi devletimizi ilk sırada, vakit kaybetmeden kurmamız lazımdır. Bir milletin kendi yönetimi yine kendinin elinde değilse; o millet, çobanı olmayan bir koyun sürüsü gibi kurda kuşa yem olur ve sonunda tamamen yok olarak silinip gider. O halde, maksada ulaşabilmek için, devletimiz her ne kadar elimizden gitmişse de, milletimizi yok olmaktan kurtarmamız gerektir. Bunun ise tek bir çaresi vardır; o da, dini ve milli hislerimizi unutmamaktır. Ancak bu düzenbaz istilacılar, zulüm ve baskı yoluyla kurdukları hakimiyet sayesinde; dişleriyle, tırnaklarıyla dini ve milli hislerimizi yok etmeye uğraştıklarından, Türkistan halkının dini hisleri de yavaş yavaş gönüllerinden çıkmaya başlamıştır. Nasıl çıkmasın ki? İlk iş olarak din ilimlerinin öğretimi mektep ve medreselerden alınmış olup; bütün eğitim ve öğretim işleri, elli yıl oldu, Sovyet hükümetinin komünist baskısı altında bulunmaktadır. Dini ve milli hisleri halkın gönlünden bütünüyle çıkarmak için, maddi ve manevi bütün imkanlar dine karşı seferber edilmiştir. Bunun kötü tesiri yüzünden, bugünkü gençlerimizin din hakkındaki fikirleri değişmiş olup, dini duyguları da yok olma-ya başlamıştır. Üstüne üstlük, uluslararası olma maskesi arkasına gizlenerek milliyetçiliği reddeden ve böylece diğer milletleri yok etme amacı taşıyan kurallarını hayata geçirmek suretiyle bizi de asimle etmek istiyorlar. Öyleyse, bu cadılar tara-

¹⁵³ Buhari, Manakıb, 1 (Arapça nüsha).

findan yok edilmekten kendimizi kurtarmak için, dini ve milli hislerimizi korumak şartıyla, çağdaş bilimlerini sahiplenmekten başka çarenin bulunması mümkün değildir. Özetle; şimdilik milli egemenliğimizden yoksun da bulunsak, eğer milli hissiyatımızdan ayrılmaz ve onu koruyabilirsek, kendimizi gelecekte düşmanlar tarafından yok edilmekten de kurtarabiliriz.

Bu maksada ulaşabilmek için ele alacağımız konuların en önceliklisi; dil meselesidir. Eğer biz dil ve edebiyatımızı geliştirmek suretiyle, onun değerini diğer medeni dillerin seviyesine yükseltecek olursak, işte o zaman milletimiz ve milli hissiyatımız da daimi surette gelişecek; böylece korunmuş olacaktır. Eğer böyle olmaz da; aksine, anadilimizin kadrini bilmez ve ona önem vermezsek; o vakit, çok geçmeden kendisine “elveda” diyerek anadilimizden ebediyen ayrılırız. Anadilden böylesine bir ayrılık, milli hissiyatı yitirmenin bir neticesidir. Bu durum, insanlık aleminin gözünde büyük bir hıyanet, affedilmez bir cinayet olarak kabul edilir. Vaziyetin böyle olması; büyük Türkistan Ulusunun, Turan neslinin; istilacı Ruslara diledikleri gibi kurban edilerek, korkunç bir çöküş yaşaması ve Allah saklasın, tarih sayfalarındaki şerefli namımızın silinmesi demektir. Eski zamanlardan bize miras kalan “Hanlığımı kaybetse dahi, ulusunu kaybetme” atasözümüz ne hikmetli bir sözdür. Zira bizim durumumuz ve bize benzer diğer milletlerin durumu, bugünkü günde mücadele halinde bulunan şu dünya siyasetine bağlıdır. Zamanı gelene kadar dil ve edebiyatımızı unutmaksızın ve milli hissiyatımızdan ayrılmaksızın çağdaş bilimlere hakim olabilmek, gelecekte ulaşmayı ümit ettiğimiz büyük maksatlara erişebilmenin de ilk şartıdır...

Biz yine asıl konumuza dönelim. Böylelikle; dağları ve geçitleri aşarak iki gün yol yürüyüp, bizi beklemek üzere söz veren o delikanlının bulunduğu dağa ulaştık. Bir de baktık ki, bizim anlaştığımız kişilerden hiçbirisi burada değiller. Bu durumu düşünerek evhama kapıldık ve ileriye doğru dikkatle yol alıp, öğlen vakti Kodorgu Dağı'na vardık. Korçı Batur'un bizi karşılamak niyetiyle gizlendiği çamlık arazi, karşımızdaki dağın yamacında görünüp duruyordu. Görüş alanımızda hiç kimse bulunmadığı ve burası gerçekten de kuytu bir yer olduğu için şaşkınlık içinde bekliyorduk ki; dağın tepesinden birdenbire üç atlı çıkageldi. Bunlar bizim adamlar olsa gerek diyerek sevinçle çığlıklar atıp mendillerimizi sallamak suretiyle onları yanımıza çağırmağa başladık. Onlar da bize doğru dostluk işareti yaparak cevap verdiler. Biz aşağıda, onlar ise dağın üstünde olduğu için aradaki mesafe oldukça uzaktı ve bu da sesin ulaşmasını engelliyordu. Aradan bir saat kadar geçmişti ki, adamlar dağdan inerek çamlığın içine daldılar ve iki üç saat bekledik; oradan çıkmadılar. Bu işten iyice kuşkulunup içimize korku düşünce, işin aslını öğrenip gelsinler diye o tarafa iki kişi gönderdik. Bunlar gizlice varıp adamları gözetlediklerinde ne görsünler; bizi yakalamak üzere Karakol şehrinden yollanan otuz kadar asker pusuya yatmış. Bunu görünce alelacele geri dönen bizimkiler, yolda Korçı Batur'un bunlar tarafından öldürülmüş o iki delikanlısını da görmüşler. Bununla işin asıl yüzü bize malum olunca, silahlı adamlarımızı derhal dağın yamacındaki gizli mevzilere yerleştirdik ve o günü birbirimizi bekleyerek geçir-

dik. Akşama doğru hava iyice bozup kar yağdı ve nihayet gece karanlığı bastı. Bizim devam edeceğimiz o tek yolu düşman kestiğinden dolayı, ya sıcak çatışmaya girmek pahasına da olsa bunların önünden geçmemiz veya geriye dönmemiz gerekiyordu; başka çaremiz yoktu. Yoldaşlarımızın çoğunluğunun yanlarında yükleri, kadınları ve çoluk çocukları da bulunduğundan; bunlar düşmanın önünden geçmeye cesaret edemediler. Üstelik kar o kadar şiddetli yağıyordu ki, önümüzdeki ve arkamızdaki yol da tamamen kaybolmuştu. Yüksek dağlar arasında kılavuzsuz olarak devam ettiğimiz bu alternatifsiz yoldaki korkulu yolculuğumuzda, bir de her cepheden düşman tarafından kuşatılmak suretiyle böylesine bir sıkıntıya duçar olmak, bizi ziyadesiyle dehşete düşürmüştü. Sonunda, kendi aramızda istişare ettikten sonra, önümüzde bizi bekleyen düşmanın eline düşmemek için geriye döndük.

Gözün gözü görmediği gecenin o karanlığında bin türlü zorlukla dağları aşarak, seher vaktine doğru bir çayın kıyılarına ulaştık. O gece her ne kadar meşakkat çekmiş olsak da, o an için acımasız düşmanın işkencesinden kurtulmuş olduk. Eğer bu vahşilerin eline düşseydik; biliyorduk ki, bunların en büyük adetleri, kadınlar ve çocuklarla birlikte bir tanemizi bile sağ bırakmamacasına hepimizi kurşuna dizmek, kılıçtan geçirmek ve yok etmektir. Huda korumuştur ki, o gece kar yoğun olarak yağdığı için sabahleyin izimizi bulamayarak, başka yoldan gittiğimizi sanıp geri dönmüşler. Kar vesile olmuş; Huda bunların haksız zulümlerinden bizi kurtarmıştı. İkinci günü o çaydan ayrılıp, Çelek geçidi çıkma-zındaki sık çamlığın içine girerek kendimizi sağlama almak niyetiyle ilerlerken, önümüzde beyaz bayrak sallayan Issık Köl boyunun Kırgız aksakallarından birkaç kişi göründüler. Daha sonra anladık ki, bunlar bizi yoldan geri çevirmek amacıyla birçok yalan vaatle hükümet tarafından yollanmış adamlarmış. Bunların yanlarında kaçınlar içindeki fakirlere dağıtılmak üzere bazı eşyalar da vardı. İçimizdekilerin beş altısının dışında çoğunluğu, bu adamların dışı tatlı, içi zehir sözlerine aldandı ve dönmeye eğilim gösterdi. Böylelikle, ilerlediğimiz yolu bırakarak, Süttü Bulak geçidi üzerinde bulunan ikinci bir yolla; atlarımız zayıflamış, kendimiz de iyice yorulmuş bir halde, Issık Köl üstünden Bay Savrun Yaylasına geri döndük. Bu yörede Sayak uruğuna mensup Kırgızlar içinde baba dostlarımız çoktu. Her biri sırayla bizi evlerine çağırıp, ziyafetler verdi. Bedenimiz sağlam olsa da, gönlümüz rahatsız olduğundan, yemenin içmenin bizim için tadı yoktu. Burada üç dört gün durduktan sonra, Kırgız yoldaşlarımızın her biri kendi köyle-rine dağılıp gitti. Bizler, bu grup içindeki önde gelen beş altı kişi, başımıza dağ yıkılmış gibi olduk ne yapacağımızı bilemez halde, şaşkınlık içinde kaldık. Sonunda, istişare ederek Tokmak'a dönme kararı aldıktan sonra, falan yerde buluşalım diyerek yoldaşlarımdan ayrıldım ve onları gece vakti yola saldı. Burası ile Tokmak arası iki yüz çakırım kadar vardı. Sonra, yanımıza yakın dostlarımdan bir Kırgız'ı yolbaşçı olarak aldık ve göl boyunca uzanan hem tek, hem de gizli bir yoldan üç gün yürüyerek, Kırgız İrisbek'in Issık Köl'e otuz çakırım kadar uzaklık-taki Maydamtal denilen sık bir kamışlığın içinde bulunan evine vardık. Bu kişi,

Allah rahmet eylesin, bizim en güvenilir dostlarımızdandı ve onun elinde bize ait yüzden fazla töl koyun¹⁵⁴ vardı. İhlaslı bir Müslüman; ihanetten uzak, bize karşı muhabbeti olan, iyi bir kişiydi. Bizden önce görüştüğü yoldaşlarımızdan olup bitenleri dinleyince, gelişimiz için hazırlıklar yapmış, hiç kimseye duyurmadan bu sık kamışlığın arasına bir çadır ev dikmiş; bizi beklemekteymiş. Bu yerde üç dört gün yatıp dinlendikten sonra, kimsesiz dağ yollarından ilerleyip, arada bir gece mola vererek ertesi sabah Tokmak'a geldik.

1930 yılı Eylül ayının on beşlerinde çıktığımız bu tehlikeli yolculukta yirmi günü aşkın süre dağ taş, kar buz arasında epey sıkıntı çektikten sonra; nihayetinde yazgıdan ötesi olmadığı için kaderimize boyun eğmekten başka çare bulamadık.

Mahpusluk ve firar

Bu merhametsiz zalimlerin zulmünden kaçalım derken sevgili anavatanımızı da arkada bırakmak suretiyle; ayrıca bütün hayatımızın mahsulü olan öz ailemizden ayrılarak, hasret dolu gözlerimizden kanlı yaşlar dökerek bu yolculuğa çıkmış olsak bile; yarınlara özgür ve bağımsız dünyasına ulaşmak ümidiyle gönlümüz o yüksek dağların zirvesinde ferahlamış, moralimiz yükselmişti. Bu yoldan geri döndüğümüzde, her ne kadar düşman tarafından henüz ele geçirilmemiş de olsak, bağladığımız ümitler boşa gittiği için öz vatanımız bize düşman kafesi gibi görünmüştü. Ne çare; başka yolunu bulamayınca, hiç kimseye duyurmaksızın yaklaşık kırk gün burada kaldım. Sonra, Sokuluk'taki Dungan talebelerim haber almışlar ki, gizli beni alıp götürdüler. Dungan halkı bize çok iyilik yapmıştı. Buna karşılık olarak, onlar için Allah'tan iyilik dilemekten başka hiçbir şey yapamadım. Bunların yanında kendi ailemin yanında kaldığımdan daha uzun süre kalarak, iki üç ay geçirdikten sonra; nereden öğrenmişlerse, komünistlerin üç harfli teşkilatları GPU'nun cellatları merhum ağabeyimiz Alimhan Töre'yi çağırıp; "Erkek kardeşiniz Alihan, sınırı geçemeyerek geri dönmüş ve şimdi de Sokuluk Dungalarnının yanında saklanıyormuş. Bizden kaçan kişi, bu şekilde kurtulamaz. Siz gidip, onu beraberinizde getirin; kendisi için bir iyilik düşünürüz" diyerek onu yanıma göndermişler. Ağabeyimin gelmeme gibi bir tercihi olamazdı. Yanıma gelip de kendisiyle görüştüğümde, aslında kaçıp kurtulmam da mümkün olmasına rağmen, ağabeyim için endişe ettiğimden "Ne göreceksen, kendim göreyim" dedim ve onunla birlikte Frunze'ye gittim. Ertesi gün, mecburi olarak bunların gözüne bir cellatlar evi olarak görünen idarelerine girip adamlarla görüştüğümde, kendilerinden hiç beklenmeyecek derecede yumuşak bir muamelede bulunarak beni tuzağa düşürmek istediler. Bu idaredeki hilekarlardan biri benden, yolculuğumuz sırasında meydana gelen olayları başından sonuna kadar, ek-

¹⁵⁴ Töl koyun: (Çagatay Türkçesi) Doğuracak, kuzulayacak koyun.

siksiz olarak anlatmamı rica etti. Ben de “Ennecâtü fısıdkı”;¹⁵⁵ yani “Kurtuluş doğruluktur” hadisine uyarak, bir aylık yolculuğumuz zarfında, evden çıktığımız günden başlayarak olup bitenleri anlattım. Buna rağmen, ağzımdan çıkan sözlere kanaat etmedi ve bunları bir iki gün içinde bir kağıda yazıp getirmemi söyleyerek beni bıraktı. Verdiği süreyi aşmadan söylediklerimin hepsini yazıp getirdikten sonra, eve gidip ailemle birlikte on beş gün dinlenerek geri gelmemi emretti. Ancak, beni kendilerine hizmet etmeye razı etmek amacıyla, Çımkorgan denen Kırgız köyündeki insanlar hakkında gizli bilgiler toplayarak bunlara getirmemi de bana görev olarak verdiler. Eğer bu melunların emirlerini yerine getirecek olursam, inandığım mukaddes Kuran hükümlerine de karşı gelmiş olacaktım. Bu sebepten, bu yolda ne tür sıkıntılara girersem gireyim, İslam’a karşı olan hürmetimi korudum ve o zalim vahşilerin verdikleri vazifelerin bir tanesini bile yerine getirmeksizin geri döndüm. Ertesi günü bununla görüştüğüm zaman, vazifenin yapılmadığını anlar anlamaz o kafır, rengi atıp gazaba geldi ama Huda korudu; başkaları üzerinde uygulamayı adet edindikleri dayak ve işkence gibi zulümleri bana uygulamaya cesaret edemedi. Tavırları iyice değişmiş halde ikinci bölüme çıkarak, bizim üstümüzde tatbik edecekleri zulümler konusunda oradakiyle fikir alışverişinde bulundu. Aradan biraz vakit geçtikten sonra, beni o üç katlı büyük binanın en alt katında yerden dört metre kadar dipte bulunan tek kişilik hücreye indirip, burada hapsettiler.

Kış günü çillesinin¹⁵⁶ zehir gibi soğukunda altı ve üstü buz gibi kaskatı olan yeraltı zindanına girince kendimi dünya hayatından başka bir dünyadaymışım gibi hissettim. İşte böylesine dehşet verici bir yere kışın çillesinde, Ramazan ayında oruçlu olarak girmiştim. O günden itibaren hapishane kazanından aş yememeye şart edip, ağız açarda¹⁵⁷ ve sahurda kuru ekmekle kaynamış suya kanaat kıldım. Ateş görmeden ve sıcak bir şey içmeden oruç tutmak suretiyle bu tek kişilik hücrede böylesine zorluklar altında on üç gün geçirdikten sonra, Leningradlı¹⁵⁸ bir Rus gencini gece vakti getirip benim yanıma tıktılar. Kış gününün soğuğu; yatak döşek eksikliği; üstüne üstlük hücredeki tek yatağa uzansan ayağını uzatamıyorsun; uzunlamasına yatsan iki kişi sığmıyor; bir de kış çillesi var ki, ayaklar soğuğa dayanamıyor. Bu dehşet verici hali gören genç, herhalde zorluk görmemiş bir zengin çocuğu olsa gerek ki, bana acıyan gözlerle bakarak; “Bu azap evinde kaç gündür kalıyorsun?” diye sordu. “On üç gün oldu” dediğimde başımı sallayıp, bana acıdığını gösterdi. Bundan sonra, uzun kış gecelerinde soğuğa dayanmak zor olduğu için gece yarısına kadar hücre içinde nöbetleşe olarak oradan oraya volta atıp durduk. Böylesine aşağı bir azaba maruz kaldığına daya-

¹⁵⁵ Buhari, 13/6070.

¹⁵⁶ Kış günü çillesi: Kışın 40 gün süren en soğuk dönemi. Orta Asya halk meteorolojisine göre kış çillesi, 25 Aralıktan 5 Şubata; yaz çillesi ise 25 Hazirandan 5 Temmuz kadar devam eder. Bu tarih aralıkları binlerce yıllık tecrübeyle sabittir.

¹⁵⁷ Ağız açar: (Çagatay Türkçesi) İftar (Ağız açmak: İftar etmek).

¹⁵⁸ Sankt-Peterburg şehrinin Sovyet iktidarı dönemindeki adı.

namamış olsa gerektir ki, bir parça çay ambalaj kağıdına bir şeyler yazıp nöbetçi askere ilettili. Bana bakarak “Böyle ağır şartlar altında yaşamaktansa, ölsek daha iyi. Ben açlıktan ölmeye razı olduğumu bildirir bir dilekçe verdim” dedi. Aradan bir iki saat geçer geçmez hücre gardiyanı bıyıklarını sıvazlayıp “Kim o açlık isteyen?” diyerek heybetle yanımıza geldi. Genç “Benim” diye yerinden doğrulunca, onu bunun gibileri için ayrılan tek kişilik bir hücreye çıkarmak istedi. Benim burada yattığım gün de on üçü bulmuştu. Böyle ağır şartlar altında on günden fazla tutmadıklarını işitmiştim. Ayrıca soğğun şiddetinden vücut sağlığımda bozulmaya başlamıştı. Bunu hatırlatıp “Beni de çoğunluğun arasına katsanıza” diyerek gardiyandan ricada bulundum. “Seni hapseden yukarıdaki kişilerle konuşup, daha sonra cevabını veririm” dedi. Böylelikle, bir gecelik hücre arkadaşımı alıp yukarı çıktılar. Sıkıntılarımı az da olsa paylaştığım dert ortağımdan da ayrılınca, soğuk hücrede yine yalnız kaldım. Neyse yahu, iki kelime konuştuktan sonra çıkıp giden adam beni niye hatırlasın, diye düşünmeme rağmen; çok geçmeden gelerek beni çok kişinin yattığı 8. koğuşa çıkardı. Burası gözüme başka bir alem gibi göründü ve buzhaneden çıkıp hamama girmiş gibi oldum. Bu koğuşta benimle birlikte bir Kırgız ile iki Rus vardı ve bunlar da Tokmaklı oldukları için beni iyi tanırlarmış; kendileriyle oturup sohbet ettik. O gün iftar vakti ağız açmak için bulabildiklerimi önlerine koyup, sıcak çay ile yumuşak ekme getirdiğimde; “Hey gidi; dünyada böyle bir yeri görmek de varmış” dediler ve şu gurbette biraz olsun rahatlayarak hep birlikte sofraya oturduk.

Birkaç gün geçtikten sonra beni yan koğuşa geçirdiler. Baktım ki; burada benim yolculuktaki yoldaşlarımdan dört Kırgız yatıyor. Birbirimizi görünce öz kardeşlerimiz gibi sevinerek kucaklaştık. Çünkü bunlar; kar buz, dağ taş arasından birlikte kaçtığımız günlerdeki dert ortaklarımızdı.

*Zatı yahşılar unutmaz heç kaçan
Kaygılik kümlerdegi yoldaşların.¹⁵⁹*

Bu zalimler bizim yol arkadaşı olduğumuzu bilmiyorlardı. Bu sebepten, bunlarla bir ay kadar beraber kaldık ve oruç günlerini birlikte geçirdik. Diğer yol arkadaşlarımızdan ileri gelenlerini de, bir tanesini bile bırakmadan hapse atmışlar.

Daha sonra; Atbaşı, Narın, Koçkar, Comgal taraflarındaki Kırgızların önde gelenlerini de zengin ve manap oldukları bahanesiyle¹⁶⁰ hapse tıkmaya başladılar. En çok altı yedi kişinin sığabileceği bizim koğuşa da yirmiden fazla adam soktular. Bunların içinde ömür boyu çarşı pazar görmemiş, yüksek dağların tepesinde hayvan otlatmaktan başka bir şey bilmemiş, yaşları sekseni geçkin birkaç ihtiyar Kırgız olduğu gibi; on altı yaşında bir Kırgız çocuğu da vardı. Böylesine korkunç bir durumla karşılaşmak; dağlarda taşlarda at koşturup gezen, daha oyun çağındaki bu çocuğu son derece etkilemiş ve zavallı yavrunun saçına ak düşmüştü.

¹⁵⁹ Özü iyi olan insanlar, sıkıntılı günlerdeki yoldaşlarını hiçbir zaman unutmazlar.

¹⁶⁰ Burada, Bolşevik idarenin zenginlere ve soylulara hayat hakkı tanımadığını hatırlamak gerektir.

Adamın çokluğundan ve yerin darlığından dolayı, geceleri kıvrılarak yatmaya mecbur oluyoruz. Ayaklarımız uyuşmuş olduğundan eğer onları iyice uzatacak olsak, birbirimizin göğsü koltukaltlarımıza girdiği için uykumuz kaçıyor. Bu yeri zorluklarını görüp, acısını yaşamayan insanlar nereden bilsinler? Dini kitaplarımızda “öbür dünyadaki iyi ve kötü şeylerin birer örneğinin de bu dünyada bulunduğu” şeklinde bilgiler vardır. Bundan dolayı, akıllı kişilerin buradaki türlü kötü muameleyi, kötü ve ahlaksız kişileri görünce, öbür dünyada kullar için hazırlanan tamu¹⁶¹ azabını hatırlamaları; bundan ibret almaları gerektir.

*Âkil adam her işden ibret alır,
Kaysı hal içre tursa, faydalanır.*¹⁶²

Hapishane kurallarına göre, koğuşu süpürme, paraşı¹⁶³ boşaltma gibi işleri her gün nöbetleşe olarak bir kişinin yapması lazımdır. Sıra yaşlı kişilere geldiğinde, onların bu görevlerini çoğunlukla ben yaptım. Ademoğlu her işe tahammül eder de, aylaklığa edemez. Bunun için Peygamberimiz (s.a.v.); “Allah, sağlam olduğu halde aylak olan gençleri düşman; çalışkan ve ihtiyar olanları ise dost olarak görür. Bozgunculuk, fitne ve fesat gibi işler çoğunlukla aylaklıktan çıkar”¹⁶⁴ demişlerdir. Özellikle dağlık taşlık yerlerden, bozkırdan gelen Kırgız ve Kazaklar; dini inançları gevşek, açık havada ve geniş bozkırlarda yetişmiş, böyle zorlukları çokça görmemiş, dolayısıyla hapishane meşakkatlerine de pek dayanamayan, sabırsız insanlardır. Burada, geçici bir süre için bile olsa, ayrıca işin sonu nereye varırsa varınsın, kurtulmanın çaresini imkan elverdiğince aramaya girişmediler. İşte o hilekarlar da, halkın bu durumundan faydalanıp, halk içindeki neyin ne olduğunu bilen, ileri gelen insanların pek çoğunu kendilerine casus etmiş ve onları adeta burunlarından bağlamışlardı. “Yılanın başını düşmanın eliyle ez” atasözü bunların sloganı idi. Bu vicdansız casuslar arasından bazı korkaklar, kendilerini korumak için başkaları hakkında asılsız iftiralar uydurup, çok kişinin kökünün kurumasına sebep oldular. Yalnız şehirlerde, mahallelerde, köylerde değil; ailelerin içlerinde dahi casusluk belası baş göstermeye başlamıştı.¹⁶⁵ Bundan kaynaklanan fitne ve fesat yüzünden, halk üzerinde çok yönlü olarak uygulanmakta olan baskı ve zulümlerin haddi hesabı kalmamıştı. Yer altındaki ve üstündeki bütün hapishaneleri Müslümanlarla doldurmuşlardı. Hiçbir devirde görülmemiş olan bu gibi dehşete düşürücü vahşetler, komünistlerin yönetimi ele geçirdikleri günden beri devam etmekteydi.

¹⁶¹ Tamu(ğ): (Çağatay Türkçesi) Cehennem.

¹⁶² Akıllı adam, her işten ibret alır. Ne halde olursa olsun, ondan faydalanır.

¹⁶³ Paraş(a): (Rusça) Necaset kabı; Sovyet hapishanelerinde koğuşlarda tuvalet yoktur. Toplu tutuklamaların yapıldığı günlerde, bu kapların dahi yetiştirilemediği tespit edilmiştir.

¹⁶⁴ Buhari, 6/2717.

¹⁶⁵ O devirde yürürlükte olan Ceza Kanunu'nun 58. Maddesinin 12. fıkrasına göre; yönetim karşıtlarını ihbar etmemek suç sayılır ve bunlar ölüme kadar varan ağır cezalara çarptırılırlardı.

Derken, topu topu altı kişinin sığabileceği bu koğuştta, yirmi civarında adamla en ağır şartlar altında bir aydan fazla yattık. Sonra, hapishane kurallarına göre koğuşt değiştirme uygulaması başladı ve bizi 9. koğuştta geçirdiler. Bir de baktık ki, buradaki kalabalık öncekine göre kat kat fazla. Buraya geçtiğimiz günden itibaren; Tokmak ve Pişkek'e bağlı uzak veya yakın yörelerde yaşayan Kırgız zenginleri ile manaplarının hepsini getirip, bizim yanımıza tıktılar. Bunların içinde başta Sayak uruğundan yaşı sekseni aşkın Türkmen Aksakal olmak üzere, yaşları yetmişlere varan Kokumbay ve Kurman da olup; ayrıca bunların durumundaki, Kırgızlar arasında tanınmış değişik uruklara mensup birçok ünlü manap da vardı. Bunlar yeraltı koğuştlarında en çok beş on gün yattıktan sonra, havanın bozukluğuna dayanamayarak şişmeye başladılar. Sonunda, başta yukarıda adını zikrettiğimiz seksen yaşındaki Türkmen Aksakal olmak üzere, pek çok kişi esaretteki bu hapis azabı altında vefat etti. Allah onlara rahmet eylesin.

Hayatını kaybeden bu kadar çok Kırgız'la birlikte, seksen dört yaşındaki bir ihtiyar da kurtulup gitti. Bu kişi; Atbaşı, Narın taraflarından gelen, hayvan gütmekten başka bir şey bilmeyen, Huda nasıl yaratmışsa öyle temiz kalmış, mümin bir adamdı. Bundan kim bir şey sorsa, kendi diliyle "Bardık işti Sopam ele bilet ko"¹⁶⁶ diye cevap verirdi. Onun bu sözüne meraklanıp benden başka kulak salan kim vardı ki? Bir gün yine yukarıdaki sözü söylediğinde; "Sopam" dediği de ne demek acaba; yoksa "Sübhan"¹⁶⁷ olmasın, diye düşüncelere daldım.

Her gün, hapistekilerin hepsini hapishane kurallarına göre sabah akşam iki ke-re hapishane avlusuna çıkarıyorlar. Mahkumlar, çıkma vakti gelip de kapılar gü-rültüyle açıldığında, dar bir ahırda kapalı duran hayvanlar gibi kendilerini adeta kapıya vurup, dışarı çıkmak için can atıyorlar. Başka ne yapabilirler ki? Bir süreli-gine de olsa koğuştun o pis kokusundan kurtulup güneşin yüzünü görmek, saf ve temiz havada oturup diğer koğuştlardan çıkan kader arkadaşlarımızla görüşmek, bizim için çok önemli sayılırdı. Çünkü en çok on beş kişi alabilecek bir mekana elli kişiyi hapsetmişlerdi. Herkesin yüreği gamla, dertle dolmuş; üstüne üstlük hapishanenin temizliği insan sağlığına uygun olmadığı, her taraf pis kokular ve pislik içinde bulunduğu için herkesi bit basmıştı. Böylece, koğuştakiler alelacele dışarı çıkarlarken, herkes yalnız kendisini düşündüğü için yalnız kaldığını gören o "sopamcı" ihtiyar; "Hay baldar; men dağı Kudaydın carıgın köröyün; meni taştap ketpengder"¹⁶⁸ diye feryat etti. Bu kadar Kırgız arasından bir kişi bile onunla ilgilenmeyince, ben gittim ve onu koltuklayıp dışarıya çıkardım. "Sopam"ın hürmetine, başka günlerde de bu "Sopamcı"dan elimden gelen yardımı esirgemedim. Böylece aradan üç dört gün geçtikten sonra, bunun da sağlığı bozuldu; keyfi kaçmaya başladı. Başı ve ayağı tulum gibi şişmeye başlayınca kendi ayakları üstünde dışarıya çıkamaz oldu. O gün nöbet sırası bana gelmişti. Koğuştta

¹⁶⁶ Her işi Sopam (Sübhan) bilir (Kırgız Türkçesiyle).

¹⁶⁷ Sübhan: (Arapça) Tanrı.

¹⁶⁸ Hey çocuklar; ben de Tanrı'nın aydınlığını göreyim; beni bırakıp gitmeyin (Kırgız Türkçesiyle).

süpürürken ihtiyarcığın ağlamaya başlayıp “Aynalayın Sopam; meni taştap koydun bu?”¹⁶⁹ diyerek hüznü gözlerinden yaşlar döktüğünü ve bu sözü iki üç defa tekrarladığını gördüm. O zaman iyice emin oldum; onun “Sopam” dediği, “Sübhan” imiş.

Aradan on dakika kadar geçmişti ki, yukarıda oturan cellatların başkanlarından biri süratle aşağıya inip, elindeki kağıda bakarak herkesi kontrol ettikten sonra, koşarak tekrar yukarıya çıktı. Az sonra tekrar yanımıza inerek, hepimizi yeni baştan sorguya çekmeye başladı. Acaba kimin felaketi sona erip, kim için kurtuluş yolu açıldı, diyerek benden başka herkes yalvaran gözlerle adama bakıp durdu. Ben ise gönlümden; ihtiyarın az önceki iniltileri Huda’ya atılmış bir ok gibi ulaşmış olmalı, diye geçiriyordum. Bunun için hiç çekinmeden “Kimi istiyorsunuz; adı ne?” diye sordum. Diğerleri ise, celladın önüne getirilmiş ölüm mahkumları gibi sessizce bakıp duruyorlardı. Bu herif bizimkini istiyormuş; “Sopamcı” ihtiyar böylece serbest kalarak çıkıp gitti.

Her bir Müslüman’ın şunu iyi bilmesi lazımdır ki; Allah’ın herkese farz kıldığı iman, taklidi değil; hakiki imandır. Hakiki imana sahip olan insanlar, hak yolunda sabırla devam ederler; her işe hakkaniyet gözüyle bakarlar ve bu yolda hiçbir şeyden korkmazlar. Dinsiz ateistler devrinde kendi gözümüzle görüp, baştan geçirek edindiğimiz tecrübeler de; taklidi ve görüntü Müslümanlarının hiçbir işe yaramadığını doğruladı. Böyle adamlar, bırakın canlarının tehlikeye girmesini, gündelik hayatlarına olsun azıcık zarar getirebilecek bir durumun oluşma ihtimali karşısında dahi; dini ve milli hissiyatlarını bütünüyle feda etmekten çekinmezler. Bu dünyanın şeytanlarına karşı duramayan iman, ahiretin şeytanı olan lanetli İblis’le nasıl baş edebilir ki? Bu sebepten de; iki dünya mutluluğunu elde edebilmek için yüzeysel değil, hakiki bir imana sahip olmak her Müslüman’a Allah tarafından buyurulmuş bir farzdır.

Dünya tarihinin hiçbir devrinde, halkın başına çağımızdaki gibi yeryüzünü kaplayan, büyük afetlere yol açmış belalar gelmiş değildir. Çünkü, insan nesli yaratıldığından beri iktidar, hiçbir zaman Huda’ya inanmayan dinsizlerin eline geçmemişti. Bugün ise, bütün dünya halklarının neredeyse yarısı, hiçbir şeye inanmayan ateistlerin elinde bulunuyor. Bunların en nefret ettikleri şey, Huda’ya inanmak ve Huda’nın kanunları olan hakiki insani kurallara boyun eğmektir. Bunun için komünistler, hakimiyeti ele geçirdikleri ilk günden başlayarak dini mektep ve medreseleri tamamen yok ettiler. O günden beri birinci sınıfta okuyan çocuklardan tutun da, en yüksek dereceli eğitim yuvalarına dek dine karşı yönelmiş antipropaganda dersleri aralıksız olarak okutulmaktadır.

Maksatlarına erişmek ve insanlarımızı Ruslaştırmak için çıkardıkları Enternasyonalizm Kanunu; Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve genellikle yine diğer Orta Asya halkları üzerinde yüzde yüz oranında uygulanmaktadır. Bunun tek sebebi olarak şunu söylemeliyiz ki; Moskova düzenbazları, kendi devletlerini güç-

¹⁶⁹ Kurbanın olayım Sübhan’ım (Tanrım); yoksa beni unuttun mu? (Kırgız Türkçesiyle)

lendirmek için bu ülkelerin, özellikle de Özbekistan'ın ne kadar büyük bir ehemmiyete sahip olduğunu iyi biliyorlar. Sovyetlere bağlı ülkeler, devlet yapısı içinde birer gövde gibi düşünülecek olursa, diğerlerine göre Özbekistan hayat veren can hükmünde kabul edilmelidir. Bizim şu vatanımızdan neler çıkmıyor ki? Bu zenginliklerin nereye gittiği herkesin malumudur; bir verip bin alıyorlar. Bundan dolayıdır ki, daha eski Çar hükümeti devrinden başlayarak Türkistan ülkesini hiçbir zaman elden çıkarmamak, hatta imkan elverirse bu ülkeleri bütünüyle Ruslaştırmak en büyük siyasetleriydi.

Ancak, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla dünya siyaseti de değişti. O zamanın hükümdarları tahtlarını kaybedince, Rusya'da komünist partiler galip geldiler. Bunun neticesinde Sovyet hükümeti kuruldu ve bu hükümete bağlı bütün ülkelerde dinsizlik, Allahsızlık cereyanları baş gösterdi. Artık, "Bu ejderhadan kurtulmak için ne gibi bir çareye başvurmak gerek?" gibi bir sorunun zamanı çoktan geçtiğinden, bu konuda fikir yürütmenin de hiç hacı yoktur. Ancak Peygamberimizin gaipten haber veren mucizevi sözlerine ve bugünkü dünya siyasetinin gidişatına bakılırsa, yarınlarda büyük olayların meydana geleceği şüphesizdir. İşte öyle büyük olaylar olursa da, dünya çapında umumi değişikliklerin oluşmaması ise mümkün değildir. Bu değişmelerin bir neticesi olarak, asırlar boyunca zalimlerin esareti altında yaşayan vatandaşlarımız, istilacı Rusların etrafımıza ördüğü demir duvarları tarumar edip; helal mirasları, anavatanları olan Türkistan ülkesine işte o zaman tekrar sahip olabilirler. Ama, o mübarek güne ulaşınca dek, bu ejderhadan kurtulmanın değil, kesinlikle onun tarafından yutulmaktan korunmanın çarelerini imkan olduğunca hayata geçirmeye devam etmemiz lazımdır. Yoksa, bu cadı karılarının, bütün dünyayı titreten Timur gibi şan ve şevkete sahip hakanların ülkesi olan Uluğ Türkistan ülkelerini yutup sindirmeleri çok uzak olmayacaktır.

Zira, Avrupa devletleri tarafından asırlardan beri bütün dünya çapında uygulanmakta olan sömürgecilik siyaseti, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle değişmiş ve her millet kendi vatanlarına sahip olup, kendi devletlerini tekrar ele geçirmiştir. O günden başlayarak yalnızca İngiliz devleti, Asya ve Afrika'daki sömürgelerinden otuzdan fazla ülke halkına özgürlüğünü geri verdi ve ayrıca hükümetlerini de yeni usulde kurmak suretiyle kendilerine teslim etti. Bugünlerde bütün alemde sömürgeciliğin ortadan kalkmasına, özgürlükler devrinin başlamış olmasına bakmaksızın; Sovyet hükümeti, bir taraftan idaresi altındaki on beş ülkenin halkına sözde, kağıt üzerinde özgürlük tanıyıp, ikinci taraftan ise sömürgecilikten de beter rezil bir siyaset uygulayarak bütün halkı, özellikle de Türkistan halkını köleleştirmekte; hayvanlar gibi çalıştırmaktadır. Bununla dahi yetinmemiştir ve yerli halkı asimle ederek sindirmek, vatanlarını da Ruslaştırmak gayretine düşmüştür. Rusya'dan türlü bahanelerle adeta bir sel gibi akıtırcasına ülkemize binlerce Rus getirip, vatanımızın en güzel yerlerini bunlarla doldurmaya başladılar. Eğer bu siyaset, Kırgızistan ve Kazakistan ülkelerindeki yerli Müslümanlar üzerinde bu şekilde uygulanmaya devam edilecek olursa, bu iki Türk boyu çok

geçmeden anadilleri ve vatanlarını kaybederek herkesten önce Ruslaşacak ve yok olmaya hazır duruma gelecekler. Çünkü, II. Dünya Savaşı'nın bittiği tarihten başlayarak bugünkü tarihe, yani 1968 yılına kadar bu iki ülkede istilacı Rusların sayısının, yerli halklara nispeten üç dört kat oranında çoğalmış olması, bunu ispatlıyor. Bunun için, şimdilik kurtulmak mümkün olmadığından dolayı, onun vakti gelene kadar kendimizi asimle olmaktan korumamız gerek. Hangi yolla olursa olsun kendini koruyabilen millet, vakti zamanı geldiğinde sebepleri yerine getirip sabırla işe girişebilirse, maksadına da elbette ulaşabilir. Düşman tarafından yok edilmekten korunmanın en güçlü iki silahı şunlardır:

Bunlardan birincisi milli; ikincisi ise dini histir... Hangi millet, bu hislerde kusur etmeyerek onları iyi saklarsa, öyle milletin düşman tarafından yok edilebilmesi de mümkün değildir. Komünist hükümet, dine karşı yürüttüğü elli yıllık mücadele sürecinde Özbekistan Müslümanlarını, özellikle de öğrenci ve öğretmenlerini dinlerinden hayli uzaklaştırarak, onların dini hissiyatlarını da mahvedebildi. Ne var ki, halkın milli hissiyatı ise, her ne kadar yaşanan çekişmeler neticesinde olsa bile, bu günlere kadar az çok korunagelmektedir. Bu hissiyatımızı daimi olarak koruyabilmemiz için, öğrenmek zorunda olduğumuz gerekli dilleri öğrenmenin yanında, kendi anadilimize büyük önem vermemiz, milli edebiyatımızı yüceltmemiz, onu bilim ve medeniyet dillerinin seviyesine ulaştırmamız lazımdır. İşte ancak o zaman, karşımızda ağızını açarak bizi yutmaya hazırlanan kıvılcık ejderhadan kendimizi koruyabiliriz. Dil ve edebiyatımız ne kadar gelişir ve ne kadar terakki ederse, ilim irfan çevrelerimiz de o nispette genişler. Böyle olursa, Özbekistan sadece adıyla kalmaz; dilimiz saygın diller arasına girdiğinde, dilimiz ve edebiyatımızın sahası her geçen gün genişleyerek saygınlığı arttığında, ülkemizin itibarı da yükselecektir. Bu iş, milli hissiyatımızı koruyabilmek için en güçlü silahlardan biri olarak kabul edilebilir. Doğrusu, dini hislerini kaybetmenin üstüne bir de milli hislerini yitirenler, yirminci asrın medeni (!) ejderhasının ağızına düşüp, onun tarafından yutuldu demektir. Bunun için, genç ihtiyar demeden bütün vatanperver ve milliyetsever Özbek alimleri, bu hizmeti gelecekteki evlatları için en mukaddes vazife bilsin; akıllarından asla çıkarmasınlar.

Bir milletin kendine ait hayati hakları gerektiği şekilde elde edebilmesi için o milletin fedakar evlatları, birer fedai gibi mallarını, canlarını esirgemeyerek; karşılarına bu yolda ne kadar zorluk çıkarsa çıksın bunlara göğüs gererek, sabırla iş görebilirlerse; işte ancak o zaman hakikati gün yüzüne çıkarabilir; maksatlarına da erişebilirler. Bütün yaptıklarını sadece kendileri için yapan adamların tüm hareketleri, hayvanların kendi karınlarını doyurmaları gibi olup, böyle adamlar iradesiz, insan suretindeki canavarlardır. Böyleleri, kendi dillerini unutup, mukaddes dinlerini de herkesten önce terk ettikleri için, yılanın ağızına kendi ayaklarıyla gelmiş bir tavşan gibi yutulmak üzeredirler.

Peygamberimiz Muhammed'in (s.a.v.) söyledikleri gibi; kişi hangi halkın dilini öğrenip ilmini alırsa alsın, onun tuzağına düşmeksizin kendini ziyan ve zahmetten kurtarabilir.¹⁷⁰

Öyleyse, bizim dil öğrenerek eğitim öğretim görmekten güttüğümüz birinci maksat, bütün dünya tarafından tanınan vatanımız Turan'ın, Türkistan'ın tarihinin karalanmasını engellemek ve gelecek nesillerimizi sel gibi akın etmekte olan istilacı Ruslar tarafından yok edilmekten kurtarmaktır. Eğer böyle yapılmaz ise, imanlılar Huda'nın huzurunda hesaba çekilecek; diğerleri ise gelecekteki çocuklarımız tarafından sonsuz bir lanete maruz kalacaklardır...

Biz yine asıl konumuza dönelim. Zalimler tarafından haksız yere hapsedilen bu kadar Kırgız arasında "Sopamcı" ihtiyardan başka hiç kimse kurtulamadı. Özellikle hastalığa yakalanan yaşlı kişilerden geriye kimse kalmadı. Bunun yanı sıra, yeraltı koşullarında tuttukları mazlumlar arasından kendilerine karşı olduklarından şüphelendiklerini, gecenin karanlıklarında önceden kazıp hazırladıkları çukurların önüne getirip kurşuna dizmeleri de seyrek karşılaşılan olaylardan değildi.¹⁷¹ Başa böylesine ağır belalar geldiği vakit, neyin iyi neyin kötü olduğu anlaşıldı ve kimin dost kimin düşman olduğu da işte o zaman fark edildi. Böyle sıkıntılı günlerde, dar vakitlerde kişiliğini kaybetmeden kendini muhafaza edebilmek için tam bir erkek olmak gerektir.

*Yabşılık künlerde barça dost bolur,
Kara kün tışgende kimdir acralur.*¹⁷²

Böyle güç şartlar altında Pişpek (Frunze) yeraltı hapisanesinde yattığım günlerde bana destek olan ve vefa ile hizmet edenler, Sokuluk Dunganlarından Davud Hacı, Mesud Hacı ve Mesud Ahun başta olmak üzere benim kendi talebelerimdi. Bu tarih kitabını yazdığım şu günlerde bir de baktım ki, o olayın üzerinden 37 yıl geçmiş. Bugün, 1968 tarihinde o sadakatli dostlarımdan ve öğrencilerimden hayatta sadece iki üç kişi kalmış; diğerleri ise şu fani dünyadan göçüp merhum olmuşlar. Hepsisi de, bizim için mallarını canlarını esirgemeyen, Huda yolunda dost olan, vefalı talebelerimizdi; Allah onlardan razı olsun...

O günlerde hapisane kurallarına göre, her on günde bir kere dışarıdan erzak almaya izin veriliyordu. O gün geldiğinde üç dört yerden ayrı ayrı yemek gelmesinin yanında, bir kişi içeriye on kişiye yetecek kadar erzak sokardı. Özellikle, Dunganların başkalarından daha lezzetli yaptıkları mantı,¹⁷³ menfer¹⁷⁴ ve suyak

¹⁷⁰ Müellifin kendi ifadesi olduğundan dolayı kaynak tesbit edilemedi.

¹⁷¹ Rusça kısa adı ilk önce ÇK (Çeka), daha sonra ise GPU (Gepeu) ve KGB (Kegebe) olan söz konusu Devlet Siyasi İdaresi; takip, soruşturma, tutuklama, sorgulama, yargılama, hüküm verme, hükmü icra etme işlevlerinin tamamını tek elden idare eden dünyadaki yegane kurumdu. Alınan kararlar temyize tabi değildi ve bunlar yaptıklarından sorumlu tutulamazlardı.

¹⁷² İyi günlerde herkes dost olur. Kara gün geldiğinde ise kimin kim olduğu anlaşılır.

¹⁷³ Mantı: (Çagatay Türkçesi) Bol etli ve buharda pişirilen, iri mantı şeklindeki yemek. 4-5 tanesi bir porsiyon eder.

aş¹⁷⁵ gibi yemekleri çoktur. Koğuştaki herkes, o günün gelmesini bekledi. Bilhas- sa, İç Rusya'dan kaçıp gelen Ruslar içinde kendisi Hıristiyan din adamlarından olan sakalı göğsüne kadar inmiş bir papaz vardı ki; ona o kadar Rus arasından bir kişi bile iyi gözle bakmazdı.

Peygamberimiz (s.a.v.) demişler ki; “Üç türlü kişiye merhamet etmek gerektir: Birisi, evvela bir kavmin saygıdeğer kişilerindenken, daha sonra hor görülendir. İkincisi, zengin bir kişiyken, servetini kaybedip çağay¹⁷⁶ durumuna düşendir. Üçüncüsü ise, bir alim olduğu halde, kendi zamanında onu takdir edecek insanlar ve alimler bulunmayıp, saf cahillerin arasında kalmıştır. İşte böyle insanlara merhamet ediniz”.¹⁷⁷ Onun için, gelen yiyeceklerden koğuş sakinlerine gerektiği kadar dağıtırken, herkesten önce bu papaza verirdim.

Yerli Almanlardan olan eğitimli, mühendis bir genç vardı. Bu kadar kalabalık içinde başkalarına bakmaz; yalnızca benimle konuşurdu. Dediğine göre; Paris Üniversitesini bitirmiş ve diğer Avrupa dillerinden iki üç tanesini daha öğrenerek yüksek tahsil sahibi olmuştu. Sabah akşam ne zaman dışarı çıksak, koltuğuma gi- rerek yürür; koğuşa girene kadar benden ayrılmazdı. Bir gün bana hitaben; “Hey dostum; bu yırtıcı barbarların elinden kurtulsak, insan eti yiyen yamyamların memleketine bile giderdik. İkimiz bu vahşilerin uğursuz ayaklarının değmediği pak yerlerde aynen böyle koltuk koltuğa gezebilseydik, böylesine bir vicdan aza- bından da kurtulur, en büyük mutluluğa erişmiş olurduk” diyerek “ah” çekti. Onun bu sözünden oldukça etkilenmiş olmalıyım ki, aradan 37 yıl geçmesine rağmen bu söz hala gönlümden çıkmadı.

Böylece, 1931 yılı kışının tamamını bu yeraltı koğuşunun azapları altında ge- çirdim. Ölümden ve sürgünden kurtulabilenlerimiz güçlülük, zar zor yaza ulaş- bilmişlerdi ki; bu sefer de inşaat çalışmaları başladı. Bir hafta on günde bir dışarı- dan gelen helal yemeklere kanaat edip, hapishanenin haram yemeklerinin tadına bile bakmadan, kuru ekmeğe ve çayla yaşadım. Bunun üstüne, gece gündüz yeraltı- nın bozuk havasında yattığımızdan olsa gerek ki, günden güne güçsüzleşip sağı- lığımı da kaybetmeye başladım. Bunun için, dışarıda çalışmak amacıyla iş istedi- ğimi bildirir bir dilekçe vermiştim ki; Allah'tan buna ruhsat ettiler. Bahar günü karanlık koğuştan dışarı çıkıp açık güneş altında, temiz havada ve o geniş alanda durunca, kendimi yeniden hayat bulmuş, başka bir aleme gelmiş gibi hissettim. Her ne kadar daha önce Kuran'ın “Ve in te'eddü ni'metallahi lâ tühsühâ”; yani, “Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, sayıp bitiremezsiniz”¹⁷⁸ ayetini okumuş idiysem de, bunun asıl manasını ancak o zaman anladım. Öyle ki, insanın her bir

¹⁷⁴ Menfer: Kurdele şekline getirilmiş olan hamurun küçük parçalara ayrılarak çorba halinde haşlanmasıyla pişirilen bol sulu yemek.

¹⁷⁵ Suyuk aş (suygaş); (Çağatay Türkçesi) Bol sebze ve etle, önce kızartılıp sonra haşlanarak pi- şirilen çorba.

¹⁷⁶ Çağay: (Çağatay Türkçesi) Fakir, sefil.

¹⁷⁷ Buhari, 5/2208,2209 dekilere göredir.

¹⁷⁸ İbrahim suresi, 34. ayet.

nefes alışında bile iki nimet vardır. Bunlar, temiz havanın alınması ve kirli havanın atılmasıdır. Durum böyleyken, diğer nimetlerin hesabını nasıl tutabiliriz ki?

Böylece, inşaat işlerinde birkaç vakit çalıştım. Çalışmaya çıkmak yarı yarıya kurtuluş gibi olduğundan, bunu işiten yakınlarımız neredeyse her gün bizi yoklamaya geliyorlardı. Özellikle, Uygur İbrahim Ahun Emekçi'nin -ölmüş ise Huda rahmet eylesin- her hafta getirdiği bir sepet yağlı külçe ekmeği, bir leğen mantı veya bir tabak pilav aşu hiç eksik olmadı. Bir akşamüzeri çalışmaktan dönerken hapishanedekilerden bir kişi kolumdan tutup şöyle dedi: "Senin falanca Alman dostunun mahkemesi olup, uzak bir yere on yıllık sürgüne gönderilmiş. Benden rica etti ve dedi ki 'Özbek dostumun ellerinden tutarak benim hararetli selamlarımı kendisine ilet. Düşmanın pençesinde uzun bir yolculuğa çıkıyorum. Onun dertli gönlümün derinlerine yerleşen sevgisini bir ömür boyu saklayacağıma söz veririm' ". Ben de bu olaydan otuz yedi yıl sonra, 1968 yılında onun sözünü hatırlayıp burada zikrederek tarihe mal etmek suretiyle, muhabbet ehli olan kimse kim olursa olsun, benim için ne kadar büyük bir hürmete layık olduğunu açıkça gösterdim sanıyorum.

*Muhabbetdin köngiller nurge tolgay,
Sekkiz cennet anımdan hasil olgay.¹⁷⁹*

Ondan ayrıldıktan sonra, üç dört ay boyunca kendi adetim olduğu üzere çalışkanlıkla türlü işlerde çalıştım. Hapsedildiğim günden itibaren bir kerecik olsun beni sorguya çağırmadılar. Buraya benimle birlikte tıklılan diğer yol arkadaşlarımı dayakla ve hakaretlerle türlü işkenceler altında sorgulamış oldukları halde, öncesinde ve sonrasında Allah beni böyle durumlardan korumuştur. Ancak hapishane kuralları katıydı ve haftada bir gün verilen dinlenme izninin dışındaki günlerde çalışma süresi on iki saatten az olmuyordu.

Böylesine ağır sıkıntılar altında dört beş ay çalışmanın ardından, bizi birdenbire siyasi idareye bağlı büyük bir hapishaneye geçirme kararı aldılar. Bizi çalışmaya çıkardıkları günden beri avlu içine dikilen keçeden otağlarda yatıyorduk. Bunları buradan yine bize kaldırtıp, hapishanenin önüne diktirttikleri zaman, bizi koğuşa sokmaksızın bu otağları bize yatakhane yaptılar. Bu yerin zor şartlarını gördükten sonra, daha önceleri çektiğimiz sıkıntılar bize hafif görünmüştü. Çünkü, Peygamberimizin (s.a.v.) söylediği gibi "Kimin başına bir musibet gelirse, ona sabretmesi gerekir.¹⁸⁰ Bundan daha kötüsü olmadığı için şükreylemesi lazımdır".

Böylelikle, burada da işe gidip gelip bir iki ay geçirmişsek de, kalabalık olduğumuzdan dolayı çok zorluklar altında yaşıyorduk. Bu arada bizim hakkımızda bir karar aldılar. Bu karara göre, ben ve başkanımız Nazarkul'a onar yıl,¹⁸¹ yine

¹⁷⁹ Gönüller, sevgiden nurla dolar. Sekiz cennet (de) bundan (sevgiden) hasil olur.

¹⁸⁰ Buhari, 3/1228; 15/7003 dekilere göredir.

¹⁸¹ Bu cezanın eski SSCB Ceza Kanununun suçlu veya suçsuz herkese uygulanmasıyla ünlenmiş 58. maddesinin 14. fıkrası (Devlete karşı işlenen suçlar bölümü) uyarınca verildiği anlaşılmaktadır.

içimizden birine yedi yıl ceza kesiyor; geriye kalanları ise serbest bırakıyorlardı. Kurtulanlar seviniyordu; ancak, kalanlar, özellikle de bizim gibi ağır cezalara çarptırılanlar arasında ağlayanlar bile vardı. Karar kağıdını elimize verdiklerinde okuyup gördük ki, cezayı icra etme görevi Taşkent'teki toplama kampının yetkisine verilmiş. Burada kırk binden fazla insan olduğunu işitmiştik. Uzak yerlere sürgüne gönderilecek olan mazlumlar, ancak bu kamptan dağıtılırlardı. Sibiryaya'nın en uzak, en soğuk bölgelerine; Solovki ve Arhangelsk¹⁸² gibi yerlere gitmeye hüküm giyen kişiler de buradan gönderilirdi. Bu yerlerin korkunçluğu kulağıma gelmeye başlayınca, biz de insanız ya; gönlüme türlü hayaller gelerek bundan kurtulmanın çarelerini aramaya başladım.

Takati aşan işlerden kaçmak, her ne kadar peygamberlerin sünneti de olsa, bunu gerçekleştirmek çok zor olduğundan kara kara düşüncelere daldım. Kendi kendime “Ben ne günah işledim ki, on yıl verdiler?” diyordum. Dünyada yaşayan hiçbir insanın, onun ağır yüklerini omuzlamaktan ve acısını da, tatlısını da görmekten başka çaresi yoktur.

Kuran'ın hükümlerine göre; nimete şükretmek, zorluklara sabretmek ve ondan kurtulmanın çaresini aramak lazımdır. Hapishane kurallarınca, hüküm giyen kişileri dışarıdaki işlere çıkarmazlar; etabın¹⁸³ gönderileceği vakit gelene kadar da koğuştta tutarlardı. Sabah kalkınca iş giysilerimi giymiş halde bakınıyordum ki, işçilere ait yoklama listesi okunduğunda, Allah'ın işi, benim de adım zikredildi. “Hazırım” diyerek sıraya geçtim. Kurallara göre beni koğuştta hapsedip, etapla birlikte Taşkent toplama kampına göndermeleri gerekiyordu. Hayır öyle olmadı ve ben de diğer işçilerle birlikte hapishanenin demir kapısından dışarı çıktım. Çalışma yerine vardığımda baktım ki, semaver kaynamış; çay saati gelmiş. İşte o anda, ne olduysa, etrafa dikilmiş nöbetçiler ortadan kayboldular. Ben de fırsatı ganimet bilip, önceden kararlaştırdığım üzre dikenli tellerin altından çevik bir hareketle geçtim ve gözden kayboldum. Ancak, ne yapacağımı, nereye gidip kimin evine sığınacağımı bilemez halde تنها sokaklarda biraz gezindikten sonra, saygıdeğer dostlarımdan Dungan Hiya Halfe'ye vardım ve kapıdan kendisini çağırıldı; o da koşarak çıktı. Benim hapishaneden tahliye olduğumu düşünmüş olmalı ki, ağlayarak “Mübarek olsun” diyebildi. Kucaklaşırken kulağıma hapisten kaçtığımı fısıldadığımda; “Korkmayın; bu kurtuluş Allah'tandır” diyerek yüreğime büyük bir kuvvet verdi. Bunun sergilediği kişilik unutulmaz türdendi. O da ölüp gitmiş; Allah ona rahmet eylesin. İhtiyaten, çatı katında depolanan yoncalar arasında bir kişilik yer hazırladı ve akşama kadar beni burada sakladı. Daha sonra, kendi kendime yaptığım muhasebenin ardından akşam karanlığında Dungan mahallesinde oturan güvenilir Dungan dostlarımdan İshaza adlı kişinin evine geldim. Bu; imanlı, ihlashlı, insanlığı sınanmış, mert bir kişi olduğundan benim için fedakarlıklarda bulundu ve dostluğun gereğini en iyi şekilde yerine getirdi.

¹⁸² Solovki ve Arhangelsk: Rusya'nın kuzeyinde “ölüm kampları” olarak ün salmış ilk Sovyet toplama kamplarının bulunduğu ada ve şehrin adlarıdır.

¹⁸³ Etap: (Rusça) Sevki etmek amacıyla mahkumlardan oluşturulan topluluk (öbek, küme).

İnsanı hayrette bırakacak bir dikkat ve uyanıklılıkla beni evde üç gün kadar çok iyi sakladı. O ana değin güvende idiysek de, adamların beni aramaya çıktığı günün akşamı Pişkek'in günbatısına doğru yaklaşık kırk çakırım dışında bulunan Sokuluk'a yöneldim. Yolda, benden haber almaya gelen Mağar ve Mamaza adlı talebelerimizle karşılaşp, hep birlikte evlerine gittik. Buraya geldiğimizde, yalnız kendi talebelerim değil, neredeyse bütün Dungan halkı bana muhafız oldu. Benim buraya geldiğimi talebelerimden başka kimse öğrenmemiştir. Aralarında hükümete bağlı olarak çalışanlar dahi var idiyse de, onlar bile bana yandaş oldular. Bunun için, defalarca gelen hükümet casuslarını benim buraya gelmeyeceğim konusunda ikna etmişlerdi. Hal böyle de olsa, 'yılanın soktuğu kişi, urganın bile gölgesinden korkar' sözünde olduğu gibi, ben de imkan elverdiğince tedbirli olma yolunu tuttum. Bundan dolayı, bütün talebelerim dışarıdan bana göz kulak oldular. Gündüzleri gündelik işleriyle uğraşp, geceleri ise canım sıkılmasın diye benimle birlikte oluyorlardı.

Bunun için Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlar: "Hakiki dostlarınızı çoğaltınız".¹⁸⁴ Çünkü onlar, iyi günlerinizin süsleridirler. Başınıza bela geldiğinde ise sığınacağınız olurlar.

Doğu Türkistan'a hicret

Her ne kadar burada güvenlikteysem de, durumumuz günden güne daha da korku verici bir hal alıyordu. Eğer tekrar bu zalimlerin eline düşecek olursam, o zaman bana nasıl cezalar verecekleri malumdu. Bu sebepten, Salar¹⁸⁵ Dunganlarından Yusuf Kari adlı bir talebem Taşkent'teki Çin Konsolosluğundan büyük zorluklarla İsmail Ahun adına düzenlenmiş sahte bir pasaport hazırlatıp bana getirdi. Pasaport gelinceye kadar Tokmak'taki ailemle görüşüp, yolculuk hazırlıklarıyla ilgilendim. Bu arada en değerli yakınlarımızdan, ayrıca iki taraftan dünürümüz olan, uzun yıllar Tokmak'ta yaşamış, aslen Taşkentli olup daha sonra Gulca'da vefat eden Şah Hidayet Kari, bütün servetini kaybettiğinden dolayı yere göğe sığmadığı için kaçıp Sokuluk'a gelmişti. Kimliğimi gizleyerek, başkaları vasıtasıyla ona devamlı surette yardım gönderdim.

İlk olarak sığındığım yerde beş altı günden fazla kalmamışsam da, bu ikinci yerde; yani, etrafına yonca depolanmış kamıştan çatı katında elli iki gün yaşadım. Daha sonra gönlüme hafif bir evham düşüp, oradan başka bir yere geçtim. Beni Allah korumuş. Benim buradan ayrılmamın ikinci günü iki casus yanlarında militsiya¹⁸⁶ ile gelerek, çatı katına kadar burada arama yapmış.

¹⁸⁴ Buhari, Cihad, 135; Tirmizî, Cihâd 4, (1673) (Arapça nüshadan) mülhem ifade.

¹⁸⁵ Salar: Büyük Dungan kabilelerinden birinin adı.

¹⁸⁶ Militsiya: (Rusça) Polis.

*Kişini saklasa u Halik-ı pak,
Zeher ağzıda bolgay misli taryak.*¹⁸⁷

Bu olayın meydana gelmesinden sonra, bir an önce buradan da kaybolmamız lazım geldi ve Doğu Türkistan'a geçmek niyetiyle ikinci defa olarak yolculuk hazırlığı yapma işine giriştim. Dostlarımızdan biri olan Dungan Hıyaz Mütevellî de bizim gibi bir kaçıktı. Onunla görüşüp, kendisiyle yolculuk arkadaşı olmayı kararlaştırdık. Yola çıkma gününü de belirledikten sonra, o gece bütün ahbablarımız ve arkadaşlarımız ağlayarak yanımıza geldiler. Tarikat mensuplarının adetlerince hatim indirip; dualar, fatihalar okumamızın ardından, Allah'a tevekkül ederek Sokuluk üstünden 4. Çuy tren istasyonuna doğru arabayla yola çıktık.

Ertesi gün, Çuy Suyundan öteki tarafa gemiyle geçerken, silahlı Rus toskavulları karşımıza dikildi ve bizim üzerimizde arama yapmaya başladı. Heybe ve torbalarımızı boşaltıp her şeye göz attıktan sonra yoldaşımdan pasaport sordular. Bizimkisi kendi adına çıkarttığı Çin pasaportunu gösterdi. Bu herifler, bir şeyler bulma ümidiyle problem çıkarıp bizi epey zorladılar. Burada en hayret verici durum şuydu ki; yoldaşımı uzun uzadıya kontrol ettikleri halde, benden tek kelime bile sormadan gidiverdiler.

Ardından biz yine yola düştük ve bu suretle yatsı vaktinde Çuy istasyonuna ulaştık. Aradan beş altı saat geçtikten sonra Alma Ata treni geldi ve buna binip yola koyulduk. Sarı Özek denilen yere geldiğimizde burada indik. Türksib¹⁸⁸ treni ise, kuzey yönüne, Sibiryaya doğru saparak gitti. Geceydi, güz mevsimiydi ve sert bir soğuk vardı. Kar tipi halinde yağıyordu. Trenden inen biz ve diğerleri, hepimiz istasyondaki küçük bir eve giderek, burada yattık. Gün ayazdı ve soba yakılmamıştı. Baktım ki, canını kurtarmak çeşitli yerlerden gelen bu adamların çoğu da, bizim gibi artık ülkelerinde yaşama imkanı bulamayan, zalimler tarafından adaletsiz bir takibe maruz kalmış, haklarını yitirmiş insanlardı. Buraya geldiğimizde, yolumuz üstündeki menzillerden birinde bekleyen GPU askerleri, yolculara ancak sıkı bir kontrolden geçirdikten sonra geçiş izni veriyorlarmış diye bir söz yayıldı. Bunların şüphelendikleri bir kişiyi olsun gözlerine kestirmeleri halinde, onu yoldan geri çevirmektense tutuklayıp hapse atmaları daha muhtemeldi. Bu söz üşitince, Çin'in Taşkent Konsolosluğunda çalışan memurlar dışında bütün herkes korkuya kapılıp, geri dönmek istedi. Baktım ki, biçarelerin kuvvetleri çekilip renkleri atmış. İnsanlar birbirlerine inanmadıkları için, aralarında surlarını paylaşmak, istişare etmek gibi durumlar da toplum içinde iyice yok olmuştu. Kendilerini gülüyor gibi gösterecekler de, içleri gam ve kaygıyla dolduğundan, insanların yüzleri sararmıştı. Bu duruma herkesten çok benim üzülmem gerekirdi. Zira, zalimce hükümlerini üzerimde uyguladıkları için onlara karşı gelmiştim.

¹⁸⁷ Her şeyden daha temiz olan o Yaradan (Halik-ı pak) eğer bir kişiyi korsa; o kişinin ağzındaki zehir adeta bir ilaca dönüşür.

¹⁸⁸ Türksib: Orta Asya'yı Sibiryaya bağlayan demiryolu hattının adı. Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya Federasyonunun topraklarından geçen yolun uzunluğu 3500 km'dir. 1917-1930 yılları arasında kurulmuştur.

Oysa tam aksine, gönlüme başkaları gibi çok korku düşmedi. Allah'a tevekkül ederek yoluma devam etmek istedim. Ömrüm boyunca başımdan nice zorluklar, nice korkulu günler geçmişti. Öyle günlerde gönlümdeki iman ve itikat, Allah'a ve onun hak peygamberi Muhammed'e (s.a.v.) karşı beslediğim muhabbet, benim için en güçlü güvence ve en üstün dayanak noktası oldu. Ne çare; böylesine dini duyguların sınırlarını tatmamış zavallılar bunun güzelliğini nereden bilsinler. Oysa imanlı kişilere her zaman bu en büyük devlet nasip olacaktır. Tanındıklarıma, bildiklerime bu yoldan dönmemeleri tavsiyesinde bulunmuş olsam da, hiç birisi devam etmeye cüret edemedi. Onlardan ayrılıp hayal kurmak suretiyle evden çıkarken, gözüm takırdayarak gitmekte olan üç dört boş at arabasına takıldı ve bunları durdurdum. Baktım ki bunlar, bizim ilerleyeceğimiz yolun üzerinde bulunan köye giden Ruslarmış. Onlarla anlaşip arabaya yerleştikten sonra geceye kadar yolculuk ettik ve büyük bir kervansaraya ulaştık. Bu kervansaray, birkaç taraftan gelen yolların, özellikle de Alma Ata'dan gelen büyük yolun kesiştiği noktada kurulmuş olup, zamanında çok iyi bakılan bir yer olmasına rağmen, sahipleri onu ihtilal bozgunundan sonra bırakıp kaçmışlar. Burada Alma Ata, Çelek, Çarın, Talgar ve Koram köylerinden evlerini barklarını bırakmak suretiyle ve çoluk çocuklarını yanlarına alarak ayrılan Müslümanlarla görüştüğüm. Ancak çoluklarıyla çocuklarıyla göç etmekte olan bu insanların çoğu, konsolosluk aracılığıyla Çin pasaportu almış oldukları için yola ev eşyalarını ve arabalarını da alarak çıkmışlardı. Bu kervansarayın içine girdiğimde oldukça acınacak, ağır bir manzara ile karşılaştım. Öyle ki, gün çok soğuk olmasına rağmen; ateşi yakan, kervansaraya bakan hiç kimse yoktu. Zemini sap samanla döşenmiş de olsa, yüzleri mahzun birçok insan; bu ayaklar altında çiğnenmiş, upuzun karanlık binada tıklım tıklım yatıyorlardı. Soğuğa tahammül edemeyenler binanın içinde ateş yakmış olduklarından, burası burunları kırarak keskin bir dumanla dolmuştu. Özellikle, kendisi de hasta olan genç bir kadının, yerlerde yatan iki hasta çocuğunun başında birilerine yalvarırcasına ağlayıp oturduğunu görünce; ona çok acıdım. Başa bela geldiğinde, bütün insanlar yalnız kendileriyle meşgul oluyor; merhamet, şefkat gibi duygular ise hakiki müminlerin dışında herkesin gönlünden bütünüyle siliniyormuş demek. Yolhatları kontrol eden toskavullar karşımızda olup, başka türlü geçiş imkanı da olmadığından, hepimiz korku içinde kaldık.

Peygamberimizin (s.a.v.) "Sadaka belayı defeder"¹⁸⁹ sözü hatırıma gelince, iki çocuğuyla aç biilaç yatmakta olan bu hasta kadına yiyecek ve para sadakası verdim. Onu sevindirdikten sonra hemen sokağa çıkmıştım ki, bir kamyon geldi. Ona dönüp "Bizi Altın Emen"¹⁹⁰ Geçidine götürüp bırak; sana şu kadar para veririz" dediğimde cevaben "Bir şartım var. İki balya yüküm dağdan oya"¹⁹¹ düşmüştü. Onu çıkartırsanız, ben de sizleri götürürüm" dedi. Biz bunu canımıza minnet bilip derhal kamyonu bindik. Ancak kendimizi işçilere benzetebilmemiz için,

¹⁸⁹ Buhari, 3/1340-41, 1343.

¹⁹⁰ Emen: Meşe.

¹⁹¹ Oy: (Çagatay Türkçesi) Dağın en dip, en alt kısmı; dere yatağı.

yolculuk işareti olan heybe ve torbalarımızın görünmemesi gerekiyordu. Bunun için, Alma Ata dolaylarından çıkararak ellerinde yolhatlarıyla çoluk çocuk arabalara dolmuş gitmekte olan Tarañçılara;¹⁹² “Toskavulların önünden geçene kadar, şu eşyaları arabanıza koyalım” diye ricada bulunduysak da; kabul etmediler. Sonra, o tarafa doğru hükümet mallarını yüklenmiş halde ilerlemekte olan Rus arabacılarına beş altı som para verme vaadiyle torbalarımızı teslim ettik ve yola düştük. Böylece arabamız, bizi toskavulların önünden tangır tungur geçirerek beş altı çakırım daha devam ettikten sonra, dağın belinde durdu. Vaadimize binaen, çayın içine düşen o iki balyayı bin bir zorlukla yukarıya çıkardık ve hep birlikte kamyona yerleştirdik.

Altın Emen geçidini aştıktan sonra Başçı Kervansarayı’na indik. Sokuluk Dunganlarından Hancaz Halfe adlı bir kişi atları, arabaları ve çoluk çocuğuyla birlikte bu kervansarayda kalıyormuş. Altın Emen geçidinde kar ve tipiye yakalandıklarından iki eli de donarak işe yaramaz hale geldiği için, ne yapacağını bilemez durumdaydı. Onlara yardım etmek benim için oldukça kolay bir işti ve bunlar da benim gibi güvenilir bir yardımcıya muhtaçtı. Bunun için, bu durum hepimizin işine gelip; ben arabacı koltuğuna geçtim ve hep birlikte yola düştük. Arada iki defa mola vermek suretiyle Böri Gucur köyüne ulaştığımızda gördük ki; buraya yukarıdakilere göre daha fazla toskavul yerleştirilmiş. Hal böyle de olsa, sanki buraların arabacısıymışım gibi kamçıyı sürükleye sürükleye nöbetçi kulübesinin önünden geçerek on beş çakırım kadar devam ettikten sonra sağ salim Yarkent şehrine vardık. Bu şehir, Çin sınırındaki Korgas’a kırk çakırım uzaklıkta olup, Doğu Türkistan’da bulunan Cungarya bölgesinin kuzey sınırı olarak kabul edildiği için, evvel ahir büyük tarihi ve siyasi öneme sahipti. Bu yerde yaşayan halkın çoğunluğu, bugünden tahminen iki yüz yıl önce buraya Altı Şehir’den getirilen Uygur asıllılar olsa da, kendilerine aralarında “Tarañçı” diyorlar. Bunların ortaya çıkış tarihleri, yeri geldiğinde anlatılacaktır. Bu şehir, Çar zamanında oldukça bayındır bir şehir olup, epeyce süslüydü. Özellikle, buranın en nüfuzlu büyük zenginlerinden, hayır hasenat sahibi merhum Velibay adında bir kişi vardı ki, son Çar’ın davetine icabet ettiğinde kendisine hürmet elbisesi giydirilmişti. Bu kişi, Çin’in başkenti Becin¹⁹³ şehrinde bulunan ve ejderha şeklinde yapılmış olan hükümdar sarayının bir benzerini Yarkent şehrine bir mescit olarak bina ettirmişti. Bugünkü günlerde bu eser, hükümetin koruması altına alınmıştır.

Burası, bizim buradan geçtiğimiz 1931 yılında öylesine harap olmuştu ki, hükümetin mantığına göre tek hak sahibi olan en alt tabaka işçilerinden başka bütün şehir halkı, kaçarak sınırı geçmişti. Geçmişte bağlık bostanlık olan bu yerler, bizim geldiğimiz günlerde adeta gönülleri kırılan bahtsız mazlumlar gibi olmuş, sanki külden tepelere dönüştürülmüştü. Biz dahi, baykuşlar gibi; bu terk edilmiş, harabe evlerden birine girerek yerleştik. İşte bu yerde ben, endişe altında Allah’a

¹⁹² Tarañçı: Doğu Türkistan’ın güneyinden İli Nehri boylarına göç ettirilen Uygur Türklerinin adı.

¹⁹³ Becin: Pekin.

sığınmak suretiyle zar zor iki gün kaldıktan sonra, Ebamüslim adındaki bir Tarañçı gencini yolbaşçı edinerek şehirden çıktım. İşinin ehli olduğu için, beni yola, herkesin yemek saati olan tam öğlen vaktinde çıkarmıştı. Şehir dışına çıktığımızda, akşam karanlığı düşünceye dek mezarlığın önündeki sık kamışlığın içinde baykuşlar gibi sivrisineklere yem olarak bekledik. Karanlık düşüp de göz gözü görmez olduğunda, yolbaşçımız yayan, biz iki atlı olarak yola düştük. Sınır ulaşınca kadar köylere uğramaksızın gizli yollarla ilerledik. Aktam Köyüne bir çakırım kadar uzaklıktan geçerken, uzaklardan ürümekte olan bir köpeğin sesini işittik. Buradan on beş çakırım kadar yol yürüdüktan sonra, hayli çukurda bulunan bir çayın yanına gelerek biraz dinlenmek niyetiyle oturduk. Sonra, yolbaşçımız “Haydi yürüyelim” diyerek ayağa kalktı ve biz de arkasından onu takip etmek suretiyle yürümeye devam ettik. Bir iki saat yol yürüdüktan sonra, uzaktan sık ağaçlı bir köy görüldü. Uzaklardan iki saat önce ürüyen itin sesini yine işittim. “Yolumuzu şaşırmaşa benziyoruz; dikkat edelim” diyerek yolbaşçımızı durdurduk. Dikkatle bakınca gördük ki; geriye dönmüş, dosdoğru Yarkent’e gidiyoruz. Bunu gören yolbaşçımız, müthiş bir korkuya kapıldı. Yolu olmayan kamışlıkların içinden yürümek suretiyle Kum Dağı eteklerine ulaştık. Kumlar arasından aşır, dört tarafı dağ gibi kumlarla çevrili seksavullu¹⁹⁴ bir azgala¹⁹⁵ indigimizde, fırtına çıkararak kar yağmaya başladı. İçecek su olmadığı için, karı eriterek içtik. Yaktığımız seksavul ateşinde ıslanan üstümüzü başımızı kurutup, ateşin altında kızmış olan kumun üstünde yattık. Akşamüzeri bu kum dağlarının arasından yürüyerek, ertesi akşam sınırdaki Korgas Çayının üstüne vardık. O zamanlar, yani 1931 yılında burası henüz dikenli telle örülmemiş olduğundan, her saat iki atlı sınır bekçisi aralıksız olarak burada mekik dokurdu. Atlarımızı kuytu, çukurluk bir yere bağlayarak, kendimiz yukarıdan bunların geçmesini bekledik. Bunlar geçer geçmez, durmaksızın yukarıdan inerek Korgas Suyunu aştık ve Çin sınırını geçtik. Allah’ın yardımıyla bu yırtıcı vahşilerden kurtulmuş olduk.

Şimdi ise, bu sefer Çinli vahşilerle karşılaşmanın çaresini bulmamız gerekiyordu. Yolbaşçımız, kimsenin bilmediği gizli yollar üstünden ilerleyerek, bizi gece yarısına doğru kararlaştırdığımız yere ulaştırdı. Böylece, insan hayatını azap zindanına çeviren Bolşevik zulmünden şimdilik de olsa kurtulmuş olduk. Bu yerler gözümüze başka bir cihan gibi görünüyordu. Gece boyu yürüyüp yorulmuş olduğumuz için, derin bir uykuya daldık. Uyanır uyanmaz kervansaraycının “Ey konuklar; hükümetin köpekleri gelmeden, bir an evvel buradan kalkıp gitmeniz hepimiz için iyi olurdu” demesiyle, hemen hareket ederek yola düştük. Yanımızda uzak yoldan geldiğimize işaret eden bir şey de olmayınca, patika yolu bırakarak ulaşım yola girdik. Bir iki çakırım kadar yürüdüktan sonra, yol üzerinde kurulu Çinlilere ait bir asker kışlası var olduğu uzaktan görüldü. Buradan kırk elli adım yukarıdaki bir yere yapılmış küçük minarenin üstünde duran bir bekçi de,

¹⁹⁴ Seksavul: Kumlu, çorak, tuzlu arazilerde yetişen çalı türü bir ağaç.

¹⁹⁵ Azgal: (Çagatay Türkçesi) Çukurluk yer.

gelip geçenleri gözetliyordu. Bunların önünden geçmek bizim için oldukça tehlikeli de olsa, başka çaremiz yoktu ve geçmeye mecburduk. Bu arada, biz buraya yaklaşırken, ne olduysa, etrafı gözetleyen bekçi yukarıdan indi ve askeri karargaha girdi. Bunu görünce biz de atlarımızı süratlendirmek suretiyle karargah kapısını elli adım kadar geçmiştik ki; “hoy hoy” diyerek bizleri çağırdıklarını işitince yoldaşıma “Bakma; bakma” dedim ve işitmemiş gibi yaparak geçip gittik. O da ikinci defa çağırmadı ve Allah’ın yardımıyla buradan da ziyan görmeden geçmeyi başardık.

Böylece, yürüyüşümüze devam ederek ortalıktaki kamışlığın içinden ilerlerken önümüze sınır muhafızı olarak görev yapan Şive veya Solan¹⁹⁶ çerilerinden¹⁹⁷ bir atlı çıkıp “Hey dur! Nereden geliyorsunuz? Öbür taraftan geçmişe benziyorsunuz. Yolhatlarımız var mı?” dediğinde, dehşetten tek kelime söz söyleyemedik. Yoldaşım Hıyaz Ahun, kendisine Çin pasaportunu göstermişse de, o buna bakmadı bile ve bizi sürükleyerek yanına katıp “Haydi, yamula¹⁹⁸ gidiyoruz” diyerek yürümeye başladı. Yoldaşımla ikisi Çince olarak tartışmak suretiyle yarım saat kadar yürümüştüğ ki, işin büyüyebileceğini anladım. Bir çözüm yolu bulmak amacıyla kendisine “Hey loya!¹⁹⁹ İzin verin de bir abdest alalım” dedim ve böylece bir yerde durakladık. Sonra onu bir kenara çağırarak “Bu kişinin pasaportu ve sağlam yolhatları var. Nereye götürürsen götür, faydası yok. Boşuna uğraşmış olacaksın. Onun yerine sana ondan biraz çay parası alıp versem; nasıl olur?” demiştim ki; çay parasını işitir işitmez “Maho, maho”²⁰⁰ diyerek hemen yumuşayıverdi. Yoldaşım bu teklife razı olmuyor, bense onu zorluyor gibi yaptıktan sonra, eline yirmi tengeyi²⁰¹ saydığım an arkasına bile bakmadan koşarak gitti.

*Kadri yok gevlber sözing alçak kişiler aldıda,
Dürri taksang ne bilir, it ağzıge taşla süyek.*²⁰²

Bunun da ağzını böylece kapatıp geri döndürdükten sonra, biz de yolumuza devam ederek Süydüng şehrine ulaştık. Burası İli bölgesinde kurulmuş şehirlerden biridir. Yolcu kervansarayında bir gece konaklayıp, ertesi gün Gulca şehrine doğru yola koyulduk. Bir saat kadar yol yürüdükten sonra, Kura şehrine geldik. Kura, İli bölgesinde kurulmuş olan dokuz kurgan içinde en ehemmiyetlisi olup, özellikle askeri açıdan bu bölge için hükümet merkezi olarak kabul edilirdi.

Buraya geldiğimde özgür bir dünyada kendi isteklerince yaşamakta olan şanslı insanları görüp, bundan çok etkilenmiştim. Çünkü, komünist hükümetin kurulduğu günden başlayarak, bunların uğursuz ayakları yüzünden, yaşam için gerekli her şey üzerinde kıtlık olmuştu. Sınırı geçince gördük ki, dükkanlarda tıklım tık-

¹⁹⁶ Şive, Solan: Göçebe Çin aşiretleri.

¹⁹⁷ Çeri: (Çağatay Türkçesi) Asker.

¹⁹⁸ Yamul: (Çince) Karakol.

¹⁹⁹ Loya: (Çince) Zabıt.

²⁰⁰ Maho: Türkçe “makul” yani “iyi, tamam” sözcüğünün Çinliler tarafından yanlış telaffuzu.

²⁰¹ Tenge: (Çağatay Türkçesi) Madeni para.

²⁰² Değerli sözlerin alçak kişiler için kıymeti yoktur. İnci taksan ne anlar; itin ağzına at kemiği.

lım her türlü mal var. Başka devletlerden mi getirilmiş acaba diye merak ederek sorduğumuzda öğrendik ki, bu malların hepsi Sovyetler tarafından gönderilmiş. Bu hükümet, kurulduğu günden itibaren kendi halkını her türlü zorluk ve ağır şartlar altında yaşatmasına rağmen; hemen hemen her şeyini, başkalarını da bu yola çekebilmek için ekonomik bir tuzak malzemesi yaparak dış ülkelere göndermeyi kendisine adet edinmişti. Sovyet hakimiyeti altında ezilmekte olan yerli halklar ise, bütün aileleriyle beraber tüm güçleriyle çalışarak, helal alın terleriyle yine kendi topraklarından elde ettikleri ürünlerin yüzde birine bile sahip olamıyorlar. Bunların yönetimleri altında yaşayan bu insanlar, yalnızca emeklerinin karşılığını alamıyor değiller; insan haklarından bütünüyle mahrum edilmiş bir halde, hayvanlar gibi erksiz ve hürriyetsiz olarak hizmet etmeye de mecburlar. Dünya yaratılıp da insan nesli yeryüzüne dağıldığı günden beri, hiçbir devirde, böylesine akıl dışı ve bozuk bir ideolojiye sahip insanların halkın üstünde hükümran olmadığı malumdur. Bunun için biri Peygamberimize (s.a.v.) “En ağır, en dehşetli gün hangisidir?” diye sorduğunda; o “Haramzade oğlu haramzadelerin, halkın üstünde pervasızca hüküm süreceği gündür”²⁰³ cevabını vermişlerdir. Yine Resulullah’ın beyanlarına göre; her insan ömrü vefa edinceye kadar belalar ve sıkıntılar içinde yaşamaya mecburdur. Ancak, dünya hayatında insanın başına gelebilecek bütün belalar içinde halk için en kötü ve en zararlı olanı, kör beladır. Zira, Peygamberimizin kendileri bile bunun için Allah’tan yardım dilemiş; bundan sakınmayı buyurmuştur.²⁰⁴

Şimdi “Kör bela da nedir?” diye sorulacak olursa, buna şöyle cevap verilmelidir: Kendileri bir şey bilmeyen, üstelik bilmediklerini de anlamayan bir kısım kara cahillerin; başta akli başında insanlar olmak üzere, bütün halkın üstünde silah gücüyle ve baskıyla hükümdar olmasıdır kör bela. Halkın kaderi bütünüyle bunların eline geçince, insanların başına en dehşetli, en zararlı afetler bunlardan gelir. Bunun için, her işte doğruyu eğriden, iyiyi kötüden ayırabilecek bir akıldan ve ferasetten uzak iktidar sahiplerinin, biçare halkın başına gelebilecek en büyük “kör bela” olacaklarına da şüphe yoktur.

Peygamberimiz şöyle buyurmuşlardır: “Ben Allahu teala tarafından bir yol getirdim. Bu yol; aydınlık, rahat ve düzgün bir yoldur. Doğru yoldur. Başu bu dünyada olup, sonu öbür dünyada; cennettedir. Bu yolun kılavuzu Muhammet (s.a.v.), rehberi Kuran’dır. Eğer ümmetimden olanlar, onun öğrettiği üzere dinlerine bağlı kalır, o yoldan çıkmazlarsa; bütün belalardan korunacak, Allah’ın rızasına erişeceklerdir.”²⁰⁵ Eğer böyle olmaması durumunda Allah ‘Onların başına öyle bir bela gönderirim ki, içlerinden nice akıllı, bilge kişileri bile şaşkınlık içinde bırakır’ demiştir”.

²⁰³ Buhari, 1545/7146 ya göre; Buhari, Kitabun-nikah, 111, hadis no 160 (Arapça nüsha).

²⁰⁴ Buhari, 14/6297, 6507 de zikredilenlerden mühlhem üfade; Ahmed bin Hanbel, Musned, 4.cilt, s.420; 3.cilt, s.419 (Arapça nüsha).

²⁰⁵ Tirmizi, Manakıb, 31 (Arapça nüsha) daki hadise işaret.

İşte tam da Resulullah'ın dediği gibi, bütün dünyadaki en yetkin siyasetçileri bile şaşırtıp çaresiz bırakan o bela, üstümüzdeki bu komünizm belasından başka bir şey değildir. Zira, Peygamberimizin yukarıya aldığımız mucizevi sözlerinin, bugünlerde yaşanmakta olan durumun ta kendisine işaret ettiğini görüyoruz. O halde, bu gibi belalardan kurtulmak için bize, Resulullah'ın gösterdiği hakiki İslamiyet'e, Kuran'ın gösterdiği yola dönmekten başka çare yoktur.

Yine anlattıklarımıza dönelim. Sarı Özek'ten Gulca sınırına doğru beş altı gün boyunca devam eden yolculuğumuzda beni en üzen durumlardan birisi, konar geçer Kazak kardeşlerimizi çok zor şartlar altında görmem oldu. Çünkü, bütün Sovyet topraklarının hiçbir bölgesinde hiçbir millet, bunlar kadar tahribata uğramamış, bunlar kadar büyük zarar görmemiştir herhalde. İhtilalden önce sekiz milyon olarak hesaplanan Kazak halkının; bugün, yani 1968 yılında alınan bilgilere göre üç milyon kalmış olması bunun en büyük delilidir. Özellikle Balkaş Gölü taraflarından başlayarak Karanköl, Kızılcar kentlerine kadar susuz, ekimsiz Karakum çöllerinde yaşamakta olan, hayvancılıktan başka gelir kaynakları bulunmayan, kendileri için, halk için hayvan besleyen zavallı yerli göçerlerin ellerindeki bütün hayvanları bu merhametsizler, taş yürekli bu melunlar birdenbire çekip aldılar. Bunun neticesinde, geçimi yalnızca hayvancılığa dayalı olan Kazak halkı açlıktan kırılıp gitti. Kendilerini halkın koruyucusu olarak nitelendiren devlet görevlileri, yani komünist liderler, bunu önlemek için hiçbir tedbir almadılar. Oysa, 1931 yılında başlayıp 1932 yılında doruğa ulaşan ve bütün Kazakistan çapında yayılan açlıktan dolayı Kazak halkı bütünüyle yok olmaya başlamıştı. O günlerde, Kırgızistan'daki Karakol ve Issık Köl yörelerinden getirilip göl kıyılarına yığılan hesapsız miktardaki arpanın, buğdayın alt ve üst kısımları, henüz olgunluğa erişmemiş olduklarından, çürümüş; yarım gez kadar bir bölümü küflenmişti. Bu dinsizler için yerli halkın ölmesi veya yaşaması fark etmediğinden dolayı, onlardan adeta çaldıkları bunca buğdayın olur olmaz yerlerde çürüyüp gitmesine bakmaksızın, halkın kırılıp yok olmasına razı oldular. Burada en hayret edilecek şey şudur ki; Türk Ulusunun nice kurbanlar vererek başlarından geçirdikleri ağır günleri unutan bu öz oğulları; Kazak ve Kırgız kardeşlerimiz, dini ve milli hislerini kaybetmiş olup, asırlar boyu korunarak bugünlere gelen anadillerini de yitirmek üzereler. Anadilini yitirmek demek; insan haklarını koruyamamaya bu hayatta başkaları hesabına yaşamaktan dolayı yok olmak, tarih sayfalarından bütünüyle silinmek demektir. Öyleyse bunun tek çaresi olarak; bu insanların dini hisleri yok olmuş da olsa, milli hislerini korumak için türlü yöntemlerle anadiline dayalı edebiyatı geliştirmek, onu bilim dilleri arasına yükseltmek lazımdır.

Bu yolculuğum sırasında sınıra ulaşıncaya dek, aç çıplak çocuklarını zayıf develere yüklemiş, açlıktan ötürü develerin arkasından sallana sallana yayan olarak yürümeye çalışan karı kocalarla ve Kazak kadınlarıyla yol boyunca çokça karşılaşmıştım. O vakit, onlardan çok etkilendiğim için kendilerini burada da hatırlayıp, gördüğüm durumu dile getirmeye kendimi mecbur hissettim.

Böylelikle Kura'dan ayrıldık ve Gulca yönüne doğru yola düştük. Tahminen yirmi beş çakırım kadar yürüyüp de Gulca'ya yaklaştığımızda, Boyanday şehrinin harabelerinin yanından geçmek icap etti. Bu şehir, Kaşgar'da on iki yıl hüküm süren, hicri 1270 tarihinde (miladi 1853) bütün Doğu Türkistan topraklarını Çin istilacılarının elinden kurtarıp Uygur Türkleri tarafından hanlık tahtına oturtulan Yakupbek Atalık²⁰⁶ devrinde harap olmuştu. Şöyle ki; Uyguristan, yani Altı Şehir'den İli bölgesine Çin hükümdarının buyruğuyla askerlik hizmeti için mecburi olarak göçürülüp getirilen Uygur Tarançıları, Çinlilerin zulümlerine dayanamamış ve Dungan Müslümanlarıyla birleşerek zalimlere karşı ayaklanmıştı. Bir taraftan Güney Altı Şehir'i istilacı Çinlilerden temizleyen Yakupbek Atalık, kuzey yönde bulunan ve Cungarya'nın merkezi olarak kabul edilen Urumçi şehrini de işbirliğine yanaşmayan, barışa sıcak bakmayan cahil Dunganlarla savaşıp galebe çalmak suretiyle ele geçirdi. Sonra, kuzey taraftan gelerek bütün Batı Türkistan'ı işgal eden Rus istilacılarına karşı mücadele vermek suretiyle, Gulca hükümdarı Tarançı Kara Sultan'ı birlik ve ittifak yapmaya çağırmak üzere kendisine elçi gönderdi. Bu cahiller başı ise, bilinçsizliği yüzünden esasi maksadı anlamayarak elçileri reddetti ve onları eli boş gönderdi. Oysa, Atalık'ın talebi üzerine o devrin Türkiye sultanı Halife Abdülaziz tarafından gönderilmiş olan altı kişilik efendiler²⁰⁷ topluluğu, Özbek ve Uygur çocuklarından oluşturulan Atalık ordusunu bütününü yeni askeri düzene göre eğitmişlerdi.

Yakupbek Atalık, Hindistan prensesine ve İngiltere kraliçesine iki defa, Türkiye sultanı Halife Abdülaziz hazretlerine ise bağlılığını bildiren bir defa elçi göndermişti. Bunun neticesinde, kraliçe tarafından kendi menfaati için kullanılmak üzere ilk olarak on bin, ikinci sırada ise yirmi dört bin pistonlu tüfek hediye edilmişti. Halife tarafından ise, bir miktar savaş silahının yanında asker yasalları,²⁰⁸ ayrıca askeri hizmetleri düzene sokmak ve tertip sağlamak amacıyla yukarıda bahsettiğimiz eğitimler gönderilmişti.

İşte bunlar sayesinde Yakupbek Atalık'a bağlı piyade askerler ve diğer bütün askeri faaliyetler, Türk askeri sistemine göre tertip edilmiş oldu. Bu sebeple, kendilerinden kat kat fazla olan askerleri yenerek kısa süre içinde Urumçi şehrini ele geçirdiler. Askerler bu olaydan sonra Kutubi, Sancu ve Şihu'ya yaklaştıkları bir zamanda, Alma Ata genel valisinin kumandasında buna karşı olarak alelacele yola çıkan Rus istilacıları ise, Gulca'yı işgal ettiler. Bununla, nice Müslüman'ın kanı bedel ödenerek daha yeni kurulmuş olan Kara Sultan Devleti, Ruslarla bir kez olsun çarpışmak mümkün olmadan saçma bir ittifaksızlık yüzünden yıkılıp gitti.

Her neyse; hakkında bu kadar tarihi bilgi vermemize sebep olan Boyanday harabesini geçtikten sonra, şehre bağlı Dong Mahalle üzerinden devam ederek

²⁰⁶ Atalık: (Çagatay Türkçesi) Orta Asya hanlıklarında üst düzey idareci unvanlarından biri.

²⁰⁷ Efendi: Türkistan'da Türkiye'den gelen nüfuzlu soydaşlar ve genelde aydınlar için bu sözcüğü kullanmak adet olup, "cenap, beyefendi, bey" gibi anlamlara gelir. Burada Osmanlı Devletinden gelen ordu eğitimleri kast edilmektedir.

²⁰⁸ Yasal: (Çagatay Türkçesi) Nizam, kural, kaide; savaş düzeni.

Korgantegi Kura kapısına ulaştık. Ortaçağ yaşantısını anımsatan Çin geleneklerine göre şehrin çevresi beş altı metre yükseklikteki toprak surlarla kuşatılmış olup, dört tarafa da dört büyük giriş kapısı konulmuştu. Kapının dışarısında atın toynağının batacağı kadar bile balçık görmediyse de, kapıdan girdiğimizde dizimizden yukarıya kadar pis kokulu bir bataklığın içinden geçerek şehir içine girdik. Sonra sorup soruşturarak; aynı yerde doğup, aynı kentte büyüdüğümüz, buraya Tokmak'taki kendi mahallemizden gelen Uygur Almasbek Hacı'nın oğulları Turdı Ahun Bek ve Kurbantay Kari'nin evine vardık. Başta ev sahipleri olmak üzere salon dolusu birçok insan, koşarak dışarı çıkıp bizi karşıladı. Baktım ki, şunca insan içinde bir tanesi bile bize yabancı değil. Hepsi de; Tokmaklı, Karakollu tanışıp biliştığımız dostlarımız. İnsanın tang²⁰⁹ kalacağı bir durumdur ki, tam da benim için kaygılanıp hakkımda konuştuıkları bir anda, sözleri henüz bitmemişken lafın üstüne gelmişiz. Beni görünce hepsi hacdan gelmiş babalarını görmüşçesine sevindiler. Özellikle Karakollu Uygurlardan İbrahim Ahun Aktesme ve yine ismini unuttuğum tüccar bir genç. Bu genç, Tokmak'ta yaşadığı zamanlarda kezik²¹⁰ hastalığına yakalanmış ve benim tecrübelerim sayesinde şifa bulmuştu. Başımda eski kulaklı bir kalpak, üstüm başım harap, ayağымda bayağı bir işçi çizmesiyle beni görünce, canları sıkıldığından gönülleri dertle doldu ve gözleri yaşlandı.

Her yerde daha önce görüşmediğimiz fakat gıyaben tanıştığımız birçok dostumuz olduğu için, benim gelişim bunlara bayram günleri gibi göründü ve işitip haber alanlar bir hafta on gün kadar aralıksız olarak beni ziyarete geldi. Daha aradan üç gün bile geçmemişken üstümüz başımız, giyeceklerimiz yenilendi ve dostlarımızdan ziyafet davetleri gelmeye başladı. Buranın adetine göre, ilk önce Turdı Ahun Bek, bizim hürmetimize olarak başta Gulca'nın bütün zengin tüccarları, kadı, müftü, a'lem ve ahunları olmak üzere bütün önde gelen eşrafını çağırıp, büyük bir ziyafet verdi. Ziyafetin bitiminde, içinde sırmadan bir kaftandan tutun da kaliteli kumaşlardan dikilmiş gömleklere ve pantolonlara kadar dokuz giysi bulunan bir bohçayı, üstüne at toynağı yanbu²¹¹ konulmuş halde, hediye olarak, herkesin gözü önünde getirip benim önüme koydu. Bunun yanında, zenginlerin düzenlediği ziyafetler başladığında da, yine birkaç yerde bunlardan yanbusu ile sayıları dokuza ulaşan hediyeler aldım. Ancak, aylarca, belki yıllarca devam eden bu gibi büyük ziyafetlerde gördüğüm hürmet ve iltifat, gönlümdeki dertli yaralara şifa vermek şöyle dursun, aksine tuz ekmiş gibi oldu. Çünkü, başta irili ufaklı zenginler, tüccarlar, müftüler, allameler olmak üzere bütün halk, gaflet uykusunda yatıyordu ve bütününüle cehalet batağına batmıştı. Üstelik, her adım başına iktisadi tuzaklar, kapanlar kurulmuş olup, her yerde maskelenmek suretiyle maddi ve manevi yok oluş çukurları kazılmışken; halkın bütününü pervasızca bunların etrafında canını pervaneler gibi kurban ediyordu. Billhassa, bunların ava

²⁰⁹ Tang kalmak: (UygurTürkçesiyle) Hayret içinde kalmak.

²¹⁰ Kezik: (Çagatay Türkçesi) Tifo.

²¹¹ At toynağı yanbu: At toynağı şeklinde dökülmüş, yaklaşık 3 kg. ağırlığındaki gümüş.

çıkıldığını görmüş, tuzaklarına düşmüş, sonunda da onlarla savaşarak kaçmış zengin tüccarların bile yaptıkları işleri görünce “Kaderde varsa, insanın gözü kör de olur” demeye mecbur oluyorum. Hal her ne kadar böyle de olsa, kötü günlerimde bana moral veren, benim için hizmetler eden bu dostlarıma Allah rahmet eylesin. Zira bu olayın üzerinden otuz yedi yıl geçtikten sonra yazdığım bu tarih kitabında, yukarıda adlarını andığım ahabplarımızdan geriye sadece iki üç kişi kalmış, diğerleri ise dünya hayatına gözlerini yummuşlardır. Zamanında onlara yardım edememiş olsam da, şimdi ruhlarına fatihalar gönderip, yaptıkları iyilikleri unutmadığımdan dolayı onları hatırlayarak, isimlerini tarihe mal olmaları için burada zikrediyorum.

Gulca ve İli bölgesi hakkında müşahedeler

Zalimlerden kaçtığımız günlerde bizim için geçici bir sığınak hükmünde olan Gulca şehri ve İli bölgesi hakkında bazı tarihi bilgiler vermeyi uygun görüyorum.

Bugün her yana ün salmış olan Gulca şehrinin ilk kuruluşu, bu yerleri Çin idaresinin, Mançuların²¹² istila ettiği devre dayanır. Ondan önce, Cengiz’in ortaya çıkmasından tahminen yüz yıl kadar evvel Çin’de ihtilale yeltenenler mağlubiyete uğradıktan sonra; Kuhan denilen başçılar, kendisine bağlı insanlarla birlikte batı yönüne doğru çekilmişti. İli bölgesine geldiklerinde, bu yerin suyunun bol, havasının güzel, toprağının geniş olması; ayrıca Merkezi Çin-Orta Asya ana yolunun üstünde bulunması sebebiyle önemini kavramış ve burada İliho şehrini kurmaya girişmişlerdi. Sonra, Amuderya kıyılarından başlayarak, Batı ve Doğu Türkistan ile Fergana bölgelerini de gele geçirince, Orta Asya’ya hükümlan olmuş, buralarda nice yıllar boyu saltanat sürmüşlerdi. Bu devletin çöküşü ve İliho, Balasagun şehirlerinin harap oluş vakaları ise bu kitabın başlarında yazılmıştı. Onun için burada tekrar etmeye gerek görmüyorum. Kuhan Devleti yıkılıp da aradan tahminen kırk kadar yıl geçtikten sonra, bütün dünyayı titreten Cengiz dehşeti başlamış, yaptığı cihan çapulu neticesinde Cengiz, aldığı memleketleri dört oğlu arasında bölüştürüp taksim etmişti. Bugünkü Özbekistan’ı Doğu Türkistan ile birlikte ortanca oğlu Çağatay Bahadır’a vermişti. Eski Türkistan adetlerine göre Çağatay Bahadır saltanat tahtına ilk oturduğu zaman Karahanlıların başkenti olan Tıraz (bugünkü Cambul) şehrine yerleştiyse de, buradan İli bölgesine göçmüş, bugünün Gulca şehrine seksen çakırım uzaklıkta bulunan ve Korgas Mezar diye adlandırılan Almalık şehrini kendisine başkent yapmıştır. İşte o günden itibaren Almalık şehri, Çağatay hanlarına başkentlik yapageldi. Bu aile hanedanının sondan ikincisi ve Sultan Timur’un da kaynatası olan Tuğluk Timur Han vefat ettiğinde, onu buraya gömdüler. Bugünlerde Almalık şeklindeki eski adı unutuldu ve şehre Korgas Mezar adı verilmeye başlandı. 1945 yılında bulunan

²¹² Mançu: X-XIV asırlarda ve 1644 ile 1911 yılları arasında Çin’de hakimiyet kuran savaşçı Mançuryalı kabilelerin oluşturduğu sülale; Kuzeydoğu Çin’de yaşayan Moğol asıllı halk.

altın ve gümüş madeni akçelerin üstündeki Arap harfleriyle yazılmış “Darb-ı Almalık” sözlerini kendim okumuştum. Cengiz sülalesinden olan Almalık’taki Tuğluk Timur Han, hicri 762 yılında (miladi 1360) bütün Turan-Türkistan ülkesini kendisine tabi ettikten sonra, buraya oğlu İlyas Hoca’yı han, Sultan Timur’u ise vezir tayin etmiş; kendi ise başkenti olan Almalık’a dönmüştü. Başta şehrin nimetlerinin tadını bilmeyen, medeni hayattan daha yeni yeni nasibini almaya başlayan hanları olmak üzere bütün Ceta²¹³ emirleri, birdenbire Turan gibi cennet misal bir toprağa sahip olunca, zevk ü sefaya düştüler ve nefislerine hakim olmadılar. Üstelik, han olan İlyas Hoca, bir memleketi idare edebilecek kadar akla ve siyaset bilgisine sahip olmayıp, işe yarar bir kişi de değildi. Kendilerini uyarması gereken hanları da bunlara katılıp, adeta destekçileri olunca; ona yaslanan emirler, söylenmesi bile iğrendirici zulümler, ihanetler etmeye başladılar. Ancak, büyük han tarafından kendisine vezirlik mertebesi verilen Sultan Timur, gençliğinden beri diyanet sahibi, adaletli bir kişi olduğu için, onları şiddetle bu zulümlerden vazgeçirmeye çalıştı.

Sultan Timur’un insani bir görev olarak yaptığı bu işe tahammül edemeyen bu ahmak zalimler, onun hakkında olmayacak iftiralar çıkardılar ve “Timur bize boyun eğmek istemiyor. Kendisinin han olma emeli var. Bütün memleket halkı onu seviyor ve destekliyor. Büyük hanın ve küçük hanın yarlıklarını²¹⁴ hiçe sayarak işlerimizin çoğunda bize engel olduğu için bir şey yapamaz hale geldik” şeklinde hanı gazaba getirecek sözler yazdıkları bir dilekçeyi de başkent Almalık’a ulaştırdılar. Tuğluk Timur Han, doğudaki Cengiz hanedanına mensup hanlar içinde ilk olarak İslam’ı kabul etmiş, dindar ve akıllı bir kişiydi. Hal böyle de olsa, Orta Asya Hanlığını elinden çıkarmamak için akla ve mantığa karşı bir iş yaparak, Sultan Timur’un ölümünü buyruk verdi. Bu ferman, faaliyetlerine yeni başlamış olan Sultan Timur’un bir şekilde eline geçti. Üstüne üstlük, vahşice uygulanmakta olan Moğol zulmüne tahammül edemeyen bütün Buhara, Semerkant, Fergana ulema ve şeyhleri tüm halk adına; “Eğer Taragay Bahadır oğlu Timur bizleri Moğolların uşutulmalarından²¹⁵ kurtarabilirse, biz de onu başına taç giydirip altın tahta oturtmak suretiyle kendimize şeran hükümdar yaparız” diye bir fetva çıkarıp, bu fetvayı Sultan Timur’a sundular.

Bundan dolayı; bu cihan kahramanının, bütün Türk Ulusunun iftiharını olan bu sultanın, Allah’ın Kuran’daki “Allah’a itaat edin. Resule ve sizin içinizden olan iş ve yönetim sahibine itaat edin”²¹⁶ hükmüne göre de, Türkistan ve ona tabi diğer memleketler için en hakiki, şer’i ve kanuni hükümdar olduğu şeksiz ve şüphesizdir.

²¹³ Ceta: Moğolistan. XIV. asırda ikiye ayrılan Çağatay Ulusunun kuzeydoğu bölümü olup, Yedisu ve Çu vadileri ile Doğu Türkistan’ı kapsamaktaydı.

²¹⁴ Yarlık: (ÇağatayTürkçesi) Ferman, buyruk.

²¹⁵ Uşutulum: (ÇağatayTürkçesi) Zulüm, zorbalık.

²¹⁶ Nisa suresi, 59. ayet.

Bu kahramanın, tarihte gerçekleştirdiği büyük işler sayesinde ünü aleme yayılarak şanı yükselmiş; bütün dünya halklarının diline destan olmuştur. Yazdığı “Timur Tüzükleri” adlı eseri ve diğer kanunnameleri ise, bu kahramanın ne denli büyük bir dahi olduğunun en güçlü delilidir. Gerçek böyleyken; bu kahramana kirli dillerini uzatan kişiliğini yitirmiş, kendi şerefini bile koruyamayan alçaklar, değerli bir cevheri sıradan bir taştan ayırt edemeyen medeniyet artıkları, insafsız, yalancı yalakalar, ona ne zarar verebilirler ki?!

*Kerkunak yok der eken yağdı kuyaşning nurui,
Kança köp aytganlaridan nuri kem bolmas kuyaş.*

*Körler bazarıda yokdur soravçı sürmeni,
Derdi yoklardın tapılmas közleriden tamçı yaş.*

*Aslıda cevher kören ermes ekendür ber kişi,
Kayda bilgey farkını gebermidür ya kara taş?*

*İlm- ü hikmet dürlerini saçma nakes aldıda,
Kırme ul meclisge kim, iflas ayaklar bolsa baş.*

*Gül hidi sassık emiş osrakkongızlar burnıga,
Sözi sassıktan yırak yür, bah karidür bahi yaş*

*Üzme Sagunî ümiding; yetkizür Tengring sening,
Tarkalur alem ara bir küin hakikat bolsa faş.²¹⁷*

Er geç benim bu kitabımı okuyacak olanların bilmelerini isterim. Sultan Timur’u destekleyen yukarıdaki sözleri yazmamın sebebi şudur: Cihangirler cihangiri, kahraman Sultan Timur, otuz altı yıllık saltanatı devrinde yaşadıklarını, yaptıklarını kısa ama doyurucu bir kitap halinde yazarak geride bırakmıştır. Ayrıca bu kitapta, uyguladığı devlet sistemi, askeri nizam kurallarını da bir kanunname şeklinde düzenlemiş ve ona “Timur Tüzükleri” adını vermiştir. Timur tarafından yazılan bu eser, aslında öz dili olan Türkçe olarak kaleme alınmış olsa da, Babür’ün son evladının zamanında Farsça’ya tercüme edilmiştir. Bu altın kitap, zamanının en büyük siyasi ve askeri kurallar kanunnamesi olduğu için, Timur’un şehzadeleri bunu başkalarından kıskanmış; gizli tutmuşlardı. Taht kavgasına tutuşan Şeybaniler Timurluları yendikten sonra Mirza Babür hükümrانlığını kaybederek, hazinelerini de geride bırakmak suretiyle kaçmış da olsa, ona teşekkürler olsun ki, bu kitabı düşman elinde bırakmamış, kendisiyle birlikte götürmüştür. Ancak, onun Hindistan’da uzun yıllar hüküm süren torunları, Türk dilini un-

²¹⁷ Örümçek kuşu parlak güneşin nuruna “yoktur” diyormuş. Ne kadar söylerse söylesin, azalmaz o güneşin nuru. Körler pazarında sürmeyi soran yoktur. Dertsizlerin de gözlerinde de bir damla yaş bulunmaz. Doğrusu, cevheri de görmüş değildir her kişi. (Böyle insanlar) cevher ile sıradan bir taşın farkını nereden bilsin? İlim ve hikmet incilerini alçakların önünde saçma. Kirli ayakların baş olduğu meclise de girme. Gül kokusu pis gelirmiş osuruk böceği burnuna. İster genç, ister ihtiyar olsun, sözü pis kokandan uzak dur. Ey Saguni; kesme ümidini. Tanrının seni ulaştıracaktır amacına. Hakikat ortaya çıktığında, bütün aleme yayılacaktır.

tup, mecburen Urdu ve Fars dilini kullanmaya başladıkları için dedeleri Sultan Timur'un eseri "Timur Tüzükleri"nden faydalanamaz olmuşlardır. Bunun için de, bu nesilden olan biri,²¹⁸ bu kitabın Farsça'ya tercüme edilmesini buyurmuştur.

Bu değerli kitabın önceleri gizli tutulup da sonradan Farsça'ya çevrildiği günden bugünlere kadar öz ulusunun, mirasçılarının ondan faydalanmaları şu yana dursun, Timur'un böyle bir kitap yazdığını bile bazı hakiki tarihçilerden başka hiç kimse bilmiyordu. İşte bundan faydalanan düşmanlar ve onların yalakaları, bu cihan kahramanı hakkında türlü türlü akıl dışı iftiralar kaleme almış, basın yoluyla bütün halka yaymışlardı. Kendi tarihlerini bilmedikleri için bunlara katılanların, şerefini kaybetmiş alim görünüşlü yerli ahmakların sayısı da hiç az değildi. Bunun için, bu kahramanın "Timur Tüzükleri" adlı eserini ele geçirdim ve 1962 yılında Farsça'dan kendi dili olan Türkçe'ye tekrar tercüme ettim. Eser, 1967 yılında Özbekistan'da yeni çıkmaya başlayan "Gülistan" dergisinde tefrika edilip de bütün Özbekistan halkına dağıtıldığı günlerde, Tacikistan'ın kendi tarihini anlamayan sözde alimleri tarafından hem tercüme, hem de Sultan Timur'a yönelik haksız hücumlar başlatıldı. Buna karşı biz de, adeta kemiğe saplanacak derecede akli ve nakli delillerle karşılık verip herkesi tatmin ettikten sonra, bunların da eşekleri çamura saplandı; kendileri ise teslim oldular. Bu heriflerin yerin dibine battıkları, kurtulamayarak çırpınıp durdukları şu günlerde yazdığım bu "Türkistan Kaygısı" adlı tarih eserinde konu Timur'a gelince, o edepsizlerin ahmakça sözlerini hatırladım ve okuyucuları şüpheden kurtarmak için burada bundan da bahsetmeyi uygun gördüm. Tarih yazarlarının vazifesi; iyiyi kötüyü, olanı biteni, olayları olduğu gibi, bütün gerçekleriyle yazmak olduğuna göre, benim bu yaptığım da faydasız olmasa gerektir.

Yine anlattıklarımıza gelelim. Böylece, Sultan Timur'un ulu himmeti, başkalarının dayanamayacağı büyük sabrı sayesinde bütün Turan-Türkistan Müslümanları Moğol zulmünden kurtulmuş da olsa, ümitlerini bütünüyle kırmak için buradan kaçmakta olanların arkalarından takamış başlatıldı ve düşman peşlerinden kovalanmaya başlandı. Karakol ve Karkara üzerinden Tekes'e inildi. Buradan da kovalanan Moğolların arkasından Aksu, Köksu, Ağyaz geçitleri aşılarak Yılduz Yaylasına ulaşıncaya duruldu. İlyas Hoca'nın askerleri burada da kalmamış, dört bir yana dağılarak kaçmışlardı. Timur'un bunu öğrenen torunu Mirza Uluğbek, kumandasındaki on bin askerle ilerledi ve Altay yönüne kaçan İlyas Hoca'nın oğlu Oğlan Han'ın peşine düştü. Kaçanlar dinlenmiş atlara bindikleri için kovalayanlara yakalanmadan İrtiş Suyunu geçerek gittiler. Bunların ardından peşlerini bırakmayarak yürümeye devam etmek tehlikeli olduğundan dolayı, Mirza Uluğbek de buradan geri döndü ve Yılduz'a geldi. Bu büyük yaylada erü kılmak

²¹⁸ Daha sonra yapılan araştırmalara göre bu zat Babür oğullarından hükümdar Şah Cihan'dır (1628-1657). Tercümenin ise devrin önde gelen alimlerinden Mir Ebu Talib el-Hüseyni ve Muhammed Eşref Buhari tarafından yapıldığı bilinmektedir. Teferruat için bknz: Sahipkıran Emir Timur. Tüzükat-ı Timur, Kaynak, İstanbul, 2004 ("Sözbaşı" kısmı).

suretiyle kırk gün boyu dinlenirlerken, kaçmakta olan Moğollar, dört bir taraftan gruplar halinde gelerek kendi adetlerince baş koyup diz büktüler ve bunların tamamı teslim oldular.

Bununla, düşmanı yenilip bütün işleri yerli yerine oturduğu için gönlü rahatlayan Sultan Timur, zafer bayrağını çekerek şan ve şevketle Tuğluk Timur Han'ın han ordası²¹⁹ olan başkent Almalık'a yöneldi. Cihangir Cengiz'in ordası, ilk olarak bugünün Kızıl Moğolistan'ının merkezi kabul edilen Ulan Batur yakınlarındaki Karakurum mevkiinde kurulmuştu. Daha sonra onun sülalesinden birileri, yerini değiştirdikleri ordayı Gulca şehrinin batısında bulunan ve bugün Korgas olarak adlandırılan Almalık'a getirmişti. Almalık, o günden başlayarak Sultan Timur devrine gelene kadar bütün Turan-Türkistan memleketlerine merkez olmuş; Moğol hanları buyruklarını ve yarlıklarını atlı ulaklar vasıtasıyla buradan göndermiştir.

Eski hanların urukları, oymakları, en son han olan Tuğluk Timur Han'ın ailesi ve kaçmayı başaramamış bütün devlet görevlileri buradaydılar. Hazineseler, definelere, birçok eşyalar, alet edevatlar, zamanında Merkezi Çin'den getirilmiş ak taşlar, gök taşlar cümlesinden olan Çin ve Moğol hakanlarından kalma taht taşları, ayrıca bunlardan başka cihangir Cengiz devrinde ve ondan sonraları çeşitli memleketlerden talan, yağma yoluyla getirilen türlü ganimetlerden geriye kalanlar, hepsi Almalık'taki han sarayının hazinesinde toplanmıştı.

Sultan Timur, düşmanlarını tarumar edip, galibiyet bayrağını çekerek, şan ve şerefle Almalık'taki han ordasına vardı. Buraya gelen Timur, öncelikle Moğollar içinde yerini sağlamlaştırmak, ikinci olarak da bütün Türk boyları için değişmez bir kanun hükmünü almış olan "Hanlar Cengiz sülalesinden gelir" sözünün gücünü azaltmak amacıyla Tuğluk Timur Han'ın bekar bir biykeçini²²⁰ ihtişamlı bir düğün düzenlemek suretiyle nikahına aldı. Onun bu yerinde tedbiri sayesinde Moğolların düşmanlıkları dostluğa dönüşüp, Moğollar han kızını aldığı için de Sultan Timur'u Moğolca "damat" anlamına gelen "köregen" sözcüğüyle adlandırmaya başladılar.

Böylece, uzun yıllardan beri yığılmış olan Almalık hazinesini de toparlayan Timur, yeni hanımı Türkan ağaç²²¹ ile onun çeyizi ve ziyet eşyalarını da yanına almak suretiyle başkent Semerkant'a dönmeye karar verdi. Bu kız, bütün dünyaca tanınan cihangir Cengiz Han'ın torunlarından, ulu hakan Tuğluk Timur Han'ın kızı olduğu için, Moğollar örf adetlerince kendisine ihtişamlı törenler düzenlemek istediler. Öyle ki, bu hanımın tarağı ve küpesini altın ökeklere²²² koyup, şan olsun diye her birini nöbetleşe olarak yüzer orda saray muhafızından toplam iki yüz Kalmuk'a taşıtmak suretiyle Semerkant'a ulaştırmışlardı. O gün-

²¹⁹ Orda: (Moğolca) Ortacağ'daki Türk-Moğol devletlerinde, hanın oturduğu yer veya karargahı.

²²⁰ Biykeç: (Moğolca) Kız çocuğu.

²²¹ Ağaç: (Moğolca) Hanımefendi.

²²² Ökek: (Moğolca) Kap.

den sonra, tarağı taşıyanlar “Tarakçı”, küpeyi taşıyanlar ise “Sırgalı”²²³ olarak adlandırılmışlardır. Bugünlerde bile Semerkant şehri çevresinde Sırgalı ve Tarakçı adlı iki Özbek uruğu yaşamaktadır.

Yine Cengiz zamanında üstüne taht yerleştirilen ve halk arasında “ak taş” ile “gök taş” olarak adlandırılan taşların her birini özel olarak yaptırılan arabalara koydurup, onları da Semerkant’a getirmişlerdi. İştittimize göre, ak taş Semerkant’taki Timur ordasında bugüne kadar korunagelmiş olsa da, gök taş Semerkant Ruslar tarafından işgal edildiğinde Sultan Timur’un tahtı olarak kabul edilmiş ve Petersburg Müzesine gönderilmiştir. Ne olursa olsun, her ne kadar aktif önemi kalmamış da olsa, Özbekistan müzelerini süslemeye layık bize ait böyle bir hatıranın kendi sahiplerinin elinde olması lazımdır.

Yine kendi anlattıklarımıza dönelim. Gulca’ya geldiğimizde evine vardığımız insan, bizimle aynı memleketten, aynı mahalleden yakın bir dostumuz olduğu için, kendi evinin dışında bir yerde kalmamıza razı olmadı. Onun isteğine uyarak yarım yıla yakın onlarda kaldım.

Gördüm ki, Sovyet Rusya tarafından buralarda bile çeşitli iktisadi tuzaklar kurulmuş, her adıma hile ağları örülmüştü. Bütün halk, dinsiz devletin kurulduğu gündən başlayarak benim Gulca’ya geçtiğim 1932 yılına değin, siyasi yönden hadsiz zorluklarla boğuşmanın yanında, iktisadi açıdan da en ağır kıtlıkları yaşıyordu. Buna rağmen, iktisadi açıdan değer arz eden pek çok şeyi gözleri boyamak amacıyla çevre ülkelere, özellikle de Gulca’ya göndermişlerdi. Burada yaşayanların çoğunluğu Uygur Müslümanları olup; bunlardan başka Çinli, Kalmuk, Kazak, Şive, Solan; ayrıca az da olsa buralardan giden Özbek, Rus ve Nogay (Tatar) mülteciler vardı. Bu Müslüman topluluklar içinde Tatarlar, dini yönden pek kuvvetli olmasalar da; aralarında çağdaş kafa yapısına sahip azımsanamayacak sayıda insan vardı. Geriye kalanlar ise bilgileri sınırlı insanlardı ve içlerindeki üç dört kişiden başka hepsi baştan ayağa kara bir cehalet batağına batmışlardı. Özellikle bu taraflardan giden gönlü körelmiş zengin Özbek tüccarları, görmemişler gibi pervanelercesine ticaret alevi etrafında dönüp duruyorlardı. Şöyle ki; İslam şariatında içki içmek Müslümanlara nasıl haram kılındıysa, ondan faydalanarak ticaretini yapmak da kati surette haram kılınmıştır. Gulca’ya geldiğimde Sovyetlerden gelen mallar içinde en fazla kar bırakan şeyin içki olduğunu öğrendim. Bunun için, bu haram yiyici zengin tüccarlar bunu görünce başka mallara bakmayarak, az ama helale karşı çok ama haramı tercih edip, böyle işlerle uğraşmaya başladıklarından, yaptıkları ticaret de harama dönüşmüştü. Sonunda, “El habisatü lil habisin”,²²⁴ yani “Kötü kadınlar, kötü erkeklerdir” şeklinde olan ve herkesin layığı bulacağını ifade eden Kuran ayetinde olduğu gibi, bu haram yiyicilerin uzun zamandan beri topladıkları haram mallar da hak ettikleri üzere düşmanları tarafından yenmek suretiyle tükenip gitti. Kuran’da “İnnallahe lâ yugayyiru mâ

²²³ Daha önce de belirtildiği gibi, Türkistan Türkçelerinde (Çagatayca’da) “küpeye” “sırga” denilmektedir.

²²⁴ Nur suresi, 26. ayetten.

bienfusihim”,²²⁵ yani “Bir toplum kendi durumunu değiştirmedikçe, Allah da onların durumlarını değiştirmez” denilmektedir. Kısacası, O’nun yapma dediğini yapıp, yap dediğini yapmayanlar, Allah’ın emrini çiğneyerek değiştiren kimselerdir.

Tekrar konumuza dönelim. İli bölgesinin Cengiz’den önce Kuhan devrinde oldukça bayındır bir yer olduğunu hem tarih kitaplarından öğreniyoruz, hem de yıkılmış eski şehir harabelerinden anlayabiliyoruz. Gulca şehri civarında öyle birkaç harabe vardır ki, buralardan bol miktarda eskiden kalma altın eşya ve altın akçe çıktığı için, yerli halk bu yerlere “Altınlık” adını veriyor. Yaz günlerinde her taraftan, özellikle de Çin’in içlerinden gelenler, buralarda kazılar yaptılar ve birçok şey bulup çıkardılar. Aradan yaklaşık seksen yıl geçtikten sonra Kuhan Devleti’nin yıkılmasıyla bölgenin harap edilmesinin ardından, Timurular devrine gelinceye kadar uzun yıllar boyu buralar Cengiz oğullarına merkez, başkent olmuştu. Ancak, bu taht sahipleri, yani Cengiz sülalesinden gelen birinci hakan Çağatay Bahadır başta olmak üzere, en sonuncusu Tuğluk Timur Han’a kadar bu aileden başa geçen bütün hakanlar, başkaları gibi Ak Saraylar, Gök Saraylar yaptırıp tahtlarında oturmak yerine; eski konar göçer Türklerin geleneklerini devam ettirerek keçeden yapılmış örgeverde (çadırlarda) karargahlar kurmak suretiyle yaşamışlardı. Yazın havalar ısındığı zamanlarda heybetli ak ordalarıyla Hantengri Dağlarındaki geniş yaylalara göçmek, kış günlerinde ise başkent Almalık’ın alelade evlerinde oturmak onların adetleriydi. Bundan dolayıdır ki Korgas’ta, Tuğluk Timur Han’ın kabri üstüne yapılmış yatay bir mezar taşından başka, eski eser olarak dikkate değer bir şey yoktur. Gulca’nın yaklaşık yirmi çakırım güneydoğusu yönünde bulunan kamış ormanı içinde, genişlikleri on beş yirmi hektar gelecek büyüklükte beş altı yapay göl göze çarpar. Bu göller, Türk-Moğol hanlarının kendi devirlerinde, yine onlar tarafından yaptırılmıştır. Kaz, ördek gibi çeşitli sunar kuşları²²⁶ suya indikleri zaman göllerin çevresinde atlar koşturulur, hanlıklarının en sevilen avlarından olan şumkar avına²²⁷ çıkılmıştır. Gulca’da bizi misafirliğe çağıran dostumuz Said Hacı’nın evine gittiğimizde Kaynuk bölgesindeki eskiden kalma Altınlık harabelerini ve yukarıda sözünü ettiğimiz yapay gölleri görüp, bunlar hakkında epey bir tarihi malumat alınca müthiş duygular içine girmiştik. Kuran’ın “Fesîru fil arzi, fenzüru keyfe bedde elhalka âsârallahi”, yani “Yeryüzünü dolaşın ve Allah’ın (insanı) nasıl (harikulade bir şekilde) yoktan var ettiğini görün”²²⁸ beyanına layık ilim sahiplerinin, vatanın milliyetçi evlatlarının imkanları olduğunca iç ve dış, özellikle de dış memleketlere seyahate çıkmaları, oralardan çok yönlü olarak ibret almaları kesinlikle lazımdır. Bu suretle, başkalarını görerek uyanmak, onlardan örnek alıp kendi şevklerini de harekete geçirmek,

²²⁵ Ra’d suresi, 11. ayet.

²²⁶ Sunar kuşları: (Çağatay Türkçesi) Av hayvanı cinsinden su kuşları.

²²⁷ Şumkar avı: (Çağatay Türkçesi) Özel olarak yetiştirilmiş doğan türü yarıcı kuşlarla düzenlenen av.

²²⁸ Ankebut suresi, 20. ayet.

ayrıca insanlık dünyasıyla tanışmak imkanını bulacaklardır. Ne var ki, Sovyet topraklarında yaşayan hürriyetsiz insanlar, bu gibi büyük nimetlerden mahdumdur ve hiç kimsenin dışarıya çıkış izni yoktur.

Ayrıca bu bölgenin en büyük ırmağı olarak kabul edilen İli Nehri, su aldığı günlerde Siriderya büyüklüğüne ulaşan bir ırmaktır ve diğer vakitlerde dahi buradan gemisiz geçmek mümkün değildir. Bu suyun başı kaynaktan beslenir. Bunlardan birincisi Gulca'nın güney tarafındaki Tekes Dağları, ikincisi tam doğudaki Künes, üçüncüsü ise kuzeydoğudaki Kaş'tır. Bu üç dağdan çıkan üç ırmak birleşince, batı yönüne doğru akarak İli Nehri adını alır ve Balkaş Gölüne dökülür.

İli bölgesindeki Almalık şehri, Cihangir Cengiz'in devrinden başlayarak devleti yönetenlere merkez ve başkent olduğu için, bu hanedanın hakanları zamanında buraya çevre memleketlerden birçok İslam uleması da gelmişti. Özellikle Çağatay Bahadır, kendisi İslam dinine girmemiş olmasına rağmen, dinimize sempati duyduğundan kimseye engel çıkarmaz,; uzaktan veya yakından gelen bütün ulemalara hürmet gösterirdi. Bunun için, "İyiler, saygı gördükleri yerde toplanırlar" sözünde olduğu gibi, Almalık şehri de etraftan gelen ulemalara merkez olmuştu. Gulca'nın güneybatısında Hunahay Mezar denilen bir köy olup, meşhur İmam Sekkaki'nin²²⁹ kabrinin burada olduğunu işitmiştim. Bu kişinin vefatı hicri 626 (miladi 1228) yılında olduğuna göre, onun yaşadığı yıllar Çağatay Bahadır devrine denk gelmektedir. Yine, "Sihah-ı Cevheri" lüğatinin yazarı Balasagunlu Cemal Karşi, Almalık han sarayında ilmi çalışmalar yaptığını ve burada yaşadığını seyahatnamesinde kendisi yazmıştır.

İli'nin topraklarının geneli, tarım ve hayvancılığa mükemmel derecede elverişlidir. Özellikle buğday tarımında, toprağın bire yirmi verdiğini kendi gözlerimizle gördük.

Almalık'ın etrafı, yüksekliği Himalaya Dağlarından sonra gelen büyük Tiyaşan ve Hantengri Dağlarıyla çevrili olduğundan, dünyada genişlikleri açısından birinci sırada olan Yılduz, Kunduz ve Künes Yaylaları buraların uçsuz bucaksız yaylalarıdır. Bunların yanında Tekes, Tokkuz Tarav, Mokur Cırgalang ve Kök Yaylav gibi yerler ise, insanın gözünü alacak güzellikteki çevre yaylalarıdır.

Tarihi eserlerde kendisinden "Türk'ün beşiği" olarak söz edilen Balasagun'daki ve Issık Köl'deki dağlarda bulunan Song Köl, Manakeldi, Mahmal, Susamır Yaylalarının Almalık yaylalarına göre dar olmalarını ve diğer başka stratejik sebepleri göz önünde bulunduran Cengiz oğulları, hükümet başkentini Cungarya'nın merkezi olan Almalık olarak belirlemişlerdi.

Bu bölge coğrafi olarak doğuda Gobi Çölü, batıda Altın Emen Dağları, güneyde Tiyaşan Buzulluğu, kuzeyde ise Altay Dağlarıyla çevrilidir. Buranın öylesine bir stratejik yapısı vardır ki; Hitay Kuhan hariç, Türk Ulusunun ilk hakanı olan Oğuz Han devrinden başlayarak XVIII. asra gelinceye kadar burada oturan

²²⁹ İmam Sekkaki Ebu Yakub bin Ebi Bekir Muhammed Siraceddin el Harezmi (1160-1228). Tanınmış fıkıh alimi; ünlü "Miftahül -ulûm" eserinin müellifi.

bütün Türkistan hakanları, doğuda Çin; batıda Turan, İran ve Bağdat'a değin; kuzeyde ve güneyde Kazan,²³⁰ Bulgar, Afganistan ile Hindistan memleketleri üzerinde hükümler oldular.

Ortaçağ bitip de Avrupa ilim ve medeniyeti yükselmeye başladığında, Kuran hükümlerine göre onlardan almamız gereken çok örnek vardı. Tam tersine olarak ilim ve irfanın her alanında geride kaldığımız için; dini başka, dili başka işgalci Ruslar gelip bütün memleketlerimizi, cennet misal anavatanlarımızı ele geçirdiler. Yalnızca vatanımız, egemenliğimiz değil; halkımızın kaderi dahi bütünüyle komünistlerin eline geçtiği zaman, herkes erk ve hürriyetini kaybetti ve insanlar bırakın çoluk çocuklarını, kendi kuru başlarını bile koruyamaz oldular. Şimdi bu durumdan kurtulmanın yegane çaresi; çağdaş bilim ve teknolojiyi mükemmelen ele geçirip bununla silahlandıktan sonra, vakti geldiğinde Müslümanların Kuran'ın önderliğinde, bilinçli bir şekilde kurtuluş hareketine girişmeleridir. Bu beladan kendilerini ancak bu şekilde kurtarabilirler. Böyle durumlarda Kuran'ın gösterdiği yol, birlik ve beraberliği iyi muhafaza etmek; ikinci olarak ise düşmana karşı mücadelede ölümden korkmamaktır. Zira, hiçbir insan dünyada ebedi yaşamayacaktır.

Kumul ayaklanması

Benim Gulca'ya geldiğim günlerde Kumul hareketi daha yeni başlamıştı ve halk arasında çıkan çeşitli söylentilerde de bir artış olmuştu.

Kumul, Urumçi'ye doğu yönünde tahminen beş günlük mesafede olup; eski, tarihi bir şehirdir. Burada yaşayan yarı konar göçer yerli halklar, Kumul hakimi Vang Hocam'ın adeta çobanları gibidirler. İşittigimize göre, Hocam'ın her cinsten yüz binden fazla hayvanı vardı ve bunlara bu insanlar tarafından bakılmaktaydı. Bütün bu dağlılar, atalarından beri bu adamın hayvan yetiştiriciliğini yaparak geçinmekteydiler.

“Vang” sözcüğü Çin dilinde “danışman”, “müşavir” gibi anlamlara gelmekte olup, bazı kişilere hanlar tarafından onları adeta aptal yerine koyarak verilen böyle adlar, aslında işe yaramaz birer mansıptır. Buraların Gulca ve Kuça vangları meşhur ise de, başka şehirlerde dahi böylesine boş bir unvana sahip insanlar vardır. Karl Marks'ın çıkardığı komünizm ideolojisi; medeniyetin, ilerlemenin kesin neticesi olduğunu iddia etmesinden dolayı bu yoldan çıkmış kiskançların sözlerine kör gibi inanan komünistlerin, özellikle de bunların “Kabesi” olan Sovyet Rusya'nın en büyük amacı, bu ideolojiyi hangi metotla olursa olsun Doğu Türkistan halkına, hatta bütün Çin memleketlerine kabul ettirmektir. Kendi ideolojilerine “Bütün dünyadaki ezilen halklara yardım edeceğiz” diye çağırıyor olmalarına

²³⁰ Kazan: Bugünün Rusya Federasyonuna bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyetinin başkenti olup, burası X-XI. asırlarda Volga (İdil) Bulgarlarının da başkenti olmuştur. Kazan'ın XV. asırdan beri de yine kendi bölgesinin merkezi olduğunu görüyoruz.

rına rağmen, aslında bu mazlum Doğu Türkistan halklarının özgür olmalarına asla razı değillerdi. Çünkü, Doğu Türkistan'ın öz milli hukukunu ele geçirip özgürlüğünü kazanması halinde, bunun Batı Türkistan'a da tesir edeceğinden korkuyorlardı.

Kumul vangının zenginliği ve onun hiçbir şeyden anlamayan, adeta dilli hayvanlar gibi çalışan çobanlarının çokluğu, bu işe elverişli bir durumdu. Bu doğrultuda bölgenin merkezi kabul edilen Urumçi şehrindeki Sovyet Rusya büyükelçiliğinde bir fitne hareketinin altyapısı hazırlanıp, gerekli planlar yapıldıktan sonra, bazı insan suretindeki iblisler aracılığıyla onlara gizlice adamlar gönderildi. Böylece Kumul vangının çobanları da hazırlanmış oldu ve 1931 yılında bunlara başçı tayin edilen Hoca Niyaz'ın idaresinde Çin'e karşı bir ayaklanma başlatıldı. Ben 1932 yılında Gulca'ya geçtiğim günlerde bu vaka halkın ağzına düşmüştü ve her yerde bizzat çeşitli dedikodular yayılmaktaydı. Bu işlerin kimler tarafından düzenlendiği, bunun sonunda ortaya ne gibi durumların çıkacağı tarafımızdan açıkça görülüyor olmasına rağmen, başka hiçbir kişinin hayaline dahi gelmemesi bizi müthiş bir hayret içinde bırakmıştı. Uzak değil, daha dün bizzat kendileri yaşadıkları üzere ölümün eşiğinden zar zor dönen, Sovyetlerden bin zorluk ve meşakkatle kurtulan binlerce cahil zengin tüccar ve diğerleri, kendi cellatları tarafından yine kendileri için kurulan ağların, tuzakların etrafında aç kalmış hayvanlar gibi dönüp duruyorlardı. Bu karabasanların millet ve vatan umurlarında değildi. Dünyadaki cehennemi gözleriyle görmüş olsalar da, çok geçmeden bunu hatırlarından çıkarmış, hırsla para kazanma derdine düşmüşlerdi. Bunu gören Sovyet düzenbazları ise, bunları daha da semirttikten sonra kesmeğe hazırlamak için kurdukları iktisadi tuzakları gün geçtikçe arttırmaktaydılar. Peygamberimizin "Ahir zamandaki alçak, kötü insanlar kimlerdir?" sorusuna "Birinci olarak dinini satan kişiler; ikinci olarak ise açgözlü, cimri, tamahkar zenginler ve tüccarlardır"²³¹ şeklindeki cevabını önceleri kitaplardan okuyor idiysek de, bunun ne kadar doğru olduğunu şimdi kendi gözümüzle görüyorduk. Dünyada kim iyilik görürse, bunun kendi gayretleri neticesinde Allah tarafından verildiği anlasın; kötülük görmesi durumunda ise, bunu kendinden bilsin; kendini suçlasın. Çünkü, Allah Kuran'ında, Peygamberimiz (s.a.v.) ise hadislerinde Müslümanlar için dünya ve ahiret mutluluğunu bulma yollarını açık ve belirgin bir şekilde göstermiştir. Bu yolda olanlar bilmelidirler ki, Allah Kuran'da hakiki İslamiyet'in ilim, fen, medeniyet ve ilerleme taraftarı olduğu üzerine ant etmektedir. Cahillik, İslamiyet için en çirkin iştir. Avrupa medeniyetinin gelişmesinin, İslam medeniyetinin harap oluşunun neticesi olduğuna hiç şüphe yoktur. Bu yirincinci asırda bütün yeryüzünü kaplayan, gerçek anlamda medeniyetsizliğin timsali olan dinsizlik belasının insan haklarını nasıl harap ettiğine, dinsizlik yüzünden insani ahlak esaslarının bütünüyle bozulduğuna kendi gözümüzle şahidiz. Böyle dinsiz devletlerin idaresi altında yaşamakta olan özellikle iki Türkistan Müslümanları; dini,

²³¹ Muslim, İman, 186 (Arapça nüsha) deki hadise işaret.

milli ve hatta bütün insani haklarını yitirmiş durumda olup, mahvolmak üzere bulunuyorlar.

Tekrar kendi konumuza dönelim. Uyguristan topraklarında ilk defa böylece yakılan bozgunculuk ateşi, etrafa kıvılcımlar saçarak günden güne yükselip, iyice alevlenmeye başladı. “İslam bilim ile, bilim İslam ile yaşarsa; dünya ancak o zaman düzelir”²³² sözünün hakikati o günlerde bizim tarafımızdan tam manasıyla anlaşılıyordu. Çünkü biz; iki Türkistan Müslümanları, bilimsizlik musibetinden dolayı hesapsız zamanlardan, yüzlerce yıldan beri işgalcilerin baskı ve zulümleri altında ezilmekteyiz. Özellikle de Doğu Türkistan halkı, bilimsizlik ve bilinçsizlik konusunda birinci sırayı almaktadır. İşte bunun için de, zamanın düzenbazlarının göz boyama ve aldatma faaliyetleri buralarda, başka yerlere göre daha çabuk ilerliyordu. Aslında Urumçi Sovyet büyükelçiliğinden ilham alan Kumul ayaklanmasına, yerli Müslümanlar arasına daha çabuk yayılabilmesi için, bu düzenbazlar tarafından dini bir görüntü verilmişti. İslam yolunda canlarını kurban veren zavallı Müslümanlar, hiçbir şey anlamasalar da, bu ayaklanmacıları İslam için gazaya çıkan mücahitlere benzettiler ve her yerde başkaldırarak onlara katılmaya başladılar. Üstüne üstlük, Doğu Türkistan’ı işgali altında bulunduran baskıcı Cangcung²³³ bütün idari, siyasi, iktisadi, özellikle de askeri alanda han zamanından kalma eski usulleri kullanmakta olduğu için, karşısında yer alan Sovyet büyükelçiliği destekli rakiplerine bütün cephelerde yenilmişti. Öyle ki, ayaklanmacılara karşı kullanılmak üzere silahı bile bulunmadığından, araya komşuluk hatrını koyarak kendi düşmanından silah isteyince, bunlar da fırsat bu fırsat diyerek derhal bir miktar silah ve mühimmat sevk etmişlerdi. Cangcung, bu silahları altı arabaya yükleyerek Kumul’da ayaklanmacılara karşı harekete geçen Çin askerlerine göndermiştir. Bunun haberi ise çoktan öbür tarafa ulaştırılmış ve bu doğrultuda gerekli tedbirler de alınmıştı. Arabalar, ayaklanmacılar arasındaki keskin nişancıların pusuya yatırıldığı dağdaki dar geçide geldiğinde, iki yönden ateş açılmış ve Çin askerleri tamamı itibarıyla kırılarak, bütün silahlar ele geçirilmiştir. Çinlilere karşı, hiç beklenilmeyen böylesine bir galebenin kazanılması, ayaklanmacıların güçlenmesine sebep olmuş ve bu durum Çin hükümetini büyük bir endişeye düşürmüştü. Bunun için, önce Sovyetlerle savaştıktan sonra kaçan Çar Rusyası generallerinden Dutov ve Annenkov’un ordusundan geriye kalan Çarlık yanlısı askerlerden yeni bir ordu kuran Çin hükümeti, bu sayede ayaklanmaları bastırma niyetine girişti. Çinlilerin de bu girişimleri kendileri için fayda getirmediydi. Çünkü, daha önce Sovyet konsoloslğu tarafından bu işlerin önü kesilmiş ve gerekli tedbirler alınmıştı. Bu Rus askerlerinin etrafındaki barış yanlısı Müslümanlar olmadık bahanelerle çok zarar gördüler. Bu insanların giriştikleri o mantıksız hareket konsolosluk tarafından organize edilmişti ve şimdi de bunun neticesi beklenmekteydi. Bu konuda yürüttükleri siyaset başarıya ulaşmıştı ve her

²³² Müellifin yaptığı ilmi tesbittir.

²³³ Cangcung: (Çince) Eski Çin hükümetinin emrindeki genel valilere verilen ad.

yerde bu işin sonunun ne olacağıyla işi bulunmayan, hiçbir şeyin farkında olmayan bu insanlar Çin'e karşı başkaldırdı. Ayaklanmalar, özellikle Urumçi'nin at yürüyüşüyle üç dört günlük güneydoğusundaki Köhne Turfan, Karaguca ve Ashabıkehf Müslümanları arasında daha şiddetle kızgınlasmaktaydı.

Cangcung yönetiminin bütün idari prensiplerinin hanlık devrinin kalıntıları olmasından ve bu eski, pörsümüş esaslar üzerine kurulmuş bulunmasından dolayı, Çinli hükümet yöneticileri çağın talepleri konusunda her yönden acizdiler ve bunu da düşmanlarına sezdirmişlerdi. Siyasi bir körlük neticesinde Cangcung idaresi, Sovyet konsolosluğunun tavsiyesine uyarak, Japonlardan Mançurya²³⁴ üzerinden yirmi otuz bin Çin askerıyla birlikte kaçıp gelen Şing²³⁵ Duben²³⁶ adlı bir generalı getirip kendi askerlerine başkumandan yaptı. Sovyet hükümeti bundan iki maksat güdüyordu: Birincisi, bu askerlerle yerli halkın ayaklanmalarını bastırmak ve onların kendi haklarını kazanmalarını engellemek. İkincisi ise, yerli ayaklanmaları bastırdıktan sonra, Cangcung idaresini de yok etmek. Doğu Türkistan hakikatte Çin'in sömürgesiydi ve bu mazlum halkların kaderi üzerinde Çar Rusyası nasıl bir siyaset yürüttüyse, Sovyet Rusyası da öyle bir siyaset yürüttü. Halkın zaten kendilerinin olan haklarını almak için verdikleri mücadeleye destek vermek şöyle dursun, tam aksine hareketlerini bastırmak için devamlı olarak Çin hükümetine yardım etti.

Şing Duben'in Cangcung idaresine başkumandan olarak gelmesi Moskova'nın planı olduğu için, Cangcung yönetimi daha o günden çarımha gerilip gömülmeğe hazırlanmış gibiydi. Şing Duben, Urumçi'ye gelip de işlerin başına geçince, Sovyet hükümeti yirmi binden fazla Çinli hunhuzu²³⁷ getirip Şing Duben'in emrine verdi. Bu düzenbaz Çinli, Urumçi Sovyet Konsolosluğundan akıl alarak bir taraftan ayaklanmacılara karşı harekete geçmiş ise de; onun esas görevi, Cangcung idaresini kökünden devirmek, yerine Çin yönetiminde gizli bir Kızıl Uyguristan kurmaktı. Bu doğrultuda iki yönlü bir faaliyet göstererek, hükümet merkezinin etrafında gizli ihtilal çalışmaları yürütmesinin yanında; içlerine Rus Kazaçilerinin de karıştığı Çinli kaçaklardan güçlü bir ordu teşkil edip, namussuzca bunları ayaklanmacıların üstüne gönderdi. Ancak, cereyan etmekte olan bu olayın aslını astarını halka anlatmanın yerine; Çin askerleri, özellikle de Çar yanlısı Ak²³⁸ Ruslardan teşkil eden askerler, günahsız halkı kırıp geçirip, insanlar üstünde şiddetli baskılar ve zulümler yapmayı tercih ettiler. Sistemli bir şekilde, önüne açık bir hedef koyarak ve bir yere dayanarak uygulanmayan böyle bir ayaklanmada, böylesine üzücü durumlarla karşılaşmak elbette çok tabiidir.

²³⁴ Mançurya: Bugünkü Çin'in kuzeydoğusunu teşkil eden önemli bölgenin tarihi adı. Bu ad, XVII. asırda kurulan Mançu Devletinden gelmektedir.

²³⁵ Şing (Şin,Şen): Asıl adı Şeng Şih-tsai'dir.

²³⁶ Duben: (Çince) Yönetici, genel vali.

²³⁷ Hunhuz: (Çince) Tam tercümesiyle "kızıl sakal" demektir. Burada, serseri, başıbozuk anlamlarında kullanılmaktadır.

²³⁸ "Ak" kavramıyla, "kızıl"ı; yani, Bolşeviklere karşı olanlar kast edilir.

Go Siling'in devreye girmesi

Müslümanlar tarafından elçi olarak gönderilen Köhne Turfan allamelerinden Mamut Ahun ve Halim Hacı başta olmak üzere birkaç nüfuzlu kişi, Doğu Türkistan'la sınır komşusu olan Gansu bölgesinin yöneticisi, Çinli Müslümanların en büyük reislerinden olan, Hucu ve Salar valisi Mabufang cenaplarından yardım istemeye gider. “Sizler ve bizler, hepimiz Müslüman'ız. Kafirlerin yaptıkları baskı ve zulümlere dayanamayarak sizlerden yardım istemeye geldik. Kuran'ın hükümlerine göre, bütün Müslümanlar din kardeşi, bir ten, bir can olduklarından; her konuda, özellikle de kafirlerin zulmünden kurtulma konusunda birbirlerine yardım etmeleri şeriat tarafından farz kılınmıştır. Eğer bize yardım edersiniz de, biz de şu istilacılardan kurtulursak, gelecekte size mutlaka biat ederiz” diye söz verirler. Bu zat, bunların sözlerini işitince, yakınlarıyla istişare ettikten sonra, öz kardeşi yahut ağabeyinin oğlu olan ve henüz yirmi beş otuz yaşlarını geçmemiş bulunan genç Go Siling²³⁹ adlı yeğeni kumandasında dört beş bin asker çıkarma kararı aldı. Bu kahraman kumandan, az da olsa Japonya Harp Okulunda eğitim aldığından dolayı, bütün askerleri en son Japon askeri sistemine göre hazırlamıştı. Dahası, bu ordu Çin Müslümanları arasında dindarlık ve kahramanlıklarıyla ünlenen Hucu ile Salar Dunganlarının yiğit gençlerinden oluşmuştu ve bunlar, bu seferin dini bir cihat olduğuna inandıkları için, din alimleri ile diğer bütün Müslümanlar tarafından bu kahraman askerlere “Allah yolunun fedailerı” unvanı verilmişti. Bunun işareti olarak, her askerin göğsünün üstüne silinmez mürekkeple ve büyük harflerle Arapça “Fi sebilillah” (Allah yolunda) sözü yazılmıştı. Bu kahramanlar, manevi ve dini yönden nasıl güçlendirilip yetiştirilmişlerse, aldıkları eğitim sayesinde fiziksel yönden de oldukça güçlüydüler. Mançurya cephesinde Japonlarla savaşılan Çankayşi²⁴⁰ askerleri, çoğu yerde Japonlar karşısında mağlubiyete uğrayarak geri çekilmişlerdi. Yalnız, İslam'ın namusunu koruyan bu kahraman, birçok yerde düşmanları olan Japonlara büyük darbeler indirmiş, şanlı zaferler kazanmıştı. İşte böylesine yüksek bir morale sahip olan bu kahramana Mabufang cenaplarının fermanı ulaşınca, Doğu Türkistan'daki zulüm gören din kardeşlerine yardıma çıkmıştı.

Elçilerin başı olan Turfan allamesi ve Halim Hacı'nın kılavuzluğunda yola çıkıp, sekiz günlük uzun bir dere yatağı olan Şinşişa geçidini aşarak ilk menzil olan geniş araziden de geçtikleri bir anda, bu işi haber alarak yol üstünde beklemekte olan Şing Duben askerlerinin karaltısı görünmeye başladı. Kendilerini Allah'ın askerleri olarak bilen bu fedakar kahramanların önünde Şing Duben'in askerleri hiçbir şekilde karşı koyamadıkları için; daha birinci çatışmada geriye çekilip, bozguna uğrayarak kaçmaya başladılar. Şiddetli bir darbe yiyip mağlubiyete uğ-

²³⁹ Siling: (Çince) General.

²⁴⁰ Çankayşi (Çan Kay-şek; 1887-1975): Çinli asker ve devlet adamı. 1928-1947 yılları arasında Çin'deki milliyetçi hükümete başkanlık yapmış olup, komünistlerin iktidarı ele geçirmesinin ardında Tayvan'a kaçarak orada bir sürgün hükümeti kurmuştur.

rayarak kaçan Çin askerleri, Kumul'u geçip Guçun'a gelene dek hiçbir yerde karşı duramadılar. Kaçan düşmanı arkasından kovalayarak Kumul'a girmek ve orada Hoca Niyaz'la görüşerek onunla ittifak yapmak elzem olduğundan, Go Siling de Kumul'a girmişti. İşittiğimize göre, bu ikisi görüşüp asıl maksadı konuştuktan sonra aralarında bir birlik ve ittifaka varmışlar. Antlaşmanın bozulmaması için kasem etmişler ve Kuran'a el basmışlar. Lakin, Go Siling'in bu kadar intizamlı bir orduyu çağdaş silahlarla donatmak suretiyle ortaya çıkmış olması, Kremlin'²⁴¹ büyük bir telaşa düşürmüştü. Özellikle, bu iki kumandanın ittifakları, bütün Müslümanları İslam yolunda ayaklandıracağından, bunlarda apayrı bir korku peyda olmuştu. Bundan dolayıdır ki, bu hilekar düzenbazlar, bütün güçlerini seferber ederek bu duruma karşı tedbirler alma işine giriştiler. Bunların yapacakları ilk iş, hangi yolla olursa olsun Müslümanlar arasındaki birlik ve ittifakı bozmak, bu iki babayığı birbirine ters düşürmek olacaktı. Her iki taraftaki kara cahillerden de faydalanmak suretiyle, bu maksatlarına çok zorlanmadan çarçabuk erişebildiler.

Şöyle ki; İslam uğruna sağlanmış olan birlik ve ittifak sayesinde iki kumandan, emirleri altındaki Müslüman askerlerle Kumul'dan çıkıp, Urumçü'nün üç dört gün doğusunda bulunan surlarla çevrili Guçung şehrini kuşattılar. Surları yıkacak silahları, topları olmasa da, surların tepesine değin ulaşacak bir iki yüz kadar merdiven hazırlamışlardı. Az da olsa İslam ruhuyla yetişmiş, şehitlik aşkıyla ölümü düşünmeyen fedakar Müslüman askerleri ve iş bilir kahraman Go Siling kumandasındaki Dungan askerleri başta olmak üzere bütün koç yiğitler, "Allahu Ekber" sedalarını göklere yükselterek düşman surlarına tırmanmaya başladılar. Kalenin üstündeki düşman askerleri tarafından atılan toplara, tüfeklere; yapılan karşı saldırıların hiçbirine aldırmadılar ve dört beş saat süren müthiş bir cengin sonunda Güçung şehrini aldılar. Öyle bir devirde ayaklanmacı Müslümanların böylesine büyük bir zafer kazanmaları, ülkede yaşayan bütün yerli halkın moralini epeyce yükseltti. Dahası, bu iki kumandanın, Go Siling ve Hoca Niyaz'ın kahramanlığı halkın ağzında destanlaşıp, bu durum düşmanın gözünü bayağı bir korkutmuştu. Doğrusu bu savaşta büyük iş becerip en büyük kahramanlığı gösterenler, bu düzenli ordunun başındaki Go Siling ile onun erkek kardeşi Şu Siling ve onların emrindeki fedakar Dungan askerleriydi. Burada, evvelden beri saklanmakta olan eski ve yeni silahlar, epey bir savaş mühimmatı ile ayrıca Cangcung idaresinin zor durumda kaldığı vakit Sovyetlerden aldığı yeni silahlar vardı ve eskisiyle yenisiyle yirmi beş binden fazla silah ile mühimmat ganimet olarak ele geçirilmişti. Bugünün çağdaş savaşlarında çoğunlukla hücum askerlerinden kayıp verilmesi çok tabiidir. Aynen öyle de, yağmur gibi yağan kurşunlara aldırmaksızın Şu Siling kumandasında surlara hücum eden Dungan fedailerinden, kumandanları başta olmak üzere çoğu şehit olmuştu. Hiçbir şeyden anlamayan, cehalet batağı-

²⁴¹ Kremlin (veya Kreml): Rus Çarlarının Moskova'daki sarayı olup, Sovyet hükümeti de burada çalışırdı. Yapı olarak etrafı duvarlarla çevrilidir ve 28 hektarlık geniş bir arazi üzerine kurulmuş binalar kompleksidir; burada Sovyet iktidarı anlamındadır.

na boğazına kadar batmış Kumul ve Turfan ayaklanmacılarının başındaki Hoca Niyaz ile Mamut Cocang, Cancang'un bayrağı altında kendilerine karşı savaşanların ve onun arkasındakilerin kimler olduğunu nereden bilsinler? Düzenbazlar tarafından özellikle teşkil edilen fitne ve fesatçıların sözlerine çabucak aldandılar ve Guçung Savaşında ganimet olarak alınan mallar, silah ve mühimmatlar konusunda denk bir paylaşım yapılamadı. Eskilerini bırakıp, yenilerini kendilerine aldılar söylentileri yüzünden Uygur ve Dungan Müslümanları arasındaki ittifak bozulmaya başladı. Hakikatte, çocuğu babasından ayıracak bir karaktere sahip olan gözbağcı bozguncuların yönlendirmesiyle Hoca Niyaz ve Mamut Sicang'ın²⁴² beyinlerine makam sevdası duygusu aşılarmıştı. Birlik ve ittifak üstüne içtikleri kasemler, el bastıkları Kuran nerelerde kalmıştı? Bütün bunlara hürmet göstermediler. Öğrendiğimize göre Go Siling (Ma Cüyin) araya adam koyarak; "Onlar gelsinler; görüşüp bir konuşalım. Bizim tarafımızdan aramızı bozacak bir şey yapılmış değildir. Etrafımızı kafir düşmanlarımızın iyice sardığı böyle zorlu günlerde biz Müslümanlar birlik ve beraberliğimizi kaybedecek olursak, Kuran'ın emirlerini çiğnemiş, dinimize ihanet ederek kendimizi kendi ellerimizle mahvoluş çukuruna atmış oluruz" demiştir. Bu tür söylentilerin aralarında kasem içip, Kuran'a el basarak vardıkları antlaşmayı bozacağını hatırlatmış, bunun ardından ise ortaya ne denli üzücü durumların çıkacağını göstermiş ve kendilerini davet etmişse de, karşı taraf bu teklifi kabul etmemiştir.

Söz buraya geldiğinde hatırıma geçmişteki hakiki İslam ulemalarımız arasında münazaralara konu olan "Hakiki iman" ve "Taklidi (yüzeysel) iman" meselesi geldi. Taklidi imanın Tanrı katında makbul olup olmadığı konusu üzerinde durup, bunun hakkında çokça münazara yaparlardı. Uzun araştırmaların ardından, taklidi imanın var olan şeriat hükümlerince dünya işleri için kabul edilebilir olmasına rağmen, bu hakiki bir iman olmadığı için, Allah katında da makbul olmadığı neticesine varmışlardır. Hakiki imana sahip bir kimse, Huda ve Resul'ü ortaya koyarak ant içip, Kuran'a el basıp söz vermişse; böyle büyük bir ahdi başına ölüm kılıcı dayansa bile bozmayacaktır. Eğer bozuyorsa, öyle bir kişinin imanı yüzeysel, henüz gönlüne girmemiş, dil ucunda bir iman olup; bu durum ise münafıklık alametidir. Eğer insanın gönlüne hakikatin girdiği doğruysa, mutlak ki o insanda batılın işaretleri de kaybolacaktır. Çünkü, iman nurunun aydınlattığı bir gönlün içinde küfür karanlığının bulunması, gündüzün ışığıyla gecenin karanlığının bir arada bulunması gibi imkan dışı bir durumdur.

Kendilerindeki küfrün, nifakın ve cehaletin karanlığı yüzünden düşmanlarına aldandılar ve saçma sapan, olmadık işleri bahane ederek birliklerini, ittifaklarını bozdular. Bunun neticesinde, gelişmekte olan özgürlük ve ihtilal faaliyetleri de büyük bir darbe almış oldu. Halkın bunlara güvenerek kurduğu tatlı hayaller ve ümitler de bozuldu.

²⁴² Sicang: (Çince) Albay.

Bu vakadan sonra, 1931-1932 yıllarında üç büyük olay daha meydana geldi. O günlerde ben Gulca şehrindeydim ve bu konuda ayrıntılı bilgiye sahip olmadığım için, her birini ayrı ayrı sıralarıyla kaydetme imkanım olmadı. Bunun için, bu olayları tarih sıraları karışık da olsa yazıp geçmek zorunda kalıyorum.

Bunlardan birincisi şöyle cereyan etmişti. Yukarıda değinildiği gibi Sovyet Rusya'nın siyaseti; Uyguristan'ı, yani Doğu Türkistan'ı da Orta Asya'daki Özbekistan gibi diğer yapay "-istan"lara benzetmek ve kendisine ilhak etmek üzerinedi. Ancak, bu işi gerçekleştirmek için ilk önce, uzun yıllardan beri devam etmekte bulunan ve hanlık devirlerinin kalıntısı olan Cangcung yönetimini ortadan kaldırmak lazımdı. Bundan dolayı Kremlin'in düzenbazları, her şeyden önce bu işi halletmenin çaresini bulmaya giriştiler. Kendi kendine çürüyüp yıkılmaya yüz tutan baskıcı Çin'in hükümet yöneticileri ise bunlara karşılık vermek şu yana dursun, kendi canlarını kurtarmak için Urumçi'deki Sovyet konsolosluğunun eşğine yüz sürmüş ve bu suretle selamete erişmişlerdi.

O devirde Japonların dehşetli hücumları neticesinde bütün Mançurya bölgesini kaybeden ve idaresindeki başka bölgeler de tehdit altında bulunan Çankayşi hükümeti tarafından gelebilecek bir yardımdan da bütünüyle ümit kesilmişti. Böylece konsolosluktaki hilekarların işleri de kolaylaşmış oldu ve Cangcung hükümetini kendi kendilerine kaçırmaya mecbur ettiler. Öyle ki bunlar, 1933 yılının sert geçen kışının o soğuşunda, Ocak ayında Çöçek yoluyla kaçarak Rusya üstünden Merkezi Çin'e gittiler.

Bunun neticesinde, Guçung Savaşında zafer kazanan Go Siling, Hoca Niyaz ve Mamut Sicang'ı yukarıda söylendiği üzere ittifaka ikna edemeyince, Urumçi'de meydana gelmekte olan değişikliklerden faydalanmak niyetiyle harekete geçip, merkezi ele geçirmek için Urumçi'ye hücum etti. Sovyet konsolosluğundaki düzenbazlar bunu görünce, işlemekte olan hileli oyunlarının bozulmasından korkarak müthiş bir endişeye kapıldılar. Çünkü, Cangcung buradan kaçtıktan sonra Sovyet konsolosluğunun yardımıyla yönetimi daha yeni ele geçirmiş olan Şing Duben, Go Siling'in hücumunu püskürtebilecek güce sahip değildi. Bu sebepten, kendi maksatlarını elde etmek için merkezden yardım istedikleri ve önceden gizlice hazırlanarak sınırda bekletilmekte olan Sovyet askeri güçlerinden gerektiği kadarını bölgeye soktular. Çağdaş silahlarla donatılmış askeri bir güce, Go Siling'in sıradan silahlara sahip askerleri nasıl karşı durabilsinlerdi? Hal böyle de olsa, üzerlerine kefen niyetine giydikleri "Fi sebilillah" sözü yazılı gıysileriyle, bahadır Go Siling kumandasındaki fedakar Müslüman askerler; Urumçi mevziinde, özellikle de Sanci ve Kutubi cephelerinde güçlü silahlara sahip istilacılara karşı kırk gün boyunca gösterdikleri direnişleri ve kahramanlıklarıyla dillere destan olmuşlardır.

İmkan olduğunca, bütün güçlerini kullandıkları için Allah onlardan razı olacaktır. Nihayet, tabiat kanunları açısından zafer kazanabilme sebepleri yerine gelmemesinden dolayı, bu kahramanlar da en sonunda geri geçilmeye mecbur oldular.

Bu arada, Gulca ile Suydung arasında bulunan Kura'daki beş on bin askerin kumandanı Cing Şurin,²⁴³ Urumçi'de Cangcung yönetiminin kuşatma altında olduğunu haber alınca, yanbaşında sinerek kendisini gözetlemek suretiyle fırsat kolayan güçlü düşmanından habersiz, ayrıca siyasi körlüğü sebebiyle kendi durumunu bile gözden geçirmeksizin Cangcung'a yardım etmek için yanına beş bin asker alarak yola çıkmıştı. Dahıyangza ve Cing'i geçer geçmez, Cangcung'un kaçarak Çöçek yoluyla sınırı geçip gittiğini işitti ve beş on gün oralarda dolaştıktan sonra yolundan geri döndü. Bunlar geri dönünceye kadar Korgas sınırındaki kızıl sihirbazlar bütün işleri yoluna koymuş, gerekli bölgeleri hedeflerine almışlardı bile.

Urumçi ile Gulca arasındaki iletişim bütünüyle kesildiğinden, Go Siling'in askerleri galebe kazanarak Urumçi'yi almıştır. "Bu yakınlarda İli bölgesine de ayak basabilirler" şeklindeki türlü yalan propaganda haberi çoğaldığı için, niyetleri Go Siling'e yardım ulaştırmak olsa gerektir ki, Dunganlar her tarafta başkaldırmaya başladılar. Sovyet Rusya'nın zulmünden kaçarak çeşitli yörelerden buraya gelen Dunganlar da onlara katıldı. Bütün fitne fesat işlerini iyice organize edip, kendi siyasetini yerleştirmek için çeşitli hileleri, desiseleri kullanan, tuzaklar ve ağlar kurarak, fırsat bekleyerek sinen Sovyet Rusya, maksatlarına tez elden ulaşabilmek için gerekli şartları hazırlamış bulunuyordu. Öyle ki, Tarbagatay'ın sözde Ak Ruslardan toplanan yaklaşık beş yüz kızıl asker, Urumçi'de Cangcung'un yerini eline geçiren Şing Duben'e destek kuvveti olarak Kura'ya getirilmişti. Bunun yanısıra, kırk ikinci hudut karakolu yoluyla sınırı geçen, sayıları gizli tutulan ve buraya telefon tellerini sürükleyerek gelen kızıl askerler ise, her an düşmanın karşısına çıkmak üzere olan askeri bir güç gibi mükemmelen silahlanmış halde hazır bekliyordu. Gözledikleri asıl maksada uygun olarak, "İşittiniz mi? Cing Şurin, gece boyunca kaçarak kalabalık askeriyle Gulca'nın doğusundaki dağ yönüne doğru gitmiş" dedikodusu herkesin ağzında dolaşmaktaydı.

Düşmanı önünde bir avuç bile gelmeyen serdengeçti askerlerine kumanda eden kahraman Go Siling, Şing Duben'in adı arkasına gizlenmiş güçlü kızıl askerler karşısında kırk elli gün kadar kahramanca bir direniş göstermiş; bu namert, pis Çinli ise İli bölgesinin bütün sınır boyunda başkumandan unvanını elinde bulunduran, uzun yıllardan beri halkın ekmeğini suyunu yiyip içmiş; nimetlerinden faydalanmış biri olduğu halde, üç dört gün olsun karşılık göstermeden, koyunu kurda teslim ederek, kendi uğursuz başını kurtarmanın derdine düşmüştür.

Dağ geçidinin yolları karla kaplanıp, ulaşım bütünüyle kesilmişti. Kış çillesinin soğuk geceleri boyunca yürüyerek bir Tarançı köyüne ulaşmış mola verdi. Sabahleyin kalktığına "Korkan adama her şey çift görünür" dedikleri gibi, bu da kendisini önü ve arkasından iyice kuşatılarak düşmanın eline düşmüş gibi hissetti. Çünkü, geriye dönme imkanı olmadığı gibi, dağlar taşlar karla kaplandığından dolayı ileriye doğru yürümesi de hiç mümkün değildi. Bunun üstüne, kendisinde adına layık olup, bunun gibi büyük bir vazifeyi becerecek kabiliyet olmadığı için,

²⁴³ Şurin: (Çince) Garnizon komutanı.

bu kadar dehşeti kaldıramayarak kendisini kaybetmiş, akli da başından gitmişti. İşte bunun neticesinde, ertesi gün, ne olursa olsun dağ yoluyla devam etmeye karar vererek ilerlemekteyken, önünde boşa gezen bir adamın karaltısını görünce “Eyyvah; düşman önümüzde galiba” diyerek boş bir korkuya kapılmış ve geceleyin kaldığı eve geri dönmüştü. Morali bozulmuş bir halde geldiğinde oyalanmadan evden içeri girdi. Biraz sonra, aradan çok geçmemişti ki “pat” diye bir kurşun sesi işitildi. Etraftaki insanlar koşarak gelip baktılar ki, bizimkisi ölmek için kendine kurşun sıkılmış ve yarı boğazlanmış bir tavuk gibi kana boyanmış halde can çekişerek yatıyor. Bu hadise olduğunda, onun peşinden gelen askerler de yavaş yavaş dağılıp kaçmaya başladı. Lakin, nereden geldiyse, silingleri başlarında olmak üzere epey bir Cangcung askeri gelip, bunlarla birleşerek Gulca’ya doğru yöneldiler. Buraya geldiklerinde silahlanmış Dungan askerleri de bunlara katıldı ve Şing Duben taraftarı hunhuz Çinli askerlere karşı apar topar, plansız bir savaş başlattılar. Dungan askerlerinin önderi, Hucu kabilesinin cahil yiğitlerinden Madi denilen kişi, Turdı Ahun’un kapısının önüne ak bayrağını saplayıp, evini de askerlerine yatakhane yaptı. Ayaklanmacıların buna benzer asker başları, razı olup olmadıklarına bakmaksızın, Gulca zenginlerinin çoğunun evlerine girmişlerdi. O günün şartlarında, bu hareketleri kendileri için bir zaruret halindeydi.

Gulca şehrinin göçmen olsun, yerli olsun ileri gelen bütün zenginleri, hiçbir yere sığamadılar; kendilerine sığınak olacak bir yer bile bulamadılar. Sonrasında, Sovyet Rusya’nın tuzak uzmanları, bunları ağa düşürmek kastıyla sözde hümanistlik yaparak, sanki komşuluk hatrını gözetiyormuşçasına “Sizleri himaye etmeyi Sovyet hükümeti kendisi için mukaddes bir vazife addediyor” gibi sözlerle tuzağın içine yem serpmişti ki; başta Turdı Ahunbay olmak üzere “zehirden şifa, dikenden gül” çıkarmak ümidinde olan meşhur zenginlerden birkaçı, kaderlerini kendi elleriyle cellatlarına teslim ettiler. Gizlice Sovyet konsolosluğuna giderek, onlardan yardım isteyip “Şehir sahipsiz kaldı; talan, yağma ve vur kır olayları burada iyiden iyiye artıyor. Bütün halk, hümanist Sovyet hükümetine ümit bağladı” dediler. Ruslar, zaten beklemekte oldukları böylesine hoş sözleri işitince, her şey kanuni olsun diye koca halk kitlesi adına bunlara bir talepname yazısı yazdırarak imzalatmışlardı.

Biçare halk, özellikle de vatanından mahrum olan, malından mülkünden, evinden barkından ayrılan, siyasi sebeplerle haksız cezalara çarptırılan bu yazar gibi kaçkınlar için zorlu günler başlıyordu. Her ne kadar bilinçsiz de olsa bütün halk, Korgas Çayının öte tarafında ağzını açıp durmakta olan bu kızıl ejderha tarafından yutulmaktan korkmuştu. Çok geçmeden o korkunç gün geldi ve 1934 yılı Ocak ayının sonlarında, sınırda beklemekte olan iyi silahlanmış Sovyet askerleri “Komşularımızı koruyacağız” bahanesiyle bölgeye girmeye başladı. Yolları üstünde kendilerine direniş gösterenleri kırıp geçirerek, kısa süre içinde Gulca’ya girdiler ve Üç Dervaze civarına mevzilendiler.

Bu tarafta ise Go Siling taraftarı Dunganlar, ayrıca Cing Şurin ve Cangcung’dan arta kalan pörsümüştü eski çeriler ikiye bölünmüş halde idiler ve bunla-

rın yarısı Harem Bağ'da, geriye kalan Dunganların çoğu da Töpedöng'de Şing Duben'e karşı Çinli hunhuz ve Ak Rus askerleriyle savaşmaktaydı. Silah yönünden her ne kadar eksiklikleri olsa bile, Dungan gönüllülerinin gösterdikleri fedakarlıklar sayesinde, geçici de olsa zafer kazanma ümidi doğmuştu. Dünya hayatında her şey sebeplere bağlı olduğu için, güçlü silahlara sahip, düzenli Sovyet askerinin bölgeye girmesiyle bütün işler değişmeye başladı.

Sovyet topları, bir zamanlar birleşik Dungan-Çin askerlerinin merkezi sayılan Töpedöng üzerine aralıksız olarak ateş kismaya başladı. Çin'den arta kalan eski silahlar, bunlara nasıl karşı dursun? Böylece, bütün cephelerde Dungan askerleri ve onlara taraftar olanlar yenilerek kaçmak mecburiyetinde kaldılar. Kızıl Ordu'nun bölgeye girmesiyle Hunhuzlara ve bunların diğer yandaşlarına yeterli sayıda silah dağıtılmıştır. Daha önce Dunganlara yenilerek kimseye görünmeden kaçıp durmakta olan Hunhuzlar ve kim olduğuna bakmadan iktidar sahiplerinin artıklarından faydalanmaya alışmış Dutov ve Annenkov'un kalıntıları olan Ak Ruslar, silahlı halde buraya geldiklerinde yalnız sokakta karşılaştıklarını değil, evleri dolaşarak buldukları bütün Dunganları öldürdüler.

Laf lafı açıyor. Şimdi 1969 yılı. Bundan kırk sekiz yıl önce Dungan köyü Kara Konguz mescidinde kalırken, Dungan dostlarımdan Sovyetlere karşı ayaklanan Kara Balta ve Aksu olayı sebebiyle kaçan birkaç kişi yanıma gelmişlerdi. Allah korumuş ve onları ziyanlı zahmetsiz, sağ salim yolcu edebilmişim. Meydana gelen olay, bu kitabın başında yazılmıştı. Aradan bu kadar uzun yıllar geçtikten sonra, bizimle birlikte Gulca'ya geçen Dungan dostlarımızın başına yine buna benzer korkunç musibetler gelmişti.

Şöyle ki; Gulca'da Törem Mahallesinde oturduğumuz evin avlusunda ve mahalle mescidinde Sokuluk ve Pişekli Dungan yakınlarımızdan en az yirmi kişiyi saklamıştım. "Huda'nın koruduğuna bela yoktur"²⁴⁴ dedikleri gibi, oysa Dunganları arayan Hunhuz ve Ak Rus askerleri kaç defa kapımızın önüne kadar dayanmış, hatta bazıları duvardan avluya atlamak niyetindeyken bir şekilde Allah bizi onlardan saklamıştı. Bunların benim himayemde saklanmakta olduklarını düşmanlarımızın haber aldığını öğrenince, göz göre göre üzücü ve kötü bir şeyler olmaması için, ciddi olarak bunun çaresini aramaya giriştim. "Mümin mümine ihlasla Allah için yardım etmeye niyet ederse, Allah da onun yardımına koşar"²⁴⁵ diyen Peygamberimizin (s.a.v.) sözlerine inandım ve Allah'a tevekkül ettim. Etrafımıza kıpkızıl ateşlerin yakıldığı, Dunganlar üstünde ölüm oyunlarının oynandığı böyle korku verici bir zamanda, korumamdaki Dunganları ölümün kokusunu duymaya başladıkları yerden çıkarıp, avlumuzda topladım. Başına kalın bir sarık sararak, aklımda Allah, dilimde "Bismillah"la; bunların gözleri önünde ateşlerin arasından geçerek yola çıktım ve sağ salim yeni kurulan hükümet binasına vardım. Bu işe herkes hayret etti. Özellikle Dungan kanına susamış, kudurmuş

²⁴⁴ Hud suresi, 11:117 ayete atıftır.

²⁴⁵ Buhari, 5/2264,13/6015.

Hunhuz Çinliler, bana gözlerini dikerek yiyecekmişçesine bakmışlarsa da, hiçbirisi kötülük yapmaya cesaret edemedi. Kısacası, bu gibi korkunç ortamlarda nice kere bu aciz kulunu esirgeyip, onu buna alıştıran kudreti ulu Egem,²⁴⁶ bu defa da esir-gemişti.

Allah'ın "Kulum beni nasıl düşünüyorsa, ben ona onun düşündüğü gibi davranırım"²⁴⁷ kelamının ne kadar hak olduğunu o gün kendi gözlerimle görmüş-tüm. İyi ki, o günlerde siyaset icabı Tokmaklı hemşehrimiz Turdı Ahun'un itibarı, geçici süreyle de olsa, epeyce artmıştı. Meydana gelen olayı anlatmak üzere ya-kınlarımdan bir kişiyi yanına göndermiştim. Benim götürdüğüm yirmi kadar ki-şinin her biri için ayrı ayrı emniyet belgesi çıkarmıştı ki, bu belgeleri yanımda ge-tirdiğim insanların göğüslerine taktırdım. Böylece, bunların hepsi korkudan kurtulup, benden razı olarak memleketlerine dağıldı. Ancak, etrafta sürekli kaç-makta olan, evlerde saklanarak yaşayan, bizim tanıdığımız veya tanımadığımız Dungan kardeşlerimiz arasında haksız zulümlere uğrayıp, sırf Dungan oldukları için öldürülen kişilerin sayısı hiç de az değildi.

Bu olaya benzer şekilde 1920 yılında Aksu Rusları başta olmak üzere, on sekiz köyün halkı Bolşeviklere karşı isyan çıkarmıştı. Sokuluk ve Pişkek Dunganları da bunların içinde olduğundan, bütün facia başkalarına göre özellikle bunların baş-larında patlamıştı. İşte o günlerde Sokuluk Dunganlarından Mesiz Bolus, ayrıca Pişkek'in zenginlerinden Yusuf Hacı, Yarkent Uygurlarından Ahtembay oğulları, Gulca'ya kaçarlarken GPU cellatlarının eline düşüp, belli bir süre hapiste yatmış-lar.

Daha sonra, bunları kendi hizmetlerinde kullanmak amacıyla bin türlü hile ve desiseyle, yalan dolanla kendilerine bağlarlar. Bunlar da, canlarını kurtarmak için, ne dense "tamam" diyerek emirleri yerine getirmeye söz vermişlerse de, bu tarafa geçtiklerini onların şerrinden kurtulduklarını sanır ve Sovyet Konsolosluğuna hiç uğramazlar. Bunun için bu kan içici zalimler, yukarıda söz ettiğimiz otuz dört yı-lındaki Şin Duben olayından sonra Gulca'ya geçtiklerinde, yirmi yılında olup bi-tenleri hatırlamış ve bunların peşine düşmüştü.

Zavallı Mesiz Bolus, kendinden endişe ederek gözden ırakta durmak için, Gulca'nın at yürüyüşüyle üç günlük ötesine, Tokkuz Tarav'a kaçmıştır. Bu cellat-lar, onu ardından izleyerek yakalayınca, biri on sekiz ve diğeri yirmi yaşındaki iki oğluyla birlikte süngüleyerek öldürmüş, cesetlerini halkın suyunu içtiği kuyuya atıp gitmişlerdi. Baba yüreğini bir anlık olsun dağılayabilmek için gözlerinin önünde iki oğlunu süngülemiş, sonra da kendisini öldürmüşlerdi. Böylesine feci işler yapmaya dinsiz, Hudatsız vahşilerden başka hangi insanın gönlü dayanabi-lirdi?

İkinci olay, bundan da kötü olmak üzere insaniyet aleminde görülmemiş, ya-bani hayvanların aleminde dahi seyrek karşılaşılabilecek bir olaydı ki; bu sefer vahşi

²⁴⁶ Egem: (Çagatay Türkçesi) Sahibim; yani, Allah'ım, Tanrım demektir.

²⁴⁷ Buhari, 14/6424.

karakterlerini Pişpek'ten kaçıp gelen Dungan Yusuf Hacı'nın üstünde uyguladılar. Savaş günlerinde kendisinin Üç Dervaze'deki evini güpegündüz ateşe verip; bütün malının mülkünün yanısıra, büyüklü küçüklü çocuklarıyla beraber on üç fertli bir aileyi yakarak yok ettiler. O günlerde cadde ve sokaklarda askerlerin dışındaki insanların yürümesi yasak olduğundan, bunlara yardım ulaştırmak da mümkün değildi. Sergiledikleri bu vahşilikleri amirlerine ispatlamak için, içinde insan evladının alevler arasında yandığı bu yangının çirkin manzarasının değişik açılardan resimlerini çekmişlerdi. Lakin, Yusuf Hacı'nın kendisi ve on on bir yaşlarındaki bir oğlu, nedense o gün evde yokmuş. Eceli gelmediği için, böylesine görülmemiş, yürek parçalayıcı bir faciadan da sağsalim kurtulmuş. Ancak, bu dehşet verici vahşi olayın haberini alıp, koşarak geldiğinde; bütün ailesinin ve malı mülkünün kıpkızıl ateşin içinde yanmakta olduğunu görür. Sonra bu feci belanın nereden geldiğini anlar ve şuurunu kaybederek birdenbire yıkılır. Eceli gelmediği için böyle bir ölümden kurtulan bu zat, ömrünün son demlerini, geriye kalan ömrünü yaşadığı bu faciayı hatırlayarak; keder, dert ve ıstırapla geçirmektedir. Bu ağır musibete dayanamadığından; Şin Duben zamanında, 1935 yılında Hac yollarının açılmasıyla ölümden kurtulan oğlunu yanına alarak Hacca gitmiştir.

Üçüncü hadise, Gulca'da Sovyet Konsolosluğunun karşısındaki avlulu bir evde yaşayan Ahtembay oğullarının başına gelmişti. Kızıl Ordu'nun şehre girdiği günlerde, GPU cellatlarından bazıları, gece yarısının karanlığında duvardan atlayarak eve girip, bir ev dolusu büyüklü küçüklü fertleriyle bütün bir aileyi, hiç birini bırakmamacasına kurşunlayarak öldürmüşlerdi. On iki yaşındaki bir oğlan çocuğu, bir köşede saklanmış ve bu vahşi, bu merhametsiz kan içicilerin elinden bir şekilde kurtulmuş. İşte burada; bu dinsizlerin, Allah'a inanmayan insan suretli bu vahşi canavarların zulümlerine gösterge olabilecek olaylardan birkaçını, belki yüzde veya binde birini ibret için yazdım...

Böylece ayaklanmacılara göre on kat daha güçlü olan Sovyet askeri bölgeye girince, insanlar ümitlerini bütünüyle yitirip, canlarını kurtarmanın çaresini aramaya giriştiler. Kış günleriydi; hava soğuktu ve güney yönünün dışında her taraf düşman askeriyle kuşatılmıştı. Hal böyle de olsa; dağ yollarının, geçitlerin karla buzla kaplanmış olmasına da aldırmaksızın, başka yol olmadığı için Yulduz Dağ geçidi üstünden Kuça ve Karaşehir yönüne kaçmaya mecbur oldular. Ancak zavallıların bu kaçışları, boynuna ölüm kılıcı dayanan bir kişinin başka hiçbir çaresi kalmayınca kılıcın mızını²⁴⁸ eliyle tutması gibi bir işti. İşittiğimize göre giden bu insanların çoğu, kış günü dağlarda, taşlarda; karların, buzların arasında kalıp, donarak helak olmuşlardı.

²⁴⁸ Mız: (ÇagatayTürkçesi) Herhangi kesici bir aletin keskin tarafı, ağzı.

Şin Duben'in Kremlin tarafından yönetime getirilmesi ve Hoten ayaklanması

Böylece bir zamanların Cangcung taraftarı Çinlileri ile Go Siling'in yanında bulunanlar tarumar oldu ve Sovyet Rusya'nın siyasetine uygun olarak Şing Duben Hükümeti kuruldu. Yerli halkın hakları bütünüyle ayaklar altına alınıp, bütün işler yine Çinli istilacıların eline teslim edildi. İdari işler Çin tarafından yürütüldü. Gulca şehri ise, bunlar tarafından siyasi suçlu olarak kabul edilen bizim gibi insanlarla dolmuştu. Bu insanlar, cellatların acil işlerinden vakit bulamaması sebebiyle kanlı ellerinden geçici olarak kurtulmuş gibi olsalar da; sırası gelince bunların pençelerinden kurtulmanın imkanı yoktu.

Biz de başımızdan bin türlü zorluk ve meşakkat geçtiği halde bu cellatların elinden kurtulup, sınırı geçebilmiştik. İkinci defa bunların eline düşecek olursak, halimizin nice olacağını iyi biliyorduk. Başıma bela gelmeden daha boldur²⁴⁹ buradan ayrılmaya niyetlendim. Yolculuk arkadaşım merhum İlyas Damla oğlu merhum Abdüssettar Mahdum ile ikimiz, atçı ve eşekçilere²⁵⁰ katılıp onlarla birlikte Muzdavan üstünden Altı Şehir yönüne geçmeye ve buradan da başka tarafa gitmeye karar verdik. Fakat, yolculuk hazırlıklarımız tamamlanincaya kadar sırrımızı gizli tuttuğumuzdan; ailelerimizin ve dostlarımızın da bu işten haberleri yoktu.

Yola çıkmamızdan iki üç gün önce niyetimiz ailelerimiz, yakınlarımız ve akrabalarımız tarafından anlaşıldığında, herkes hüngür hüngür ağlamaya başladı. Daha dün sevgili anavatanımızdan, oymağımızdan, memleketimizden ayrılarak; yıkık dökük bir halde yabancı bir memleket, yabancı bir ülkeye gelmiştik. Kendi memleketimizde gördüğümüz cevr ü cefalar, aldığımız yaralar, ayrılık günlerinden hatıra kalan gönül dağlarımız, henüz iyileşmemişti. Bunun üstüne, başımıza dünya hayatında çok az karşılaşılabilecek böyle büyük bir olay daha geldi. Allah rahmet eylesin Muhammedyar'ın²⁵¹ anası²⁵² "Sizi çaresiz bakışlarla düşmanların elinde görmektense, Allah'a emanet etmemiz daha iyidir. Allah ne yazdıysa, o gelir başımıza" demişse de, kızımız Azizepaşe²⁵³ "Daha dün geldiğiniz halde, bugün siz hayattayken ayrılırsak, buna nasıl dayanılır? Cıvciv kadar küçük çocuklarla biz ne yapacağız?" diyerek üzüntüyle gözyaşları dökmeye başladı. Bunun tesiriyle babalık damarlarım kabardı ve gitmemek üzere söz verip, gönülleri avuttum.

²⁴⁹ Boldur: (ÇagatayTürkçesi) Evvel, önce.

²⁵⁰ Atlarla, eşeklerle yük taşıyan nakliyatçılar ve tüccarlar kast edilmektedir. Nakliyatın bu türü o zamanlar bir sektör halindeydi.

²⁵¹ Yazarın 3. oğlu. Daha sonraları Doğu Türkistan Milli Ordusunda yüzbaşı rütbesiyle subaylık yapmıştır; aynı zamanda işbu kitabın müsvette nüshasını aka aktaran hattattır.

²⁵² Yazarın eşi Tacünnisa Hanımefendi.

²⁵³ Yazarın ilk (tonguç) kızı.

Burada iki üç kelime de Go Siling hakkında söylememiz gerekiyor. Bu kahraman, Urumçi yakınlarındaki Kutubi ve Cancı'nın çamlıklarında Sovyet askerlerine kırk güne yakın süre fedakarca direnmişse de, galip gelmek için bütün şartlar düşmanın elinde olduğu için çaresizce geri çekilmişti. Kuran'a el basarak ettiği yeminde durmayan Hoca Niyaz'a, barışmak için yeniden bir kez daha elçi gönderdiği halde, o bunu kabul etmeyince; "Hey gidi, bu adam tam bir kafırmiş" diyerek, kendisine karşı hücumla geçti. Daha birinci hücumda Hoca Niyaz ve Mamut Sicang'ın askerleri paniğe kapılarak, apar topar Kuça yönüne doğru kaçmaya başladı. Go Siling ise, askerine kumanda ederek, bunların izlerine düşmüş ve arkalarından kovalamıştı. Bunu gören kızıl sahtekarlar, bu durumu sağlamak için aylar önceden kurdukları plan gerçekleşince, bu yöndeki maksatlarına tez elden ulaşmak amacıyla ciddi girişimlerde bulundular. Öyle ki, fitne ateşini körüklemek amacıyla, onlarla dili bir ama gönlü başka bazı vicdansız münafıklar, sürekli Hoca Niyaz'ın askerleri içinde bulunuyorlar ve kendilerine verilen gizli görevleri yerine getiriyorlardı.

Uzun zamandan beri orada yaşayan, cellatların elinden kaçarak vatanından cüda olan Nemenganlı dostumuz Muhammedhan Mahdum, her şeyden anlayan iş bilir bir kişiydi. Bu kara cahiller Kuça şehrine girdiklerinde, Müslümanların arasındaki birlik ve beraberliğin bozulduğunu görünce, bu durumu düzeltmek amacıyla Mamut Sicang'ın²⁵⁴ yanına gitmişti. Bildiği kadarıyla çeşitli nasihatler vermiş ve demiş ki: "Kuran hükümleri, Müslümanlara birlik ve beraberliği farz kılmıştır. Türkistan Müslümanlarının evvel ahir başlarına gelen belaların hepsi de, ittifak edememenin uğursuzluğundan kaynaklandı. Eskiden beri biz Uygur ve Özbek Müslümanları; hem kan kardeşi, hem din kardeşi olduğumuzdan dolayı, her devrin acısını sevincini birlikte paylaşmış, zorluğunu meşakkatini ortaklaşa çekmişizdir. Zamanında ilmin merkezi olan, "Kuvvet-i İslam"²⁵⁵ olarak adlandırılan Buhara, yedi iklim²⁵⁶ hükümlerinde olmuş Emir Timur'un başkenti Semerkant, ayrıca Fergana ve bütün Türkistan Müslümanları, dinsiz Rus istilacılarının zulmü altında mallarından mülklerinden, her şeylerinden ayrılarak adeta yanmakta ve bu yangının külleri göklere savrulmaktadır. Bu din düşmanı kafirlerin; özellikle de insanlık aleminin ağusu,²⁵⁷ fitne ve fesat kaynağı, sahtekar, hilekar Bolşeviklerin; Türkistan Müslümanlarının insani bütün haklarını ellerinden alıp, onları hayvanlar gibi istekleri dışında, mecburi olarak çalıştırmakta olduklarını görenlerden, bilenlerden işitmişsinizdir. Biz öz vatanlarından cüda olmuş

²⁵⁴ Elyazmasında bazı yerlerde "Mamut Siling" olarak geçmektedir.

²⁵⁵ Farsça olarak yazılmış meşhur "Semerkand seykalı ru-yi zemin est / Buhara kuvvet-i İslam-ı din est", yani "Semerkant yeryüzünün cilası; Buhara İslam dininin gücüdür" beytinden çıkan anlam binaen zikredilmiştir.

²⁵⁶ Eski Orta Asya ve İran coğrafya ilminde, yeryüzü ekvator dan Kuzey Kutbuna kadar yedi bölgeye ayrılmıştır. Buradaki "iklim" sözcüğü de, günümüzdeki "bölge" kavramına yakın bir anlam taşımaktadır.

²⁵⁷ Ağu: (ÇagatayTürkçesi) Zehir.

kaçkınlar, sizin etrafınızda dolaşiyor, acaba iyi bir şeyler yapabilirler mi diye sizlere yalvarırcasına bakıp duruyoruz. Bu meselenin tek bir çaresi var. Go Siling ile anlaşp, bütün Müslümanlar düşmana karşı ittifak halinde hareket edersek, ancak o zaman bizim için iyilik yolu açılır”.

Bu sözü iştince Mamut Siling nedense gazaba gelmiş ve “Hey, bu Encanlık²⁵⁸ kendisi Dungan taraftarı olduğu için, bizi de o cahillere tabi kılmak istiyor. Bu sözden dönünceye kadar kulağından tüyrüğe²⁵⁹ mıhlayın” diye buyurmuştu. Böylece zavallı Muhammedcan Mahdum, bu kara cahillere nasihat vereceğim diye kulağından duvara çivilenmiş ve bu halde birkaç saat azap çekmişti. Bu arada, bunları arkalarından kovalayan Go Siling askerlerinin şehre ulaşmasıyla, Hoca Niyaz ve Mamut Siling burada da duramayarak, Aksu yönüne doğru kaçtı.

Urumçi’de Cangcung yönetimi yıkılıp, yerine Sovyet yardımıyla Duben Hükümeti kuruluncaya ve yönetim oturuncaya kadar, ayaklanmacılar Altışehir, Uyguristan bölgesinin her yerinde başkaldırmıştı. Sovyet Rusya, İli bölgesinde kendi siyasetine uygun olarak Şing Duben Hükümetini kurmaya uğraşırken, tam bu sırada yine kendilerinin yetiştirdikleri Andican Kırgızlarından İshakbek’i de Kaşgar yöresine sokmuştu.

Hoten halkı, 1933 yılında havalisindeki diğer ahaliyle birlikte ayaklanıp, Çinli yöneticilerin tamamını öldürdükten sonra, içlerinden bir kişiye “Şah Mansur” lakabını vererek onu ordu kumandanı yapmış ve bu arada Hac seferinden dönen Sabit Damla’yı da hükümet başkanlığına seçmişti. Kaşgar, eskiden beri Altı Şehir’in başkenti olduğundan, Sabit Damla da başta askerleri olmak üzere, kendisine bağlı diğer bütün insanlarla birlikte Kaşgar’a gelip İslam Hükümetini resmen kurmak için yola çıktı. Her biri birer İslam aşığı, temiz yürekli sade Müslümanlar olan biçare Uygurlar, “Biz ismen de olsa İslam devletini kurduk” diyerek, başkenti tesis etmek niyetiyle kernay,²⁶⁰ zurna ve tefler çalıp yola çıkan askerleri gördüklerinde sevinçten “İslam geldi hey, İslam geldi!” sedalarıyla sekerek, usule²⁶¹ başladılar.

Allah’ın kulları, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ümmeti olan bu insanların ihlas ve itikatları gönüllerinde gömülü bulunduğundan, eğer o cevher açılacak olursa kuşkusuz görülecektir ki, bunlar her türlü iyiliğe açık ve her işi başarabilecek kabiliyete sahip insanlardır. Ne var ki, bu zavallıların dini ve siyasi alanda çağı anlayan hakiki bir kılavuzları olmamıştır. Biz, Batı ve Doğu Türkistan Müslümanları işte bunun için asırlardan beri istilacıların ayakları altında eziliyoruz. Özellikle bu son yarım asırdan beri Sovyet Rusya’nın dinsiz vahşilerinin baskı ve zulümleri altında, hayatımızı hakaret görerek geçirmektediriz. Yine de, Kuran hükümlerine

²⁵⁸ “Encanlık”, yani “Andicanlı” demek olup, Doğu Türkistan’daki Özbek Türklerine halk ağzında bu isim verilirdi.

²⁵⁹ Tüyrük: (Uygur Türkçesi) Sütun.

²⁶⁰ Kernay: Üflemeli, uzun zurna şeklindeki müzik aleti.

²⁶¹ Usul: (Uygur Türkçesi) Raks.

göre “Zalimlerin zulmü, uzun da sürse, devamlı olamayacağı”ndan,²⁶² bir gün gelecek, başımızın üstünde bir dağ gibi duran kara bulutlar mutlaka dağılacaktır...

Tekrar anlattıklarımıza gelelim. Hoten askerleri yürüyüşe geçerek, yol boyunca sayısız insanın da onlara katılmasıyla 1934 yılının sonlarında Kaşgar’a girdiler. Daha Urumçi Hükümetinin yıkıldığı günden başlayarak, neyi amaçladığına tam karar verememiş isyancılar, Uyguristan bölgesinin her yerinde plansız bir şekilde başkaldırmışlardı. Oysa bir tarafta suyu bulandırıp pisledikten sonra balık avlamaya alışmış Sovyet sahtekarları çakmaklarını hazırlamış beklerken; çağını anlamamış, büyük ülkülere sahip, ancak siyasetten haberi olmayan, her konuda elleri bomboş, birlikte iş görmemiş, tecrübesiz insanların, böylesine büyük bir devrimi yapabilmeleri normal olarak mümkün değildi. Çünkü, maddi ve siyasi açıdan zamanın güçlü hükümetlerinden kabul edilen Sovyet Rusya, buna karşı olacak ve burada kendi siyasetine boyun eğmeyen bir İslam hükümetinin kurulmasına hiçbir zaman izin vermeyecekti. Bunlar, “Bütün dünyanın ezilen milletlerine yardım edeceğiz” sloganıyla ortaya çıkmış da olsalar, yerli halkı kendi menfaatleri uğruna daima kurban edegeldiler.

Bir tek yol vardı. Eğer benim düşündüğüm gibi; bütün halka sözü geçen, itibarlı olmasının yanında önderlik vasıflarına da sahip, çağını anlayan, tedbirli bir kişinin önderliğinde canını feda etmeye hazır vatanperver insanlardan oluşan siyasi bir cemiyet kurulabilecek olsa; sonra bu cemiyet vasıtasıyla Kaşgar’daki güçlü devlet görevlilerinden biriyle anlaşılıp, düzenli bir şekilde faaliyet göstererek bütün Uyguristan halkının taleplerine uygun olmak üzere hakiki İslamiyet esaslarına göre bir hükümet teşkil edilse; vatan evlatlarının aralarındaki ittifakı güçlendirmek suretiyle güçlü bir askeri idare kurulsun; askerler mümkün olduğu kadar iyi silahlarla silahlandırılınsa ve işler dikkatle yürütülse; halkımızın öz haklarını kurtarması işte ancak o zaman mümkün olacaktır.

Konumuza devam edelim. Tam o sırada Go Siling, silahlı güçleri ve intizamlı askerleriyle fırtınalar kopararak, Hoca Niyaz ve Mamut Siling’in askerlerini kovalamak suretiyle Kaşgar’a doğru yönelmişti. Bunların kendi memleketleri olan Hucu ve Salar vilayetlerinden çıkış sebeplerini yukarıda anlatmıştık. Vilayet yöneticisi Mabufang (Go Siling’in amcası), dindar ve İslam yolunda bir adam olduğu için öz yeğeni Macuyun’u; yani, Go Siling’i bu Müslümanların yardımına göndermişti. Bunların dini maneviyatları güçlü; askeri nizamları da iyiydi. Giysilerinin ön ve arkasında uzaktan görünecek belirginlikte Arap yazısıyla “Fi sebilillah”, yani “Allah yolunda gaza” sözleri yazılıydı. Düşman, biz Müslümanların bilinçsizliğinden faydalanarak arada kargaşa çıkardı ve onlarla sağlanan ittifakı bozdu. Hayatta hiçbir şey görmemiş, cahil Kırgız Osman’ın yerine, Go Siling’i başkumandan olarak seçerek getirmiş olsalardı, erkin²⁶³ Türkistan Hükümetini korumaları da mümkün olacaktır. O günlerde bu olup bitenlerden uzakta,

²⁶² Buhari, 5/2257-2258.

²⁶³ Erkin: (ÇagatayTürkçesi) Özgür.

Gulca şehrinde bulunduğum için, kafamdaki maksadı hayata geçirme imkanını da bulamadım. Yine de seyirci kalmaya dayanamayarak, Yakupbek zamanında İki Artuş valisi olan Mamut Hakimbek'in²⁶⁴ torunu Circis Hacı'yı bulup, onu tez elden Kaşgar'a yollamaya karar verdim.

Bu kişinin özgeçmişini kısaca şöyle anlatmak mümkün. Ben vahşi komünistlerin kanlı pençelerinden kurtulup İli bölgesine geçtiğimde, kan içici düşmanların elinde kalan akrabalarım, halkım ve anavatanım için çok üzülüyordum. Üstelik, buralı Müslümanların hayat şartlarının kötü olması, hayatın gerçeklerinden, siyasetin gidişatından bütünüyle habersiz oluşları beni müthiş derecede hayrette bırakmıştı. Sayıları az da olsa bizimle dert ortağı ve ülküdaş olan vatanperver dostlarımızdan ayrılmıştık. Buranın yerlilerinin hissizliğini, ne denli bilinçsiz kalmış olduklarını, her şeyi gözleriyle görmüş olan kaçkınların bile gönül körlüklerini, dünyaya ve rahata düşkünlüklerini görünce, gönlümde alevlenen gayret ateşi sönmeye başlamıştı. İşte böylece ümidimi kesecek duruma geldiğim günlerde bu kişiyle karşılaştık. Bitmek üzere olan ümidimiz, yeni baştan uyanmaya başladı. Bu kişi, eskiden beri ihtilal faaliyetlerine katılıp büyüklü küçüklü tecrübeler edinmiş, gözü açık, gönlü uyanık, vatan ve milliyetsever bir Uygur evladydı. Bunun için kendisiyle yukarıda belirttiğim düşüncelerim hakkında uzun müzakereler yaptıktan sonra, Kaşgar'a onun gitmesine karar verdik. Ancak, bu işe sistemli bir hazırlığımız olmadığından, ekonomik sıkıntılar bize epey bir zorluk çıkardı. Hal böyle de olsa, bazı dostlarımızdan gizlice yardım toplayarak yolculuk hazırlıklarını tamamladık. Kendisini tam yolcu edeceğimiz sırada, bahtsızlık bu ya, bu yoldaşımız sıtma (malarya) hastalığına yakalandı ve yola çıkamadı. Bu hastalığa karşı uyguladığımız tedavinin ardından, ertesi gün onu yol arkadaşlarından geride bırakmadık ve yolcu etmeyi başardık. Fakat ne yazık ki; bu güçlü, iradeli, kahraman, dindar ve vatansever ülküdaşımız Circis Hacı'nın yola çıktıktan sonra hastalığı günden güne şiddetlenmiş; bin bir meşakkatle Muzdavan'dan geçip, merhum Yakupbek Atalık'tan kalan ve düşmana karşı toskavul karakolu olarak kullanılan Korgan'a geldiğinde, burada vefat etmiştir. Allah ona rahmet eylesin. Maksada ulaşılmasa da, hedefi yolunda kendini feda etmek, dünya tarihi önünde ulu bir şerefe erişmek demektir. İnsanın kendi idealleri uğruna mukaddes vazifelerini yerine getirmek gibi büyük bir hizmeti başarmak yolunda ecel okuyla karşılaşmasının, gerçek insanların gözünde vahşi zalimler karşısında şehadet şerbetini içmekten farkı yoktur. Bu yolda başına gelen bu musibet, kendisi için kutlu bir iş olsa da; geride kalan ülküdaşlarını büyük bir ümitsizliğe boğmuştu.

Durum böyle olduğu halde yine de yerimde duramadım ve Gulca tarafında meydana gelmekte olan türlü hileyle desiseyle dolu olayları, Sovyet Rusya'nın tuttuğu siyaseti, bunların kurdukları tuzakları açık açık işaret ettiğim, bu durumun çarelerini de ele aldığım uzun bir rapor hazırladım. Ancak, ülke çapında büyük

²⁶⁴ Hakimbek: (Arapça ve Türkçe) Yarkent Hanlığı zamanında il valisinin unvanı; Çin iktidarı döneminde belli bir şehir ve havalisindeki köylere hükmü geçen vali.

bir değişimin yaşandığı böyle zorlu şartlar altında bile, bu duruma karşı kimin faaliyet göstereceğini bilmekte olan Sovyet Elçiliği, halkın arasına kendine bağlı hafiyeler sokmuştu. İslamiyet'in, belki de bütün insanlık aleminin başının belası, küfür ve nifak medeniyetinin zehirli meyvesi olan komünistlerin pazarı, nasıl bir yerde iş yapabiliyordu? Onların pazarları elbette sözden anlamayan; hiçbir şey bilmeyen; özellikle de yoksulluk ve sefalet içinde yaşamakta olan; hayvan sıfatlı; vatan, millet kavramlarının ne olduğunu bile bilmeyen çoğunluk içinde iş yapacak ve amaçlarına çarçabuk erişeceklerdi. Bunun için, Çin topraklarında başka yerlere göre, kamış ormanında yangın çıkması kadar çabuk bir sürede yükseldiler ve hakimiyetlerini bütün ülke çapında yerleştirebildiler. İşte böylesine ihtilal günlerinde, amaçlarını yerine getirmelerine engel olacaklara aç kalmış yırtıcı hayvanlar gibi dişlerini biliyor ve saldırmaya hazır duruyorlardı. Eğer Allah korumamış olsaydı, bu gibi korkunç günlerde yanmakta olan koca bir ateşe bir kova su serpmek kadarcık olan faaliyetlerimin, kendimin de helak olmama sebep olması kaçınılmazdı. Bu sebepten, birkaç gün meşakkat çekerek hazırladığım raporu göndermenin yolunu bir türlü bulamadığım için, sonunda yakıp ortadan kaldırmaya mecbur oldum. Çünkü ulaşım yolları, atçı ve eşekçi kervanların dışındakilere kapatılmıştı. Bunlara da, her kontrol noktasında ciddi bir aramadan geçirmek şartıyla yol veriliyordu. Bundan dolayı, mecburen kadere teslim oldum ve yazgımızın göstereceklerini beklemekten başka yol bulamayarak çaresiz kaldım.

*Kolge kelmes mölceling bergiz şerait bolmasa,
Kança kulsang canfidalık faydasızdur işlering.*²⁶⁵

Go Siling'in devre dışı bırakılması ve ayaklanmanın sonu

Şimdi sözü yine Go Siling'e getiriyoruz. Kuça şehrinde kaçarak çıkan Hoca Ni yaz ile Mamut Siling Aksu şehrine geldiklerinde, şehrin yöneticiliğini yapmakta olan Bay Cucang,²⁶⁶ yola kadar çıkıp bunları karşılamışsa da, aralarında herhangi bir birlik beraberlik yoktu. Çünkü, Urumçi'de Cangcung yönetiminin yıkıldığı günden başlayarak bütün şehirlerde ayaklanmalar çıkmıştı. Aksulular ise, hükümetin bulunduğu şehir olan Asuk kurganına saldırıp, oradaki bütün Çinlileri öldürdükten sonra, başkaldırının kahramanı Bay Cucang'ı kendilerine yönetici ilan etmişlerdi. Bunun için, bu cahil bahadırın gönlüne de koltuk sevdası düşmüş oldu. Üstüne üstlük, bütün Aksu halkı ve ayrıca etrafındaki kelvalar²⁶⁷ önünde itibarı yükselmiş, nüfuzu artmıştı. Bunu gören diğer makam sevdalısı cahil yiğitlerin de haset duyguları uyandırdığı için, onunla hiçbir konuda anlaşamadılar. Bay Cucang'ın ne olursa olsun İslam ittifakını kurmaya gönlü olduğu sezilince, insan suretindeki iblisler onun da icabına baktılar. Bu kişi, Dunganlarla Aksu için giri-

²⁶⁵ Şartlar yerine gelmedikçe amacına ulaşamazsın. Ne kadar çabalasan da işlerin faydasızdır.

²⁶⁶ Cucang: (Çince) Polis şefi.

²⁶⁷ Kelva: (Uygurca) Kaçık, deli, kalın kafalı.

len bir çatışmada arkadan atılan bir kurşunla öldürüldü. Kurşunun kim tarafından atıldığı belli olmasa da, halkın çoğu bu ihaneti Hoca Niyaz'dan bildi. Bunun için, aralarındaki ittifak yeniden bozularak, Aksu çatışmasında kendilerine nazaran bir avuç kadar bile olmayan Dungan askerleri karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan Hoca Niyaz ve Mamut Siling, askerleriyle birlikte Kaşgar yönüne doğru çekilmişti. Savaş hakkında bir şekilde az çok tecrübe kazanmış olan Go Siling, bunu görünce derhal Mahusang kumandasında bir bölük asker hazırlatarak kaçakları kovalamayı buyurdu ve kendisi ise Aksu halkından savaş vergisi almak için burada kaldı.

O günlerde Kaşgar şehri, her taraftan gelerek burada toplanmış, birbirleriyle anlaşamayan, bilinçsiz, siyasetsiz bir sürü karanlık gücün merkezi olmuştu. Öyle ki, bunlar Hoten tarafından Şah Mansur'un kumandasında Sabit Damla başta olmak üzere buraya gelen Hoten askerleri; Urumçi Hükümeti yıkıldığında şehri basarak ilk ayaklanmayı başlatan Kırgız Osman; onunla aslında hiç var olmayan makamı paylaşmadığı için kurban giden Kuçalı arabacı Temur Cucang; Fergana bölgesinden kaçıp gelen ayaklanmacılardan kalma Yusufcan Korbaşı ve ayrıca bazı silahlanmış bilinçsiz, cahil kahramanlardan ibaretti ve bu denli aciz bir halk gücü bir araya toplanmıştı. Bu Müslümanlar her ne kadar güçsüz olsalar da, henüz dinsizlerin hakimiyetine girmemiş ve onların uğursuz tesirleri altında kalmamış olduklarından, gönüllerinde İslamîyet'e karşı az çok bir muhabbet kalmıştı. Eğer böyle bir durumda bilinçli, sözü geçen, itibar sahibi tek bir kişi olsun ortaya atılsaydı ve bu insanlar Aksu'dan gelmekte olan Go Siling'i karşılayarak onu yeni kurulmuş erkin Türkistan Hükümetine başkumandan seçselerdi; Müslümanlar arasına bu kadar bozgunculuğun düşmemesi, bu denli üzücü olayların çıkmaması da mümkün olabilirdi. Fakat, "İkinci Buhara" adı verilen Kaşgar'dan itibaren, bütün Altı Şehir-Uyguristan bölgesinde böylesine büyük bir siyasi işin üstesinden gelebilecek bir kişi bile yoktu. Bunun için biçare Müslümanlar, bu denli ağır bir bölünmüşlüğe uğramışlardı. Çünkü, devlet kurmanın bütün şartları hazırken, imkanları doğru dürüst kullanabilecek, işi bilen kimseler olmayınca, bu şartlardan da faydalanamadılar. Üstüne üstlük kızıl düzenbazlar, Müslümanların aralarındaki ittifak sayesinde kurmakta oldukları yeni hükümet, zinhar başka bir devlet tarafından tanınmasın diye ciddi faaliyetlere girişmişlerdi. O günlerde Kaşgar'da İngiltere Konsolosluğu da Sovyet Rusya'ya karşı çalışmaktaydı. Yerli halk arasında örgütlü şekilde faaliyet gösterecek siyaset erbablarının bulunmamasından ve coğrafi konumumuzun medeni dünyadan çok uzakta olmasından dolayı, bizler iki Türkistan'ın yerli halkı olarak, asırlardan beri beklenmekte olan devrim niteliğindeki bu değişimden yeterli derecede faydalanamadık. Bu yüzden kendi kaderimiz de, düşmanlarımız olan kara ve kızıl ejderhaların²⁶⁸ hesaplarına göre belirlenecek noktaya geldi.

²⁶⁸ Burada "Kara ve kızıl ejderhalar" tabiriyle Çin ve Sovyet Rusya kast edilmektedir.

*Ümitsiz bolma Sagunî, ümidning közgüsi bardır,
Karangu keçe songıdın kuyaşnıng çakkusı bardır.*²⁶⁹

Yukarıda belirtildiği üzere Go Siling'in kendisi Aksu'da kalmış, kumandanlarından Mahusang'ın emrindeki bir bölük askeri ise Kaşgar'a yollamıştı. Bunlar Hoca Niyaz ve Mamut Siling'in askerlerini takip ederek Kaşgar'a yaklaştılar. Altı Şehir halkının çoğu, eskiden beri içi boş şana şöhrete, yalancı üne önem verdiği için ve hurafelere müptela olduğundan dolayı; Hoca Niyaz ve Mamut Siling'in, Go Siling'in askerlerinden kaçarak buraya gelmekte olduğu haberi, içlerinde büyük bir korku uyandırmıştı. Kısacası Kaşgar halkı, geniş bir bozkırın ortasında çobansız kalmış, etrafını aç kurtların çevirdiği, sahip kalan bir koyun sürüsü gibiydi ki, tam bu sırada Dungan askerleri şehre ulaştı. Kendilerine karşı hiçbir tedbirin alınmadığını anladıklarında ise, ellerini kollarını sallayarak diledikleri yere girip, istedikleri yerde mevzilendiler. Sonra baktılar ki, hem kendileri hem de yerli halk için yapılacak faydalı işler konusunda danışılacak, fikir alışverişinde bulunulacak hiç kimse yok. Zavallı Müslümanların çoğunun iki dünyadaki rehberleri kabul ettikleri, her türlü iyiliği kendilerinden bekledikleri sahte mollalar, yarı cahil hocalar; siyasetten habersiz, doğrusu hakiki İslamiyet'ten de nasiplerini almamış insanlardı ve inançları da gevşek olduğundan Müslümanların başındaki böylesine ağır günlerde onlar için hiçbir hizmet veremediler. Oysa Kuran'da "İnnemel mü'minune ihvatün"²⁷⁰ (İnananlar kardeşdir) ayeti vardı ve bu inanan Müslümanlar için ise İslam kardeşliğinden faydalanmamak mümkün değildi. Ne var ki, bu işi yerine getirebilecek adam gibi insanların olmaması sebebiyle, bu günlerdekine benzer dehşet verici afetler ve belalar İslam aleminin başına halen daha yağıp durmaktadır. Kuran'ın "İyilik ve güzellikten sana her ne ererse Allah'tandır. Kötülük ve çirkinlikten sana ulaşan şeyse kendi nefsendendir"²⁷¹ ayeti ne kadar da haklıdır.

Böylece Mahusang Kaşgar halkından ümidini kesince, kim olursa olsun herkesin silahlarını teslim etmesi buyruğunu verdi. Buna direniş gösterilmesi üzerine ise çatışma başladı ve her iki taraftan da boşu boşuna kan döküldü. Direnişçiler arasında en şiddetli karşılıkları gösterenler, eski Fergana korbaşlarından Yusufcan kumandasındaki Özbek gençleriydi. Bunlar, insanların barındıkları evlerin duvarlarında delikler açmak ve bu deliklerden ateş yağdırmak suretiyle, onlara ağır darbeler indirmişlerdi. Buna karşın, bunlardan da kim ele geçirildiyse, sağ bırakılmamış ve öldürülmüştü. Bunlar içinde Sovyet Rusya'nın kızıl sahtekarlarının hizmetlerinde kullanmak üzere gerekli gördükleri Hoca Niyaz'ın askerleriydi ki, onlar da Andican sınırı istikametine çekilmiş ve Dunganların elinden kurtulmuşlardı. Vakti zamanı gelince bunları kullanarak kendi işlerini becermek için, bunlar gibi akılsız adamların hazır bulunması elbette zarurî idi. Bu sebepten, bunlar

²⁶⁹ Ümitsiz olma ey Sagunî, ümidin aynası vardır. Karanlık gecenin sonunda güneşin doğacağı kesindir.

²⁷⁰ Hucurat suresi, 10. ayet.

²⁷¹ Nisa suresi, 79. ayet.

Sovyet sınır askerlerinin korumasında silahlandırılmak suretiyle ölümden kurtulabilmiş iseler de, diğerleri çil²⁷² yavrusu gibi dağılıp kaçtılar.

Kaşgar'a yirmi çakırım uzaklıktaki Yengi Şehir'de eski yönetimin yıkıldığı günden beri hiç kimseye boyun eğmeksizin saklanmakta olan beş altı yüzden fazla silahlı Çin askeri, Go Siling'in askerlerinin uçurunu²⁷³ alır almaz gelerek, bunlara katılmıştı. Böylece belanın üstüne daha çok bela eklenmiş ve Kaşgar'da bunlar tarafından Cengiz'in vahşiliklerini hatırlatacak işlere imza atılmıştı. Buna hiçbir şekilde karşı koyamadılar. Çünkü halk, aşırı derecede şuursuzdu, siyasetten tamamıyla bihaberdi ve geride kalmıştı. Öyle ki, yirmi otuz yıldan beri kan kardeşleri ve din kardeşleri olan Türkistan halklarının başına gözlerinin önünde gelen Rus istilasından, komünizm belasından ibret almak yerine; olup bitenleri kendileri için yeni bir pazarın açılması olarak telakki ettiler. Haram yiyici Özbek zenginlerinin zekatsız olarak biriktirdikleri haram mallarından geriye kalanları, altınlarını, gümüşlerini, bütün servetlerini bok böcekleri gibi taşıdıkça öyle taşıdılar ki, en sonunda kendileri de bunların altında kalarak helak oldular.

Hakiki iman ile taklidi imanın farkı, Kuran'ın emirlerine uyup uymamakla belli olacak bir şeydir. Peygamberimiz (s.a.v.) "Malınızın zekatını hakkıyla eda ederek, onu demir sandıklar içine kapatın. Yani zekat, malın demirden sandığıdır ve orada tehlikeden korunur"²⁷⁴ demişlerdir. Resulullah'ın bu sözlerinden şüphe edercesine zekatsız olarak yığıldıkları mallarla mülkler, kıyamette tanık olacak ve kendi istekleriyle yerine teslim etmedikleri için kızdırılmak suretiyle ateşli damgalar halinde tenlerine damgalanacaktır. Pek çokları, yarım yamalak mollalar ile bazı cahil zenginlerin yanında yer alarak, zekatsız olarak elde ettikleri malların zekatını eda etmeye kıyamadılar ve kızdırılmış yanbunun tenlerine damgalanmasının ıstırapıyla helak oldular. Lakin bunların içinde aslen Mergilanlı zengin Özbeklerden olan Muhiddinbay adlı bir kişi vardı ki, 1934 yılında daha ihtilal yeni başlarken bütün mal mülkü ve çoluk çocuğuyla Hindistan sınırını geçerek sağ salim kurtulmuştu. Bu kişi ben kendim görememiş olsam da, güvenilir ve doğru sözlü kişilerin anlattıklarına göre, kendisi ticaret işine girdiği günden sınırı geçip gittiği vakte kadar zekatını eksiksiz olarak veren biriymiş. Bunun yüzü suyu hürmetine olsa gerek ki, Pakistan'ın başkenti Karaçi'de büyük bir ticaret şirketi açmış ve zenginliğini öncekine göre birkaç kat arttırmıştır. Önceleri Kaşgar'da yaşarken komünistlerin zulmünden öz vatanlarına sığamayarak kaçıp öbür tarafa geçen çilekeş hemşehrilerine nasıl yardım ettiyse; Afganistan ve Hindistan memleketlerinde perişanlık içinde yaşayan vatandaşlarına da imkan elverdiğince aynen öyle yardımlarda bulunmuştur. Kaşgar'ın bunun dışındaki en büyük zenginlerinden olan Ömer Ahunbay ve Özbeklerden Satvaldıbay da, fırsattan faydalanıp Çatra-Hindistan²⁷⁵

²⁷² Çil: Orman tavuğugillerden, eti için avlanan, ormanlarda yaşayan, ürkek yaradılışlı bir kuş, dağ tavuğu.

²⁷³ Uçur: (ÇagatayTürkçesi) Haber.

²⁷⁴ Buhari, 3/1330.

²⁷⁵ Çatra(l): Hindistan'a geçiş güzergahının adı.

üstünden İki Harem'e²⁷⁶ kadar varabilmişse de; kendi cahillikleri yüzünden, kaderleri de böyle olduğu için aradan bir iki yıl geçmeden geri geldi ve her ikisi de düşman elinde helak oldu.

Kızıl sahtekarlar ise, bir yandan siyasetlerinin hayata geçtiğini görüp kahkahlara boğuluyor olmakla birlikte, diğer yandan bunların doymayan aç gözlerini, kadın düşkünü Kaşgar zenginlerinin altınlarının, gümüşlerinin, mal mülklerinin başkalarının eline geçmekte olduğunu görüp çıldırıyor, içlerinden kan kusuyorlardı.

İşte böylece bir hafta on gün içinde talanlar, yağmalar ve çatışmalar biraz olsun durulduktan sonra Aksu'da kalan Go Siling de, buradan ayrılıp dosdoğru Kaşgar'a geldi. Ertesi gün, İydgah'ta²⁷⁷ gerçekleşmekte olan kalabalık bir halk toplantısının tam da üstüne gelip, olup biten üzücü olaylardan dolayı ıstırap içinde, kendisinin böyle şeylere karşı olduğunu anlatarak, oradaki topluluktan özür diletti. Ancak, otuz yaşını bile doldurmamış bu kahraman kumandan, bir taraftan genç olması, diğer taraftan da günün siyasetinden uzakta durması yüzünden, bu gelişle ölümcül, büyük bir tehlikeyle de karşı karşıya kalmış oldu. Öyle ki, Kaşgar'daki Sovyet Konsoloslugu çalışanları, sahtekarların merkezi olan Kremlin'in talimatıyla bu sungur²⁷⁸ kuşunu ağa düşürmek için büyük bir çaba içine girmişlerdi. Bunun bir neticesi olarak da bu zat, bunlarla siyasi ilişkiler kurma hevesine kapıldı. Güvenilir, neyin ne olduğunu anlamış kişilerin söylediklerine göre; konsoloslukta kendilerinin şerefine çeşit çeşit alkollü içkiler, şaraplar; insanın nefsinin celp edecek türlü yiyecekler, özellikle de şeytan tuzaklarını²⁷⁹ hazır ettikten sonra, Go Siling'i elli altmış kadar kurmayıyla birlikte ziyafete çağırdılar. Memleketinden çıkarken beslediği büyük ümitleri kaybetmiş, gönlü Kuran'a el basarak kalem eden sahte Müslümanlardan soğumuş bir şekilde insan suretindeki böylesine şeytanların sohbet meclislerine katılan bu delikanlı gençlere, nasıl bir baha verilmesi gerektiği aklı olan herkese açık bir meseledir. İşte bu ziyafetin gerçekleştirilmesinin ardından, sloganları "Fi sebilillah" olan kahramanların da içlerindeki gayret ateşi sönmüş, yüce fikirleri değişmeye başlamıştı. Go Siling başta olmak üzere bütün askeri komutanlar, geceler ve gündüzler, belki haftalar boyunca kendilerini konsolosluktaki iş ü işrete vermişlerdi.

İş bu hale gelince, bunlar, Peygamberimizin (s.a.v.) "Mümin adam, iman nuruyla hakkı batıldan, doğruyu eğriden ayırabilir"²⁸⁰ şeklindeki mübarek sözlerden de uzaklaşmış oldular. Nitekim, çok geçmeden bunların sözlerine aldanan Go Siling, emrindeki elli altmış genç subayıyla birlikte, yılanın ağzına düşen bir serçe gibi, kendi istekleriyle sınırı geçti ve hep birlikte kızıl cellatların eline teslim

²⁷⁶ İki Harem: Mekke ve Medine; haremeyn.

²⁷⁷ İydgah: (Arapça ve Farsça) Ramazan ve Kurban bayram namazlarının kılındığı büyükcami veya geniş alan.

²⁷⁸ Sungur: (Çagatay Türkçesi) Doğana benzeyen, yırtıcı avcı kuşu.

²⁷⁹ Sürtük hayat kadınları kast edilmektedir.

²⁸⁰ Buhari, 10/4881.

oldular. Daha sınırı geçer geçmez hepsi silahsızlandırıldı. Ondan sonra neler olup bittiğini ise bilmiyoruz...

Go Siling'in bu askerleri, Çinli komünistlerin "8. Ordu" adı verilen askeri güçlerine birkaç defa darbe indirmişti. Şimdiyse, bir hileyle kolaylıkla ağa düşürülmüşlerdi. Bundan sonra, yalnız Doğu Türkistan'da değil, belki Çin'in bütün bölgelerinde meydana gelen ayaklanmalar da, Sovyet Rusya Komünist Hükümetinin yürüttüğü siyasete uygun şekilde halledilmeye başlandı.

Mahusan, bu olaydan çok önceleri Hoten yönüne doğru yürüyüşe geçmiş; Yarkent, Kargalık, Hoten çevresi ile Çarçe ve Çarçalık'a kadar olan bölgeleri ele geçirmişti. Çok kişiler onun zamanında mallarıyla birlikte; her taraftan gizlice kaçan insanlara adeta sığınak, kendilerine yer bulamayanlara barınak olan Hindistan'a Çatra üstünden geçerek kurtuldular. Ne var ki, ismen dahi olsa yeni kurulmuş olan özgür Türkistan Hükümeti'nin reisi Damla Sabit başta olmak üzere, yedi devlet adamından bazıları ne yapacaklarını bilmeksizin, şaşırılmışlık içinde kendi evlerinde, diğerleri ise dışarıda gizlenerek yaşıyorlardı. Bunların günlük yaşantıları sürekli olarak Sovyet Konsolosluğuna iletilmekte; bildirilmekteydi.

O zamana kadar Sovyet Konsolosu tarafından saklanmakta olan Hoca Niyaz, kendisine eğitim verilen bir çocuk gibi hazır hale getirilmişti. Sovyet Konsolosu, 1934 yılında onu, başta hükümet azaları olmak üzere gösterdikleri herkesi tutuklamak, getirip Şing Duben'e teslim etmek görevini verdi ve bu konuda kendisinden yazılı ve sözlü teminat aldı. Koydukları birkaç maddeden ibaret şartları yerine getirdiği takdirde Hoca Niyaz'a, Müslümanların vekili olarak Şing Duben'in yardımcısı olma vaa dinde bulundular. Böylece kızıl cellatlar, bütün işler kızıl merkez tarafından kalıba sokularak hazır hale getirildikten sonra, Hoca Niyaz'ın kalpağı altında işe girişmeye başladılar. Halkın gözünü korkutup yüreklerini dermansızlaştırmak, herkese dehşet saçarak halk içinde heybet gösterilerinde bulunmak, bunların en önemli özellikleri olduğundan; ilk sırada bilhassa daha önce hiçbir zorlukla karşılaşmamış din adamlarını, irili ufaklı zenginleri ve halk içinde itibar kazanmış kimseleri tutukladılar. Bunlar içinde Mahmud Ahun Halfetim, yukarıda anlatıldığı üzere, Dunganların işkencesi altında vefat etmişse de; bizim bildiğimiz kadarıyla başta Kaşgar ulemalarından Damla Sabit Ahun Atuş, Sabit Ahunum Kızılbuya, Haşim Ahun Halfetim ve Şemsiddin Damla olmak üzere, en az kırk elli din adamı bu ihtilalin kurbanı oldular. Yukarıda adları zikredilen bu kişiler, kitap yazıp eser telif etme kudretine sahip kimselerdi. Ne yazık ki, Damla Sabit'in dışındakilerinin bizzat yazdıkları bir eserleri olup olmadığını bilemiyoruz. Böylelikle, bu biçareler arasında işkence altında ölenlerin dışındakiler, el ve ayakları demir zincirlere vurulmuş halde Urumçi'ye, işgalci Şing Duben'in huzuruna getirildiler ve her biri en az onar yıl hapis cezasına çarptırıldılar. Bunların, altmış ceddimizden kalan öz anavatanımıza, bir millet olarak insani haklarımıza başkaları gibi biz de sahip olalım demekten, haklı olarak bunu talep etmekten başka ne günahları vardı?

“Ve e’iddü lehüm mastata’tüm min kuvvetin”²⁸¹ ayetinin meali “Onlara (düşmanlara) karşı toplayabildiğiniz kadar kuvvet hazır edin” şeklindedir. Müslümanlar Kuran’ın sadece bu hükmüyle amel etmiş olsalardı, bütün dünyaya hükümler olabilir, yeryüzüne İslam adaletini yerleştirebilirlerdi. Bu iddianın doğruluğunda şüphe yoktur. Zira Peygamberimiz (s.a.v.) “Benim ümmetimden kim iyilik görürse, onu Allah’tan bilsin. Bunu bana Allah verdi diye düşünsün. Kötülük görmesi durumunda ise, bunu kendinden bilsin; kendini suçlasın”²⁸² demektedir. Kuran’ın hükümlerine göre; vatanlarının başkaları tarafından işgal edilmesine izin veren, milli devletlerini yitirerek onlara tabi olan Müslümanlar, Allah’ın emrini yerine getirmediği için Huda katında hesaba çekilecekler ve iki dünyada da hakir olacaklardır. Bizim çöküşümüzün ilk sıradaki sebeplerinden biri, ittifak edemeyişimiz olmuştur. Oysa Kuran, müminleri ısrarla birlik ve beraberliğe çağırır.²⁸³

Yine asıl konumuza gelelim. Kızıl sihirbazların bizzat kendileri tarafından yakılan fitne ateşleri, yine bunların silahlı güçleri yoluyla söndürüldü ve 1934 yılında kendi dileklerine göre Şing Duben hükümeti kuruldu. Şing Duben, aynı zamanda kaynatası olan Çu Siling adlı yaşlı bir Çinli’yi İli vilayetine vali olarak gönderdi. Tokmak’tan gelen ve aslen Kaşgarlı olan Almasbek oğlu Turdı Ahunbay’ı ise ona yardımcı yaptı. Ancak, Şing Duben hükümeti her açıdan Sovyet siyasetine bağlı olduğundan, bütün işler Sovyet konsolosunun talimatıyla yürütülmekteydi. Çünkü, Japonlar Mançurya’yı işgal ettiklerinde, Doğu Türkistan’a da göz dikme tehlikeleri doğmuştu. Bu sebepten, Japon askerlerini Doğu Türkistan bölgesine geçirmemek için Sovyetler tarafından Şinşişah Kısıklısı’na²⁸⁴ yirmi bin kadar asker yerleştirilmişti. Çin, bütün Doğu ve Batı Türkistan gibi her yönden Sovyetlerin siyasetleri tarafından kuşatılmış olduğu halde; Sovyetler Çin hükümetiyle Japonlara karşı müttefik olduğundan, bu bölge Cungo²⁸⁵ için vazgeçilmez bir parça olarak kabul ediliyordu. Böyle bir durumda, Uyguristan, yani Doğu Türkistan toprakları sözde Çin Çankayşi Hükümetine bağlı gibi görünse de; Sovyet Rusya buraları her yönden tesiri altına alabilmek için gizli ve ciddi faaliyetlere girişti. Bu bölgenin özellikle iktisadi işleri bütünüyle Sovyetlere bağlı olduğu için, ticaret faaliyetleri engellerle karşılaşmış, bu sahadan ekme yiyen insanların çoğu mesleklerini kaybetti ve işsiz kaldı. Herkese malumdur ki, halk arasında ekonomik sıkıntılar ne denli çoğalırsa, insanlar yok olma tuzağına o denli yaklaşırlar.

²⁸¹ Enfal suresi, 60. ayet.

²⁸² Buhari, 9/4206.

²⁸³ Âli İmran suresi, 103. ayet.

²⁸⁴ Şinşişah Kısıklısı: Çin ile Doğu Türkistan arasındaki sınır bölgesinde bulunan ve stratejik önem taşıyan nokta.

²⁸⁵ Cungo (Merkezi devlet): (Çince) Çin.

Ortaya iştirildiğinde kulağa hoş gelen “altı ilke”²⁸⁶ diye bir şey attılar ve Sovyetlerin direktifleriyle bütün halkı parmaklarının ucunda oynatmaya yeltendiler. Üstüne üstlük “Japonlara karşı geri safımızı güçlendirmek için Çin Çankayşi Hükümetine yardım edeceğiz” bahanesiyle zenginlerden nurgunca²⁸⁷ vergi almaya başladılar. Böyle yaparak halk ile türlü yollarla oynaya oynaya 1937 yılına ulaştıklarında, yine kendi planları doğrultusunda işler birdenbire değişti ve ilk iş olarak kışın ortasında, Ocak ayında başta Gulca şehrinde Turdı Ahunbay olmak üzere, otuzdan fazla kişi hiçbir gerekçe gösterilmeksizin hapsedildi. Buna göre, çok önceden Sovyet konsolosunun düzenlemiş olduğu plan uyarınca gerekli kişiler Gulca Valisi Çu Siling tarafından toplantıya çağırılırlar. Gece saat 12’lerde toplantıdan dönerlerken, pusuya yatırılmış silahlı dört Çin askeri bunların önünü keser ve Turdı Ahunbay’ın arabasını durdurur. Giysilerini soyarlar ve kendisini bir kat giyeceklerle yalnız başına karanlık bir bodruma kapatırlar. Bunların eline düşen diğer kişilerin sonlarının ne olduğu da bu hareketten anlaşılabilir. Gecenin bir yarısında, bu kişinin hiçbir şeyden haberleri olmaksızın yatan ailesine baskın yaparak, yırtıcı hayvanlar gibi dehşet saçtılar; kadınların kızların boyunlarındaki ziynet eşyalarına kadar yağmaladılar ve aile fertlerini de o kahredici kışta eski keçe döşeklerle birlikte Ahtembay’ın karşıdaki boş ve buz gibi evine kovdular. En acıklı olan da, Turdı Ahunbay’ın yaşı yirmiyi geçmiş bulunan Nurtay ve henüz yirmisine ulaşmamış Ahmedbek adlı iki oğlunu, bu günahsız iki delikanlı yavruyu yattıkları yerden kaldırmak üzere üstlerinde birer gömlek olduğu halde bu soğukta sürükleyerek götürüp, bodruma hapsedilmeleriydi. Hapsedilmelerinin üstünden birkaç ay geçmiş olmasına rağmen, kendilerinden haber almak hiçbir surette mümkün olmadı. Onlardan haber almak şöyle dursun, iyi günlerde kendileriyle birlikte olan, en yakın gördükleri arkadaşları ve yakınlarından bile hiç kimse, aç çıplak kalan ailelerinin halini sormaya cesaret edemedi. İlk planda tutuklanan bu kişilerin arazileri arsaları, evleri barkları, malları mülkleri, canlı cansız her şeylerine el konuldu ve çoluk çocukları da sokaklara kovuldular.

Turdı Ahunbay’ın küçük erkek kardeşi Kurbantay Kâri, kulağı duvar gibi sağır biri olduğu için, ayrıca bir nevi ağabeyinin devletine ortak olsa bile evi barkı kendine ait, kendi başına yaşayan bir insan olarak bilindiği için ona dokunmamışlardı. Ne kadar “boş ver” desek de ikna olmayan bu adam, zamanında bir sel gibi gelen, sonra da geride bıraktığı bütün izleri silen bir fırtına gibi geri dönen devleti eliyle engellemek istercesine, kenarda köşede kalan malını mülkünü gizli saklı olarak kendisinde alıkoymak istemişti. Ne var ki Çinli, onu apansızın yakalayarak, evi barkıyla birlikte her şeyine el koydu ve kendisini de hapse tıktı. Zavallı kız kardeşi Taşhan’ın, Çinlilerin eşğine yüzler sürerek sürekli gidip gelmesi neticesinde, yetmiş gün sonra anca çıkabildi.

²⁸⁶ Altı ilke: 1. Emperyalizme direnme; 2. Milletlerin eşitliği; 3. Sovyetler Birliğiyle dostluk; 4. Devlet idaresinin yolsuzluklardan arındırılmış olması; 5. Yeni Şincan’ı ihya etmek; 6. Barış için mücadele vermek.

²⁸⁷ Nurgun: (Uygurca) Haddinden fazla, pek çok.

*Devlet başdan keterde keng kıyımın tar bolur,
"Koy" degenge könmegen araçıge zar bolur.*²⁸⁸

Allah'ın emirlerini yerine getirip, yasaklarından kaçınmayan kişileri beladan kim kurtarabilir? Allahü teala, helal yolunda yürüyen Müslümanların mallarını dünya ve ahirete müteallik belalardan saklamaları için, zekatı onlara demir bir sandık kılmıştı. Gönüllerini dünyaya iyiden iyiye kaptırdıkları için Kuran'ın hükmünden, Peygamberin sözünden şüphe ederek; zekatsız, sadakasız olarak biriktirdikleri ve demir sandığın dışında bıraktıkları haram mal ve mülkleri kurda kuşa yem olmaktan kim koruyabilir? Kuran'da denildiğine göre; Allahü tealanın mümin kullarına hediye ettiği helal rızıkları, haram yiyici kafirlere yedirmesi mümkün değildir.

Şin Duben'in baskısından kaçış ve bapis

Yine asıl konumuza geri dönelim. "Devletim başımda olduğu sürece, dost ve arkadaşlarım da yanımdadır" sözüne de uygun olarak, devlet kutunun söndüğü günlerde insanın öz ailesinin, özellikle de ana babasının veya garazsız, vefalı dostlarının dışındaki herkes, düşman tarafına geçer. Bunun gibi, Turdı Ahunbay'ın ailesinden haber alabilecek birçok dostu olmasına rağmen, bunların bir tanesi bile işe yaramadı. Bunu görünce, her ne kadar kendim dahi tedirginlik içinde olsam da, tahammül edemedim ve yarım bir koyunun eti ile yaptırdığım bir tandır dolusu külçe ekmeği merhum eşimle yanlarına gönderdim. Eşim kapıdan içeri girer girmez büyüklü küçüklü bütün çocukları "Ah, bu dünyada bizi de yoklayan insanlar varmış" diyerek ağlaşmış ve onu içleri burkacak bir şekilde karşılamışlar. İlk planda tutuklanan bu insanların bütün mal mülklerine, ev barklarına el konulduğundan, ailelerinin sığınacakları bir yer de kalmadığı için, onları Gulca şehri havalisine dağıtmışlardı. Onlarla en son bağlantımız bu oldu. Sonraki günlerde ise, bizim durumumuzdaki insanların hepsi kendi başlarının çaresine düşmüş, başka her şeyi unutmuşlardı. Çünkü bu cellatlar, değişik yollarla iki kişiden birini casuslukla görevlendirdiler ve bu şekilde halk içinde bozgunculuk yarattılar. "Bir pula imanlarını sattılar" diyen Kul Hoca Ahmet Sultanımın²⁸⁹ sözleri o günlerde gerçek olmuştu. Biz de buralara cennetmisal, halkına kurban olunası sevgili anavatanımızdan ayrılarak, sağ kalabileceğimiz bir yer aramak için gelmiştik. Kızıl büyücülerin buraya ayak basmasıyla, bu yerlerin de bereketi kesilip, huzur ve güvenlik bütünüyle bozuldu. Bu olayın gerçekleşmesinden önce Doğu ve İç Çin ile Güney Hindistan yolları açık idiyse de, olayların başlamasıyla çevredeki bütün yollar kapanmış oldu. Ortalıkta yalnızca sağını ve solunu bile

²⁸⁸ Devlet elinden giderken, geniş giysin bile dar gelir. "Boş ver" sözüne aldımayan, araçlara muhtaç olur.

²⁸⁹ Hoca Ahmet Yesevi: Orta Asyalı büyük sufi ve mutasavvıf şair. Yeseviye tarikatının kurucusu olup, Türklerin manevi büyüklerindedir. "Pir-i Türkistan" lakabıyla da tanınır. Vefatı 1166.

ayırt edemeyen vasıfsız işçiler, bayağı insanlar kalmış; dünya bunlardan başka herkes, özellikle de bizim gibi siyasi kaçaklar için kararmıştı. Baykuşun uğursuz gözünün geceleri açılması gibi, bu kan içici cellatların gözleri de geceleyin, özellikle de gece yarısından sonra açılırdı. Pek çokları günlerini, kendi evlerinde yatmayarak, eğer yatsalar bile gönülleri huzursuz olduğu için uyuyamayarak, çoluk çocuklarıyla birlikte yürekoyunak olmuş halde geçirmekteydiler. Zira, insan suretindeki bu vahşilerin en sevdikleri adetleri, hiçbir günahı olmayan insanların üstüne dehşet saçarak haksız yere baskınlar düzenlemek, bununla da kanaat etmesizin yakaladıkları kişilerin el ve ayaklarına ağır zincirler, prangalar vurmaktı. İşte, XX. asırda insan haklarının nasıl ayaklar altına alındığını görün!

İlk aşamada bu kişilerin tutuklanmasının ardından, böylesine ağır zulümler altında günler, korku dolu gecelerle üç dört aylık kış mevsimi geçirilip bahar geldiğinde; yine yepyeni korkunç olayların soğuk haberleri duyulmaya başladı. Öyle ki, ikinci aşamada tutuklanacak kişiler tizimi²⁹⁰ içinde benim de olduğumu öğrenmiştim. Bundan dolayı, her gece, bizim için bir türlü şafağın sökmediği, uzadıkça uzayan ıstıraplar gecesiydi ve sabahı nice çeşit korkunç hayalin gömüldüğü uykularımızın sıkıntısıyla yatağın içinde kıvrılarak ediyorduk. Çünkü, her gecenin sabahında kalktığımızda, falancaların filancaların bu işgalciler tarafından alındığı haberi geliyordu. Bu şekilde beş on gün geçtikten sonra, bir gün yine gecenin bir yarısında sokak kapısı vuruldu. Özbeklerin aksakalı Şarap Şangyo'nun²⁹¹ "Asılhan, aç kapıyı" diyerek oğlumuzu çağırdığını işitince, oğlum "Bir dakika, anahtar bulayım" cevabını verdi ve bu bahaneyle koşarak yanıma gelip bana haber verdi. Ben de hazırlanmışım. Dışarıya çıktığımda gördüm ki, hava değişmiş ve fırtına, yağmur etrafı inletiyor. Düşmana teslim olma konusunda Allah'a tevekkül edip, karşılarına çıkmak üzere bir iki adım atmışım ki, oğlum Asılhan;²⁹² "Canım babam, zalim cellatların karşısına çıkmak akıl karı değil. Ellerindeki prangaların takırtısını duydum" dedi. Kaçmak da peygamberlerden kalma bir yordam değil mi, düşüncesiyle oğlum Asılhan beni ayağımdan hızla kaldırdı ve gecenin o karanlığında, şiddetli yağmur ve fırtınadan da faydalanarak yüksek damı aşmış, kendimi komşunun avlusuna attım. Esen fırtına ve rüzgarla karışık yağın yağmur sayesinde, her ne kadar bir karaltım görünse de, bu karaltı fark edilecek bir karaltı değildi. Bundan faydalanıp, avludan avluya atlaya atlaya ilerledim ve sokağın başındaki bir damın üstünde yığılı duran samanların altına girip saklandım. Arada beş altı avlu olmasına, kendim de uzakta bulunmama rağmen, iki aradaki görüntü gayet açıktı. Dolayısıyla kendi avlumuzda olup bitenleri uzaktan da olsa seyredebiliyordum. Evimizi ve konu komşumuzu baştan ayağa, altını üstüne getirerek sıkıca arayıp da beni bulamayınca, Asılhan'ı götürdüler. Bu zalimlerin gidene kadar evimize, ailemize gösterdikleri vahşi ve dehşet verici muame-

²⁹⁰ Tizim: (Çağatay Türkçesi) Liste.

²⁹¹ Şangyo: (Çince) Yüzbaşı; muhtar.

²⁹² Yazarın 2. oğlu. Sonradan Doğu Türkistan Milli Ordusunda yarbay rütbesiyle subay olmuştur; aynı zamanda işbu kitabın 2. kısmının müellifidir.

leyi gördükten sonra, bunların insan suretindeki iki ayaklı yırtıcı hayvanlar olduklarını söylemek, hiç de yanlış olmayacaktır. Bu heriflerin gitmesinin ardından, seher yerinin ağarması yaklaşıncaya kadar aralıksız olarak yağmur yağdı. Üstüm başım sıkılabilecek kadar ıslandı ve adeta suyun içinde şiştim. Ayrıca, tan atmadan önce buradan bir başka yere geçmek, başka bir yerde saklanmak benim için her şeyden daha zaruruydu. Bunun için, bizim sokakta oturan Kaşgarlı dostlarımızdan Eyüp Ahun Usta'nın evine gittim ve bin mahcubiyet içerisinde sessizce yattığı odanın kapısını vurdum. Sesimden tanımış olmalı ki, kalkarak kapıyı açtı ve beni Müslüman'a yakışır bir ahlakla çok iyi karşıladı. Bu olay, 1937 yılının Mart ayında olmuştu. Aradan otuz üç yıl geçmiş ve ben bu kitabı yazıyorum. Eğer bin yıl geçse bile, yaptığı bu iyilik hiçbir zaman unutulmayacak, daima hatırlanacaktır. Allah ona rahmet eylesin.

Islak giysilerimi kurutup da sabah namazı ezanını işitince, Eyüp Ahun'un evinden mescide gidiyormuş gibi kalın bir sarık ve uzun bir cübbeyle "Bismillah" diyerek çıktık. Evimizin önünden geçerken bir de baktım ki, kapımızın önünde iki Çin çerisi duruyor. Evin önünden geçtikten sonra Eyüp Ahun Usta beni alıp merhum Osman Kârim'in evine götürdü. Sokak kapısı açılmamış, henüz sabah namazı vakti olmamıştı. Eyüp Ahun duvardan atlayıp benim başıma gelenleri anlatınca, bu kişi koşarak gelip, moral verici sözlerle dostluğunu bildirdi ve beni düşündüğümde daha büyük bir hürmetle karşıladı. Allah onun ecrini arttırsın.

Bu kişinin evinde kalmamız ihtiyaten doğru olmadığından, kendisinden daha uzaktaki arka bir sokakta oturan damadının evinde kalmamızı tavsiye ettiler. İşte burada yaklaşık on gün kaldıktan sonra, bir gün kendisi hükümet casuslarından, vicdansız bir vatan haini olan Şarap Şangyo, Osman Kârim'e gelmiş ve benim hakkımda bilgi sormuş. Bu gittikten sonra, tedbir olarak bizim de yer değiştirme mecburiyetimiz doğmuş oldu. Kârim'in bağının arkasında bilmem kaç yıllık, terk edilmiş, eski ve yıkık bir tuğla fırını vardı. Alelacele yer bulamadığım için oraya girdim ve dokuz saat saklanarak burada yattım. O günün akşamında buradan ayrılarak nehir boyuna yakın ıssız bir yer buldum ve kıymetli ömrümün birkaç gününü de orada geçirdim.

Benim böylesine zor günlerimde vefakarlık örneği sergileyerek, dostluğun hakkını ödeyen er kişilerden belki de birincisi Tokmaklı Abdurrahman idi. Başta oğlu Abdülkadir olmak üzere, büyük küçük bütün aile fertleriyle benim yardımına koştular. İkincisi, kendisi Atuşlu tüccarlardan olan, benim için canını feda edebilecek ihlaslı dostum Metniyaz'dı. Bu kahraman; Altay'da, Moğolistan'da Gulca'nın yılıkısı iyi para ediyormuş diyerekten, özellikle benim için yüz yıllık alarak onları Moğolistan'a sürmek istedi. Burada onun maksadı, beni yılıklara bakan çalışanlardan biri gibi gösterip Moğolistan'a ulaştırmak ve oradan da o günlerde Mançurya'da bulunan Japonların safına dahil etmektir. Bu işe bizim için samimiyetle girişmiş ise de, işler yolunda gitmeyince, biz de başka bir yol tuttuk.

Ya Rabb'im; bu kullarının bize yaptıkları iyiliklere yakışır hiçbir şey yapamadım. Kendin de biliyorsun ki, benim aşk derecesinde dilediğim tek maksat, senin

yolunda her iyiliği yapmak, herkese faydalı olmaktı. Neticede ben istediklerimi yapamamış olsam da, ey Ulu Tanrım; sen bunlara benim için iki dünyada iyilikler ver; amin.

Dünyada kaçmaktan, saklanmaktan zor iş yokmuş. Gelin görün ki, başa geldikten sonra başka çare yok. Avcıdan kaçan bir tilki gibi, o delik senin bu kapı benim diyerek iki ay geçirdim. Bu arada, merhum oğlum Gaffarhan,²⁹³ anlaşmamız üzere, yolculuk levazımını hazırlamış ve iki de at temin etmiş halde Künes'ten geldi. Yukarıda Çinli yetkililerin ilk baskını düzenledikleri gece beni ele geçiremeyince, on sekiz yaşındaki oğlum Asılhan'ı alıp gittiklerini söylemiş-tik. Çin hükümeti tarafından yöneltilen "Bunun yakınları kimlerdir?" sorusuna bazı münafıklar "Bunun başkalarına göre en çok yakını Dunganlar arasında var" cevabını vermiş ve Sokuluk Dunganı dostlarımızdan hiçbir şeyden haberi olmayan merhum Yangşanglu ile oğlu Kasım'ı göstermişler. Bunları idarelerine götür-en Çinli vahşiler ise, adetleri olduğu üzere kendilerine hakaretlerle dayaklar atıp, bizim yüzümüzden çok eziyet etmişler. Bilmedikleri, görmedikleri olaylar hakkında sorular sorup, bunlara eziyet etmeleri fayda vermeyince zavallıları salıverdikleri haberi bize ulaştı da, üzüntümüz epey azaldı. Sonrasında bir gece, gizlice ailemi görmeye gittim ve onlara babaları olarak nasihatler, vasiyetler verdikten sonra geri dönüp Abdurrahman'ın evine geldim. Burada beni yolcu etmek için beklemekte olan, başta Yasin Halfetim olmak üzere, birçok sırdaşımız ve dostumuzla, sanki hacca gidiyormuşum gibi kucaklaşıp ağlaşıp vedalaştık.

Daha sonra, baba oğul gece yarısında Gulca'dan çıkarak, Nilki Yolu üstünden Künes'e doğru yöneldik. Burası Gulca şehrinin tam doğusunda olup, Teskay yolu arabayla dört beş gün sürdüğü halde, biz gece gündüz kestirme Küngey bağatındaki²⁹⁴ patika yoldan devam ettik ve sonunda Köktal önlerine geldik. Kırgızlarla kaçarak Tokmak'tan ilk çıktığımız günlerde birlikte yolculuk ettiğimiz Haydarali adlı dostumuz, yerleşik hayata geçmiş, burada oturuyordu. Bu kişi, oğlum Gaffarhan'la anlaşmasına göre, bizi yolda karşılayacak ve Tiyanşan'ın kollarından olan Koyaşuv Dağlarının sık çamlıklarında bizi beklemekte olan Kırgız Turgunbay'ın evine götürecekti. Ancak, belirlenen yere gelmeyince, Gaffarhan "Bir şeyler olmadıysa, gelmesi geriyordu. Kendim gideyim de bir haber alıp gele-yim" dedi ve bu kişinin evine doğru yöneldi. Vardığında büyük bir faciayla karşılaşmış. Öyle ki, bu kişi iki karılı olmasına rağmen uzun yıllardan beri çocuk sa-hibi olamamış, dualar edip çeşitli ilaçlara başvurduktan sonra otuzundan sonra nihayet çocuğa kavuşmuştu ve şimdi beş altı yaşına gelmiş, yakında sünnet dü-ğününü yapacağı bir oğlu vardı. Gaffarhan'ın buraya varmasından az önce bu çocuğu yılan sokmuş ve öldürmüştü. Oğlum da, kan ağlayan insanlara başka bir şey söylenemeyeceğinden, gideceğimiz yolları sorup belirleyerek geri dönmüştü. Bu denli ağır şartlar altında ilerlemekten birindenbire böyle bir hadiseyle karşı-

²⁹³ Yazarın ilk (tonguç) çocuğu. Sonradan Doğu Türkistan Milli Ordusunda albay rütbesiyle subaylık yapmıştır.

²⁹⁴ Bağat: (Çagatay Türkçesi) Yön, taraf.

laşmamız, bize kötü tesir etmişti. Hal böyle de olsa oğlum Gaffarhan “Gideceğimiz yeri tespit ettim. Kaybolmadan buluruz” deyince, buradan ayrılarak yola düştük.

Gece boyu yürüyerek, Aral Tepe sırtlarından gece yarısında Künes Nehri kıyılarına geldik. Karanlık gecelerde gürüldeyerek akan suyu geçmek oldukça korku verici bir şey olsa da, Allah’ın yardımıyla sağ salim geçmeyi başardık. Uzun süren gece boyunca at üstünden inmediğimizden harap ve bitap bir haldeydik ki, bu şekilde dağın eteklerine inerek, biraz olsun uyuduk. Ancak, dağlarda patika yollardan yürümeye alışkın olmayan insanın, yolbaşçısı da yoksa, aradığı yeri tahminen bulması çok zor bir işti. Bu sebepten, biz de sabah saatlerindeki yürüyüşümüz sırasında, nedense belirlediğimiz yerleri fark edememeksizin, yolumuzu şaşırdık ve akşama kadar dağlar taşlar arasında gidecek bir yol bulamadan dolandık. Göze başları bulutlara değen yüksek dağlardan başka hiçbir şey görünmüyordu. Biz yolumuzu şaşırmış haldeyken, bir de gündüz geceye ulaşarak yatsı vakti girdi ve böylece yağdu²⁹⁵ da kaybolunca alemi karanlık kapladı. Gür otlar arasında gözümüz iyice kararıp, yürüdüğümüz yol da kaybolduğunda, rasgele bir yer bulup mola vermeye mecbur olduk. Biraz oturduktan sonra çok geçmeden gönlümüze yine evham düştü. Ya burası Çinlilerin karakoluna yakınsa; ya askerler sabahleyin devriyeye çıktıklarında bize rast gelirlirse? Bu felaketimiz olurdu. “Benim bunu araştırıp gelmem gerek” diyen Gaffarhan, atına atlayıp gitti. “Allah’ın koruduğuna bela yoktur” denildiği gibi, Gaffarhan da biraz yürüdükten sonra uzaktan bir lamba ışığı görünce, “Bu bir Kazak köyü olabilir. Onlardan yolu sormam gerek” diyerek ilerlediğinde bakmış ki ne görsün; bir ev dolusu eksiksiz silah ve mühimmatla Çin karakolunda yatıp uyumakta olan Kalmuk askerleri, Dağut-Tayaşuv geçidini tutmuşlar. Allah’ın bizi nasıl koruduğuna bakınız ki; buraya yerleştirilen nöbetçiler, besili kurtlar gibi olan bu bekçi köpekleri, nasıl yattırlarsa öyle külçe gibi uyuyakalmışlar.

Oğlum, böylesine dehşet uyandıran bu vahşilerin belasından kurtularak gelip gördüklerini anlatınca, derhal gerimize doğru yola koyulduk. Gelirken bulamadığımız belirtiler, geri dönüşümüzde önümüzde atların sekileri gibi gözümüze görünmeye başladı. Böylece bir yön tayini yaptıktan sonra, dağın tepesine doğru uzayan patika yoldan ilerleyerek, üç dört beli de aşır sıradağlar arasından devam ediyorduk ki, yoldaşından ayrılmış bir kaplanın sesine benzer bir haykırış yükseldi. Bu sesi işitince her ikimiz de nefesimizi tutarak kulak verdik. Bu, ikinci dağın yamaçlarında, karaltısı uzaktan zar zor seçilebilen ve adeta yüreğinden çıkardığı sesle “Heeyy, Gaffarhan!” diye bağırın bir adamın sesiydi. Bu sesin sahibi, plana göre önceki gün akşama kadar bizim geliş yolumuzda durarak bizi beklemiş. Biz yolumuzu kaybedip bir gün geç kaldığımızdan dolayı korkuya kapılıp da harekete geçmemiş ve bugün yolda onunla karşılaşmamış olsaymışız; bu kişi Aral Tepe’ye gitmek üzere yola çıkmışmış. Sesi işitir işitmez Gaffarhan da dağın üstüne

²⁹⁵ Yağdu: (Çagatay Türkçesi) Işık, nur, parıltı, şule.

çıkıp kendini gösterdi. Adam, arkasına dönüp bize doğru yürümeye başladı. Yaklaşış da beni görünce, atından atlayıp yanıma geldi ve benimle ağlayarak kucaklaştı. Bu kişi, Rusların zulmüne dayanamadığı için bizden bir iki yıl önce kaçarak Gulca'ya geçen Tokmak Kırgızlarındandı. Benim başıma gelen zulüm dolu günleri, ömrümün karanlık gecelerini yaşadığımı, hiçbir yere sığışamayarak kaçmakta olduğumu işitince çok üzülmüş ve “Benim yanıma gelsin. Yılduz Dağ Geçidi açılıncaya dek, ben onu bizzat kendim saklarım” diyerek oğlum Gaffarhan'a söz vermiş.

Bundan önce görüşüp tanışmamış olsak da, hemşehrlik hürmetine, böylesine ağır, böylesine korku dolu günlerimizde bize sığınak olup, büyük hizmet etmişti. Eğer bu kişi vefat edip dünyadan göçtüyse, Allah onu rahmet suyuna gark etsin; cennetten en yüksek dereceli yerler nasip eylesin. Eğer hayatta ise, son günlerine kadar Allah'ın himayesinde olsun.

*Yahşılık kılgen kişini heç unutmas Saguni,
Ta hayatı barışe daim dua kılğay uni.²⁹⁶*

Böylece, bu dostumuz Turgun ağa ile yol üstünde buluşmamızın sonrasında, Koyaşuv denilen dağ geçidine yakın bir yerde, gür çamlıklarla kaplı bir dağda bizim için hazırlanmış olan ve tek başına duran bir otağa geldik. Merhum oğlum Gaffarhan, beni buraya yerleştirdikten sonra, kendi geçimini devam ettirmek üzere Aral Tepe'ye geri döndü.

Benim kaldığım bu yer, her cepheden insanlardan yirmi otuz çakırım kadar uzakta; yüksek dağlar, sık çamlıklar, gür ormanlar arasında bir yer olduğundan; kendimi insan suretindeki yırtıcıların, zalim vahşilerin elinden kurtulmuş saymakta, hür gök kubbenin altında az da olsa özgürlüğün tadını çıkartarak yaşamaktaydım. Geçici bile olsa bu fırsattan faydalanarak, tıp hizmetinde geçirdiğim günlerde edindiğim tecrübeleri bir araya toplamak, ömrümüz bittikten sonra ise geride halk için, özellikle de öz çocuklarım için bir hatıra bırakmak ümidiyle, açık bir Türkçe ile bir kitap yazdım ve adını “Şifaü'l-İlel” (“Hastalıkların Şifası”) koydum. Bu kitabı kavrayışlı bir kişinin, bizim denetimimiz altında okuması ve eğitimini alması halinde, bundan kendi için ve başkaları için büyük faydalar edineceği kesindir. Üstelik, bu kitapçık göze küçük gibi görünse de; büyük olaylarla dolu, dehşetli günlerde yazılmış olduğundan, çocuklarımız için bir hatıradır ve mutlaka her ailenin evinde bunun birer nüshası bulunmalıdır.

Böylece, bana bir sığınak olan Turgunbay'ın evinde bir aydan fazla kaldıktan sonra, Haziran ayının sonları geldiğinde dağlarda karlar eriyip de geçidin yolları açıldığı anda, Uluğ Yılduz üstünden Altı Şehir'e doğru yola çıkmaya karar verdim. Ancak bu uzun ve zorlu yolculuğumda bana yardımcı olacak, yoldaş olacak hiç kimse yoktu. Bu konuda istişare ettikten sonra vardığımız karara göre, Turgunbay yolbaşçı olacak ve beni Uluğ Yılduz'a kadar ulaştıracaktı. Ondan öteye ise, Kuça şehriden gelen eşekçi tüccarlara katılarak kendi başıma gidecektim.

²⁹⁶ Saguni, iyilik eden kişiyi hiçbir zaman unutmaz. Hayatı olduğu sürece ona dua eder.

Buna karar verince, oğlum Gaffarhan merhum da hazırladığı atlarla yolculuk le-vazimatını getirdi.

1937 yılı Temmuz ayının ilk Perşembe gününün sabahında, geçici mekanımız olan Turgunbay'ın evinden “Bismillah” diyerek atlarımıza binip ayrıldık. İki üç çakırım yol yürüdüktan sonra, oğlum Gaffarhan atından indi; üzengime göz sü-rüp, yüzünü elime yapıştırdı ve ağlayarak benden helallik istedi. Hantengri'nin kolları olan bu ulu dağlar arasında baba oğul ağlaşarak birbirimizden ayrıldık. Bu-güne kadar doya doya sevedemediğim, şefkat gösteremediğim küçük çocuklarımın üzüntü içinde kaldıklarını hatırlayarak, kendisinden onlara benim yerime sevgi ve şefkat göstermesini istedim. Biraz, dünya hayatı için gerekli; hem dünya hem ahiret hayatı için ise faydalı ve zararlı şeylerden bahsedip, vasiyet ettikten sonra, merhum oğlum Gaffarhan, gözü yaşlı, gönlü hüznülenmiş bir şekilde geri döndü.

Biz iki kişi ise, uzaktan ışıltılı görünen, zirveleri buzdan, kardan aynalarla kaplanmış yüksek Tiyanşan Dağlarına doğru yöneldik. Biraz yürüdüktan sonra karşımızdaki Koyaşuv geçidini de aşarak Çapkı Yaylasına ulaştık. Buraya Kiçik Yulduz da derler. Bu yaylada eskiden Turgavut Kalmukları yaşamışlarsa da, birkaç yüzyıldan beri yaylaya Kızay Kazakları sahiptirler.

Burada kaydettiğimiz “Koyaşuv” sözcüğü, bundan sekiz yüzyıl önce bugünkü Cambul-Talas bölgesinde yaşamış bulunan ve Türk Ulusunun köklü uruklarından olan Kırgız halkından çıkan Manas Bahadır'ı hatırlatıyor. Bu kahramanın, İli-Almalık Kalmuklarının üstüne çapul düzenleyip ordu sevk ettiğinde söylediği sözleri, Kırgız destancıları şöyle tasvir etmiş, şöyle ırdamışlar:²⁹⁷

*“İli'nin başı Üç Aral, keçken çoro barsın bı?
Tayaşuv menen Koyaşuv aşkan çoro barsın bı?”²⁹⁸*

İşte benim bugün, hakkında halk ağzında sekiz yüzyıla yakın zamandır böyle bir sözün söylene geldiği Koyaşuv'u aşıp geçmem, bizim için tarihi bir olay olarak kabul edilmelidir.

Kendilerine konuk olduğumuz köylü Kazaklar, bizim Yulduzlu tüccarlardan olduğumuzu düşündüler. Böylece sabahleyin oradan ayrılarak, öğlene doğru Karakol geçidinin eteklerine eriştik. Yaklaşık üç dört saat içinde geçidin tepesine ka-dar çıkmıştık. Geçidin yolları kar gidince açılmış olduğu için, attan inip yayan yürümemize hacet kalmadı. Çapkı Çukurundan yukarı doğru tırmanarak dağın başına çıkıp birazcık yürümüştüğ ki, iki dağ arasında bulunan ve göze siyahımsı bir şekilde görünen kara bir göl ışıdayarak karşımızda belirmeye başladı. Bu gö-lün kıyısını takiben birkaç saat devam edince, dağlar arasından geçerek başı sonu görünmeyen Uluğ Yulduz Yaylası'nın uçsuz bucaksız düzlüğüne çıkmayı başardık.

²⁹⁷ İrdamak: (Kırgız Türkçesi) Kendine özgü makam ile ezbere destan okumak; şarkı söyle-mek.

²⁹⁸ İli'nin başı Üç Aral (nehir yatağı), onu geçen dost var mıdır? Tayaşuv ile Koyaşuv'u aşmış dost var mıdır? (Kırgız Türkçesiyle)

Tarihlere destan gibi yazılan, Türk Ulusunun aydar²⁹⁹ yerlerinden olarak kabul edilen bu geniş arazi; batıda Gulca ve Tekes Dağları, doğuda Urumçi Dağ Geçidi ve Çin Dağları, güneyde Kuçar ve Karaşehir Dağları, kuzeyde ise Tiyanşan'ın devamı olan dağlarla çevrilidir. Bu yaylanın başından sonuna kadar çevresinin, at yürüyüşüyle on günden fazla sürdüğü tahmin ediliyor. İşte bu geniş yaylada, sayıları toplam olarak aşağı yukarı on bin aileye ulaşmayan, elli sumul (bulus)³⁰⁰ Turgavut Moğolu yaşıyor. Tarih kitaplarından, bunların bundan iki yüz yıl önce Aştarhan havalisinden kaçarak buraya göç eden Moğollar oldukları anlaşılmaktadır. Deşt-i Kıpçak bozkırlarından geçerlerken, konar göçer Türk boylarının hücumlarına uğradıklarından, nüfuslarının yarısını kaybetmişlerdi.

Bu geniş ve dümdüz arazinin havasında kendine özgü bir farklılık olsa gerek ki, bakan insanın gözüne koyunlar keçiler uzaktan deve gibi, atlar ve develer ise dev gibi görünüyordu. Kış günlerinin nasıl olduğunu bilemiyoruz; ama, bizim buradan geçtiğimiz yaz çillesi döneminde, dağ kadar çam ağaçlarına benzeyen ak bulutlar gökyüzünde dolaşırken, dehşet verici bir gök gürültüsüyle şimşekler çakıyor; hava aniden değişiyordu. Bunun ardından karlar buzlar, yağmurla karışık dolular yağmaya başlıyor; sonra aradan çok geçmeden aklı karalı bulutlar dağılıp, pırıl pırıl parlayarak güneş doğuyordu. Yulduz'un arazisi dümdüz olup, ağaçlıkları bulunmasa da; burada bolca küçük kır çiçeği olduğundan, türlü birçok av kuşu vardır. Bunlardan başka, bozkırda yaşayan porsuk, köstebek, kaşkulak gibi sayısız hayvan bulunmaktadır. Ne var ki, yerli Moğollar adet edindikleri üzere, yukarıdaki in hayvanları dururken, evcil hayvan yemezlermiş. Kaz, ördek gibi uçabilen kuşları avlamak ve bunlardan faydalanmak o kadar adetleri değilmiş. Kanatlı kuşlar içinde özellikle "kuğu"nun Tanrı kuşu olduğuna inandıkları için, buna pek hürmet gösterir; ona eziyet edenleri ise şiddetle cezalandırırlarmış.

Buranın evcil ve yabancı hayvanları, başka yerlerdekilere göre çok daha üstün, güçlü kuvvetli olur. Özellikle, ülke çapında ünlenmiş yorga ve rahvan atlar, bu Turgavut atları arasından çıkar.

İşte böylesine geniş bir hürriyet meydanında gezinirken, bu hayatta hakiki İslam adaleti esaslarına göre kurulmamış bir medeniyettense; rezil bir medeniyetin verdiği sıkıntı altında yaşamaktansa; göçebe, bedevi bir ömür geçirmenin kendim için daha iyi olduğunu hissettim.

Bu Yulduz Yaylasında olup biten bütün tarihi olaylar anlatılmayacaksa bile, şunu belirtmemiz gerektir ki; Sultan Timur Moğolların saltanatına en son darbeyi işte burada vurmıştı. Moğol askerleri yenilince, kılıçtan geçirilmekten kurtulanları, İlyas Hoca oğlu Oğlanhan'ı da yanlarına alarak asıl vatanları olan Karakorum'a, Moğolistan'a doğru kaçmışlardı. Timur'un Mirza Uluğbek kumandasındaki on bin kadar şerme kılıç³⁰¹ askeri, bunları artlarından kovalamış; düşmanları İrtiş Su-

²⁹⁹ Aydar: (Çağatay Türkçesi) En meşhur, çok ünlü.

³⁰⁰ Sumul (bulus): Yüz kişilik aile.

³⁰¹ Şerme Kılıç: (Çağatay Türkçesi) Mükemmel şekilde silahlanmış.

yunu geçince ise onlara yetişemedikleri için geri dönmüştü. İşte o günden sonra Timur, İli bölgesi ve Cungarya bozkırları dahil olmak üzere, bütün Uyguristan-Altişehir’le birlikte Çin Ülkesi sınırına kadar her yerde Turan padişahı, Türkistan hakanı olmuştur.

Tekrar asıl konumuza gelelim. Böylelikle, sabah Yulduz’un bu geniş arazisine çıkıp, devamlı olarak yürüyerek, akşama doğru Yulduzlu tüccarlardan Atuşlu Kasım Hacım adlı bir kişinin koşhanesine³⁰² varmış olduk. Bu zatın yaşadığı yer, Yulduz Kalmuklarının ticarethanesiydi. Ev sahipleriyle daha önceden görüşüp tanışmamış olsak da, Türkistan halkının adetleri gereğince bizim için koyun kesitler ve gösterdikleri konukseverlikle bizleri çok iyi ağırladılar. Lakin, bizim başımıza gelenlerden az çok haberleri olmalı ki, buradan bir an evvel çıkıp gitmemizi bekliyorlarmış gibi bir tavır sergilediler. Biz de daha fazla duramayarak, hemen ertesi günü Turgunbay ağa ile birlikte yola çıktık. Yusuf Buğurcur adındaki Kuçarlı bir tüccarın koşhanesinde Kuçar’dan gelen eşekçi müşterilerin olduğunu öğrenince, kendilerine katılıp onlarla beraber gitmeye karar verdim.

Atlarımıza atlayarak koşhaneden ayrıldıktan sonra, önümüzde Yulduz Yaylasının güneyindeki Tiyaşan Sıradağlarında iki ağız belirmeye başladı. Bunlardan batı yönünde olanı Moğolca olarak “Könekey”, doğu yönündekiye “Küyükün” diye adlandırılmıştı. Yirmi otuz çakırım uzakta olduğumuz halde Turgunbay, eşekçi tüccarların bizim de kullanacağımız geliş gidiş yolunu hatasız bir şekilde bana gösterdi. Daha sonra ikimiz, Yulduz’un bu geniş, bu ıpıssız düzlüğünün ortasında, gözlerimizden dertli yaşlar akıtarak, at üstünde kucaklaştık ve vedalaşıp ayrıldık. O geriye döndü; ben ise kendi başıma yola düşerek, ileriye, anladığım kadarıyla tahmin ettiğim istikamete doğru yöneldim.

Ancak, bizim gibi, güçlü bir düşmandan kaçan, yoldaşsız, yalnız bir adamın kendi aklının kendisine yardım etmeye yetmeyeceği, bu tehlikeli yolculuktaki tecrübelerimle iyice anlaşılmış oldu. Bu konuda bilgiler demişlerdir ki: “Afetin vurduğu, musibete maruz kalan insanlara; yakınlarının, dostlarının, kavim akrabalarının mutlaka destek olmaları, sürekli olarak doğru öğütler vermeleri lazımdır”. Can korkusu olmadığı takdirde, böylesine tehlikeli bir yolculuğa, yoldaşsız olarak daha önce yürünmemiş böylesine yollara çıkmak doğru değildi. Medeniyet aleminin o yırtıcılarından geçici de olsa kurtulmuştum. Fakat, devam etmekte olduğum bu yolda, yeryüzündeki yaylaların en büyüğü olarak bilinen Yulduz’daki sıradağların arasından yürümem icap edecekti. Böyle yoldaşsız ve silahsız olarak ilerlerken, karşıma başı akli karalı bulutlarla çevrili Alatağ’ın vahşi hayvanları çıkacak olurlarsa, bu durumda neler yapabilirim, diye dehşet verici hayaller içinde düşüncelere dalmışken, yolumu da kaybettim. Turgunbay ağanın uzaktan tarif ettiği Küyükün yolunu bırakıp, Moğolların sonu bir yere çıkmayan Könekey yoluna girmişim. Onun tarif ettiği yerde, eşekçi tüccarların bırakın kendilerini, izlerini bile bulamadım. Durum böyleyken, yolumu kaybettiğimin farkına bile

³⁰² Koşhane: (Türkçe ve Farsça) Geçici konut, han, kervansaray.

varamadan, yaylaya göçen Kalmukların izlerine aldanıp, iz sürerek onların arkalarından epey bir yürümüştüm. Ara sıra, daha önce buradan geçmiş at ve eşeklerin izleri de göze çalınmaktaydı. Fakat, dağların daha içerlerine doğru girdikçe, yollar daralıp, izler de azalmaya başladı. Kurt gibi vahşi hayvanların, bunlardan kaçan geyik gibi av hayvanların bırakmış oldukları izler ise gittikçe çoğaldı. Bu istikamette patika bir yoldan biraz yürüdükten sonra, çay havzasında heybetle akmakta olan hayli büyük bir suyun kıyısına ulaştım. Baktım ki, suyun öbür tarafında bir yol görünüyor. Yalnız bir adam için, daha önce geçmeyi kimsenin denemediği böylesine sulardan geçmek, oldukça korkulu bir iş olsa da; su geçme konusunda epeyce bir tecrübe edinmiş olduğumdan rahatlıkla karşıya geçtim ve ikinci namazını orada kıldım. Sonra harekete geçip, bu yol üzerinden yarım saat kadar ilerlemiştim ki, öncekinden daha kötü bir suyla daha karşılaştım ve karşı tarafta ancak bir iz olarak görünen yola geçebilmek hayaliyle atımı suya sürdüm. Suyun ortasına geldiğimde “Ya Allah” diyerek atı kamçılayınca, at sıçrayarak şaha kalktı. Bu sebepten dizgini burdum ve geri döndüm. Baktım ki, o sırada gün batıp, akşam namazının vakti girmiş. Bu arada, dağ başlarını çevreleyen aklı karalı bulutlar da her taraftan hareketlenmeye başladı. Bunlar gökyüzünü kaplayınca, gök gürültüleri ve şimşek çakışları altında doluyla karışık şiddetli bir yağmur da yağmaya başlamıştı. Saatiye bakınca, Yılduz Yaylasını geçip, dağ içlerine girmemin ardından, atımı ve kendimi dinlendirdiğim süreler hariç, buraya gelene dek on iki saat geçtiğini gördüm. Saatte en az on çakırım yürüdüğümü iyi biliyordum. Kara bulutlardan oluk oluk boşanan yağmurun suyu, bir anda dış giyimlerimden iç giyimlerime kadar geçmeye başladı. Vücudum su içinde kalınca, soğuğa dayanamayarak ben de tir tir titremeye başladım. İşe bakın ki; cihangir Cengiz, sahipkiran Timur gibi büyük kumandanların savaş geçitleri düzenlediği, sayısız askerle sayısız binek hayvanını bağrına basmış, ayak izlerini de birer damga gibi yüzeyinde saklayan şu tarihi Yılduz Yaylasının başı göklere değen dağlarının eteklerinde ben, yalnız başıma su içinde kalmış, tir tir titriyordum. Bu insan hayatında az rastlanır, tarihi bir olay değil de nedir?

Sonra, dört bir tarafıma baktığımda, etrafımda yağmurdan sığınabileceğim, başı bulutlara erişen, heybetli ala dağlardan başka hiçbir şey göremedim. Aksine; şimdilik insan suretindeki yırtıcı hayvanlardan kurtulmuşsam da, dağdaki yırtıcı hayvanların korku verici ayak izlerini her yerde görebiliyordum. İşte böylesine dehşetli bir karanlık gecede, en belalı bir yerde bulunuyor olmama rağmen; gönümdeki iman sebebiyle ümidimi o merhametli Yaradan'ımın, Allah'ın yardımına bağlamıştım. Manevi kuvvetimin cismani gücüne yardım etmesiyle, fırtına ve rüzgardan biraz olsun muhafazalı olduğumu düşündüğüm bir çay havzasına indim. Uzun yol yürüyüp halsiz düşmüş, engebeli yerlerden geçerken zorlanarak yorulmuş bütün atları sabaha kadar dinlendirmek gerektiği için, ben de atımı kantardım.³⁰³ Ayağına çıdar vurup, tanın atışına kadar yularından tutup otur-

³⁰³ Kantarmak: (Çagatay Türkçesi) Atı ayakta dinlendirmek.

dum. Bununla birlikte, Kuran'ın "Dünya hayatı sebeplere bağlıdır" şiarı gereğince, kendimi korumak için yumruk gibi taşlardan on on beş tanesini önüme yığdım. Bıçağın sapına bez sarıp, onu sağ elimle tuttum. Tabiat aleminin vahşi hayvanlarının ateşten korktuklarını hatırlayınca ise, elime kibrit kutusunu aldım. İşte bu gibi tedbirlerle imkan elverdiğince, mümkün olduğu kadarıyla insan ve hayvan düşmanlarıma karşı koymak üzere bir bakıma silahlar hazırlamış oldum; "Ayete'l Kürsî"³⁰⁴ ile "Li ila fi kureyşin"³⁰⁵ suresini ise ağızımdan düşürmeksizin okumaya başladım. Peygamberimiz (s.a.v.) "Rahat günlerde Allah'ı unutmaz ve onun emirlerini yerine getirirsen; başına zor günler geldiğinde Allah da seni unutmaz"³⁰⁶ demişlerdi.

*Her günahı kılgen erseng, çın köngilden tevbe kıl,
Çın köngilden tevbe kılsang, her günahı yuvğust.*

*Sen Yaratgen emrini uşlar eseng rahat küni,
Başinge mehmet künlere tüşdi ese kutkargust.*

*Ey oğul-kızlar, Huda emrini kaldırmay tutng,
Bolsa müşkül işlering yardım Hudadın bolğust.*

*Sagunî, kılğay nasihat ta ecel yetgünçelik,
Çın köngillik dostlarige esdelik kaldırgust.³⁰⁷*

Yine konumuza gelelim. İndiğim bu yer, bir çay havzasıydı ve iliklere kadar işleyen bir rüzgarla aralıksız olarak boşanmakta olan yağmurun altında içim dışım su olduğundan, soğuğa dayanamıyor; zangır zangır titriyordum. Böylesine zorlu, dehşet verici, karanlık bir gecede; can yoldaşım, bir tanecik atım bana adeta bekçilik yapmıştı. Öyle ki, uzaktan bir şeyin sesini duyduğu an, derhal boynunu kaldırıyor; kulaklarını oynatarak bana sanki "Hazır ol!" diyordu. Böylelikle, gam ve sıkıntı ile dolu böylesine upuzun bir gecede, yarıyla kavuşmayı bekleyen aşık gibi, ne zaman şafak sökecek diye yalvaran gözlerle oturdum. Tanın parıldayarak atmasıyla ise, acıktığından dolayı huzursuzlanan atımı otların yanına götürdüm ve böylesine dehşetli bir gecenin belalarından sağ salım kurtulduğum için Tanrı'ya el açıp, şükür secdesine kapandım.

Bu mevkiye, Yılduz Yaylasından geçip dağ içlerine girerek, on iki saat yol yürüdükten sonra gelmişim. Şimdi ise ucu bucağı olmayan yayla yollarına girip yolumu kaybettiğimi fark ettiğim için, yine geri dönmeye karar verdim. Sevgili atım yolumu şaşırtdığımı benden önce anlamış; zira, buraya gelinceye kadar zorla,

³⁰⁴ Bakara suresi, 255. ayet.

³⁰⁵ Kureyş suresi.

³⁰⁶ Buhari, 14/6424 den mülhem ifade.

³⁰⁷ Ne günah işlediysen işle; gönülden tövbe et. Gönülden tövbe edersen, (Allah) günahlarını temizleyecektir. Sen rahat günlerde Yaradan'ın emirlerini yerine getirirsen; başına sıkıntılı günler geldiğinde seni yine O kurtaracaktır. Ey oğullar, kızlar; Huda'nın emrini eksiksiz olarak yerine getirin. Çetin işleriniz olursa, yardım Huda'dan gelecektir. Sagunî, temiz yürekli dostlarına yadigar bırakırcasına, ecel gelinceye kadar nasihat verir.

kamçı yiyerek yürümüştü. Dizginleri biraz gevşetsem yürüyüşünü yavaşlatıyor, sonra da geriye dönmeye çalışıyordu.

Yağmur sağanak halinde, bardaktan boşanırcasına yağdığı için, yollar da kaybolmuş, at toynaklarının izleri silinmişti. Başından sonuna kadar yardan boşanır gibi akan devasa su boyunca geçecek bir yol bulamayarak dört beş saat dolandım durdum. Üstüne üstlük yine hava bozuldu ve üstüm başım daha doğru dürüst kurumamışken karla karışık yağmur yağmaya başladı. Sonunda halsiz düşüp, dermanım öyle kesildi ki; atı, cübbeyi, heybeleri ve torbaları bırakarak suya atlayıp, karşı tarafa yüzerek geçmeyi bile düşündüm. Ancak bu iş, kendi başıma suyu geçtiğim takdirde bile tehlikeli olduğu için, bundan vazgeçip, yine “Allah” diyerek atıma bindim. O anda benim için bir atın izini görmek, yarın yüzünü öpmekten daha yeğ görünüyordu.

*Yar yüzünün kadrini rabat ehli bilgeyle,
Yol yokatgen adamlar at izini sorgaylar.³⁰⁸*

Tekrar atıma binip, dize kadar yükselen otlar arasında iz arayarak ilerlerken, Allah'ın yardımıyla gözüme, bulutun içinden parıldayarak çıkan ay gibi, bir atın izi ilindi. Eğer onun yerine altından bir toynak görseydim bile, bu kadar sevinmezdim. Bu izi görüp onu gözlerime sürdükten sonra, bunu takiben ilerleyecek bir yol buldum ve nehirden geçerek öbür tarafa ulaşmak amacıyla suya girdim. Ancak, karşı taraftaki bir dağın uzantısı asılı halde suyun yarısına kadar girmişti. Malum yol bu çıkıntının sağ yanındaymış. Ben ise, bunu bilmediğimden sol tarafa doğru yürüdüm ve şiddetle akmakta olan suyun akıntısıyla ancak karşımdaki dağın alt tarafına çıkmayı başardım. Baktım ki; dağın eteklerinde, yar boyunca yaklaşık otuz kırk gez devam eden kumlu çakıllı bir alan var. Buranın üzerinde büyük bir yol olduğunu fark edince; bu yola kestirmeden çıkmak amacıyla, “Hey hey” diye bağırarak atımı dağa doğru sürdüm. Bağıra çağıra belin neredeyse yarısına kadar çıkmıştık ki, atın ayağı kum çakıl karışımı zeminde tutunamayınca kaydık ve suyun kıyasına kadar sürüklendik. Böylece su kenarında iki üç saat şaşkınlık içinde dönüp dolaştıktan sonra, yolu iyice belirlemek için tekrar suyun öbür tarafına geçtim. Sonunda Allah'ın yardımıyla, suya bu ikinci girişimde yolu buldum ve karşımdaki büyük dağ yoluna çıkmayı başardım. İşte o anda, yerle gök de hep birlikte mavilemiş; bulutlar dağılmış; hava açılıp güneş ışıklar saçmaya başlamıştı. Suyu dalmış bir insanınki gibi sırlıklam olan üstümü başımı ve at koşumlarını güneşe serip, öğle vaktine kadar burada yattım. Ben yatarken etrafta ıslıl ıslıl olmuş yer ve gökten, havadaki buluttan, gökyüzündeki güneşten başka hiçbir şey görünmüyordu. Bu yerde iki üç saat kadar yatıp yorgunluğumu attıktan sonra, üstüm başım da kuruyunca yine atımın üstüne bindim ve yola düştüm. Bu yoldan gelirken, atımın yolu şaşırıldığımızı biliyormuş gibi, attığı adımların geriye geriye gitmesi, kendi isteğiyle öne doğru bir adım bile atmaksızın kamçı zoruyla yürümesi, çok ilginç bir durumdu. Şimdi geriye dönerken ise

³⁰⁸ Yarın yüzünün kadrini rahatta olanlar bilir. Yolunu kaybeden adamlar ise, at izini sorarlar.

fark ettim ki; hayvan bambaşka bir sevinç içerisinde, kamçıya ihtiyaç bırakmaksızın, kendi isteğiyle ileriye doğru atılıyor. Edindiğim tecrübeye göre; hayvanlarda, özellikle de atlarda Allah tarafından verilmiş, kendine has bir sezgi olsa gerek. Bu seferki geri dönüşümde, adet edindiğimiz yürüyüş tarzıyla değil, atımın da istediği üzere daha hızlı bir rahvanlıkta yol almamız icap ediyordu. Çünkü, gideceğim yer uzak olduğundan, gece karanlığına kalma korkusu söz konusuydu. İki tarafında başı bulutlara değen yüce dağların arasındaki patika yoldan dizginleri gevşetmiş halde at koşturarak gidiyordum ki, uzaktan bir kişinin önce başını kaldırdığını, sonra yine gizlendiğini fark ettim. Bunu görünce “Bu kişi yalnız değildir. Yol kesen eşkiyalardan biri olsa gerek” şeklinde bir evhama kapıldım ve gönlüme korku düştü. İslamiyet esaslarına göre; zarar olsun, fayda olsun, bütün işlerin sebeplerini yerine getirmek lazım geldiğinden; derhal attan indim ve atın kolanını³⁰⁹ iyice sıkılaştırıp, eyer takımlarının düzelttim. Kaftanımın iki yenini uçlarından bağlayıp, içlerine beş on taş yerleştirdim; yine koynumu ve koltuklarımı da taşla doldurdum. Gerisini Allah’a havale edip ata binerek, hırsız kovalıyormuş gibi at koşturdum ve yaklaşık beş altı çakırım yol kat edinceye kadar hiç durmadım. Böylece bir şekilde korkudan kurtulup, yolda gördüğüm kişiden ses çıkmayınca kim olduğunu bile öğrenmeden, sağ salim buradan uzaklaşmış ve büyük ırmağın boyuna Kalmukların diktiği teklihan³¹⁰ çamına ulaşmış oldum.

Moğollar, gelenekleri icabınca büyük su boylarına, geçit veren dağların zirvelerine birer kuru çam budağı dikiyorlar. Sonra çevresine taşlar yığıldıkları çamın dallarına ise beyaz bir bez bağlıyorlar. Peygamberimiz Resulullah (s.a.v.) “Her insan, kendi padişahının dininde yaşar”³¹¹ diye bir söz söylemiştir. Nitekim, Türkistan uzun yıllar boyu Moğolların hakimiyeti altında yaşadığından dolayı, kadınların çam ağaçlarının dallarına beyaz bezler bağlamaları da bunlardan kalan bir adettir.

Buraya ulaşıncaya dek, adeta bir hürriyet dünyasında özgür olarak yaşayan insanların gönülleri kadar açık bir havada, hiçbir yağışla karşılaşmadan gelmiş olsam da; teklihan çamını geçtikten sonra, birer dağ parçasını andıran dehşet verici aklı karalı bulutlar her taraftan yine harekete geçmeye başladı. Gök gürültüsü sanki kahır ve gazabıyla, heybetiyle bulutu ürkütmüştü de, korkusundan bulutun bütün vücudu delik deşik olmuş; bütün gözyaşını dökmeye başlamıştı. Bir anda aydınlık dünyayı karanlık kapladı; ben ise, bir kazanın güneşin batışıyla gecenin üstüne kapaklanması gibi bir özellik arz eden çifte bir karanlığın içinde kaldım. Kapkara gece karanlığı ile yoğun kara bulutlar altında kalan, başından aşağıya ayazlı bir rüzgarla birlikte oluktan boşanıncasına soğuk yağmurların döküldüğü, su içinde sırlıklam ıslanan bir adamın hali nice dir? Sonunda gücüm tükendiğinden atımdan indim ve yağmurdan sığınabileceğim bir yer bulup bulamayacağımı araştırırken,

³⁰⁹ Kolan: Hayvanın semerini veya eyerini bağlamak için göğsünden aşırılarak sıkılan yassı kemer.

³¹⁰ Teklihan: (Moğolca) İşaret, işaret vazifesini gören.

³¹¹ Ali Al-kâri. El-mesnu fi merifetil-hadisil-mevdu, Maktabatul-matbuatul islamiyya, Halep, 1994, s. 198. Ancak burada söz konusu hadisin orijinalliği kesin teyyid edilmemektedir.

oralarda derinliği bir adam boyu kadar gelen bir çukurluk olduğunu fark ettim. Hemen bu çukur yere inerek atımın ayaklarını köstekledim ve yularını belime bağladım. Bu çukurun içinde su alarak bir kemer oluşturmuş, zar zor bir kişinin sığabileceği bir yer varmış; kendim de, güçlülük de olsa bu kemere girmeyi başardım. Ancak, üstüm başım bütünüyle yağmur suyuyla ıslanmıştı ve suyun içinde yatıyormuşçasına eziyet çekiyordum. Hal böyle de olsa, uykusuzluğumun üstüne bir de yorgunluğum eklenince, böylesine dehşet verici bir yerde hiçbir şey hissetmeksizin şafak sökene dek uyumuşum. Sonrasında uyanıp bir de etrafıma baktım ki; havada bir parça bile bulut kalmamış, gökyüzü mavileşmiş, yıldızlar çakmak çakmak olmuş ve gün ağarmak üzere. Tez elden kalktım ve sabaha kadar burada bekleyen atımı çukurdan çıkararak otların yanına saldım. Fakat, karla karışık yağın yağmurun ardından esen tan yelinin serinliği, giysilerim ıslak olduğu için beni tır tır titretmeye başladı. Bir taraftan soğuğa tahammül edemeyişim yetmiyormuş gibi, bir taraftan da gün boyu at üstünden inmeyerek yol yürümemin getirdiği aşırı yorgunluk sebebiyle kendimde şiddetli bir susamışlık hissettim. Her ne kadar çok yağmur yağıyorsa da, arazinin düzlüğü ve toprağın emiciliğinden olsa gerek, susuzluğumu kandırarak kadar bile su bulamadım ve sonunda otları silkeleye silkeleye zar zor üç dört kaşık su elde edip, bununla boğazımı ıslattım. Bu arada güneş de ışıklar saçarak doğmaya başladı. Yağmur altında sırsıklam olmuş üstümü başımı, güneşte iyice kurutup, üç dört saat burada yattım. Daha sonra bu yerden ayrılarak, tahminen belirlediğim istikamette iki saat yürüdüktan sonra, ilerideki pırıl pırıl akarsuyu görünce, Hızır aleyhisselam'ın içtiği “ab-ı hayat” suyunu bulmuş gibi sevinmiştim.

*Aç kişiğe nan yüzi yarning yüziden yahşıdur,
Çankamış adamge suv burnıng köziden yahşıdur.*³¹²

Zavallı at da, uzaktan suyu görür görmez, yanına nasıl gittiğini bile bilemeden, suya kendisinden önce burnunu batırmıştı. Ben de aynen onun gibi bir tavırla atın üstünden sıçrayarak indim ve her ikimiz de susuzluğumuz kanana kadar başımızı kaldırmadan su içtik. Daha sonra buradan ayrılarak, bundan üç gün önce konakladığım, uzaktaki ak çadırlara doğru yöneldim.

Yolda giderken tahminen on dört on beş yaşlarında hayvan güden bir Kalmuk çocuğu bana yoldaş oldu ve bir iki çakırım yere kadar benimle geldi. Kendi dilinde bir şeyler söyleyip, uzun uzun konuştuysa da; Moğol dilini ilk kez duyduğum için ne dediğini anlayamadım. Sonunda ima ve işaretlerinden anladım ki; elindeki eski, kötü kamçıyı bana bırakıp, benim su içinde bir koyun edecek iyi kamçımı istiyor. Baktım ki, başka türlü benden ayrılmayacak; söz anlatayım desem, dil bilmiyor. “Gel, ikimiz at yarıştıralım” diyerek atın başını serbest bıraktım. Bir de arkama baktım ki, benim tozuma bile yetişemeyerek geride kalmış. Böylelikle, akşama doğru bir çadıra ulaştım. Daha önce kaldığım ve herkes tara-

³¹² Aç bir kişi için ekmeğin yüzü, yarin yüzünden (daha) iyidir. Susamış adam için ise su, hurlerin gözünden (daha) güzeldir.

findan öğrenilmiş yerde kalmayı doğru bulmadım. Zira, yanında kaldığım adamlar da durumumu sezmiş olsalar gerek ki, beni bir gece konuk ettikten sonra, ertesi gün yolcu edinceye kadar ne yapacaklarını şaşırmışlardı.

O günlerde komünistlerin, Bolşeviklerin yapmakta oldukları vahşiyane zulümler karşısında, bunlar da şereflerinden yüz kat fedakarlıkta bulunup, kendilerini helak olmaktan korumaya mecburdular. Gerçekten de, böyle günlerde “îsâr” yolunu tutmak, yani başkalarını kendin gibi bilmek, hatta bir Müslüman’ı kendinden bile üstün görmek³¹³ gibi büyük bir şerefe, İslam yolunu tutmuş gerçek müminlerden, hakiki Müslümanlardan başka kim sahip olabilirdi ki?

İşte böylece bu yerde bir gece yattıktan sonra, ertesi gün kendime Kuçar istikametine gidecek bir yoldaş aramak üzere oradan ayrıldım. Ayrılırken gideceğim yeri, yani uzaktan görünmekte olan ak çadırları tarif ederek göstermişlerse de, nasıl olduysa bu ak çadırları geçmiş ve Kalmukların oradan on çakırım kadar yukarıya kurdukları ak örgevelerine (çadırlarına) doğru gitmişim. Tam orada yaklaşık üç dört çakırım uzayan balçıklı bir sazlık vardı. Buradan bin türlü meşakkatle öbür tarafa zar zor geçtikten sonra, örgevelere yaklaşmışım ki; yanımıza liderleri buzağı büyüklüğünde olan on kadar köpek gelerek atımı ortalarına aldı. Bunların en irilerinden biri bana doğru atılıp, dizime ağzını değdirdiğini hissettiğim anda, kıvrak bir hareketle kamçıyla ağzının ortasına öyle indirdim ki, cıyak cıyak bağırarak kaçtı ve ikinci bir defa yanıma uğramadı. Ne var ki, biraz kendini toparladıktan sonra gelerek bu sefer dişlerini atımın arka ayağına geçirdi. Atım onu demir gibi toynağıyla öyle bir tepti ki, taklalar atarak iki üç defa yuvarlandı. Bu arada Kalmuk ev sahipleri de koşarak evlerinden çıkıp itleri kovaladıktan sonra, benim mallarıyla birlikte Kuçar’dan gelen bir tüccar olduğumu düşünmüş olsalar gerek ki, geleneklerine uygun bir tavır sergilediler ve attan inmemi rica ettiler. Ben de hiçbir şey belli etmeksizin “Mallarım arkadan geliyor. Yusuf Guçgur’un³¹⁴ kervansarayına gidecektim” diyerek hemen attan indim. Daha iki kelime etmişim ki, yirmi kadar Kalmuk çocuğu etrafımı çeviriverdi. Ben de derhal heybemden bir kilo kadar kesme şeker çıkarıp, etrafımda toplanan çocuklara üleştirdim.

Gulca’daki Turgavut Moğolları arasındaki tüccarlar, güven içinde, özgürce yaşıyorlarmış. Çünkü, bunların geçimleri yalnızca hayvancılığa bağlı olduğundan, hayat için gerekli her şeye ihtiyaç duyuyorlardı. İşte bunun için, zengin olma hevesine kapılan Gulca ve Altı Şehir tüccarları da, bu yolda her ne kadar zorlukla karşılaşmış olsalar bile, para kazanma sevdasıyla bunlarla ilişkilerini kesmiyorlardı. Ayrıca, Çin hanları tarafından eskiden beri tanınan Turgavut Moğollarının kendilerinden çıkardıkları hanlar da vardır. Bunların seçtikleri Ukurtay ve Egeday unvanlı noyanlar³¹⁵ da mevcut olup; Kara Kalmuklar,³¹⁶ Cengiz Han “Yasaları”na uyarınca kendi noyanlarına tartışmasız olarak boyun eğler. Noyanlar da, gelip

³¹³ Haşır suresinin 9. ayetinden çıkarılan manaya göre.

³¹⁴ Guçgur: (Moğolca) Kel; uyuz.

³¹⁵ Noyan: (Moğolca) Yüksek rütbeli komutan; üst düzey idareci; emir.

³¹⁶ Kara Kalmuk: Müslüman olmayan Moğollara Kalmuk veya Kara Kalmuk denilmektedir.

giden tüccarları halkın çoğunluğu ve kendileri için faydalı kabul eder, onlara rahatsızlık verenleri ise şiddetle cezalandırırlar. Dolayısıyla, tüccarlar kendileri bozgunculuk yapmaz, zulüm ve hıyanete bulaşmazlarsa, onlara hiçbir kimseden de engelleme gelmez. Hatta buradaki Moğollar tüccarları korktuklarından değil, gönüllü olarak sayar; bunlara hürmet ederler. Bunun için, beni de tüccar zannedip, gideceğim yere kadar bana rehberlik etmek istediler. Doğrusu, üç dört saat boyunca sazlıklı, bataklıklı yollardan gitmek zorundaydık ve yol bilmeyen bir kişinin de böyle yerlerde ilerlemesi mümkün değildi. Ben de bu teklifi nimet bilerek, biraz çay ve kesme şekerle ağızlarını tatlandırıdım. İki üç saat bataklı yollarda bata çıka yürüdükten sonra, beni gideceğim yere getirdiler. Eğer bunlar rehberlik etmeselermiş, böyle bir yolda selamette kalmam gerçekten de tehlikeliymiş.

Beni buraya getiren Kalmuk yolbaşım geri döndükten sonra, etrafa bakındığımda çadırın birinde bir ışık gördüm. Oraya doğru gidip “Kimse var mı?” der demez, dışarıya çıkan bir Uygur genci, “Konuk geldi” diyerek atımı tuttu. Çadır içinde ateş yakıp oturan üç dört kişi, Türk halkına mensup insanlara has bir tavırla beni dostça karşıladılar ve başköşeye oturtular. Üç gün devam eden korkulu yolculuğuma çıktığımdan beri, ağızıma lokma girmemiş, gözüm dost insanlar görmemişti.

Bu sebepten, kendimi bunların aziz bir misafiri sayarak, geceyi rahat bir uykuyla geçirdim. Tan atmış, çay saati gelmişti. Değişik yerlerden gelen birkaç eşekçi tüccar da, Kuçar’a dönmek üzere burada toplanmışlardı. Ben de bunlara katıldım; yoldaşları oldum. Benim yolumu şaşırduğım Küykün Dağlarını sağ kolda bırakarak, Künekey Dağlarını tırmanıp Kuçar istikametine doğru yola düştük. İlk mola yerinde çadır evli Kuçar tüccarlarında kalmışsak da, sonradan üç gün boyunca kendilerinin belirlemiş olduğu dağlık taşlık kuytu yerlerde yatmamız icap etti. İyi ki de bu arada herhangi bir yağış olmadı. Yiyecek içeceğimiz boldu. Yolculuk başkanımız “Dağın ayazını yağ keser” diyerek her gün akşamleyin yağlı pilav yapılmasını buyuruyordu. Üçüncü gün Yalgızaşuv denilen geçitten geçip, Köl adı verilen yere ulaştık ve bir kervansarayaya girdik. Buraya gelinceye kadar, etrafta patika bir yoldan başka hiçbir şey göze çarpmıyordu. Bu yerde Tokmak ve Pişkek dolaylarından kaçıp gelen, sayıları toplam bir yurt edecek kadar olan otuz kırk çadırılı Solta ve Sarbağış Kırgızı olduğunu işittim. Bunlarla görüşüp söyleşmeyi çok arzu etmiş olsam da, yolda olduğumuz için kendilerine uğrayamadım. Ertesi gün Köl kervansarayından ayrılarak, aralıksız bir yürüyüşün ardından Kırgızaşuv denilen dağ geçidinin tepe noktalarına çıktık. Baktım ki, bu geçidin zirvesinde iki yandaki kocaman kayaların arasına sıkışmış ancak daracık bir yol var. Bundan dolayı, merhum Yakup Bek Atalık; Altışehir, yani Uyguristan hükümetini kurduğunda, Kuçar halkını Yulduz’daki Turgavut Kalmuklarının hücumlarından korumak için olsa gerek, burayı sınır olarak kabul etmiş ve iri çamlar, ağır taşlar getirip çep bağlamış, bir barikat kurmuştur. Bu, o devir için takdir edilecek bir iş olduğundan, merhumu fatihalarla anıyorum. O günün akşamında, Seksen Keçik ile Kırgızaşuv’un ortasında, yine Yakup bek tarafından sınır muhafızları için ku-

rumuş oldukça büyük bir kurgan harabesiyle karşılaştık. Korhanesi³¹⁷ ve aşhanesi de bulunan bu yer, binek hayvanlarıyla birlikte yüz kişinin barınabileceği genişlikte görünüyordu. Üç dört yüz gez yükseklikte askerler için yapılmış bir de mescit görüp, onu ziyaret ettim. Kapı ve mihrabındaki el sanatı örneklerinin kalıntıları, zamanında enfes bir sanatkarlıkla yapıldığına tanıklık etmekteydi. Bu eser, benim gibi maksadına ulaşamamış da olsa, vatanın gelecekteki istiklali için savaş verip, bu yolda şehit olan kahraman bir Özbek evladından kalan bir eser olduğundan, kendisine hürmet icabı mihrabın topraklarını yüzüme gözüme sürdüm.

Devrine göre büyük işler yapmış olmasından dolayı merhumu bir yandan takdir ediyor da olsam, diğer yandan duruma eleştirel bir açıdan bakmaktan da kendimi alamadım. Nitekim, kendisi çağının bütün şartlarını kullanmıştı. İki kez Londra'ya, iki kez de Türkiye (Osmanlı) sultanı Abdülaziz'e elçi göndermişti. Londra'ya giden elçiler, ilk seferinde yanlarında on iki bin, ikinci seferinde ise yirmi dört bin Frenk tüfeği ile geri dönmüşlerdi. Bu silahlar, o zamanın silahları içinde en iyileri olarak bilindiğinden, kuşkusuz Çin silahlarından, hatta o vakitler bizleri işgal eden Rusların silahlarından da daha üstündü. Üstüne üstlük, devrin şartlarının elverişliliği, ayrıca İngiltere ile Rusya devletleri arasında gittikçe büyümekte olan keskin rekabet gibi oldukça uygun fırsatlar söz konusuydu ve onlar, etraflarında kendilerini bekleyen güçlü yardımlar da ellerinde olmasına rağmen, bütün bunların hiçbirisinden faydalanma yollarını bulamadılar. Yine aynı devirde, bütün Avrupa devletleri, İslam'ın ışığını söndürmek kastıyla İslamiyet'in merkezi olarak bilinen Türkiye (Osmanlı) Devleti'nin üzerine hücum etmeye başlamışlardı. Bu sebepten halife hazretleri, yardım olarak silahlı güç göndere memişlerse de; zamana uygun düzenli bir ordu teşkil etmek üzere altı askeri Türk subayını silah ve mühimmatlarıyla birlikte buraya yollamışlardı. Bu subayların gelişinden sonra, atlı veya piyade bütün askerler kısa süre içinde intizama tabi tutulmuş ve demirden bir saf bağlamışçasına geri çekilmez, düzenli bir orduya dönüşmüşlerdi. Bu işler yalnızca sözde kalmamış, meyveleri pratikte de görülmüş ve Urumçi Savaşında yaklaşık yirmi bin kişilik kalabalık Dungan ordusu, sayıları beş yüze bile ulaşmayan düzenli atlı askerlerimiz tarafından tarumar edilmişti. Böylesine tecrübeleri bizzat yaşamış olmasına rağmen, yine de halk arasında dilden dile dolaşan "Eyvah; Çinli bozulursa, alem de bozulacak ve kıyamet kopacakmış" şeklindeki hurafelerden etkilenmesi, merhumun iradesinin zayıf olduğunu ve zamanın şartlarından da habersiz bulunduğunu göstermektedir. Oysa, on dört yıl devlet başkanlığı yapmış bu kişi; eğer çelik iradeli, siyaseti bilen bir kumandan olsaydı; elinde kırk bine yakın silahlı ve düzenli İslam askeri varken, devletini kafir düşmana teslim eder miydi? Kullarında eksiklikler baş gösterdikçe, verdiği nimeti geri almak Allah'ın adeti değildir. Dünya hayatında, savaş meydanlarında zafer de, tehlike de sebeplere bağlıdır. Eğer bir kişi, zaferin sebeplerini imkan olduğunca yerine getirmeden savaşa girişirse; Kuran-ı Kerim'in hü-

³¹⁷ Korhane: (Çağatay Türkçesi ve Farsça) Askerlerin barınacakları bina, kışla.

kümlerine göre böyle bir adam hata yapmış kabul edilir ve şeriat önünde hesaba çekilir. Buna benzer bir şekilde, zaferin bütün şartlarına tamamıyla sahip olduğu halde, yine de geri çekiliyorsa; böylesi, tarih sayfalarını karalayan, İslam'ın hakkına hıyanet edenlerden kabul edilir. Dünya ve ahiret mutluluğu için ilahi kanunun hükümleriyle belirlenen her işin ilgili sebeplerini yerine getirmeksizin ve elde etmeye çalışmaksızın, “Heyhat; ne yapalım, kader böyleymiş” diyerek oturmak; kendini bilmezliğin ta kendisidir ve Allah'ın kanununa karşı çıkmak demektir.

*Sebebnî kıl, Müsebbibni unutma,
Hakikat şul erür teskeri ketme.*

*Deme “Özgermes alem, iş bitibdür”,
Ne bolgay ertegi kün, kim bilibdür?*

*Hayatınm tüzetmakka sebeb kıl,
Vatanı kutkarışnıng çaresini bil.*

*Birinçi çaresi: ilm okumaktır,
Cehalet başıge tokmak, tayaktır.*

*Cehalet bizni acratdı vatandı,
Vatan yalguz emes hem canu-tendin.*

*Bolar iş boldı, endi kimliğingni
Unutma, ey oğıl, Özbekliğingni.*

*Yutilmasdın burun sakla tilingni,
Kutkar kullıkka tüşgen bu elini.*

*Eger til saklamas erseng yutarlar,
Ayak astıde salgay, küil eterler.*

*Seni yutmakka tayyar ejdabalar,
Karadır yaki ak, tuymas belalar.*

*Ne boldı Uyguristan, aç közingni,
Közing aç Özbekistan, kör özingni!*

*Ne erding, endi ne boldıng karab bak,
Kaçan bir cayda bolgay cıftı bilen tak?*

*Feriştege yakın bolgay musulman,
Eger din uşlasa, bu hükmi Kur'an.*

*Bilib dıningni sakla, ey musulman,
Cüda bolgan kişiğe ming püşeyman!*

*Ata Sagını kıldı bu nasıbat,
Aceb ermes kişiler alsa ibret.³¹⁸*

³¹⁸ Sebepleri yerine getir ey Müslüman; (sebepleri yaratan Allah'ı) Müsebbibi de unutma. Hakikat budur; ters yöne gitme. “Değişmez alem; iş bitmiş” deme. Yarın ne olacağını kim bilebilir? Hayatını düzeltmek için çalış. Vatanını kurtarmanın çaresini bul. (Bunun) birinci çaresi, ilim öğrenmektir. (İlim öğrenmek) cehaletin başına (indirilecek) tokmaktır, sopadır.

İşte merhumun yaptığı tarihi işler de, hüznü bir destanı andırır; ancak, hiçbir vatanın gelecekteki evlatları için faydasız değildir.

Yine konumuza dönelim. Duvarlarında epeyce tarihi sözlerin yazılı olduğu bu kurganda bir gece yatıp, ertesi gün başı bulutlara değen iki dağın arasındaki dar geçitte bulunan ve Seksen Keçik adı verilen akarsuyun kıyılarını takiben yola düştük. Bu yol üzerinde seksen değil, belki yüzden fazla su geçmemize rağmen; yine de su geçitlerini saymakla bitiremedik. Böylelikle, bu uzun yaz gününde aralıksız olarak yürüyüp akşamı ettiğimizde, sisle karışık kara bulutlar her yandan harekete geçti ve yağmur yağmaya başladı. Üstümüz başımız yağmur sularıyla ıslandı ve yolun karanlığını bu sefer de gecenin karanlığı kapladı. Biz ne yapacağımızı şaşırılmış halde dururken; uzaktan, önümüzdeki dağın yamaçlarında bir ateşin ışıkları görünmeye başladı. Derhal atımızın dizginini o tarafa doğru çevirdiğimizde gördük ki; Allah iyiliklerini versin, bunlar, yaylaya çıkan Kuçar çobanlarıymış ve yağmurdan korunmak için bu dağ kemerine sığınmışlar. Böylesine dehşetli bir gecede bulduğumuz bu dağ üngürü,³¹⁹ bizim gözümüze ak renkli saraylardan daha güzel görünmüştü. Bu dünyanın da, öbür dünyanın da işlerinden haberi olmayan; önüne katıp güttüğü bir koyun veya keçi sürüsünden başka beklediği olmayan; iki dünya sıkıntılarıyla, kaygılarıyla meseleleri olmayan; koyun düşmanı kurttan başka endişesi olmayan bu birkaç çobanla bedevi bir ortamda geçirdiğim anları ne zaman hatırlasam, medeniyetin vahşilerine ta gönülden lanet okuyasım gelir. O geceyi, üngürün içinde saf gönüllü, doğru sözlü Uygur çobanlarıyla sohbet ederek geçirdik. Ertesi gün sabahın erken saatlerinde, anıran eşeklerini önlerine katan eşekçilerle birlikte biz de yola koyulduk. Sonrasında aradan iki üç saat geçti geçmemişti ki, Seksen Keçik'i arkada bırakarak, dar geçidin ağzına ulaştık. Daha da ilerleyerek Tekman adındaki Uygur köyünde ögle yemeğimizi yedik ve buradan ayrılıp, yakınlardaki tepelerin sonunda bulunan gür ağaçlı bir kervansaraya geldik. Daha sonra öğrendik ki, burası bizimle yolculuk etmekte olan eşekçilerin amirlerine ait geniş bir kurganmış.

O gece burada yatıp, ertesi gün eşekçi yoldaşlarımla vedalaştıktan sonra, Abdurrahman adlı Kuçarlı tüccar bir delikanlıyla birlikte Kuçar'a doğru yola koyuldum. Akşama doğru, bu delikanlının Kuçar Kalesine yaklaşık dört beş çakırım

Cehalet bizi yalnızca vatandan değil; canımızdan, tenimizden de ayırdı. Ey oğul; olan oldu; şimdi kimliğini, Özbekliğini unutma. Yok olmadan önce koru dilini. Kurtar kulluğa düşmüş elini (ülkeni). Eğer dilini koruyamazsan seni yutar, yok eder, ayaklar altında çiğneyerek küle döndürürler. Kara veya ak olsun, o gizli belalar (Çin ve Rusya), seni yutup yok etmek için hazır bekliyorlar. (Sana) ne oldu Uyguristan; aç gözünü. (Sen de) gözünü aç Özbekistan; gör kendini. Neydin, ne oldun; iyice bir bak. Çift ile tek ne zaman aynı yerde durabilmiştir ki? Kuran'ın hükmüne göre, Müslüman dininin yolundan giderse, meleşe yaklaşır. Ey Müslüman; (bunu) bil ve dinini koru. Bunu başaramayan insan, bin pişman olacaktır. İnsanlar ibret alır ümidiyle, bu nasihatleri Ata Sagunî vermiştir.

³¹⁹ Üngür: (Çagatay Türkçesi) Mağara, in.

uzaklıktaki Şamalbağ adlı köydeki ikametgahına ulaştık. Burası; havası temiz, suyu bol, bağ bostanlık, güzel bir yermiş. Burada iki üç gün kalıp da yorgunluk giderdikten sonra, şehri görmek hevesiyle bu delikanlıyla birlikte pazara çıktık. Gezip dolaşırken bir kişi gelip elimi tuttu. Baktım ki, Gulca'daki dostlarımızdan Atuşlu Turdı Kârim. Benim gibi bu kişi de, Kaşgar'dan kaçarak, hiçbir yere sığışamadığı için Kuçar'a gelmiş ve burada evi barkı olan dul bir hanımla evlenip, günlerini saklanarak geçirmekteymiş. Beni görüp "Vay Törem; iyi ki de geldiniz. Sizi bana Rabb'im ulaştırdı. Alnımıza ne yazılmışsa, bundan sonra birlikte görürüz" diyerek koluma öyle bir yapıştı ki, Şamalbağ'daki koşhanemize kadar bizimle birlikte geldi. Sonrasında ev sahibinden benim için izin istemiş ki; atımı, yüklerimi ve torbalarımı da alarak beni kendi evine getirdi. Biz iki kaçak bir araya gelince, sırlarımız da ortaya döküldü. Konuştukça anladık ki; Kaşgar, Gulca ve diğer şehirlerde meydana gelen olaylar, her yerde aynı anda başlamış. Böyle böyle derken, birbirimize anlatacağımız bir türlü bitmek bilmedi ve birkaç gün gece gündüz dertleşip, muhabbet ederek hiç ayrılmaksızın birlikte olduk. Bu arada Kaşgar'daki Üstün Atuşlu Salay Damlam da kaçaklar arasına girmişti ve bu kişi de gelip bize katıldı.

Değişik değişik yerlerden gelen üç kaçak, bir araya gelmiştik. Meyvelerin pişme zamanı olduğundan, bağ bozumlarına, ziyafetlere hep birlikte katıldık ve böylece huzur içinde on on beş gün geçirdik. Bu arada, Buhara'da birlikte okuduğumuz, aynı üstattan ders aldığımız talebelerden Molla Haşim adında Kuçarlı bir kişi gelerek, beni evine davet etti. Şehir dışında, akarsuyun kenarında, bağlık bostanlık, güzel bir köyün mescidinde imamlık yapıyormuş. 1921 yılında, Tokmak yoluyla Buhara'dan dönerlerken yoldaşlarıyla birlikte bir hafta kadar bizim evde kalmış ve en iyi şekilde ağırlanmışlardı. Başta Salay Ahun Damlam olmak üzere hepimiz davete icabet ettik ve bu kişinin evinde geceli gündüzlü tam bir gün konuk olduk. İzzeti ikram göstergesi olarak bize koyun kesip, adetleri gereğince ziyafetler verdi. İçimizde ilim sahibi bir iki kişi olduğu için, vaktimizin çoğu kitap okumak ve ilmi müzakereler yapmakla geçiyordu. Ev sahibi "Alim konuklar geldi" diye oraya buraya haber salmış olsa gerek ki; içlerinde mahalle yöneticilerinin de bulunduğu beş on kişi yanımıza gelerek, bizimle tanıştı ve sohbet etti. Ertesi gün buradan gayet hoş duygularla ayrıldık ve her birimiz kendi kaldığımız yerlere dağıldık. Turdı Kâri eşekli, ben ise atlıydım. İkimiz de, şehre on beş yirmi çakırım yerdeki bir köyden meyveli bir bahçe alıp, yazı burada geçirmeye niyet etmiştik. Bu köyde Kârim'in güvenilir bir arkadaşı vardı ve akşamüzeri işte bu kişinin evine uğradık. İyi bir adammış; bizimle daha önce görüşüp tanışmamış da olsa, saygı dolu bir konukseverlik sergiledi ve bizi çok iyi karşıladı. Olan varan bütün yiyeceğini önümüze koyup, ne bulduysa getirdi. Sonra Kâri'yi bir kenara çekti ve uzun uzadıya fısıldaşmaya başladılar. Ben de şüpheye düştüm ve "Hay Allah; bir şeyler mi oldu acaba? Bu kişide bir haber var gibi" diyerek, oturup bekledim. Biraz sonra Turdı Kâri, yüz ifadesi değişmiş bir şekilde yanıma gelerek "Eyvah efendim; başımıza bir bela gelmişe benziyor. Bizim çıktığımız günün akşamında,

Gunan Coza³²⁰ memurları evimizi basmışlar ve karımı ‘Buraya dışarıdan kim geldi? Kocan Kâri nereye gitti? Sen biliyorsundur’ diyerek köşeye sıkıştırmışlar. Bu sırada, benim hatrımı sormak üzere evimize gelen bu dostumuz, tam da olayın üstüne gelmiş. Adamlar bu kişiyi gördüklerinde ‘Sen bunların yakınısın galiba. Bu eve gelen insanlardan senin de haberin olsa gerek’ diyerek onu da hırpalayacaklarken, buralı birkaç tanıdık şahitlik edince heriflerin elinden zar zor kurtulmuş ve oradan da daha şimdi dönebilmiş. Şimdi teklifim o ki; “beladan sakın” dedikleri gibi, bir an evvel bir çare bulmamız lazım. Onlar gelmeden önce buradan gidelim” dedi. Alelacele atlarımızı yedeğimize aldığımız gibi normal yoldan değil, gecenin karanlığında bahçeden bahçeye atlayarak ikinci bir köye geçtik. Buraya gelene kadar gece yarısı olmuştu ve biz nereye gideceğimizi, kimin kapısını çalacağımızı bilemeden şaşkınlık içinde kaldık. Sonunda Turdı Kâri; “Burada bir hoca³²¹ vardı. Yarım yamalak tanıyor olsam da, ona gidelim. Başka çaremiz yok” dedi. Evine gittiğimizde ev sahibi, zangır zangır titreyerek güçlkle kapısını açtı. Neden böyle olduğunu merak ederken öğrendik ki, bu kişi dağlarda yaşayan Kırgızlara gidip, onlar arasında kendisine mürit arayan bir hocaymış. Ak-siliğe bakınız ki; kapısını, müritlerinden topladığı koyun ve keçileri önüne katıp evine getirdiği gece çalmışız. Kendisine Gunan Coza memurlarının baskın düzenlediğini zannederek, zavallı hocanın ödü patlamış. “Korkan adama her şey çift görünür”; kendi korkularımız yetmiyormuş gibi, bir de evinde huzur içinde yatan başka birinin daha korkmasına sebep olmamız bize çok fazla geldi. Yağ lambası yanan evde, korkusundan henüz kendine gelememiş hocamın halini hatrını sorup, biraz oturduktan sonra bir kenara kıvrılıp yattık. Allah böyle kahrılı günlerden korusun; tanyeri ağarınca kadar ertesi gün nereye gideriz; kimin evine sığırsınız endişesiyle hiç uyayamadık. Şafağın sökmesiyle birlikte atlarımıza atlayıp yola çıktık. Aramızda istişare ederek “Dün kendisine konuk olduğumuz ev sahibi Haşim Damla’ya gidelim. Nasıl olsa kendisi ilim sahibi, bilge bir zat değil mi; bize de öğüt verip bir yol gösterebilir” dedik ve dün ayrıldığımız eve geri geldik. Baktık ki, Haşim Damla’dan iz yok. Söğüt dallarının altında, toprağın üstünde uzun uzun oturduk. Bir ara, bir kadın başını sallayarak iç avlu kapısından bize doğru baktı. Geçen gün gelen konuklar olduğumuzu anlamış olsa gerek, biraz sonra küçük bir çocuk kuru bir keçeyi sürükleyerek getirip, önümüze bıraktı. İlk gelişimizde bizimle akrabasına heyecanla kucaklaşan bir iki kişiyle karşılaştık. Bu insanlar, bu sefer bizlerle neşesiz bir tavırla, fazla konuşmaksızın gayet iğreti bir şekilde selamlaştılar ve bir şeyden korkmuşçasına çok oturmadan geri döndüler. Biz bu durumu gördüğümüz zaman aklımıza bin türlü düşünce geldi. Burada da büyük bir olay olmuşa benziyor, diye düşünürken; ilk gelişimizde kendisiyle görüştüğümüz seksen yaşındaki Gay Hacıım oğlu falanca Ahun³²² yanımı-

³²⁰ Gunan Coza: (Çince) İçişlerine bağlı bir müdürlük; polis idaresi. Bu kurum aynı zamanda siyasi suçları cezalandırma görevini de yürütmüştür.

³²¹ Hoca: Hz. Muhammed’in (s.a.v.) soyundan gelen veya geldiği rivayet edilen kişi; seyyit.

³²² Bu zatın adı, yazar tarafından hatırlanamamıştır.

za geldi ve bize bu konu hakkında ayrıntılı bilgi verdi. Öyle ki; Şing Duben hükümetinin kurulduğu günden başlayarak, bütün Uyguristan bölgesi, Sovyet kontrolü altına alınmıştı. Özellikle de Üçturfan, Aksu ve Kuçar havalisinin yönetimine doğrudan doğruya üç harfli idare (GPU) tarafından eğitilmiş, öz anasını bile tanımayan Tatar ve Uygur çocuklarını getirmişlerdi. Bu doğrultuda, her yerin ileri gelen insanlarını da, kendi çirkin adetleri gereğince, mecburi olarak casusluk belasıyla görevlendirmişlerdi. Bunlardan birkaçı geçen günkü ziyafet meclisimizde de bulunduğundan, ev sahibi Haşim Ahun Damla, bizim gittiğimiz günün akşamında Gunan Coza cellatları tarafından göz altına alınmış. Bizleri de ele geçirmek kastıyla Turdı Kâri'nin evini haydutça basmışlarsa da, bahçe satın almak bahanesiyle köyde kaldığımızdan dolayı bu cellatların eline düşmekten kurtulmuşuz. Ailelere ve bizimle görüşmüş kişilere “İkinci defa bunları gördüğünüzde veya nerede olduklarını işittiğinizde, eğer derhal bize haber vermezseniz; bunun hesabını verirsiniz” tehdidini savurmuş ve kendilerinden yazılı kağıt almışlardı. Bu dehşet verici, uğursuz haberi işitince, aklımız başımızdan adeta uçup gitmişti. Bir gün bile olsa, dinsiz ve merhametsiz düşmanın eline düşmeden, selamette olmak ümidiyle buraya gelmiş adamlardık biz. Ev sahibinin bizim yüzümüzden böyle ağır bir külfetle karşılaşmasından dolayı, epey kaygılandık ve çok üzüldük.

Bu tür zalimlerden, böylesine küstah ahmaklardan peygamberler bile kaçmıştır. Bunu hatırlayınca, Haşim Ahun Damla'yı zalimlerin elinden kurtarmak için kendimizi teslim etmektense, kaçmayı daha mantıklı bulduk. Önceki gün balın üstüne üşüşen sinekler gibi davranan insanlar, bu sefer uzaktan karaltıları görünüyor olmasına rağmen, yakınımıza uğrayamadılar. Ayrıca, bizim gelip de attan inmemiz halinde, ilgili kuruma derhal haber ulaştırılacağı kesin olduğundan, yakalanma korkusu her an daha da artmaktaydı. Bu sebepten, bütün insanların bizden ürkererek dağılmalarından faydalanıp, atlarımızı bırakmak suretiyle yayan olarak, aşağı tarafta akmakta olan büyük bir çay havzasına indik. Çayın diğer yakasında, içine atlı bir adamın girmesi durumunda görünmeyeceği kadar uzamış gür bir mısır tarlası olduğunu fark ettik. Vahşi düşmanlarımız gölgemizi takiben bizim izimizi sürüyor da olsalar, buraya girdiğimizi düşünemezler, diyerek sudan çıkıp hemen gür mısır tarlasının içine girdik. Bütün vücudumuz, ertesi gün çay saatine kadar, yaklaşık altı saat boyunca bu boğucu mısır tarlasında sivrisineklerin hücumuna maruz kaldı. Öğleden sonra, güneşin iyice kızardığı bir anda, etrafımıza dikkatle bakıp da hiç kimseyi görmeyince, mısır tarlasından çıktık. Ancak, nereye gideceğimizi, kendimize nereden bir barınak bulacağımızı kestiremediğimiz için, ileride uzaktan görünen kara renkli ağaçlığa doğru yürüdük ve ikinci namazı vaktinde, köyün kenarında bulunan büyük kapılı bir çiftliğin avlusuna girdik. Ne var ki, çiftlik sahibi konuk sevmeyen, insanlıktan da nasipsiz bir adammış. Akşam namazı bittikten sonra, “Biz konuk ağırlayamayız. Başka bir yere gidin” diyerek bizi oradan çıkmaya mecbur etti.

*Sagunî, er kadrini bilmes eken deb kaygurma,
Hazret Musa kadrini bem bilmegen kışlakidir.*³²³

Peygamberimizin “Kendi ayaklarıyla gelen konuğu geri çevirmek, imandan değildir” sözüne karşı çıkan bir adama ne denebilir ki? Çaresiz oradan ayrılarak, nereye gideceğimizi bilemeden karanlık sokaklarda yürüyüp, bir bahçeye girdik. Birileri bizi görmesin diye, burada, insanlar uykuya dalıncaya kadar dikenli çalılar içinde sinekler tarafından ısınarak yattık. Birkaç saat geçtikten sonra buradan da çıkmış olmamıza rağmen, yine nereye gidip, ne yapacağımızı bilemeyerek sokaklarda dolaştık ve sonunda kapısı açık bir mescidin önüne vardık. Bunu nimet bildik ve burada yatmaya karar verdik. Sürekli olarak ertesi günün ne kadar tehlikeli olacağı hakkında konuşup dururken, Allah’tan ki, Kuçar yönünden gelmekte olan bir at arabasının sesi duyuldu. Arabacının Hanaka Tam denilen yerden köy pazarına mal getirmekte olan bir tüccar olduğunu öğrendik. Onu görünce, Hızır’la karşılaşmışçasına sevinerek, hiçbir şey belli etmeksizin onunla birlikte bu gece vakti yola düştük.

Otuz çakırım kadar yol yürüdükten sonra, vakit gece yarısında yaklaştığında bir yonca tarlasına geldik ve dinlenmek için oturduk. Yoldaşım Turdı Kâri, benden daha genç olmasına rağmen, yolculuklarda bayağı bir dayanıksızmış. Şurada biraz olsun uyuyalım, diye çok yalvardıysa da; ben, “Yoldaştan ayrılırsak, yolumuzu da kaybederiz” dedim ve hiç taviz vermedim. Böylece yürüyüşümüze devam ederek, şurada burada karşılaştığımız evleri seyrek köy mahallelerinden geçmek suretiyle, sabaha karşı bir başka mahallenin girişine ulaştık. Burada uykusuzluk iyice ağır basınca, gür ağaçlar arasına girdik ve namaz vaktine kadar uyuduk. Sabah kalktığımızda gördük ki; hava bozulmuş, gökyüzünü kara bulutlar kaplamış ve yağmur yağmaya başlamış. Biz de hemen kalkarak, her birinin dibinde büyük büyük kum yığınlarının olduğu yaşlı kara ılgın ağaçlarının arasından, yağın yağmurun altında yollara düştük. Giderken yol üstünde bir şeyler yemek için evlerine uğradığımız insanlar, bizi görünce, giyim kuşamımıza gözleri takılıp hayret içinde kalmışlardı. Bunlar, bugünün sahte medeniyetinden her yönden uzakta durdukları için, bizim gibi yolcuları hayrette bırakacak derecede güzel özelliklere sahiptiler ve bu halleriyle ortaçağdaki eski Uygurları hatırlatıyorlardı. Bu günahsız insanlar, İslamiyet’in şerefinden yalnızca isimleri itibariyle nasiplerini almış olsalar da; insani ahlaklarını hala kaybetmemişlerdi. Şimdi, melun Mao Zedung’un zulmü altında ezilmekte bulunan ve kan kardeşlerimiz, din kardeşlerimiz olan dört milyondan fazla Uygur insanı; dini ve milli haklarından mahrum edilmiş halde, kızıl cadının yardımıyla kara cadalozun boğazına girmiş olup; orada yutulmak, yok edilmek üzere bulunuyorlar. İki Türkistan vatanının Uygur ve Özbek evlatları; böylesine nihayetsiz bir hıyaneti, böylesine affedilmez bir cinayeti işleyenleri, ulu ataları Oğuz Han’ın ruhu için, hiçbir zaman unutmama-

³²³ Ey Sagunî; insanlar kadrini bilmiyor diye üzülme. Hazreti Musa’nın kadrini bilmeyen de(cahil) köylülerdi.

yacaklar. Eğer unutacak olurlarsa; tarihin kara sayfalarına hakikati yazanlar, bu cinayeti aynı sayfalara Uygur halkının kızıl kanıyla yazacaklardır.

Biz yine sözüme dönelim. Yolda rastladığımız ve bize bir şeyler soran insanlara “Hanaka Tam pazarına mal göndermiştik” yalanını söyleyerek, başı sonu görünmeyen uçsuz bucaksız bozkırın üzerinde yolumuza devam ettik ve öğlen namazı vaktinde adı geçen pazara ulaştık. Bu pazar, Kuçar havalisindeki köy pazarları içerisinde, insanların çokluğu ve ticaretin canlılığı açısından, en büyük pazar olarak kabul edilirdi. Buranın bir çakırım kadar dışarısında, kalın ağaçlar arasında Hanaka Tam Mezarlığı görünmekteydi. Yılan tarafından sokulan kişinin urganı gördüğünde korkması gibi, biz de pazara girmekten korktuk ve Kâri ile ikimiz dosdoğru mezarlığa gittik. Baktık ki burası, etrafı açık, insanlardan uzakta, önünde akarsuyu bulunan bir yermiş ve oturulacak bir ev bile varmış. İşte burada kendimi o vahşilerden kurtulmuş gibi hissettim ve terk-i dünya eden sofuların adet edindikleri gibi Perşembe günleri oruç tutup, diğer günlerde kuru ekmeğe kanaat ederek, kırk günden fazla kaldım. Bizim Doğu ve Batı Türkistan halkı arasında eskiden beri, mezarperestlik bidati, yani doğrusu adeta aziz ve evliyalara tapma adeti oldukça yaygındır. Bu sebepten, köy halkının çoğu, Türkistan’da hikmet söyleyen meşhur Kul Hoca Ahmet Yesevi’nin mezarının da Hanaka Tam Mezarlığında olduğuna inanıyormuş. Buraya gelince farkına vardım ki; Taklamakan Çölünün Kuçar’ın yaklaşık seksen doksan çakırım güneyinde bulunan batı ucuna, Himalaya Dağlarının doğu yönündeki yamaçlarından doğan Tarım Irmağı kıyılarına kadar gelmişim. Buradan, Lobnor Gölü ve Toğrak Cangalı üzerinden on iki günde dosdoğru Hoten’e çıkılıyormuş. Buraya geldikten sonra insanların bilmediği, düşmanın ayak basmayacağı, sakın bir yere geldim diye düşünmüş isem de; aradan daha bir iki Cuma geçmiş olmasına rağmen, halk arasında “Vay, filan mazâga gocamlâdın şundak bir kişi keptu müş”³²⁴ diye bir söz yayılınca, çevredeki insanlar ziyarete gelmeye başladı.

Bundan önce Hoca Niyaz Ayaklanmasında faaliyet gösteren, bozkır ahalisi arasında “Şangyo” ve “Murab” diye ünlenen Ebul Murab ve Metniyaz Şangyo adında iki kişi vardı. Bunlar da, bir yıla yakın bir süreden beri bizim gibi kaçıyor, işgalcilere yakalanmaksızın geniş bozkırda, gür ormanlıklar içinde canlarını zalimlerin eline düşmekten koruyarak geziyorlarmış. Her ikisi de gece yarısında gelerek, benimle görüşüp gittiler. İyice sırdaş olduktan sonra, dostluğumuz gittikçe daha da ilerledi ve iki üç günde bir görüşmeden duramaz olduk. Ebul Murab, okuma yazma bilmeyen, okumamış biri olsa da; atalarından beri halkı idare eden, insanlarla birlikte olan bir aileden olup; güler yüzlü, usta dilli, erkek yürekli bir kişiydi. Metniyaz ise; ona göre biraz daha genç, ağırbaşlı, medrese görmüş, gözü az da olsa siyasete açılmış, güzel ahlaklı, edepli bir delikanlıydı. Bunlardan başka, bizim burada olduğumuzu işiterek yanımıza gelen dost ve ahbabların sayısı günden güne çoğaldı.

³²⁴ Vay, filan mezarlığa hocalardan öyle bir kişi gelmiş ki (Uygur Türkçesiyle).

Kaçan bir adam gibi değil, seyahate çıkmış bir kişi gibi davrandık ve çağırıldığımız yere gitmeden edemedik. Bunu gören Turdı Kâri'nin rengi attı ve korktugundan dolayı uydurduğu “Falan köyde bir yakınım vardı. Oraya gidip, Kuçar'daki evimden haber aldırısam diyorum. Bir hafta içinde geri gelirim” bahanesiyle benden izin istedi. Kaçan adam için, iki kişi olmaksızın tek kişi olmanın her açıdan daha rahat olduğunu düşünerek, Kari'ye izin verdim. O gittikten sonra, Ebul Murab ile istişare ederek, ikimiz birlikte Cangal üstünden Hoten'e inmeye, oradan da Tibet yoluyla Hindistan'a gitmeye karar verdik. Yolculuk malzemeleri ile masraflarını kendisi karşılamak istedi. Söylediğine göre, kendisi malı mülkü çok, çocuksuz, sevgili karısı ölmüş, sonraki karısından da çocuğu olmamış bir insanmış. Bundan dolayı, geride bırakacağı, kaygılanacağı bir şeyi olmadığı için; ayrıca zalim ve baskıcı hükümet tarafından bizim gibi kıyasıya bir takibat altında olmaktan bezgin düşmüş olduğundan, zaten başka bir memlekete gitme niyeti varmış. Fakat, kendisi idareci sınıfından biri olmakla birlikte, memleketinden dışarıya çıkmamış, uzak veya yakın herhangi bir yere yolculuk yapmamış olduğu için, ne yapacağını bilemeden beklerken, bizim gelişimiz onun için isabet olmuştu. Kendisiyle dert ortağı olduğumuzu anlayınca, iyice canlandı ve yolculuk hazırlıklarını hızlandırdı. Doğrudan Cangal yoluyla ilerlersek, kestirmeden iki üç günlük susuz çöl yolunu geçmemiz icap edeceğinden dolayı, bu duruma katırdan başka hayvan dayanamayacaktı. Bu kişi; “Benim on ata değişmeyeceğim güvenli bir katırım var. Size de ona benzer bir katır almam gerek. Ayrıca, Cangal Çölünün tehlikeli yollarında çok yolculuk etmiş, bu yolun düzlüğünü çukurunu iyi bilen mahir bir yolbaşçı ile de anlaştım” diyerek beni her ne kadar heveslendirmeye çalışmışsa da, nedendir bilinmez, gönlüm bu yolculuğa bir türlü razı olmadı ve sürekli erteleyip durdum. Oysa, yolculuk hazırlıkları da eksiksiz olarak tamamlanmıştı.

*Körgilik bolsa kaderde, anı körmey çare yok,
Tuz-nasibeng kayda tüşse, anı tatmay çare yok*³²⁵

dedikleri gibi, ikimiz için de kader anı gelip çatmıştı. Ancak, kaderin tecellisinden haberimiz yoktu ve biz duruma çare ararken, bir gece vakti apansızın gelen Gunan Coza cellatları dostumuz Ebul Murab'ı ele geçirmişlerdi. Kaldığımız yer, köyün biraz kenarında olduğundan, geceleyin meydana gelen bu olaydan haberdar olamamışız. Olan biteni Ebu Murab'ın ertesi gün yanıma gelen inisinden³²⁶ dinleyip, şaşkınlık içinde kalmıştım ki; bizi sevenlerden bir kişi daha gelerek “Vay hacım; üç dört günlüğüne de olsa, buradan bir başka yere geçmeseniz olmayacak” uyarısında bulundu ve hemen o anda beni gizli bir yolla, bir kişinin on çakırım uzaklıkta, kumların ortasındaki çiftliğine götürdü. Geceyi orada “hazır ol”da geçirdikten sonra, daha fazla kalma imkanı olmayınca, hemen ertesi gün

³²⁵ Kaderde ne göreceğin yazılıysa, onu görmekten (başka) çaren yok. Nasibin nereye indirilmişse, onu tatmaktan (başka) çaren yok.

³²⁶ İni: (Çagatay Türkçesi) Erkek kardeş.

mezarlığa geri geldim. Baktım ki, işler değişiyor ve etrafta değişik değişik sözler yayılmaya başlıyor. O günün gecesinde, ailesini teselli etmek ve kendi hakkımda akıl sormak için Ebul Murab'ın ailesinin yanına gitmiştim. Orada görüştüğüm dost insanlar da, buradan tez elden gitmem tavsiyesinde bulundular. Ebul Murab'ın kaynıyla buraya geldiğimizden beri iyi bir samimiyetimiz vardı. Bu olayı işitince, hal hatır sormak üzere o da gelmiş. Bu kişi, benim sıkıntı içinde olduğumu görüp “Hocam; bu kadar üzülmeysin. Bu geceden tezi yok sizi Kuçar'a götürüp, kendi evimde saklayacağım. İşler biraz dindikten sonra, düşünüp taşıyıp sizi istediğiniz yere ulaştırmak için de bir şeyler yaparız” şeklinde konuştu ki; bu sözleriyle moralimi de epeyce bir yükseltti. Yine o gece, Murab'ın üvey oğlu, kendisinin daha önce övüp bitiremediği katırı bir mapaya³²⁷ koşarak kararlaştırdığımız yere getirince; ana yolu bırakıp, çölün içinden aralıksız olarak ilerlemek suretiyle sabaha karşı konuşulan yere vardık. Yolu bilen kişilerin söylediğine bakılırsa, yüz çakırma yakın yol yürümüşe benziyorduk. İç Çin'de mafa ile bir günde yüz çakırım kadar yol alabilen ve fiyatı on yanbu³²⁸ olan kaliteli katırlar bulunduğunu işitmiştim. Bunu bu yolculuğumda kendi gözlerimle görmüş oldum. Zavallı Murab; yolda giderken kulaklarını raks edercesine oynatan, attığı adımlar hissedilmeksizin yelkenli bir gemi gibi yol alan, kamçıyı gördüğünde uçarcasına yürüyen bu hayvana on at değil, ne kadar paha biçerse biçsin, değermiş diye düşündüm. Bunları düşünürken hatırıma Hindistan yolculuğu da düşünce, hüzünlendim ve moralim bozuldu. Daha dün, can yoldaşımı hırsıza kaptırıp, uzun bir yolculuk için hazır ettiği on at değerindeki bineğine de kendim binmek suretiyle kaçtığım yere doğru geri döndüğümü aklıma getirdikçe, sıkıntıyla bunun başıma ne türlü bir bela getirebileceğini düşününce daha önce belirlenen eve girdim. Oraya buraya, caddeye sokağa çıkma işlerini bir tarafa bırakıp, çileye girmiş insanlar gibi ibadet ve taate ağırlık vermeye başladım.

Mezarlıkta kaldığım günlerde, aslı Köne Turfanlı olup, Kaşgar medreselerinde okumuş, yeteri kadar bir ilme sahip, halk arasında da Kazı Ahunum olarak adlandırılan Molla Niyaz isimli bir kişi, benden ders almıştı. Mezarlık yakınlarında yaşayan insanlar, bu olay olup da biz gittikten yaklaşık on gün sonra, bir şekilde benim halimi hatırıma öğrenmek gerektiğini düşünerek, kırk elli som para verip Kazı Ahunum'u yanıma göndermişlerdi. Bu kişi, bizimle görüşüp geri döndüğünde, hükümet arkasına birini takmış olmalı ki, “Nereye gittin? Parayı veren ve alan kişileri göster! Onunla bağlantıya geçen kim?” diyerek zavallı Ahunum'u işkence altında sorguya çekmişler. O da, can acısına dayanamayarak, olup biten her şeyi fazlasıyla söylemiş. Sonra, Gunan Coza'nın Çinli cellatları, Mezarlık mahallesine gelip, bizimle alaka kuran insanları bir köşeye sıkıştırmışlar ve “Haydi; bulun o adamı” sözleriyle baskı yaptıklarında, korkuya kapılan köy halkı “Şu adam bilir” diyerek bizim Kazı'yı göstermiş.

³²⁷ Mapa (mafa): Üstü kapalı at arabası.

³²⁸ On yanbu: At toynağı şeklindeki külçeler halinde hazırlanmış 30 kilo gümüş.

Bu olaydan benim haberim yoktu. Kazı'nın yanımıza gelmesinin üzerinden bir hafta geçtikten sonra, konutumda yalnız kaldığımdan dolayı canım sıkıldı için, uzun yıllardan beri bize yakın bir mahallede yaşayan Andicanlı bir kişinin varlığını öğrendim ve onu görmeye heves ederek yanına gittim. O da kendi memleketinden gelecek birinin özlemini çekiyor olsa gerek ki, birbirine kavuşmuş ağabey kardeş gibi muhabbetle kucaklaştık. Yakınlarımızdan olan Gulcalı Tursunbay benimle görüşüp, Gulca'ya geri dönecekmiş. O da gelerek, bizimle oturdu. İşte bu sırada kendi aralarında fısıldaşırken, kulağıma bazı can sıkıcı sözler çalınınca kaygıya kapılarak dışarıya çıktım. O anda küçük bir çocuk koşarak gelip, "Sizi arıyorlar. Gunan Coza görevlileri konutunuza girdiler" diye haber verince, tek kelime söz söylemeye bile fırsatım olmadı. Yanımdaki "Mosier" marka saatimi "Size emanet; evdekilere verirsiniz" diyerek Tursunbay'a teslim ettim. Zalimlerin yüzünü bir ancık olsun görmemek için, son çare olarak küçük bir mısır tarlasının içine saklandım. Henüz kendime gelememiştim ki; dört nala iki silahlı, beş altı da silahsız adam geldi ve atlarının üstünden mısırlar içinde yatan bana gözleri ilişti. Ben de kaçış ihtimallerinin sona erdiğini görünce, belaya sabır eyleyip, kendimi teslim etmeye mecbur oldum. Baktım ki, Hanaka Tam'dan Kazı Ahunum'u ve ayrıca kaldığım evin sahibini de zorla yanlarında getirmişler. Bizim yüzümüzden ne kadar külfet gördükleri, ne denli meşakkat çektikleri her ikisinin de gözlerinden okunmaktaydı. Bana yardım etmek için uğraşan bu insanlar, beni böylesine acınacak bir halde görünce çok üzölmüş olsalar da, silahlı güç karşısında boyun eğmekten başka çareleri yoktu.

Böylece beni ele geçirdikten sonra, beraberlerinde getirdikleri kara mapaya bindirdiler ve arabanın önü arkasını da insanların göremeyeceği şekilde örttüler. Beni ortalarına alan silahlı askerler, yol boyunca "Başını çıkarmayı deneme; yoksa ölürsün!" diyerek heybet gösterisi yaptılar ve sonunda bir yere gelince durdular. Önümde ve arkamda yürüyen iki asker, beni yanlarına alarak bir binaya getirdiler ve orada iç içe girmiş yollardan geçerek, üstü kapalı, karanlık, uzun bir koridorun başına kadar ilerleyip kapıyı açar açmaz, itekleyerek içeri soktular. Huda saklasın, burası kabir karanlığı gibiydi ve hiçbir yerde delik yoktu. Bunu görünce "Lâ havle"yi³²⁹ okuyarak bir iki dakika yerimde kalakalmıştım ki, kısık bir sesle "Selamun aleyküm" diyen bir adamın karaltısı gözüme ilişti ve bu kişi selamlaşmak için elini bana uzattı. Ben de, burada bir insanın olduğunu anlayınca, kendimi topladım ve kendisinden hal hatır sordum. "Burada yirmi güne yakın süredir yatıyorum. Yalnızlık her şeyden kötüyümüş. Kusura bakmazsanız diyeceğim o ki, Rabbi'm bana merhamet edip, sizi gönderdi. Kendim Hotenliyim; adım Turdı Ahun . Ticaret yaparken mallarıma el koyup, beni de buraya kapattılar" dedi. Ben de kendisine "Birader; alnımıza yazılı iyi veya kötü ne varsa, gör-

³²⁹ "La havle ve la kuvvete illa billahil aliyyil azim" ("Güç ve kuvvet ancak ve ancak yüce ve azim olan Allah'a aittir") duası kast edilmektedir.

mekten başka çaremiz yoktur. Sabredelim; daha fazla da üzülmeyelim. Siz ve biz, Kuran'a inanan Müslümanlarız. Kuran'ın sözü, Allah'ın sözüdür. Allah'ın kelamına göre; her zorluğun arkasından, mutlaka bir kolaylık gelecektir” dedim ve her ikimize de kuvvet verecek buna benzer dini sözlerle, bu dindaş yoldaşımı biraz olsun avundurmuş oldum.

Eğnimde³³⁰ bir kat yazlık bir giysiden başka bir şey yoktu. Sabah ve akşam yemeği olarak bir kase sıcak su ile bir moma³³¹ ekmeği veriyorlardı. Yattığımız odanın uzunluğu dört metre kadar gelse de, eninin darlığından dolayı uzanarak yatamıyorduk. Altımızda ise, iyice toprağa geçmiş olan bir parça hasırdan başka hiçbir şey yoktu. Geldiğim günün gecesi, silahlı bir asker gelerek beni sorguya götürdü. Ateşlenmeye hazır tüfeğini arkama dayayarak beni önüne katan bu asker; upuzun, karanlık bir koridordan geçirdikten sonra, içinde gaz lambası yanan, büyükçe bir odaya soktu. Baktım ki, masanın yanında bir tane olsun Çinli yok; başına Uygur takkesi geçirmiş bir Tatar genci oturuyor. Aklımdan “Hay, bu uğursuz ayaklılar bu taraflara kadar ulaşmışlar demek ki” diye geçirirken, gösterdiği yere oturdum. Nedendir bilinmez, yüzüme bakınca, hemen konuşmayıp beş altı dakika bekledikten sonra ayağa dikildi ve “Fılanca adam sen misin? Nereden yola çıktın ve nereye gidiyordun?” dedi. Ben de kendisine “Gulca'dan yola çıktım; ben bir tabibim. Hoten'e gidip, oradan Hindistan ilaçları alacak ve geri dönecektim” diye cevap verdiğimde, “Yalan!” diye haykırdı. “Duruma bakılırsa, Gulca'dan benimle ilgili malumat almış ve her şeyi biliyor bu adam” diye düşünceye daldım. Bu çağırışında yalnızca bunu sordu ve başka hiçbir şey demedi. Aradan on dakika bile geçmemiş olmasına rağmen beni geri yolladı. Karanlık odanın kapısından içeri adım atar atmaz yoldaşım Turdı Ahun ayağa fırladı ve “Vay hocam; siz çıktığımızdan bu yana endişe içinde kıvranıyorum” diyerek bu duruma çok sevindiğini ifade etti. “Hangi durum?” diye sorunca öğrendim ki; sorguya götürülen başka kişiler, döndüklerinde yedikleri dayağın etkisiyle kendi başlarına yürüyemez ve askerler onları koltuklarına dayamak suretiyle getirir bırakırlarmış. Böyle bir durumdan beni yine Allah korumuştı.

*Yahşı künlerde Huda'nı beç unutma Saguni,
Başınge tüşşe kara kün taşlamas ul bem seni.*

*Yaşlıng ötdi gururluk birle taat kılmadıng,
Keksellikde ketdi küç, salgan imareting kani?*

*Yaş yetibdür kan yutub, gam-kaygudın ayırışmadıng
Barçası hak yolıda bilgil Huda'nıng bergeni.*

*Ak sakalı hakkıda bu Saguni beçarege,
Körset ölmesden burunrak ul Muhammed kabrini.*

³³⁰ Eğin: (Çağatay Türkçesi) Sırt; vücut.

³³¹ Moma: (Çince) Buharda pişirilen, poğaçaya şekli ve büyüklüğündeki ekme.

*Kim okusa her kaçan Sagun Ataning şe'rini,
Bir ağız Kur'an okub, şad eylesin arwabini.*³³²

Böyle cellatların elinde geriye çekilmeden, ziyana ve zahmete de uğramadan kurtulduğum için Allah'a teşekkürler edip, çok hamd u senalar eyledim.

Böylece, beni bir defaya mahsus olmak üzere çağırıp da, bir daha kendileri arayıp sormamaları sebebiyle, bu zalim kan içicilerin yüzlerini görmediğim için Allah'a şükürler ettim. Aradan üç dört gün ya geçti geçmedi, zindan yoldaşım Turdı Ahun'u da sorguya çağırdılar. Bundan önce de işkence ve eziyetlere maruz kalıp tecrübe edinmiş olsa gerek ki; "Eyvah; benim halim ne olacak" diyerek, canını avucunda tutan kişiler gibi korka korka gitti. "Bir gemide olanların, canları da birdir" dedikleri gibi, biz de insanız ya; yoldaşımızın kaygısı yetmiyormuş gibi, kendim için de kaygılanmaya başladım. Aradan üç dört saat geçtikten sonra baktım ki, tam kendisinin anlattığı gibi, Turdı Ahun'u da omuzlarına dayayarak kapının önüne getirmişler. Kapı açılıp da bunu içeri iteklediklerinde, sallana sallana gelip benim önüme yıkıldı. Başından aşağıya su dökmüşler gibi ter içindeydi. Kapı arkasından dinlendiğimizden korkup, halini sormaya bile cesaret edemedim. Ey Allah'ım; bizi bunların zulmünden esirgemeseydin, bizim de başımıza gelecek buydu. "Lâ havle" çekip, başında zihnim karışık halde oturdum.

Resulullah'a "Müminler için en ağır zaman hangisidir?" diye sorduklarında, verdiği mucizevi "Haramzade oğlu haramzadeler, halk üstünde hükümrân olduğu zaman"³³³ sözünü gözümüzün önünden geçirdik. Bu yırtıcı hayvanlar yaptıkları vahşiyane zulümleri utandıklarından değil, şeytanlıklarından dolayı hiç kimseye söylememeleri için, zulme uğrayan herkesten yazılı kağıt alırlar. "Canımı alırım; sesini çıkarma!" diye tehdit edilen bu biçare insanlar ise, başka sorguculara bile başlarına gelen haksız zulümlerden tek kelime söz edemezler. İşte böylesine bir haldeydik ve burada dışarıya çıkmanın yasak olduğu, gecesi gündüzü bilinmeyen, bu karanlık odada epeyce sıkıntı içinde bir hafta on gün kadar geçirdik.

Benim geldiğim günden beri, her gün iki üç kez bizim oturduğumuz odanın arkasından bir kadının ağlama sesleri gelir, sonra da birisi duvara vururdu. Yoldaşıma "Bu da nedir?" diye sorduğumda, "Ben geldiğimden beri, şu duvarın arkasından her gün defalarca ağlama sesi işitiliyor. Ağlama kesildikten sonra ise, biri duvara vurarak ses çıkarıyor ve adeta "Kimse var mı?" dercesine birilerini çağırıyor. Ben de buna cevap vermek istiyorsam da, bekçi askerden korkuyorum" cevabını verdi. Baktım ki, nöbetçi asker ortalıkta görünmüyor. Turdı Ahun'u kapıya

³³² Ey Sagunî; iyi günlerde Huda'yı hiç unutma. Başına kara gün geldiğinde, o da seni (yalnız) bırakmaz. Gençliğin gururla geçti ve (Allah'a) taat kılmadın. Yaşlılıkta ise gücün gitti. Yaratığın bir (eser var mı), hani nerede? Yaş, kan yutarak kemale ermiştir (artık). Gam ve kaygıdan hiç ayrılmadın. (Unutma ki) Allah'ın verdiği her şey, hak yolundadır. (Ey Allah'ım), ak sakalının hürmetine, bu biçare Sagunî'ye ölmeden önce o Muhammed'in kabrini göster. Sagunî Ata'nın bu şiirini, kim okursa; her zaman biraz Kuran da okuyup, ruhunu şad eylesin.

³³³ Buhari, 15/7045.

nöbetçi dikip, arka duvara vurduktan sonra “Siz kimsiniz?” diye bağırdım. Duvarın arkasındaki kişi ise, “Ben topbeğinin³³⁴ eşi, falanca hanımım. Altı ay oldu, bu odada yalnız başıma kapalıyım. Korktuğumdan ve yalnızlığa dayanamamaktan dolayı, günde üç dört defa ağıtlar yakarak sizlere de rahat vermedim. Başka çarem yok; ne olur kusura bakmayın” dedi. Bu kadının altı aydan beri bu odada yalnız başına kaldığını; bu merhametsiz, taş yürekli, kara gönüllü vahşilerin elinde çektiği eziyetleri öğrenince; bizim durumumuz bana bunun yanında adeta helva gibi göründü. Yine bir gün, aramızdaki duvar madeni para gibi delinmiş, bir şeyler kıpırdanmış gibi oldu. Ucu görünen şeyi çekip almıştım ki, meğer bir çoke³³⁵ çubuğuymuş. Böylelikle ortamındaki engel kalkmış oldu ve aramıza telefon çekmişçesine rahatlıkla konuşmaya başladık. Kocası topbeği olduğu için, kendisine yüklüce bir altın vergisi koymuş ve bunu ödetmek istemişler. Kadın, bize hapisshanede olup bitenlerle ilgili başka birkaç şey daha anlattı. Daha sonraları işittiğime göre, bu hanım hapisshaneden kurtulunca, kendi gelenekleri uyarınca dindarlığa sarılıp, tesettüre girmiş; ama, ömrü kısamış ki, çok geçmeden dünyaya veda etmiş. Allah rahmet eylesin.

Yirmi güne yakın süre bu odanın zorluklarını çektikten sonra, yerimizi değiştirmek suretiyle, bizi buraya göre daha geniş ve daha aydınlık olan yanımızdaki odaya getirdiler. Burada, Kuçar aksakalı³³⁶ Memetali Ahun, onun yoldaşı, ben ve Turdı Ahun olmak üzere dört kişi, on gün kadar birlikte kaldıktan sonra, iki asker geldi ve bizi önlerine katıp, bir meydana çıkardılar. Baktık ki, önü ile arkası açık ve iki atın koşulduğu ahşap bir at arabası hazır bekliyor. Önderleri Kırgız ve diğer ikisi Uygur olan üç silahlı askerden bir tanesi, Çin adetlerine göre tüfeklerini dik tutarak önümüzde, ikisi ise yanımızda duruyor; ayrıca “Kenara çekil!” diye bağırarak yolcuları korkutuyorlardı. Göz korkutmak, yüreklere dehşet salmak için olsa gerek; ön ve arkamızı çevirmiş bu askerler, kalabalık bir halkın bulunduğu pazarın ortasından geçtiler ve şehirden arabayı süratle sürmek suretiyle çıkardılar. Yoldaşlarımızdan Memetali Aksakal, sade gönüllü eski adamlardanmış; ölümüne giden insanın dua etmesi gibi bir tavırla, bizi seyreden halka doğru bakarak uzun sakalını sıvazlıyor; başını eğiyordu. Bunu gören biçare Müslümanlar dahi, sakallarını sıvazlayarak bize dua ettiklerini göstermekteydiler. İşte böyle bir hal üzere Kuçar’dan çıkıp, yola devam ettikten sonra ilk menzile ulaştık. Yolda ilerlerken, ne zaman at ve eşeklere binmiş beş on tüccarla karşılaşsak; zavallılar askerlerin “Kenara çek!” bağırtıları sonrasında biz geçip gidinceye kadar bineklerinin başını çevirir, ters tarafa bakarlardı. Diğer hayvanlar yırtıcı hayvanlar karşısında nasıl korkarlarsa, bu biçarelerin de aynen o tarzda korktuklarını gördük. İlk konalguya geldiğimizde, askerlerin başı beni yanına çağırarak “Siz iyi bir adama benziyorsunuz. Aslında bizim kanunlarımıza göre, suçluları geceleyin bir odaya hapsed-

³³⁴ Topbeği: (Çagatay Türkçesi) Topçubası (idari bir makam).

³³⁵ Çoke: (Çince) Yemek yerken kaşık yerine kullanılan, yaklaşık 20 cm. uzunluğundaki iki çubuk.

³³⁶ “Aksakal” sözcüğü burada şehirde nüfuz sahibi idari bir makama işaret etmektedir.

memiz, el ve ayaklarını ise zincire vurmamız gerekiyordu. Sizi görünce böyle yapmaya cüret edemedik. Ancak, hükümetin buyruğu olduğu için, bizim bunu yerine getirip getirmeme konusunda da bir özgürlüğümüz yoktur. Ama, sizler rahat durursanız, mesele olmaz. Biz de patırtı istemiyoruz” dedi. Böylece, ikinci gün Bay adındaki bir köye yerleştik. Burası, tam da “Bay”³³⁷ adına uygun, bağlık bostanlık, karaağaçlarla çevrili, içinden bir akarsu geçen, temiz havalı bir yermiş. Bizden sorumlu muhafızlar, o gece bizi oranın Gunan Coza bölümüne teslim ettiler ve kendileri ortalıkta gözükmедiler. Buradaki görevli Uygur gençlerinin, en büyüğünün bile yaşı otuza ulaşmamış, on sekiz yirmi yaşlarındaki çocuklar olduğuna ve iki lafın birinde “bizim sınıfsal düşmanlarımız” demeyi öğrenmiş olduklarına şahit oldum. Bu sebepten, bizi de düşman olarak görüyor ve bizim gibi esirlerin haklarına da hıyanet ediyorlardı.

Hayatta eğitim ve sohbetten daha tesirli bir şeyin bulunmadığı şüphesizdir. Eğitim ve öğretimin yalnız insan değil, canlı veya cansız her şey üstünde bıraktığı tesire bizzat tanık oluyoruz. Öyle ki, bunun neticeleri de sürekli olarak bütün dünyaya yayılmakta. Eğitme ve öğretme şu yana dursun, sohbetin kendisi bile sohbete katılanlara ateş ve su gibi çabucak etki eder. Bunun için de, herkese sohbet arkadaşlarına bakılarak değer biçilir. Nuh peygamberin oğlu da, kötü arkadaşlarına uymuş, böylece peygamber evladı olmanın feyzinden ayrılmıştı. Ashab-ı Kehf’in köpeği ise, iyi insanların peşinden gittiği için, kıssası Kuran’da zikredilen hak yolundaki müminler arasında yerini aldı. Özellikle, bir milletin İslamiyet’in adından, Kuran’ın yazısından başka hiçbir şeyini bilmeyen çocukları ise; kendilerinin gönül gözlerine henüz iyi veya kötü hiçbir şeyin yansıması düşmemiş olduğundan, ne olursa olsun ilk gördükleri zihniyeti hemen kabul ediverirler. Bundan dolayı Sovyet siyasetçileri; Şing Duben idaresinin daha ilk kurulduğu günden başlayarak, bu ülkeyi Kızıl Uyguristan haline getirmek için, kalem görmemiş, üstüne henüz yazı yazılmamış bir defter gibi tertemiz gönüllere sahip Uygur çocuklarını komünistlik ruhuyla yetiştirmişlerdi. İşte kadere bakın ki; zavallı biz, ele geçirildiğimiz günden beri babasını bile tanımayan şu çocukların huzurunda sorgulanmaya mecbur olduk. Şimdi sanıyorum, akli olan herkes, başımıza ne denli belalı işlerin geldiğini, benim bu sözlerimden tam olarak anlayabilmişlerdir.

Derken, ertesi gün kendi muhafızlarımız gelince, tabi olarak üçüncü menzile doğru yöneldik. Kapsalan Suyunu geçerken Turdı Ahun’un morali bozulmuş ve “Bu zalimlerin bizi sağ bırakacaklarını sanmıyorum. Bu gece, karanlıktan faydalanıp, başkalarını da boş vererek ikimiz birlikte kaçalım. Cangal yoluna ulaşırsak, ötesine ben götürürüm” diyerek beni de heveslendirmişse de; bu tehlikeli bir iş olduğu için razı olmadım. Böylece, yolumuza devam ederek, akşama doğru Sayram Köyüne ulaştık. Buraya “Sayram” adının verilmesine sebep olan hikaye şöyledir: Bundan iki yüz yıl kadar önce, bu bölge hanlarının ittifak edememelelerinden, hükümetlerinin güçsüz ve çürümüş olmasından faydalanan Gulca hanı

³³⁷ Bay: (Çagatay Türkçesi) Zengin.

Kalmuk Köngtaci, şehri talan etmek, ganimetler ve esirler almak için Gulca'dan asker sevk ederek Sayram³³⁸ şehrini kuşatır. Etraftaki Buhara ve Harezmi Hanlıkları ise, bu olaya seyirci kalır, sadece uzaktan bakarlar. Birkaç gün geçtikten sonra Kalmuklar, himayesiz kalan şehri basıp, talan ve yağma eder, tarumar eylerler. Ardından, ileride halkın kendilerine karşı harekete geçememesi için, bölgenin önde gelen eşrafından otuz kadar aileyi rehin alıp, “ak evli” ederek³³⁹ beraberlerinde götürürler.

Köngtaci öldükten sonra Aksu-Üç Turfan yoluyla kendi memleketlerine dönmek üzere yola çıkan bu insanlar, yolda gelirlerken buraya ulaştıkça, bu yörenin memleketleri Sayram'a benzediğini görürler. Gerçekten de, tam bunların düşüncükleri gibi, akarsularının bolluğu, etraftaki arazinin verimliliği gibi yönleri ele alındığında, bu iki Sayram'ın da birbirine benzeyen yanları var gibi görünüyor. Yorgun argın bir halde buraya gelen insanlar, hazır gelmişken “Bir iki yıl bu yerde kalıp, yorgunluk atalım. Ortalık sakinleştiği ve yollar açıldığı vakit, biz de memleketimize döneriz” demişlerse de; zamanın şartları buna engel olmuş ve burada yerleşip kalmışlar.

Yakupbek tarihini yazan ve yanında kendisinin hizmetinde bulunan Musa Sayramî, bu satırlara konu olan zengin Sayram'dandır. Tarihe meraklı olanlar, bu kişinin Çağatay Türkçesiyle yazdığı “Tarih-i Emniye”yi bulup okusunlar. Bu kitapta her yönden faydalanılabilecek birçok bilgi vardır. Buraya geldiğimizde, buranın yaşlılarıyla görüşüp, kendilerinden bölgenin tarihi ile ilgili biraz olsun malumat almaya heves ettiysem de, itiş kakış altında bulunduğumdan ve özgürlüğümün de olmamasından dolayı, burada ancak bir gece kalıp ayrılmak zorunda kaldım. Buradan ayrıldığımız günden başlayarak, Asuk'a ulaşınca kadar; ılgın, turgak ve bağcı³⁴⁰ otlarından başka hiçbir şeyin yetişmediği kumlu yollardan ilerleyip; ertesi gün, yani beşinci günün akşamüzeri Asuk şehir kapısına vardık. Surlardan içeri girince, hiçbir yerde oyalanmaksızın bizi götürüp dosdoğru cezaevine teslim ettiler. Bu olay, 1938 yılı Ağustos ayının başlarında cereyan etmişti.

Şing Duben hükümetinin adeta perdesi arkasına gizlenen Sovyet Rusya, uyguladığı siyasetin en kanlı dönemini 1930'larda başlatmış, 1938-1939 yıllarında ise doruğa ulaştırmıştı. Kader böyleymiş; tam o kara dönemin en feci günlerinin birinde, talihsizlik bu ya, ben de hapse alınıyordum. Bu zulüm evine daha ilk adımımı attığım anda, beni yoldaşlarımdan ayırıp, her birimizi ayrı ayrı yerlere dağıttılar. Beni de, daha yakınlarda, değişik yerlerden topladıkları bir grup canavarın arasına koydular. Bunlardan birkaçı kadı, müftü, allame,³⁴¹ imam ve müezzin tayfasından olmakla birlikte; geriye kalanları sözde şangyo beği, topbeği, yüzbeği ve-

³³⁸ Sayram (Saryam): Orta Asyadaki kadim kent, Hoca Ahmet Yesevi'nin doğduğu yer, şimdi Kazakistan'ın Şımkent şehrinden 12 km ötede, Arıs Nehri vadisindeki kaza. 11 yy. kaynaklarında “Al-madinatul-Beyza” (Akşehir), Urungkent, İsficab adlarıyla bilinir.

³³⁹ Ak evli etmek: (Çağatay Türkçesiyle) Sürgün etmek.

³⁴⁰ Bağcı: Bir tür çöl bitkisi.

³⁴¹ Allame: Burada “din alimi”, “ülema” anlamında.

ya cemiyet aksakalı geçinen ve hiçbir şeyden haberi olmayan, kara cahil insanlardı. Diğerleri ise, az çok bir toprağa, suya sahip olan yahut yukarıdakilerle bağlantısı bulunan adamlardı...³⁴²

³⁴² Muhterem pederimizin göz sağlığı elvermediği için, kendi yazdığı satırlara burada son vermek zorunda kalmıştır. Bu kısma kitabın “I. Bölümü” diyebiliriz. Kitabın “II. Bölümü” ise, pederimizin talimatları uyarınca ağabeyim Asılhan tarafından kaleme alınmıştır. Zira kendisi, sağlığında babama yoldaş, mücadele yıllarında silah arkadaşı olmuş; olaylara biz-zat iştirak etmiş, hafızası çok kuvvetli, kalem de güçlü bir insandı.
Kutlukhan-Edikut Şakirov